In naam van de Koningin

120 jaar
1873 - 1993

Koninklijke
Broederschap van
Ontvangers van
's Rijks Belastingen

In naam van de Koningin

1873 - 1993

Een uitgave ter gelegenheid van het
120 jarig bestaan van de

Koninklijke
Broederschap van
Ontvangers van
's Rijks Belastingen

B 94021024

De Rijksontvanger
door Mr. Jac van Lennep
Rijksadvocaat

Als een van Cham's geslacht
gedoemd tot slavernij
Bespiedt, beklad, beklapt,
door minderen als hij
Door 's drijvers zweet genoopt
van elk zich te doen vreezen
Gedwongen dwingeland van
weduwen en wezen
Door medelij berispt
om menselijkheid gelaakt
Niet levenswaard geschat
schoon hij zijn werk nooit staakt
Dien de arme 't onrecht vloekt
dien ook de rijken doemen
Is hij, dien we in ons land
een Rijksontvanger noemen.

In het laatste jaar van haar 120 jarig bestaan heeft het bestuur van de vereniging de "Koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen", zichzelf de taak opgelegd om de 120 jarige geschiedenis van de vereniging in een gedenkboek te vereeuwigen. Het bestuur acht zich met de uitgave van dit jubileumboek in haar opdracht geslaagd.

In naam van de Koningin

120 jaar

1873 - 1993

Koninklijke
Broederschap van
Ontvangers van
's Rijks Belastingen

JURIDISCH INSTITUUT
AMSTERDAM

Auteursrecht voorbehouden aan de Koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen en haar rechts-opvolger(s)

Behoudens uitzondering door de Wet gesteld mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende op het auteursrecht niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.

Met literatuur opgave
ISBN: 90-9006620-9

Eerste druk oktober 1993, 600 expl.

Vormgeving zet en drukwerk: Belastingdienst Automatiseringscentrum Faciliteitenmanagement Logistiek Reprografisch Centrum

Vormgeving: Peter van de Worp

Hoofdredactie: J.G.M.N. Hoonings
Eindredactie: J. Pranger
J. van der Zwaag

Redactie: A.N.C. Swart
H.C.K. Kippersluis
A. Smit
J.Th.M. Snel
P.W. de Kam
J.A. Bosse

Illustraties: T. van Kuijen

Het illustratiemateriaal werd ter beschikking gesteld door het Belastingmuseum Prof. dr. van der Poel te Rotterdam.

De uitgave van dit boek werd mede mogelijk gemaakt door:
Ministerie van Financiën te 's Gravenhage
Centrale van Middelbare en Hogere Functionarissen bij Overheid, Onderwijs, Bedrijven en Instellingen, CMHF Den Haag
Rijksadvocaat 's Gravenhage: De Brauw Blackstone Westbroek advocaten en notarissen
Rijksadvocaat Amsterdam: Trenité Van Doorne advocaten en notarissen
Troostwijk Taxaties B.V. Amsterdam
Troostwijk Veilingen B.V. Amsterdam

94/412
BIBLIOTH. AMSTELMEER

Dg4 625 443

INHOUD

8 **Voorwoord**

10 **Verantwoording**

12 **De oudheid**

1 De ontvanger in de oudheid

17 **De middeleeuwen**

18 Het Merovingische- en het Karolingische huis
18 Het Leenstelsel
20 De opkomst van de steden
28 Het Bourgondische huis
32 Het einde van de middeleeuwen

33 **De nieuwe geschiedenis**

35 Habsburgse dynastie
49 De Republiek der 7 Verenigde Nederlanden

69 **De nieuwste geschiedenis**

69 De Patriottenbeweging
71 De Bataafse Republiek
73 Het Bataafse Gemenebest
74 Het Koninkrijk Holland
75 De inlijving bij het Franse Keizerrijk
76 Nabeschouwing van de Franse periode
78 Het Koninkrijk der Nederlanden
97 De Grondwet van 1848
99 Het Weekblad Fiscaal Recht

102 **De oprichting van de Broederschap**

102 De positie van vakverenigingen en politieke partijen
103 De positie van de georganiseerde ambtenaren
105 Het eerste bestuur van de Broederschap
106 Belangenbehartiging

111 **1873-1923 De opbouw van de Broederschap**

111 Het systeem van borgstellingen
113 De pensioenkwestie
114 Pensioenregelingen in de negentiende en twintigste eeuw

116 Promotieregelingen voor ontvangers
117 Het beheer van de kleine kantoren
118 Samenwerking tussen ontvangers en inspecteurs
122 De Broederschap in actie

127 1923-1940 De crisisjaren

127 De CHRA
129 Herclassificatie en beloning
130 De invoering van postbetalingen
131 De samenwerking van de Broederschap met andere organisaties van belastingambtenaren
138 Voorboden van de Tweede Wereldoorlog

139 De Broederschap tijdens de tweede wereldoorlog

139 De Broederschap tijdens de bezetting
143 Het Inspecteursverzet
143 Ontvangers in het verzet
146 Het einde van de oorlog

147 1945-1960 De wederopbouw

147 Opluchting en eensgezindheid
156 De opleiding tot Ontvanger
158 Onrust over de instelling van cobu's
159 De hiërarchische verhouding met het ministerie
161 De jaarvergaderingen van '57 en '58

163 De beheerders

164 De beheerdersplaatsen
165 De kleinere ontvangkantoren
168 De vereniging van beheerders

173 1960-1980 Groeiende welvaart

173 1961 Topjaar voor de ambtenaren
181 De reorganisatie in 1972
182 Ontvangers en inspecteurs gelijk
184 Het eeuwfeest van de Broederschap in 1973
185 Rede, uitgesproken op het eeuwfeest van de broederschap
205 Het taakonderzoek in de jaren zeventig
210 De rol van de grote centrales bij het taakonderzoek

215 Tussen handmatig werken en automatisering

215 Het ontvangkantoor tot 1945
216 Tussen 1945 en 1960

218 De automatisering op de ontvangkantoren

218 Functies van het ontvangkantoor
218 De automatisering van de motorrijtuigenbelasting
218 De automatisering vna de debiteurenadministratie
220 De automatisering van de loon- en omzetbelasting
226 De automatisering van de KAP-administratie
230 De automatisering van de debiteurenadministratie invoerrechten
231 De automatisering van de kas en de veranwoordingsadministratie
234 Kantoorautomatisering
234 De gevolgen van de inningsadministratie

237 1980-1993 Het einde van de Broederschap

237 Geautomatiseerde Ontvangersadministratie
238 Horizontale werving
240 De invoering van BBRA '84
241 Bijzondere commissie
241 Het ontvangersoproer
242 De Invorderingswet 1990
244 Image-building
244 Herstructurering van de Belastingdienst
245 Samenwerking tussen de eenheden van de Belastingdienst
246 'Dienst in beweging...Ontvanger in beweging'
247 Fusie in beeld
248 Groepsfunctie I

250 Rede 120 jaar KBO

255 Auteurs

257 Literatuurlijst

VOORWOORD

De Koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen bestaat 120 jaar. Zij werd opgericht in 1873 toen het besef ontwaakte dat de zorg voor werknemers beter kon en beter moest. Directe aanleding was het feit dat de nagelaten betrekkingen van overleden ontvangers geen enkel recht hadden op wat voor soort weduwenpensioen danook. Uiteraard werd een vereniging voor uitsluitend ontvangers opgericht. Zeker in die jaren zochten beroepsbroeders aansluiting. Verder kijken dan het eigen vakgebied was moeilijk, zo niet onmogelijk. De rechtspositie van de onderscheiden groepen ambtenaren verschilden zodanig dat het samengaan van de verschillende groepen in een vereniging, gelet op de belangentegenstellingen, niet voor de hand lag.

Door de jaren van het bestaan van de Broederschap heen, hebben rechtspositionele aspecten altijd veel aandacht gehouden. Met name verschil in rechtspositie tussen ogenschijnlijk dezelfde categorieën ambtenaren, leidde tot voortdurende discussie, nog tot en met de tachtiger jaren van deze eeuw.

Daarom is het des te verheugender vast te stellen dat de rechtsposities van vergelijkbare groepen ambtenaren in ieder geval bij de belastingdienst gelijk zijn getrokken. Dit maakt een aparte vereniging voor ontvangers overbodig. Het 120-jarig bestaan van de Broederschap is dan ook tevens het einde van de Broederschap als zelfstandige vereniging. De (laatste) algemene Ledenvergadering gehouden op 7 juni te Utrecht, besloot in te stemmen met een fusie met de Vereniging van Inspecteurs van 's Rijks Belastingen. De nieuwe vereniging heeft de naam 'Vereniging van hoofdambtenaren bij het Ministerie van Financiën' gekregen. Begin 1994 zal ook de Vereniging van Overheidsaccountants zich aansluiten. Er is derhalve bij de viering van het 120-jarig bestaan van de KBO meer sprake van vreugde over de tijdens het bestaan van de vereniging bereikte resultaten, dan van verdriet om het overlijden van een (zeer) oude dame.

Voor u ligt het boek dat de geschiedenis beschrijft van de Koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen. Een boek met een zeer beperkte oplage, dat als collectors item nog hoge ogen zal gaan gooien. De belangrijkste bijdragen in dit boek zijn geschreven door onze buitengewone leden Ton Swart en Henk Kippersluis. Meer dan een jaar hebben zij gewerkt aan de samenstelling van dit boek. De coördinatie nodig voor het

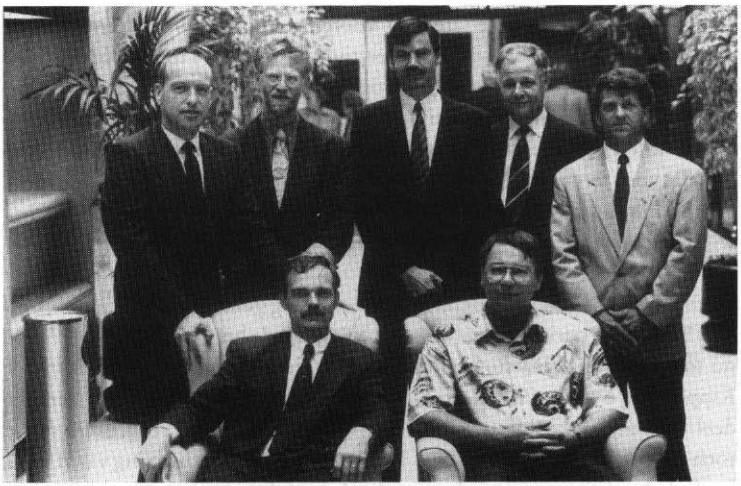
verantwoord samenbrengen van inhoud en vorm heeft gelegen bij de hoofdredacteur van ons verenigingsperiodiek, tevens bestuurslid Hans Hoonings. Hen en alle andere bij deze uitgave betrokkenen komt onze dank toe, omdat zij de Broederschap met dit boek een plaats in de geschiedenis hebben gegeven en de leden van de -voormalige- Broederschap een blijvende herinnering hebben bezorgd, waarin zij nog vele plezierige lees- en kijkuren kunnen investeren.

Moge eenieder die dit boek leest, met bewondering terugzien op hetgeen de Koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen gedurende haar bestaansjaren voor haar leden heeft bewerkstelligd.

Amerfoort, 24 september 1993
Jacques Th. M. Snel
Voorzitter

Voorzitters
1873 - 1993

J. Kuijper
Jhr. J. Hora doccama
J.A. van de Dries
J. Troelstra (de vader van)
H.J. Homoraal Wichers
H. Feisser
A.A. Vreede
J.L. Zuur
S. Taak
J.A. Broers
M.J. Goossens
L.S. Becker
B. van de Molen
J. de Bree
J. Haagsma
S. Randeraat
C.M. van der Westen
A.J. Bussink
J.Th.M. Snel

Staand van links naar rechts
Mr. G. van Capelleveen
W.L. Stoetman
J.W. de Ruijter
J.W.J. Swinkels
J.G.M.N. Hoonings

Zittend van links naar rechts
J.Th.M. Snel
K. van de Kemp

VERANTWOORDING

Het bestuur van de Koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen , de KBO, verzocht ons de redactie op ons te nemen van een uit te geven gedenkboek ter gelegenheid van het 120-jarig bestaan van onze broederschap. Wij hebben dit verzoek aanvaard.

Wij kwamen al snel tot de conclusie dat, nu het ontvangersambt sec gedoemd is te verdwijnen, een beschrijving van de geschiedenis van de ontvanger door de jaren heen het beste uitgangspunt zou zijn. Wij informeerden bij een historica naar de mogelijkheid het historisch gedeelte door een vakman of -vrouw te laten uit voeren. Ons werd verzekerd dat een dergelijke opdracht onmogelijk in een tijds bestek van 6 tot 9 maanden kon worden uitgevoerd. Alleen al het brononderzoek zou enkele jaren vergen. Zowel de honorering als het tijdpad waren onoverkomenlijke bezwaren. We besloten het idee van de geschiedschrijving toch door te voeren, ook al zou dat voor twee niet-historisch geschoolde redacteuren duidelijke beperkingen inhouden. We zouden veel moeten lezen en reproduceren uit het werk van anderen.

We hebben in de werkverdeling een tweedeling gemaakt: de periode tot en met 1872 en de periode vanaf de oprichting van de broederschap in 1873 tot nu toe. Over deze laatste periode beschikt de verenigingsarchivaris Henk Kippersluis over het KBO-archief, dus wat was eenvoudiger dan hem dit deel voor zijn rekening te laten nemen. Voor het andere redactielid restte toen natuurlijk het stuk tot 18 72. De recente geschiedschrijving vanaf 1980 heeft de huidige voorzitter Jacques Snel op zich genomen.

We prijzen ons bijzonder gelukkig dat wij de collega's Jack Bosse, Piet de Kam en Ab Smit konden overhalen een opstel te schrijven over een onderwerp op het gebied waarbinnen zij hun sporen hebben verdiend.

Redactie voeren betekent niet alleen teksten schrijven en bewerken maar ook de layout verzorgen en alle verdere handelingen verrichten die nodig zijn om de getypte teksten tot een boek te transformeren. Wij blijven echter leken, zowel in het schrijven als in het uitgeven. Wij hebben dit onderdeel graag aan de vakmensen in Apeldoorn overgedragen. Naast de tekst ontleent dit boek zijn waarde aan

het illustratiemateriaal. Het spreekt haast vanzelf dat het belastingmuseum in Rotterdam dit heeft verzorgd, waarvoor wij vooral Ton van Kuijen voor zijn vele speurwerk in het foto- en formulierenmateriaal zeer erkentelijk zijn. Rest ons het bestuurslid Hans Hoonings te bedanken die, als centrale spil, de afzonderlijke blokjes van de auteurs; ontwerpers in Apeldoorn en Rotterdam; het bestuur van onze broederschap en de (mede) financiers van deze uitgave, met name het Ministerie van Financiën, tot een eenheid samenvoegde.

En zo is met een beperkt budget, veel enthousiasme en veel vrije tijd, deze uitgave tot stand gekomen. Het heeft ons niet alleen veel inspanning gekost, maar ook veel plezier verschaft. Wij hopen dat u, de lezer, met een beetje inspanning er ditzelfde genoegen aan zult beleven.

Purmerend, Voorburg, mei 1993
Henk Kippersluis en Ton Swart

DE OUDHEID

Broederschap in de betekenis van vereniging behoort bij het kuddedier mens, een sociaal wezen. Honderdtwintig jaar broederschap van ontvangers mag dan een respectabel aantal jaren zijn, het is slechts een superdun vliesje in het bestaan van de mensheid. Een terugblik op deze 120-jaar zou daarom schromelijk tekort doen aan het bestaan van een veel ouder ambt dat, weliswaar onder verschillende benamingen, in de loop van de historie steeds weer in allerlei geschriften opduikt.

De ontvanger in de oudheid

Hoe oud het ambt van de ontvanger is, is moeilijk na te gaan. Mw. Dr. Van Lohuizen- de Leeuw vertelt ons hier het volgende over: *"In het 1ste millennium v Chr. zien we hoe de beschaving zich steeds meer ontplooit. (...) Terwijl in de aanvang het stamverband nog duidelijk is, ziet men allengs de*

"De Cijuspenning"
Rembrandt van Rijn
(1606-1669) Ets

primitiviteit afnemen en plaats maken voor meer beschaafde toestanden. Niet langer de stam, doch het dorp wordt de kern van de samenleving. In verschillende opzichten heeft het dorp zelfbeschikkingsrecht, mits de vorst de verplichte belastingen en soldaten maar ontvangt."[33])

Onze westers historiografische traditie zinkt in het niet bij die van de Chinese. Onze indeling van de geschiedenis, die begint met de oudheid, loopt in China via dynastieën. In de Tsjou-dynastie (ong. 1000-225 v.Chr.) leefde in China de beroemde wijsgeer K'oeng-foe-tze (551-479 v.Chr.), bij ons beter bekend onder zijn verlatijnste naam Confucius. *"De jonge K'oeng bekleedde de bescheiden, vrij moeilijke en stellig niet populaire positie van landopzichter en Inner der Tienden. (...) Een dergelijke verantwoordelijkheid valt nooit gemakkelijk, maar zijn positie was nog moeilijker omdat enige jaren geleden een der hertogen van Loe, hiertoe genoodzaakt door zijn verkwisting en de buitensporige eisen van zijn vazallen de tienden verdubbeld had, waardoor de heffing van een tiende aldus werd opgevoerd tot een vijfde."*[2]) Ook al zinkt de historiografische traditie van andere volkeren bij die van China in het niet, dan wil dat natuurlijk niet zeggen dat feiten uit het verleden niet tot leven zijn gekomen. Een van de belangrijkste bronnen vormt ongetwijfeld de Bijbel. Hoe bekend de verhalen uit de Bijbel ook in onze christelijke samenleving en die van het Oude Testament in de joodse samenleving bekend zijn, de historische ontwikkeling is fragmentarisch.

In zijn doctoraal scriptie 'Over de belastingheffing van het volk Israël, ten tijde van het Oude Testament' schrijft J.F. Muizelaar in de inleiding; *"De verhalen die in deze boeken worden beschreven, werden voor het eerst omstreeks 1000 v.Chr. op schrift gesteld, maar zijn zelf enige eeuwen ouder. Uit het feit dat de voor deze studie benodigde gegevens uit het Oude Testament zijn te halen, mag niet worden afgeleid dat een bestudering van het belastingstelsel van die tijd een gemakkelijke is. De gegevens die het Oude Testament oplevert zijn vaag en verspreid over de diverse boeken en geven zeker geen volledig beeld van een fiscaal systeem."*[13])

De bijbelse tijdtafel[26]) start in 1800 v.Chr. met Babylon/Hammurabi 1791-1750 v.Chr. Dit loopt gedeeltelijk parallel met de periode van de aartsvaders Abraham, Isaak en Jakob. Ook al is de historische ontwikkeling van dit millennium eerst later op schrift gesteld, zonder twijfel kan worden aangenomen dat de in het Oude Testament opgeschreven informatie over het belasten van onderdanen nauw moet hebben aangesloten bij de werkelijkheid.

Zoals bij de Chinese 'inner van tienden' K'oeng een tiende deel van de graanoogst en van de jonge aanwas van de veestapel voor de heerser was, zo zien wij in het Oude Testament deze tienden in soortgelijke vorm naar voren komen [Samuel I 8:15-18]. In zijn scriptie schrijft Muizelaar: *"Van alle*

*) zie literatuurlijst

Betaling van de schatting. Bartholomeus Breenbergh (1599-1657) ets.

heffingen in het O.T. vermeld, is de "tiende" wel het meest bekend. (...) Het grootste kenmerk van de tiende is volgens mij het respect dat de betaler met de betaling betoont aan de ontvanger."[13])

Eenzelfde opvatting vermeldt Carl Crow over het Chinese systeem: *"Het bevel voor het innen der tienden was oorspronkelijk uitgevaardigd door een der vroegere koningen uit het Gouden Tijdperk en werd algemeen beschouwd als een volmaakt rechtvaardig en toelaatbaar belastingsysteem; iedere ontduiking ervan werd dan ook voor onrechtvaardig gehouden."*[2])

Het is opvallend dat in twee zo verschillende culturen een belastingdruk van eentiende als natuurlijk werd ervaren en daarom algemeen werd geaccepteerd. Een morele verplichting, 'Schuld ohne Haftung', of, om het woordgebruik van nu te gebruiken, 'compliance in optima forma'.

De problemen ontstonden toen de belastingdruk werd opgevoerd. Bij Confucius zien we de tiende in eenvijfde veranderen en ook in het Oude Testament zien we soortgelijke ontwikkelingen. Deze drukverhoging kon met meer succes worden toegepast naarmate de beschaving toenam, van zwervende nomaden tot gesettelde dorpbewoners, zoals Mw. Dr. Van

*) zie literatuurlijst

Lohuizen-de Leeuw reeds vaststelde.[33])
In de scriptie van de heer Muizelaar lezen we *"Uit het Oude Testament blijkt dat er verschillende heffingen zijn geweest die als tiende zijn geboekstaafd. Na de 'oervorm' die nog geen heffing was in de zin van gedwongen betaling, is de volgende verschijningsvorm de tiende die aan de koning moest worden betaald. Van deze tiende is niet veel bekend: in het Oude Testament wordt er slechts eenmaal melding van gemaakt. Toch was dit geen bijzondere heffing in die tijd: de zogenaamde Oegaritteksten laten zien dat de koningen van de landen die aan Palestina grensden, tienden hieven op alle akkers, wijngaarden en kudden."*[13])

In de scriptie vinden we naast de beschrijvingen van de verschillende tienden niet alleen andere vormen van belasting, zoals tempelbelasting en grondaccijns, maar ook de schattingen, tol en herendiensten. In het Oude Testament vinden we zelfs het draagkrachtbeginsel [Koningen II 23-25]: *"Jojakim (koning van Juda, 607-597) droeg het zilver en het goud aan de farao af, maar om aan de vordering van de farao te kunnen voldoen moest hij het land wel een extra belasting opleggen. Hij eiste van alle burgers van het land naar draagkracht zilver en goud om dat bij de farao in te leveren."*

In een gedenkboek van en over de ontvanger zijn we natuurlijk best geïnteresseerd in belastingsystemen, maar in feite gaat het ons toch vooral om de relatie met ons ambt. Bestond bij Confucius in het ambt van landopzichter en 'inner der tienden' een relatie met het ontvangen, ook rentmeesters zouden hun historische basis hierop kunnen funderen, en niet ten onrechte. In een tijd dat de belastingen nog in natura werden voldaan, in landbouwprodukten, is die relatie ook vanzelfsprekend. Het goud en zilver dat Jojakim af moest dragen is waarschijnlijk de omzetting van de geïnde graan-, wol- en veeopbrengsten in goud en zilver.

De term 'rentmeester' komt in de Bijbel voor, maar vooral in het Nieuwe Testament zien we de benaming 'tollenaar' meer en meer naar voren komen. De bekendste tollenaar is de apostel-evangelist Mattheus [Mattheus 10:3]. In de bijbelse woordenlijst [26]) staat over de tollenaar vermeld: *"Iemand die van de Romeinen het recht had gepacht om belasting te heffen. Dit gebeurde door het heffen van tol bij de grenzen van het land of een stad. De tollenaars vroegen vaak meer dan het verplichte tarief en hielden een extra deel voor zichzelf."* [Marcus 2:14]

De oervorm van de belasting als overheidsfinanciering ontbreekt. In feite is er nauwelijks sprake van overheidsfinanciën. De scheiding tussen de kas van de vorst en die van de onderdanen ontbreekt, in bijbelteksten vinden we bijvoorbeeld de bekende uitspraak *"Geef aan de (Romeinse) keizer, wat de keizer toekomt."* [Mattheus 22:21][Marcus 12:17][Lukas 20:26]. Centraal gezag, voorzover aanwezig, bestond veelal uit militaire macht. De vorst eiste

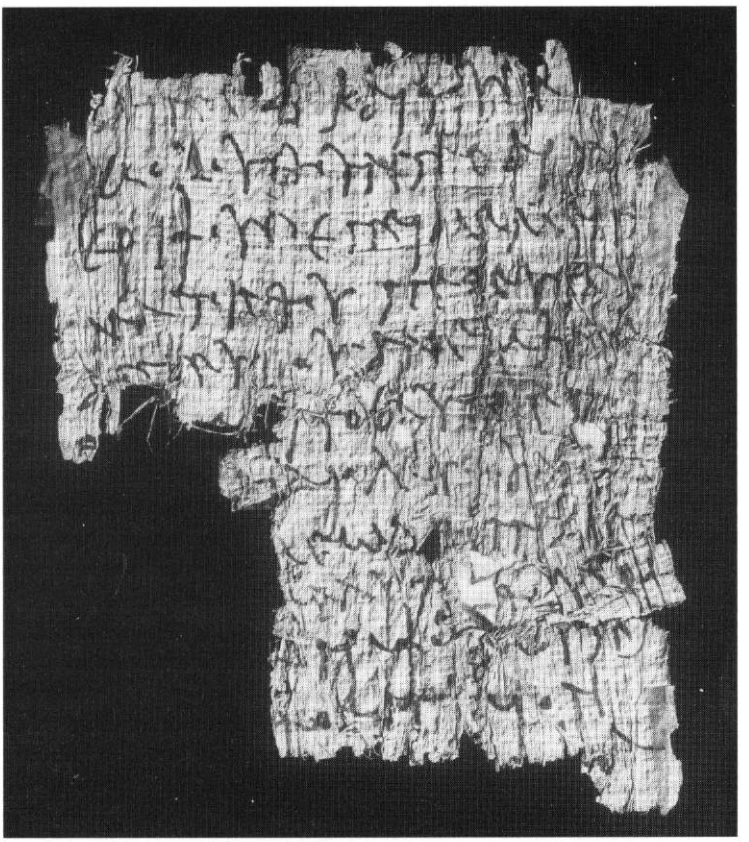
*) zie literatuurlijst

zijn aandeel voor zichzelf en zijn leger. Afzonderlijke stamhoofden, clanoudsten enz. lieten zich evenmin onbetuigd.

In dit summiere nippen aan de bronnen van de beschaving kunnen we toch wel vaststellen dat het ambt van ontvanger in die van inner der tienden, rentmeester of tollenaar herkenbaar is. We kunnen eveneens vaststellen dat met het toenemen van de beschaving de belastingdruk is toegenomen, waardoor naast het simpele innen ook het dwangmatig invorderen een rol is gaan spelen. Een subtiel spel met drukgradaties is nauwelijks herkenbaar, de vorst gebruikt zijn leger om tegenvallende belastingopbrengsten (met of zonder draagkrachtbeginsel) weer op peil te brengen. Brandschattingen, knevelarij enz. zijn de meer gebruikelijke gradaties.

Natuurlijk willen we Confucius en Mattheus graag als twee van onze illustere voorgangers annexeren. Ongetwijfeld waren de 'inner der tienden' en de tollenaar inner, maar in feite ook heffer, zij het dat het vaststellen en de inning als een ondeelbaar geheel van handelingen in die ene functie waren samengebundeld. Of de ontvanger van nu zich kan herkennen in de dwangmatige invorderaar van toen kan best worden betwijfeld, ook al zal een door ons gegijzelde wanbetaler daar anders over oordelen.

Met de val van het Romeinse Rijk tussen 400 en 500 na Christus nemen we afscheid van een groot en goed geordend staatsbestel en stappen we de Middeleeuwen in, de donkere Middeleeuwen (the dark ages). Deze beginnen met de grote volksverhuizing. Hunnen en Vandalen zwermen over Europa uit en verdringen gesettelde stammen. In deze smeltkroes van verschillende stammen (Friezen, Kelten, Angelen en Saksen, Franken, Longobarden enz.) consolideert zich een nieuw rijk, het Merovingische rijk. Dit werd later opgevolgd door het Karolingische koningshuis.

Aangifte voor weide-belasting. Griekse tekst: Egypte onder Romeinse heerschappij 1e helft, 1e eeuw na christus.

Het Merovingische- en Karolingische huis

De belangrijkste Merovingische koning is Clovis I (481-511). Hij versloeg de Romeinen, de West-Goten en de Alamannen en liet zich in 506 te Reims dopen als koning. Deze doop is van eminent belang voor de ontwikkeling van de christelijke beschaving in West-Europa. De daarop volgende koningen vergrootten niet alleen hun koninkrijk, maar ook de invloed van de kerk. Onderlinge verdeeldheid tussen deze opvolgers had tot gevolg dat de macht van het Merovingische koningshuis meer en meer inboette en werd overgenomen door de hofmeyer, de hoogste adviseur van de koning. Karel Martel, de laatste hofmeyer, die zich in feite reeds als koning der Franken gedroeg, wordt dan ook als de stichter van het Karolingische koninkrijk beschouwd.

De beroemdste koning uit dit Karolingische koninkrijk is ongetwijfeld Karel de Grote (786-814). Wegens zijn verdienste voor de pauselijke staat werd hij in 800 door Paus Leo III tot keizer van het Roomse Rijk gekroond. Hij stond aan het hoofd van een echt wereldrijk, dat nagenoeg alle Christelijke landen van het West- en Middeneuropese vasteland omvatte. Hij was niet alleen een groot veldheer, ook cultureel is zijn bewind van grote betekenis geweest. Zijn bemoeienis met munt-, domein- en kloosterorganisaties en met onderwijs en rechtspraak zijn daarvan belangrijke voorbeelden.

Het leenstelsel

Het door hem verspreide leenstelsel is nog eeuwen lang het institutionele grondpatroon van West-Europa gebleven. Het leenstelsel wordt omschreven als: *"Het middeleeuws stelsel van het in leen geven van grondbezit, ambten (waaraan voordelen verbonden), alsmede andere rechten, die inkomsten gaven. Het leen werd verleend door de leenheer aan de leenman (vazal), waartegenover deze zich verplichtte tot diensten (met name krijgsdienst als zwaargewapend ruiter) en de eed van trouw (leenhulde) aan de leenheer. In de loop van de tijd werd het recht van de leenman erfelijk. Met de opkomst van de staande legers raakte de verplichting tot krijgsdienst in onbruik. In de Franse revolutie werd het leenstelsel definitief in het grootste deel van West-Europa afgeschaft. (...)"*[30])

Het systeem doet denken aan het juridisch begrip eigendom en bezit. De koning bleef als absoluut heerser eigenaar, de vazal werd bezitter. Aanvankelijk heeft dit systeem de macht van de koning duidelijk ondersteund. De verbintenis van man tot man moet in die primitieve, weinig ontwikkelde tijd een sterke band tussen heer en vazal hebben gegeven. Het beschikken over de grond was de belangrijkste lust, terwijl de verplichting tot krijgsdienst de belangrijkste last moet zijn geweest.

*) zie literatuurlijst

Tot de rechten die niet overdraagbaar waren, behoorde ondermeer het recht van belastingheffing. Wel was de graaf belast met de ontvangst van de koninklijke inkomsten (de 'res fisci regii'). De vazal, veelal de graaf, die naast de ondersteuning van de leenheer ook voor zijn eigen verdediging of veroveringen een leger nodig had, kon daarvoor zijn onderhorigen slechts om geld verzoeken, de bede. Soms was ook de vazal de leenheer verplicht geldelijke hulp te verlenen en wel in vier gevallen, namelijk als:

- de leenheer in gevangschap raakte;
- de oudste zoon van de leenheer tot ridder werd geslagen; soms ook als diens oudste dochter trouwde;
- de leenheer op kruistocht naar het Heilige Land vertrok;
- het land in nood kwam.

Deze vier feodale gevallen werden ook bede of aide genoemd.

Dit feodale leenstelsel had echter na verloop van tijd de soevereiniteit van de koning/keizer uitgehold. De leenmannen (wereldlijke en geestelijke) werden op den duur onafhankelijker, ze traden zelf weer op als leenheer. De langzaam gegroeide erfelijkheid van het leenmanschap had tot gevolg dat de Roomse keizers meer en meer gebieden in leen uitgaven aan personen die volgens de kerkelijke wetten niet mochten trouwen, namelijk de bisschoppen.

Deze historische realiteiten bieden nog weinig aanknopingspunten voor enig inzicht in het bestaande belastingstelsel en onze plaats daarin, die van de inner. De zeer beperkte bronnen uit de tijd van Karel de Grote geven al weinig inzicht, nog beperkter is de historische ontwikkeling in dat gedeelte van het grote Karolingische rijk, waarin wij vooral geïnteresseerd zijn: de lage landen bij de zee.

In een bekend werk van Jan en Annie Romein wordt een tipje van de sluier gelicht. De schrijvers vertellen dat het overwegend agrarische land al vrij dicht bespikkeld was met verschillende behuizingen: *"(...) van lemen hutten tot naar Oud-Romeins voorbeeld voornaam ingerichte landhuizen, zoals we er een beschreven vinden dat bij Asnapium (waarschijnlijk Gennep) stond, in een verslag van een rondreizend inspecteur der koninklijke domeinen onder Karel (de Grote) (...)"* (Er volgt dan een uitvoerige omschrijving van een landhuis, koninklijke villae genaamd.) *"Dergelijke koninklijke villae lagen over het hele Karolingische rijk verspreid. Ze vormden er als het ware de belastingkantoren van. Het geld was schaars geworden en West-Europa was praktisch teruggekeerd tot de produktenhuishouding, waarbij de vorst de tributen van zijn onderdanen slechts ten dele in geld en verder of in diensten of in produkten moest opeisen."*[16])

De meier, de beheerder van zo'n villae, was o.a. verantwoordelijk voor het totale beheer, waaronder natuurlijk de cijns aan de landheer. Kennelijk was

*) zie literatuurlijst

een dergelijk bedrijf grootschalig, meer dorp dan landgoed en soms nog groter, bijvoorbeeld de meierij van Den Bosch. De meier moest van iedere boer die op een koninklijke hoeve zat jaarlijks met Kerstmis een gedetailleerde rekening en verantwoording vragen. Naast deze koninklijke villae bestond er nog een andere vorm van grootgrondbezit, het kerkelijke. De beide Romeins schrijven daar over en geven als voorbeeld het klooster Fulda in Hessen, dat op het einde van de 8e eeuw reeds 15.000 hoeven en landerijen bezat. Deze bezittingen werden niet door de kloosterlingen zelf geëxploiteerd, maar door pachters, huurlingen enz. die door rentmeesters werden gecontroleerd. De aan de kloosters te betalen cijnzen bestonden voor een klein gedeelte uit zilverlingen of goudstukken en verder uit opbrengsten in natura.

In Karel's tijd was er nauwelijks sprake van een georganiseerde heffing. Er bestonden nog geen ambtenaren. De hertogen, de graven, maar ook de geestelijkheid waren onderworpen aan het toezicht van de 'missi dominici' ('inspecteurs der domeinen',[16]) of zendgraven). De leenman, veelal de graaf, was de vertegenwoordiger van de koning in zijn leen. De inspecteurs der domeinen hielden toezicht op het teritoriale en lokale beheer, als een soort commissaris van de koning. Met recht zou men van een ambtelijke functie kunnen spreken, terwijl de meier en de rentmeester, als onderdeel van een veel bredere taak, de verantwoordelijke collecteurs kunnen worden genoemd.

Na de dood van Karel de Grote viel het Rijk door vererving uiteen. Eerst werden het drie koninkrijken; ons land kwam in het Middenrijk. Ook dit rijk werd weer door drie opvolgers verdeeld; Nederland werd een deel van het Lotharingsche rijk. Erfopvolging, oorlogen, invallen van de Noormannen enz. ondermijnden het staatsgezag. De koningen lieten hun koninklijke taak over aan de lokale machthebber, de hertog, de graaf of de niet-adelijke grootgrondbezitter. Steeds meer koninklijke rechten zoals rechtspraak en belastingheffing werden door deze lokale machthebbers overgenomen. Ook de verdere doorwerking van het leenstelsel zorgde voor een toenemende verbrokkeling. Zo bestonden er in de 13e eeuw op Brabants grondgebied niet minder dan 2500 lenen.

De opkomst van de steden

Na het uiteenvallen van het Karolingische rijk met zijn centrale staatsgezag eigende iedere heerlijkheid zich zijn eigen rechtsgebied toe. De handel was, na het einde van de invallen van de Noormannen (± 1000), tot ontwikkeling gekomen. De omschakeling van een produkt- naar een geldhuishouding had verstrekkende gevolgen voor de macht van de landheer. Niet langer was het domein, de grond met de daarop wonende (onder)horigen, de basis voor de

Belasting betalen in natura
Voorbeeld van de middeleeuwse belasting " het tiendrecht", dat in dit geval door een jager aan de abt van een klooster wordt afgedragen. De boer, de visser of de jager moest 1/10 deel van zijn opbrengsten afstaan aan de vorst, de graaf of de kok. Olieverf door J. Lice (19e eeuw).

macht, het geld nam geleidelijk deze positie over. Met geld kon je soldaten huren, waardoor onderlinge dienstverlening zoals de heerdienstverplichting minder belangrijk werd. De voorkeur voor een beroepsleger boven dat van dienstplichtigen speelde toen ook al.

De dorpen die aan belangrijke verkeerswegen lagen, dit waren vooral waterwegen, ontwikkelden zich tot handelscentra en groeiden uit tot steden. Ze beschikten over geld en kochten van de hertog, de graaf of de bisschop stadsrechten op, waardoor deze steden zich zelfstandig konden ontwikkelen. Een van de belangrijkste geldbronnen vormde, naast stapelrechten, tol- en poortersgelden, de uitbouw van een stedelijk belastingsysteem.

Vanzelfsprekend was dit een proces dat zich langzaam ontwikkelde. Aanvankelijk was de hertog, graaf of bisschop een absolute of feodale heerser, die slechts verantwoording schuldig was aan de koning of keizer. Van de drie standen (adel, geestelijkheid en boeren) bezaten de adel en de geestelijkheid voornamelijk de grond. Op dit grootgrondbezit waren de boeren veelal pachter en vaak zelfs horigen tot het grondbezit.

Graaf Willem IV gravure door C. Visscher. ca. 1650

De grond was de basis van het economische leven en ook de basis voor de schatting die de onderdanen moesten opbrengen. De aanspreekpunten waren beperkt tot de adel en de geestelijkheid (bisschoppen en abten van kloosters), die via de opbrengst van de boeren aan deze verplichtingen moesten voldoen. De grote groep onderdanen, boeren en landarbeiders werden via de landadel uitgebuit door levering van landbouwprodukten en het verrichten van diensten op de koninklijke domeinen en de heerlijkheden van de adel of de kloosters.

De opbloei van de handel veranderde deze rurale maatschappijvorm ingrijpend. Kooplieden vestigden zich op stapelplaatsen. Transport, vooral scheep-

vaart, nam een grote vlucht. Door deze handel ontwikkelde zich de nijverheid. De aanvoer van grondstoffen, bijvoorbeeld ruwe schapewol uit Engeland zorgde voor het ontstaan van nieuwe ambachten. Zo onstond er een bloeiende lakenfabricage. Een nieuwe stand, de burger, kwam in beeld. Als deze bundeling van mensen stadsrechten verwierf (vaak kocht) werd hun onafhankelijkheid vergroot. En zo begon, rond de 12e eeuw, een spontane groei van de steden.

Er ontstond een nieuwe aansprakelijke groep; een groep die wel als geheel, maar moeilijk individueel voor de schatting aangesproken kon worden. Een stedelijk bestuur werd noodzaak. De vorst stelde de quota vast, elke groep moest dan zelf maar zien hoe zij haar quotum bij elkaar gaarde. Allengs werden de steden de meest kapitaalkrachtige groepering; op hen kwam de zwaarste last te rusten. Ook haar eigen samenleving vroeg offers van de burger, een stedelijk belastingareaal groeide. Dit was een taak die niet meer op simpele wijze kon worden volbracht. Een stedelijk bestuur, met een ambtelijke structuur ontstond.

In "Het Erfgoed van Nederland" wordt deze stedelijke ontwikkeling in een notedop geschetst: *"In de steden, met hun opeenhoping van mensen, waren door de burgers onderling overeengekomen, of van bovenaf opgelegde, afspraken te meer van belang. Amsterdam met (rond 1400) zo'n kleine 9000 inwoners, kende een betrekkelijk uitgebreid bestuur, dat het gezag vormde voor iedereen die, tijdelijk of blijvend, zich binnen de poorten ophield. De schout vertegenwoordigde hierin de Graaf van Holland. Uit de burgerij kwamen de schepenen voort. Naast de schepenen, die belast waren met bestuur en rechtspraak, kwamen de raden, die toezagen op de voogdij van de wezen, de verdediging van de stad en de verkoop van voedsel en drank. Men onderscheidde wees-, poort- en vestmeesters. Juist deze raden zouden uitgroeien tot de eigenlijke machthebbers in de stad. In 1413 schrijft men in Amsterdam al over de schout, de burgemeester en de schepenen, en het zijn dan uiteindelijk de burgemeesters die de dienst gaan uitmaken, zij het na raadpleging van een aantal vermogende en gezaghebbende burgers: de vroedschap. Uiteraard werden de burgemeesters bijgestaan door ambtenaren. In Amsterdam was sprake van 'der stede clerc', later van enkele klerken ofwel secretarissen der stad."*[23])

Een van de belangrijkste taken, het beheer van de financiën, was aan de burgemeester toevertrouwd. Belastingen kon hij echter niet zonder toestemming van de vroedschap opleggen. In zijn mogelijkheden was hij verder beperkt door belastingen en beden van de landheer. Het stedelijk belastingsysteem ontwikkelde zich langs twee wegen:

- enerzijds de genoegdoening aan de landheer: de bede, die aan de stad werd opgelegd;
- anderzijds belastingen, die ten behoeve van de eigen stedelijke gemeen-

*) zie literatuurlijst

schap gevorderd moesten worden.
De structuur van de oude heffing was ingrijpend veranderd. Niet langer werd een beperkt aantal aanzienlijken aangesproken voor een vrij willekeurig bepaald quotum; de burgerij werd nu via de stedelijke belastingadministratie rechtstreeks aanspreekbaar. Ook deze ontwikkeling was aanvankelijk vrij primitief. In 'De geschiedenis van de Middeleeuwen' komt dit duidelijk naar voren. *"Hij (Filips de Goede, hertog van Bourgondie, 1419-1467, noot schrijver) bemoeide zich wel degelijk met staatszaken en het is onwaar dat hij alles overliet aan Nicolaas Rolin, de kanselier van Bourgondie; toch is het onwaarschijnlijk dat hij een grote politieke visie gekoesterd heeft als de vereniging van alle Nederlandse gewesten. Zijn landen moesten in de eerste plaats geld opbrengen om het kostbare hofleven en de soldij van de huursoldaten te bekostigen. Daarom werd de belastingheffing haast overal gerationaliseerd.*

Zo bijvoorbeeld in Holland. Daar waren onder de vorige graven in de 14e eeuw verschillende malen buitengewone beden geheven, omdat zij nu eenmaal niet meer konden leven van hun domeinen; en de vier feodale gevallen, waarin een bede niet geweigerd kon worden, onvoldoende soulaas boden. Deze beden werden, zoals gebruikelijk, toegestaan door de ridderschap en de steden. De verdeling van het toegestane bedrag over de verschillende plaatsen geschiedde echter op weinig rationale wijze, hiervoor werden namelijk lijsten van riemtalen gebruikt, die in het verre verleden waren opgesteld om aan te geven hoeveel mannen ieder dorp naar het leger moest zenden als heervaart geboden werd. Meteen bij het begin van Filips regering werd echter een andere grondslag voor de beden ingevoerd, de schildtalen of de verponding. Door enquêtecommissies werd daarvoor een nauwkeurig onderzoek gedaan naar de rijkdom en draagkracht van iedere plaats, waardoor een veel eerlijker en exacter grondslag voor de bedeheffing werd verkregen. Na verloop van tijd moesten de verpondingskohieren vernieuwd worden om rekening te houden met de gestegen of geslonken rijkdom der verschillende plaatsen."[10])

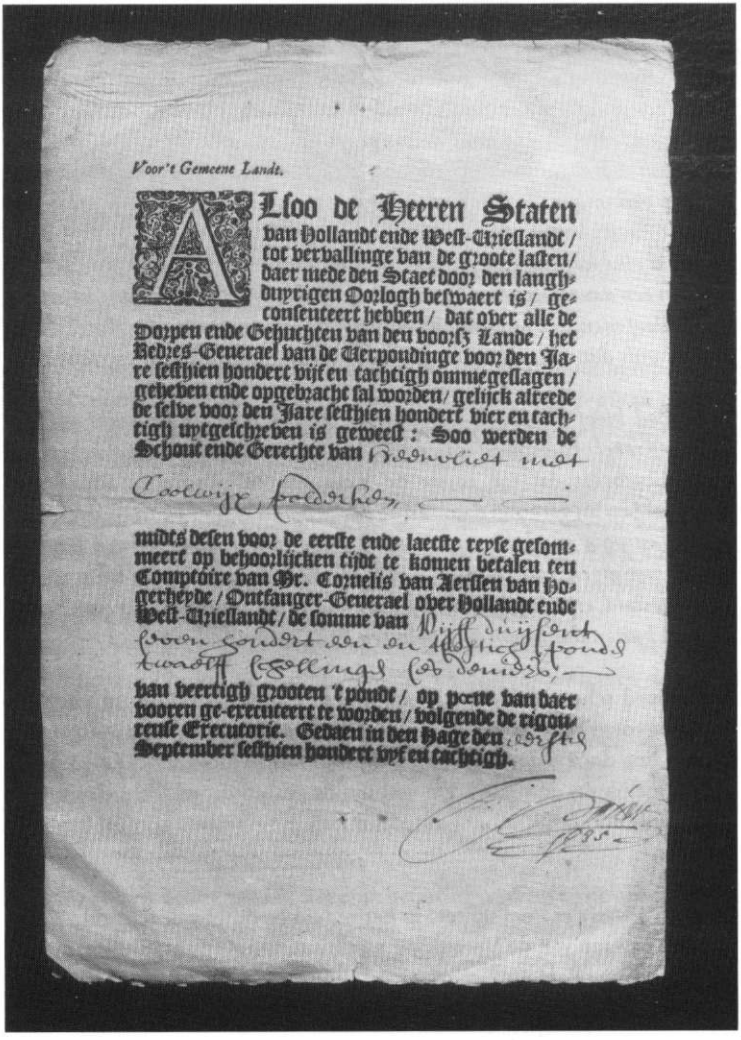
De groei en de vrij willekeurige verdeling van de quota naar het idee van de verponding was de start van een systeem. Dit was een systeem dat in het stedelijk bestuur verder moest worden uitgewerkt voor de omslag over de burgerij. Deze omslag zou als een vorm van een directe belasting kunnen worden beschouwd.

In de 'Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland' schetst Prof. Fruin de ontwikkeling van de verponding. *"Het aandeel van elke provincie in de algemene beden werd bepaald bij transport, later repartitie genoemd. Het oudste bekende transport is van 1462: hierbij staat Vlaanderen op 1/3 van het geheel, Brabant op 1/4, Holland op 1/4 van Vlaanderen (1/12 van het geheel), Zeeland op 1/4 van Holland (1/48 van het geheel). Utrecht is later*

*) zie literatuurlijst

op 1/10 van Holland gesteld. Van deze verhoudingen vindt men nog lang onder de Republiek de sporen. Het door elke provincie te dragen aandeel werd weder over de verschillende steden, dorpen en vlekken omgeslagen. Daartoe was vanouds ieder dorp op een aantal morgentalen (aantal belastbare morgens lands) gesteld.

Naarmate nevens den grondeigendom andere kapitalen zich vormden, werd het heffen der contributie alleen naar morgentalen onbillijk en ondoelmatig. Men begon daarom het belastbaar vermogen van steden en dorpen te stellen op schildtalen, hoeveelheid schilden (schild, ecu d'or, is in dien tijd de

Voor't Gemeene Landt.

ALoo de Heeren Staten van Hollandt ende Weſt-Vriellandt / tot verhallinge van de groote laſten / daer mede den Staet door den langhduyrigen Oorlogh beſwaert is / geconſenteert hebben / dat over alle de Dorpen ende Gehuchten van den voorſz Lande / het Reſtes-Generael van de Verpondinge voor den Jare ſeſthien hondert vijf en tachtigh onmegelagen / geheben ende opgebracht ſal worden / gelijck altreede de ſelve voor den Jare ſeſthien hondert vier en tachtigh uytgeſchreven is geweeſt : Soo werden de Schout ende Gerechte van [illegible]

midts deſen voor de eerſte ende laetſte reyſe gelommeert op behoorlijcken tijdt te komen betalen ten Comptoire van Mr. Cornelis van Aerſſen van Hagerbeyde / Ontfanger-Generael over Hollandt ende Weſt-Vriellandt / de ſomme van [illegible]

van heerligh grooten 't pondt / op peene van daer vooren ge-executeert te worden / volgende de rigoreuſe Executorie. Gedaen in den Hage den [illegible] September ſeſthien hondert vijf en tachtigh.

Verpondingsbiljet 1685

gewonen rekenmunt) welke het mocht bedragen. Toen later het schild ophield de rekenmunt te zijn, en het pond in zijn plaats kwam, sprak men van schotponden waarop de steden en dorpen gesteld waren; de omslag zelf heet dan: ponding; verandering in den omslag: verponding. Spoedig wordt verponding ook in de zin van ponding gebruikt. Verpondingen (in den zin van vernieuwing der schotponden) hadden gedurig plaats en geschiedden na gedaan rapport eener rondreizende commissie van onderzoek (informacie of enquête). De oudste bekende verponding in Holland is van 1436; andere hadden plaats in 1448, 1462, 1477, 1496 en 1515. Van de laatste twee zijn de informatien nog over.

Soms geeft de vorst aan een klagende gemeente geheele of gedeeltelijke vrijstelling. Het bedrag wordt dan van de hoofdsom afgetrokken; de andere gemeenten worden er niet zwaarder om belast. Tot het opbrengen van het voor iedere stad of dorp gestelde aandeel worden de ingezetenen door schatmeesters aangeslagen op een zeker aantal schotponden, schellingen en penningen. (Het in Holland meest gebruikte pond is dat van 40 grooten Vlaamsch, verdeeld in 20 schellingen van 12 stuivers per stuk. De stuiver heeft 16 penningen; de duit is een pasmunt ter waarde van twee penningen.) Het door ieder belast ingezetene op te brengen bedrag is aangegeven op een kerfstok; elke kerf daarop vertegenwoordigt een schotpond en is onderverdeeld in een aantal steken. Op dorpen waar de schrijfkunst weinig beoefend werd, bleef men zich lang met de kerfstok behelpen. Nog onder Karel V heet het dikwijls dat iemand staat op zoveel kerven (of schreven) en steken.

Veel goed bleef buiten de verponding. Het is nooit uitgemaakt of deze belasting reëel of personeel was, d.w.z. of de persoon haar droeg of het goed." Fruin beschrijft dat ten eerste de Kerk en ten tweede de adel waren vrijgesteld en hij vervolgt dan: *"In de derde plaats zijn de poorters der steden niet belast voor goed dat zij buiten de steden bezitten. Werd een stad een geheel met eigen voorrechten, dan werd haar aandeel in de bede op een fixum gesteld, en verschillende steden hadden het privilegie dat men hunne burgers buiten dat fixum niet belasten kon."*[5])

Het woord schot in de tekst van Fruin is een zeer oud begrip voor een belastingvorm, een soort landrente, opgelegd aan overwonnenen. De verponding door het gewest rustte door de vrijstellingen van kerk en adel voornamelijk op de steden. De verbinding tussen de geldbehoefte van de vorst en de noodzaak voor een stedelijk belastingsysteem komt al duidelijk in beeld.

Prof. dr. J. van der Poel schreef in het gedenkboek ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Vereniging van Inspecteurs een bijzonder interessant opstel over de historische ontwikkeling van het ambt van inspecteur der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen. Hij schreef: *"Met deze*

*) zie literatuurlijst

Stadts-Tolheck ende Meeren bij Berckel.
Gravure door P. Smith, 1699.
Collectie Belastingmuseum Prof. Dr. v/d Poel, Rotterdam.

ontwikkeling (de omslag van de bede naar het stedelijk belastingrepertoire) *ging uiteraard die van de belastingadministratie samen. In de plaats van den "rentmeester" van den eersten graaf is zijn of des hertogs fiscaal met het financieel ambt belast; overal waar tollen e.d. te heffen zijn, zijn nu de rentmeesters, die soms ook tollenaren of ontvangers heten. Besturen van allerlei aard staan hen allengs bij. In de steden ontwikkelen zich eigen ambtenaren, die krachtens privileges soms gelijksoortige heffingen doen als de Heer in zijn gebied. De speciale ambtenaar voor de inning is direct rekenplichtig aan het bestuur. Dat was voor:*

- *de accijnzen de assysenaar, assizenaire, assysmeester;*
- *de tollen, de in-, uit- en doorvoerrechten en dergelijke rechten de tolle naar, de collecteur, receveur, gaarder;*
- *de directe belastingen de ontvanger - eerder scriver of boekhouder - die door alle eeuwen heen zijn functie en naam heeft bewaard.*

Van het begin der 15e eeuw af zijn ons in rekeningen en resoluties enz. de namen van ontvangers van toen overgeleverd. (...)"

Over de ontwikkeling van het stedelijk belastingsysteem en de plaats van de ontvanger daarin zegt hij het volgende: *"(...) De ontvanger werd of voor vast, maar meestal voor heffingen van een bepaald jaar aangesteld. (bijvoorbeeld kanunnik van een der kapittelkerken voor morgengeld en huisgeld in Utrecht) Hij wordt bijgestaan door een pander, soms ook deurwaarder*

genoemd, op 't platteland. Voor 't gemak van de inwoners vorderen de schouten soms voor hem in en doen hem daarna rekening.

In 1948 werden voor een heffing in Stad en Ommelanden ten bate van Graaf Edzard van Oostfriesland tot ontvangers gedeputeerd een prelaat en een hoofdeling (Jonker) van wege de Ommelanden en ook twee van de Stad. De Staten regelen gewoonlijk de uytsettinge of settinge van de heffing; de schout wordt belast met het verstrekken van gegevens van mandamenten of bevelschriften en voor de manualen of morgengeldboeken (namen eigenaars en 't aantal morgens). Voor de rest blijft alles in handen van de 'Regering' of den rechter.

Er is alleen een begin van ambtenaren speciaal voor de heffing of aanslagregeling in den vorm van helpers die de schout later terzijde staan, hetzij "buren" of kerkmeesters, twee van de allergelooflichsten. Voor het huysgeld worden bij elke nieuwe heffing telkens taxateurs aangewezen, om de zetting te doen, waarvan alleen bekend is, dat zij registers en rekeningen van vroegere zettingen bezigden. Zij heten later Commissarissen (zo bijvoorbeeld in Holland, zie hun instructie d.d. 22 juni 1514 pag. 55 Engels).[3])

Ook verpachting komt voor. De 'impost' (accijnzen) voor de graafschap Holland wordt voor het eerst in 1557 verpacht - de pachtpenningen op te brengen bij de ontvangers. Soms waren er 'gedeputeerden voor de ontvangst' die tevens inlichtingen moesten verstrekken; 'goed onderwijs en claer bescheyt (moesten) doen'.

Al is dus aan het einde van het tijdperk, dat zich ontwikkeld heeft, bereikt dat alle aan de Bourgondiër onderworpen landen op diens bede naar draagkracht bepaalde sommen ten gemene nutte van het Bourgondische Rijk opbrengen, de belastingheffing zelf, en de wijze waarop ze geschiedt, speelt zich in de onderdelen, de landen, de steden, de dorpen en vrijheden af. Bij Karel de Stoute's dood is het beheer en de verzorging der Financiën streng gefundeerd en zijn de gronden voor verdere ontwikkeling der belastingadministratie gelegd."[23])

Het Bourgondische huis

De invloed van de opeenvolgende Bourgondische hertogen binnen onze landsgrenzen wordt zowel door Prof. van der Poel als Dr. Jansen duidelijk aangegeven. De opkomst van een financiële organisatie, met daarin een zelfstandige ontvanger als centrale figuur is duidelijk in het Bourgondische Rijk te herkennen.

*) zie literatuurlijst

De Belastingontvanger. Detail van schilderij door D. Rijckaert (1612-1661)

Het is haast onmogelijk om in een kort overzicht van het ontvangersambt door de eeuwen heen, de historische ontwikkeling te bespreken. De invloed van het Bourgondische Rijk is echter met betrekking tot de staatkundige ontwikkeling van ons land in het algemeen, en die van ons belastingsysteem in het bijzonder, van dermate grote invloed geweest dat een korte, meer algemene samenvatting node gemist kan worden.

In de 12e en 13e eeuw bestond in ons land nog geen staatkundige eenheid. De graafschappen Holland en Zeeland en de hertogdommen Brabant en Gelre vielen onder het Heilige Roomse Rijk; het bisdom Utrecht had zijn aparte status als uitvloeisel van de Investituurstrijd, waarbij de Duitse keizer Hendrik IV in 1077 toch naar Canossa ging om het hoofd te buigen voor de pauselijke macht. De macht van de Duitse keizer in onze gewesten stelde weinig voor. Het was de tijd van de feodale versnippering met een zwak landsheerlijk gezag, waarin de vier politieke eenheden Vlaanderen, Brabant-Limburg, Holland- Zeeland-Henegouwen en Gelre domineerden.

Het hertogdom Bourgondië viel onder de jurisdictie van het Franse Koningshuis, de Franse koning Jan de Goede schonk het in 1363 aan zijn jongste zoon Philips de Stoute. In die tijd, en nog lang daarna, was het

huwelijk een van de doeltreffendste middelen voor gebiedsuitbreiding. Dankzij zijn huwelijk met Margaretha van Vlaanderen wist hij vaste voet in de Nederlanden te verkrijgen. Door behendige huwelijkspolitiek, erfopvolging, en handig gebruik van diplomatieke en militaire middelen werd het Bourgondische Rijk verder uitgebouwd. In de korte periode van 1406 tot en met de dood van Karel de Stoute in 1477 verwierven de hertogen van Bourgondië successievelijk het hertogdom Brabant (1406), de graafschappen Holland en Zeeland (1433), het bisdom Utrecht (1455) en ten slotte in 1473 het hertogdom Gelre. Dat verwerven bestond uit vererving, al dan niet door middel van intimidatie, omkoping en verovering. Na de dood van Karel de Stoute (1477) nam zijn dochter Maria van Bourgondië bezit van het Bourgondische Rijk, zij trouwde met Maximiliaan van Oostenrijk (1477), maar stierf reeds in 1482 door een val van haar paard. Haar driejarig zoontje Filips (de Schone) volgde haar op onder regentschap van Maximiliaan, de latere Duitse keizer, waaraan Amsterdam zijn keizerskroon te danken heeft. Deze Filips de Schone behoorde echter al niet meer tot het huis van de Valois-hertogen van Bourgondië; hij was een Habsburger. Als Aartshertog van Oostenrijk heerste hij van 1493 tot 1506 over het grootste deel van ons land.

In 'De cultuurhistorische beschrijving van de bloeiperiode van het hertogdom Bourgondië' schrijft Prof. dr. Richard Vaughan in zijn conclusie: "*Wat is de historische betekenis geweest van Valois-Bourgondië gedurende de vijfhonderd jaren na zijn verdwijning? De losse, federale structuur van de Zeven Verenigde Provinciën, die samen de Nederlandse Republiek vormden, was in zijn constitutionele en bestuurlijke ordening een erfenis van de Bourgondische heerschappij en hetzelfde geldt voor de Spaanse Nederlanden. Indirect zijn zowel Nederland als België veel aan hun verre Bourgondische verleden verplicht en de aanwezigheid van deze twee landen en Luxemburg op de huidige kaart van Europa is gedeeltelijk aan Bourgondië te danken.*"[20])

De Bourgondische invloed was ongetwijfeld van fundamenteel belang voor de verdere ontwikkeling van ons land tot soevereine staat. Ook de bestuursstructuur van het Bourgondische hof heeft zijn doorwerking in de verdere democratisering van ons staatsbestel gekend.

In de 14e eeuw waren heersers nog autoritaire en absolute monarchen. Een tweedeling in hof en staat ontbrak. De hofraad adviseerde, maar had geen enkele macht. Uit deze hofraad ontstond de Grand Conseil, de Grote Raad. Deze raad was zowel gerechtshof als adviseur als uitvoerend lichaam. In 1385 stelde Filips de Stoute een nieuwe centrale functie in, de persoonlijk kanselier van de hertog. Hij werd de chef van het binnenlands bestuur. Deze centrale kanselier werd de belangrijkste en invloedrijkste functionaris. Hij was voorzitter van de Grote Raad.

*) zie literatuurlijst

Uit het langzaam groeiende bestuursapparaat zijn de raadsheren, de financiële ambtenaren (de zogenaamde 'gens de finance'), de secretarissen en de baljuws de belangrijkste ambtenaren. Veel raadsheren waren juridisch expert in burgerlijk en canoniek recht. De 'gens de finance' en secretarissen kwamen voort uit stedelijke koopmansfamilies en de baljuws kwamen uit de adel voort. Naast deze, nauw met het hof verbonden bestuurslichamen, bestonden er nog drie andere instellingen ten behoeve van de Noordelijke gewesten:

1 de Staten-Generaal der Bourgondische Nederlanden;
2 het Parlement van Mechelen;
3 de 'chambre des comptes' te Mechelen.

Ieder afzonderlijk territorium had zijn eigen staten, die de verschillende standen, adel, geestelijkheid en de vrije burgers in de steden, vertegenwoordigde. De voornaamste functie was het voteren van belastingen of beden. In 1425 werd een gemeenschappelijke vergadering van de staten Holland, Zeeland en Brabant gehouden. Eerst in 1463 werden deze vrijblijvende gezamenlijke vergaderingen van de Staten-Generaal als orgaan in de bestuursstructuur ingebed.

Het parlement van Mechelen was in principe een aparte rechterlijke sectie van de Grote Raad te Dijon. Karel de Stoute installeerde het in 1473 als 'soeverein hof en parlement van al onze hertogdommen, graafschappen, landen en heerlijkheden in de Lage Landen'. Het was te revolutionair om aanvaardbaar te zijn. Dit parlement heeft dan ook slechts drie jaar bestaan.

De 'chambre des comptes' was o.a. verantwoordelijk voor de aanmunting, terwijl zij het toezicht had op de 'chambre de tresor'. Deze was belast met de inkomsten uit de domeinen en de 'chambre des generaux', die de 'aides', de beden, behandelde.

Over het financiële beheer schrijft prof. Vaughan het volgende: *"Hoewel het financiële beheer van Valois-Bourgondië zeker niet volledig was gecentraliseerd, bestonden er van begin af aan centrale ambtenaren van financiën en onder de laatste twee hertogen ontwikkelde zich een centrale financiële raad. De ambtenaar die verantwoordelijk was voor de uitgaven van het hof, de 'maitre de la chambre aux deniers', verschijnt voor het eerst in 1377 en na 1381 volgen deze ambtenaren elkaar zonder onderbreking op behalve tussen 1426 en 1431. De 'maitre de la chambre aux deniers' was alleen maar voor de uitgaven van het hof verantwoordelijk.*

De algemeen ontvanger van alle financiën stond aan de top van een hiërarchie van regionale Ontvangers-Generaal en plaatselijke ontvangers, maar hij centraliseerde geenszins alle ontvangst- en uitgavenbewijzen in zijn boeken. Toch was hij een echte centrale functionaris, de hoogste ambte-

naar, en hij had meer met het financiële beheer van de centrale regering te doen dan enig andere ontvanger.
Naast hem bevond zich de thesaurier-gouverneur van financiën, die niet met de boekhouding was belast maar als een soort auditeur en controleur fungeerde en betalingen van allerlei aard moest goedkeuren. Hij was de opperste chef van het hertogelijke financiële systeem en tot zijn plichten behoorde de supervisie over de Ontvanger-Generaal van alle financiën en over de andere ontvangers."[20])

Het einde van de middeleeuwen

De dood van Karel de Stoute betekende praktisch het einde van het Bourgondische huis. Met dit afscheid van een roemrucht vorstenhuis was ook het bewogen millennium van de Middeleeuwen ten einde; een tijdvak dat ook voor ons vak van enorme betekenis is geweest. Van ongestructureerde en willekeurige bijdragen, vaak ten behoeve van de persoonlijke behoeften van een lokale potentaat, naar een systeem waarbij het draagkrachtbeginsel en de scheiding tussen de uitgaven van de vorst en de staat langzaam tot ontwikkeling kwam. Hierbij zien we ook dat de ontwikkeling van het geldverkeer de inzameling van landbouwprodukten als betaalmiddel verving. Deze omslag van ruil- naar geldverkeer had een systematisch opbouw van financiële structuren tot gevolg, waarin de ontvanger een belangrijke sleutelpositie ging vervullen.

Het ambt van ontvanger groeide in de Bourgondische Staat uit tot een ambt met vele geledingen: van plaatselijk ontvanger, via regionaal ontvanger tot Ontvanger-Generaal als hoogste ambtenaar. De ons bekende structuur van directeur-generaal, via directeur tot ontvanger valt te onderkennen. Hiervan zijn nu zowel de directeur als de ontvanger uit ons gezichtsveld verdwenen en rest ons, oud-ontvangers, slechts een bourgondisch gevulde dis bij onze jaarlijkse bijeenkomsten.

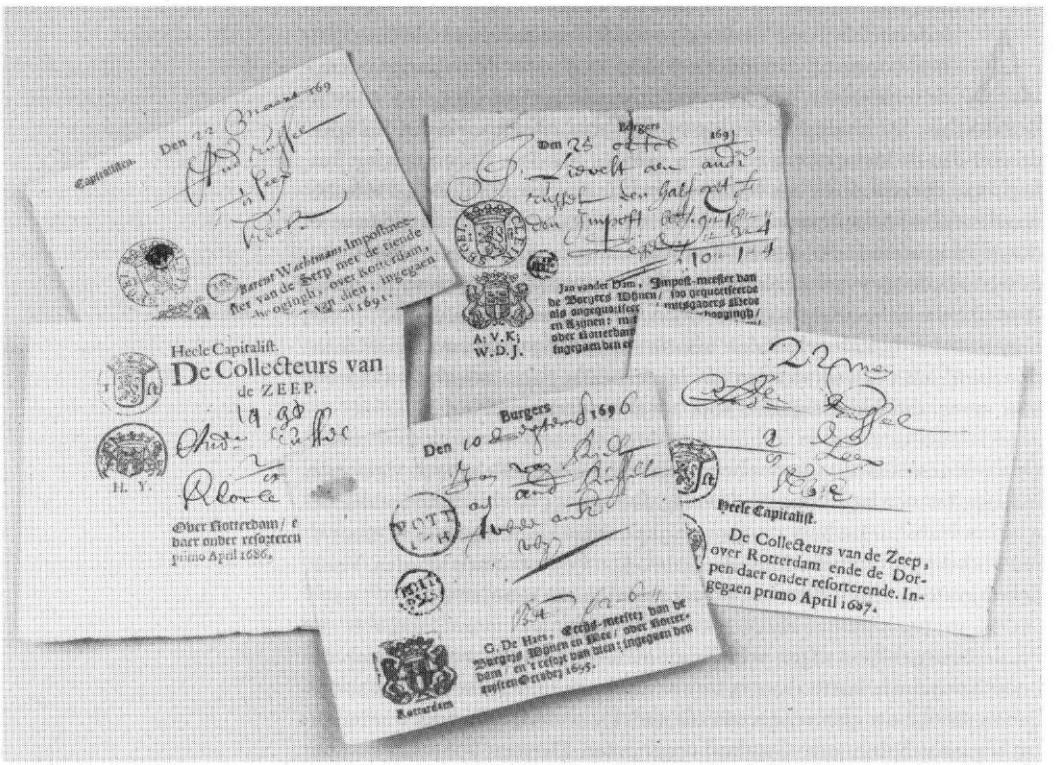
*) zie literatuurlijst

Als de omschrijving 'de donkere middeleeuwen' een passief, negatief beeld oproept, dan moet het tijdperk daarna, de wedergeboorte, de renaissance, wel een veel optimistischer indruk geven. Alles is betrekkelijk. De huidige opvatting over de middeleeuwen is veel minder donker dan de historici van een eeuw geleden beleden. Bovendien ligt het begin van de renaissance niet bij de start van de nieuwe geschiedenis: in Italie was deze al ruim een eeuw eerder tot ontwikkeling gekomen. Een geboorte dus, die nog in die donkere Middeleeuwen heeft plaatsgevonden. Maar toch, de start van de 16e eeuw als ijkpunt voor een nieuw tijdperk is niet onlogisch. Amerika was net ontdekt; nieuwe reformatorische en humanistische opvattingen tastten de oude geloofsleer aan; de ontdekking van wetmatigheden in de natuur en het bewust worden van de menselijke persoonlijkheid kwamen naar voren, duidelijke signalen voor een nieuw tijdperk.

Of we de geschiedenis van ons belastingstelsel ook parallel met de algemene indeling kunnen laten lopen is de vraag. De omslag van het Bourgondische naar het Habsburgse huis zou dan als ijkpunt voor een ingrijpende nieuwe ontwikkeling in ons belastingstelsel gebruikt moeten kunnen worden. Voor deze opvatting zijn wel een aantal argumenten aan te wijzen.

Bij de Bourgondiërs zagen we de rationalisering van de wijze waarop de onderdanen in de kosten van de heerser moesten bijdragen. Het financiële beheer werd meer en meer gecentraliseerd. De onderlinge staten werden in het orgaan van de Staten-Generaal opgenomen. De vorst behoefde nu niet langer afzonderlijk bij iedere staat toestemming voor een bede te vragen, maar bereikte in een vergadering alle staten in een keer. De omslag per staat werd getracht per gewest of plaats verder naar draagkracht te verponden. Het systeem was gebaseerd op het systeem van 'den ouden ommeslach', dat door Filips de Goede omstreeks 1436 was ingevoerd. Deze leidraad voor de verdeling van de beden, de verponding, werd slechts op enkele onderdelen gewijzigd. Het begrip verponding was aanvankelijk bedoeld als een algemene verdeelsleutel voor de bede per gewest. De verponding was in feite een vorm van grondbelasting, omdat rijkdom en draagkracht vrijwel uitsluitend op basis van het grondbezit en opstallen werden bepaald. Verponding was de voorloper van de 8e penning op huurwaarde, de latere grondbelasting. Er was een plaatselijke administratie ontstaan voor de verdere omslag van de stedelijke quota en voor de eigen geldbehoefte van het stadsbestuur. Het

geld hiervoor werd door een vorm van accijnzen verkregen. Een ambtelijk apparaat kwam tot ontwikkeling, de functie van de ambtenaar die belast was met de inning van het geld ontstond en de naam ontvanger werd algemeen ingevoerd.

Accijnsbiljetten 17e eeuw

Hoezeer de contouren van een meer algemeen belastingsysteem zichtbaar werden, duidelijk is dat het systeem van de beden niet als belastingheffing kan worden beschouwd. De gewone, jaarlijks terugkerende bede had bij de Bourgondiërs wel een zeker dwingend karakter gekregen zonder aanwijsbare tegenprestatie, maar juist de opbrengst van de steeds belangrijker geworden buitengewone beden kon niet worden verkregen zonder het verlenen van verdere privileges aan de Staten. Het 'Groot Privilegie' dat Maria van Bourgondië, in 1477 aan de Staten-Generaal moest toestaan is daarvan een voorbeeld.

Bij de Habsburgers ontstond de behoefte om het systeem van de vrijwillige bede met het verlenen van privileges als contraprestatie te vervangen door

een verplichte bijdrage zonder rechtstreekse contraprestatie. Dat deze behoefte nauwelijks gerealiseerd kon worden komt in de navolgende beschrijving van de Habsburgse dynastie aan de orde.

De Habsburgse dynastie

Maximiliaan & Filips de Schone

Het daarop volgend regerende vorstenhuis der Habsburgers had al evenzeer veel geld nodig. Maximiliaan van Oostenrijk, regent voor de minderjarige Filips de Schone, moest veel tijd en geld besteden aan de oorlog met de Franse koning. Deze Franse koning meende als leenheer aanspraak te kunnen maken op het Bourgondische leen. Niet alleen moest Maximiliaan ons land voor deze annexatieplannen behoeden, ook intern had hij zijn handen vol aan het bedwingen van opstandige steden zoals Gent, Utrecht, Rotterdam, Hoorn en Alkmaar.

Maximiliaan's regentschap voor Filips de Schone werd over het algemeen niet hoog ingeschat. Zijn niet aflatende oorlogvoering met de Franse koning kostte handen vol geld. Dat geld werd verkregen door leningen, waarover hoge rente en aflossing verschuldigd was, en beden die door de bevolking opgebracht moesten worden. Het behoeft geen betoog dat de aflossings- en renteverplichting van de vorst aan de bankiers weer in de bedequote werd verdisconteerd. Het bedensysteem was zeer onrechtvaardig. Het geld van de verponding moest vooral door de pachters en burgers worden opgebracht. Omdat de opbrengst ervan onvoldoende was om aan deze enorme geldbehoefte van de vorst te voldoen, werd een extra heffing op de eerste levensbehoeften ingesteld. Dergelijke heffingen waren reeds lang van kracht als stedelijke inkomensbron, maar omdat in de 14e en 15e eeuw het verschil tussen rijk en arm gering was, werden deze stedelijke accijnsheffingen niet onredelijk bevonden, vooral niet omdat deze voor het algemeen nut van de stad gebruikt werden. Nu deze inkomsten echter ook allerlei oorlogen moesten financieren werd de druk op de bevolking extreem hoog. Dit was zeker het geval omdat de grootgrondbezitters, de adel en de geestelijkheid allerlei vrijstellingen genoten; zij konden verpondingen doorschuiven naar de pachters. De rijke kooplieden gingen evenmin onder de heffingen gebukt omdat een heffing op winst of inkomen ontbrak. Het chronisch geldgebrek van de Bourgondische en later de Habsburgse vorsten moest vooral door de verarmde boerenstand en de eenvoudige burgerij worden opgelost. Geen wonder dat het volk in opstand kwam.

Dit alles kwam vooral duidelijk naar voren bij de opstand van het Kaas en Broodvolk in 1492. De bestaande beden brachten weer eens niet genoeg geld in het laatje en er werd een extra heffing opgelegd, het ruiter- of maandgeld.

De heffing werd hoofdelijk geheven, de armen betaalden evenveel als de rijken en 'het gheven was altijd op een nieu', elke maand weer. Noordhollandse boeren kwamen hiertegen in opstand; misoogsten hadden hun tol al geëist. De uitgemergelde bevolking in West-Friesland sloeg aan het muiten. Het huis van de Alkmaarse belastingontvanger Claes Corff werd geplunderd, zijn knecht werd doodgeslagen. Corff was echter al met zijn gezin gevlucht naar Haarlem. Enkele duizenden boeren wilden Corff en andere magistraten in Haarlem en andere steden in het graafschap Holland een lesje leren. Als herkenningsteken hadden zij op hun banieren aan de voet van een heilige een kaas en een brood geschilderd. Bij Leiden werden zij gestopt. Een nieuw benoemde stadhouder, Albrecht van Saksen, onderdrukte deze opstand van de 'Casenbroters'.

In deze woelige tijd maken wij voor het eerst kennis met een belastingontvanger die zijn werkzaamheden bijna met de dood moet bekopen. Dit

Belastingoproer te Hoorn bij de invoering van nieuwe accijnzen 1471 gravure N. van der Meer

kwam wellicht door zijn optreden, maar ongetwijfeld ook door de extreme en onrechtvaardig verdeelde belastingdruk. Het ambt van ontvanger, onder de bourgondiërs tot een bijzondere status verheven, werd in korte tijd tot een omstreden beroep gedegradeerd.

Het is overigens de vraag of Claes Corff een echte ontvanger was. In de literatuur wordt hij als belastingpachter aangeduid. *"Het door Claes Corff van Alkmaar en Claes van Ruyven, de schout van Haarlem en de rentmeester van Kennermerland onder straffe dwang geheven ruitergeld, bestemd voor de oorlogen in het Zuiden, die hun niet aanging, was de vonk geweest die het kruidvat had doen ontbranden."*[16]) In deze opvatting is de ontvanger hier onder zijn oude functie van rentmeester weergegeven, een functie die o.a. de inning van het pachtgeld inhield, waarin de verponding was begrepen, terwijl de schout de sterke arm vertegenwoordigde. Vrij algemeen bestond het gebruik dat de landheer ambten, zoals die van schout en rentmeester verpachtte. Van een verpachting van de belastingopbrengsten was in feite geen sprake. Het betrof dan het verpachten van een aanstelling, waarbij het salaris wellicht zelf verdiend moest worden door een bepaald percentage opgeld. Maar of de ontvanger nu Claes Corff of Claes van Ruyven is geweest, sinterklazen waren het zeker niet. Het moet wel een duo zjn geweest dat zonder scrupules hun opdrachten uitvoerde.

Ongetwijfeld moet de druk van de publieke overheid extreem zijn geweest en de drukverdeling onredelijk, maar eigen verantwoordelijkheid met betrekking tot de wijze van uitvoering is toch ook een niet te verwaarlozen factor. Ook de wijze van communicatie blonk niet uit in subtiliteit, de opstand werd namelijk door een huurleger in bloed gesmoord. Pacificatie noemt men dit met een understatement. Maximiliaan zal niet populair geweest zijn.

Zijn vader, de Duitse keizer Fredrik III, stierf in 1493 en Maximiliaan kreeg toen de zorg voor het gehele Duitse rijk. Het regentschap over zijn zoon, Filips de Schone, eindigde. De vijftienjarige Filips werd als landheer in alle Nederlandse gewesten erkend. Filips, geboren te Gent en opgevoed te Mechelen, wordt wel de eerste nationale vorst van onze gewesten genoemd. Hij werd zuinig genoemd en zijn beleid was vooral gericht op verzelfstandiging van de Nederlandse gewesten. De Staten-Generaal zagen het wel met hem zitten. Een van zijn eerste daden was het laten instellen van een onderzoek, de zogenaamde 'informacie', naar een rechtvaardiger en doelmatiger belastingheffing. Na 'den ouden ommeslach' van 1436, werd deze verdeling nauwelijks aangevuld of gewijzigd. Deze informacie was bedoeld om de herverdeling van de beden over de steden en dorpen te herijken en dat leek geen overbodige luxe. De opstand van de Casenbroters had kennelijk toch enig effect.

*) zie literatuurlijst

De nationale regeerperiode van Filips duurde echter te kort. In 1496, achttien jaar oud, trouwde hij met Johanna, de dochter van Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilie. Uit dynastiek oogpunt een gouden greep, Johanna was de erfgename van de Spaanse koningskronen. Dat bleek al snel; in 1504 overleed Isabella en Filips en Johanna bestegen de Castiliaanse troon. Onze nationale belangen waren niet langer meer primair.

Karel V & Margaretha van Oostenrijk

Veel plezier beleefde Filips overigens niet aan dit Spaanse koningschap, hij stierf in 1506. Zijn zoon, Karel V, is dan 6 jaar oud en zijn opa, de Duitse keizer Maximiliaan, kwam opnieuw als regent in beeld. Hij delegeerde zijn regentschap aan zijn dochter, Margaretha van Oostenrijk, hertogin van Savoie, de zuster van de schone Filips.

In 1515 werd Karel V vijftien jaar en werd hij meerderjarig verklaard. In 1516 overleed zijn Spaanse opa, Ferdinand van Aragon. Karel werd koning van Spanje. Zijn rijk was te groot om alleen te besturen en ook hij benoemde zijn tante Margaretha tot landvoogdes der Nederlanden. In 1519 overleed ook zijn andere opa, keizer Maximiliaan. Karel werd de nieuwe keizer van het Heilige Roomse Rijk, een haast onvoorstelbare machtsconcentratie in handen van een persoon.

Margaretha van Oostenrijk had de zware opgaven tegenspel te bieden aan eerst haar vader, keizer Maximiliaan, en daarna vanaf 1516 aan Karel V. De defensieve, op commerciele belangen gerichte politiek, die de Nederlandse en Vlaamse steden voorstonden, stond lijnrecht tegenover de expansieve en agressieve staatkunde van het Bourgondisch-Habsburgse huis. Onder de landvoogdessen, Margaretha van Oostenrijk en Maria van Hongarije (opvolgster van Margaretha), ontstond een vorm van binnenlandse onafhankelijkheid. Echter Karel V hield de buitenlandse politiek stevig in eigen hand, zij het dat hij bij de benoeming van zijn zuster Maria van Hongarije, naast de reeds bestaande 'Geheime Raad' en 'Raad van Financiën', een nieuw orgaan in leven riep, de 'Raad van State'. De Raad van State had o.a. tot taak de landvoogdes in buitenlandse aangelegenheden te adviseren. Het absolutisme van de vorsten, dus ook van Karel V, maakte de macht van de Staten-Generaal betrekkelijk denkbeeldig. Ten aanzien van het al dan niet toestaan van de beden was dat echter niet het geval.

De Staten hadden het recht beden te weigeren. Een verzoek moest dan ook meestal gekocht worden door het verstrekken van privileges. Karel V had daar natuurlijk moeite mee. Zijn geweldige Europese rijk had vele vijanden, en de vele oorlogen kon hij met de bestaande beden niet financieren. Hij nam zijn toevlucht tot leningen, soms rechtstreeks, soms via de steden die zich verplichtten ten gunste van de vorst. De stedelijke financien kwamen zo

verder onder druk te staan. Dit kon slechts worden opgelost door het verhogen van de stedelijke accijnzen. Deze 'imposten' op eerste levensbehoeften troffen vooral de minder draagkrachtigen. Door middel van het uitgeven van lijfrenten, al dan niet dwangmatig, kon men de meer kapitaalkrachtigen bereiken, zij het dat deze vorm van belasten de toekomstige stedelijke verplichtingen weer deed toenemen. De zware fiscale lasten die de Nederlanden werden opgelegd leidden alras tot een gespannen toestand. In Utrecht, Groningen, Den Haag, Kampen, Steenwijk, overal kwam het gewone volk in opstand tegen haar bestuurders. Bestuurders die door wanbeheer en corruptie de zware belastingdruk steeds verder verzwaarden.

In 's-Hertogenbosch brak op 9 juni 1525 een belastingoproer uit. De gilden dwongen het stadsbestuur het maalgeld (belasting op het meel) af te schaffen en het bieraccijns te verlagen, terwijl de Bossche kloosters werden gedwongen mee te betalen aan de stedelijke belastingen. Tegen deze indirecte aanslag op het Habsburgse gezag nam Margaretha maatregelen. Zij liet de stad door de kapitein-generaal Floris van Buren belegeren. Den Bosch moest zwichten; een boete van 12.000 Rijnse guldens en het verlies van privileges was de prijs. In 1532 waren er rellen in Brussel. In 1540 onderdrukte Karel V een maanden durende opstand in Gent die zijn oorzaak vond in een in 1537 opgelegde bede. Als sanctie moest niet alleen de bede worden betaald, maar daarbovenop kwam een boete van 150.000 Karolusguldens ineens en 60.000 Karolusguldens als jaarlijkse last, terwijl de privileges werden ingetrokken.

Deze dwangmatige wilsopleggingen konden dan wel tijdelijk effect sorteren, de werkelijke problematiek werd er niet mee opgelost. Die problematiek was genoegzaam bekend: de voortdurende oorlogen met Frankrijk en de Turken, de noodzaak steeds weer opstandige gewesten te pacificeren, in ons land, maar ook de opstand van de 'comuneros' in Spanje, de boerenopstand in Duitsland, het bestrijden van vooral Lutherse ketterijen enz. Het werd een vicieuze cirkel: oorlogen en opstanden kostten geld, de toenemende belastingdruk veroorzaakte onrust, en het onderdrukken van deze onrust kostte weer geld enz. Het bedensysteem, waarbij een vorst afhankelijk is van de bereidheid van de Staten en de daarbij te verlenen privileges, werkte niet meer. Er bestond bij de vorst al jaren behoefte aan meer regelmaat in de heffing, terwijl de grote massa van de onderdanen het niet langer accepteerde dat de geestelijkheid en de adel vrijstelling genoten en de rijke kooplieden en magistraten hun vermogen van belastingheffing konden vrijwaren. De tijd was rijp voor een andere benadering van het belastingsysteem.

Het idee om orde in de belastingchaos te scheppen leefde bij Karel V reeds lang. Hij was een briljant militair, als bestuurder was hij echter traag in zijn

besluitvorming: wikken en wegen, heroverwegen en adviezen door andere adviseurs opnieuw laten beoordelen. J.J. Roovers zegt daarover: *"In 1515 verbood hij bij algemeen plakkaat voor Holland aan alle steden en dorpen om eenigen accijns te stellen of eenige lening aan te gaan buiten 's graven consent. Bij hetzelfde plakkaat werd aan de edelen verboden om voor eigen behoefte een bede te heffen daar, waar reeds 's graven bede werd opgebracht. Dit laatste verbod trok hij echter kort daarop weer in. Bij plakkaat van 1520 werd aan geestelijke en wereldlijke heeren over geheel Holland verboden, nieuwe tienden op te stellen en zelfs nietig verklaard die, welke binnen de laatste 40 jaren waren ingevoerd. De strijd van de geestelijkheid tegen het opbrengen in de algemeen lasten, de adel was ipso jure door het vervallen van den verplichten krijgsdienst belastingplichtig geworden, werd in 1522 beslist toen de keizer allen, zonder onderscheid, daaraan onderworpen verklaarde.*

Was alzoo de strijd van adel en geestelijkheid tegen de betalingsplicht gebroken, die der steden tegen de buitensporige opvoering der keizerlijke beden nam toe, vooral in Holland. Doch men moest ten slotte toegeven. Het was dwang geworden. De vreselijke strafoefening in 1540 van de stad Gent voor haar volgehouden verzet toonde, dat, ondanks handvest en privilegie, het zwaard van de vorst ten slotte de beslissing had. (...)

In 1514 ving men, in Holland 't eerst, de voorbereidende werkzaamheden tot het invoeren van nieuwe algemene belastingen aan. Er werd een opneming gelast van den staat der geldmiddelen over alle steden en dorpen, van het getal inwoners, de grootte en waarde der landerijen, het getal huizen enz., een en ander om een nieuwe verdeeling der schildtalen, de benaming van het aandeel van stad of dorp in de gewestelijke belasting, naar den "staat en faculteit" van iedere stad en dorp in te richten. Naar die nieuwe schildtalen werd in 1515 een Hoofdgeld ingevoerd, evenredig aan ieders vermogen. Het hoofdgeld voldeed echter niet en werd in hetzelfde jaar voorlopig en in 1518 definitief vervangen door een jaarlijkse verponding over de huizen en landerijen.

In de overige gewesten bleven de belastingen op de vaste goederen bestaan. In 1537 werd een proef genomen met de invoering van eenige oude, reeds afgeschafte heffingen o.a. het Hoofd- of Familiegeld. Van de tegelijkertijd voorgenomen invoering van een schoorsteengeld werd afgezien, wijl men een opstand vreesde. Een der Hollandsche steden bracht in de statenvergadering de invoering eener belasting op het geschatte vermogen ter sprake, waarop verklaard werd, 'dat zulke eene belasting van alle het redelijkst scheen, doch tevens eene belasting, die het bezwaarlijk zou zijn goed te regelen, en die daarenboven aanleiding zou geven tot vele valschen eeden, daar niemand zijn goederen te regt zou aanbrengen'. (...)

Ondanks het verzet van steden en edelen werden in 1543 door de regering in Holland provinciale accijnzen op de levensmiddelen ingevoerd. Zij bestonden in andere gewesten reeds, hoofdzakelijk op bier. Voor deze accijnzen werd in 1555 eveneens het systeem der verpachting ingevoerd. Geen dezer algemene belastingen voldeed ten slotte. Bij gelegenheid eener nieuwe bede, in 1542, werden aan alle provincien weder voorstellen gericht tot belastingherziening en daarbij een plan overgelegd tot heffing van een 10den penning van de huur van alle onroerende goederen; alle renten en obligaties, vrijgesteld zouden zijn lijfrenten van f10,- per jaar en daarbeneden, alsmede, ter vervanging der provinciale accijnzen, een 10den penning van de jaarlijkse winsten der kooplieden en neringdoenden, met vrijstelling van het bier, waarvoor reeds stedelijke accijns was betaald. In 1561 bij het eindigen eener 9-jarige bede waren deze 10de penningen echter weder afgeschaft. Een aan dit belastingplan verbonden 100ste penning op de uitvoer veroorzaakte veel strijd."[17])

Of de omslag van het Bourgondische in het Habsburgse huis als ijkpunt voor nieuwe ontwikkelingen in het belastingsysteem kon worden gebruikt was de vraagstelling bij het begin van dit hoofdstuk. De gebeurtenissen uit het voorgaande geven daar alle aanleiding toe. We zagen bij de Bourgondiërs een ontwikkeling naar een gecentraliseerde vorm van collectatie van gewone en buitengewone beden, waarbij het grondbezit de belangrijkste rechtstreekse of afgeleide grondslag voor de omslag vormde. Bij de Habsburgers zien we daarna het moeizame gevecht om de beden te vervangen door een echt belastingsysteem. Karel V probeerde regelmaat in de heffing te krijgen. Hij trachtte dat te bereiken door verbreding en verdieping van de grondslagen, en af te komen van de belastingvrijstelling aan adel en geestelijkheid en de privileges aan de steden. Naast het domein wilde hij andere grondslagen toevoegen, waardoor ook de welgestelden met hun inkomen en vermogen in de belastingheffing konden worden betrokken. Dat hij daarbij een begerig oog richtte op de stedelijke inkomsten uit de accijnzen is niet vreemd. Immers een deel van de stedelijke opbrengst die, naast tol- en poortgelden, stapelrechten enz., toch vooral uit de verschillende accijnzen bestond, diende al voor de voldoening van de bedenomslag.

Het bleef echter bij een intentie. De belastingherziening van 1542, waarbij naast de bestaande 10e penning op het inkomen uit het onroerend goed, een 10e penning op de jaarwinst en een 100e penning op de uitvoer buiten het keizerrijk werd voorgesteld kon niet worden geconcretiseerd. De Utrechtse en Waalse gewesten waren van het begin af aan tegen het voorstel. Zij wilden desnoods hogere bedragen voteren mits het oude quoteringsstelsel van de beden maar gehandhaafd bleef. Holland & Zeeland, Brabant en Vlaanderen, samen goed voor 2/3 van de totale inkomsten uit de Nederlandse gewesten, wilden er in eerste instantie wel aan. De problemen onstonden echter bij de bepaling van de jaarwinsten. Bij een duidelijk te lage opgave zou een

*) zie literatuurlijst

schattingscommissie achter de winst moeten zien te komen waarbij inzage van de boeken kon worden verlangd. De boekhoudkundige systemen waren gebrekkig of ontbraken, er bestond ook geen boekhoudplicht. De gewesten die mee wilden doen vreesden bovendien dat ze verhoudingsgewijs meer zouden betalen dan de Utrechtse en Waalse gewesten. De voorstellen zouden alleen werken als iedereen zou meedoen en dan nog bestond er, door de primitieve boekhouding, een groot inningsprobleem. Het is er daardoor niet van gekomen.

Op de rijksdag in Augsburg in 1548 werden de 17 Bourgondische gewesten, waaronder de Nederlandse gewesten, ondergebracht in de Bourgondische Kreits. Een belangrijk gevolg daarvan was de vergroting van de autonomie van deze gewesten. De financiele verantwoordelijkheid voor alle verplichtingen van het Duitse Rijk werden beperkt.

Filips II & Margaretha van Parma

In 1555 deed Karel V afstand van de regering ten gunste van zijn zoon Filips II. Zijn vader liet hem een schuld van 4,5 miljoen dukaten na. De financiële toestand in de Habsburgse monarchie was een chaos en het land was vrijwel failliet. Het geld was verspild in de eindeloze oorlog met Frankrijk, de strijd tegen de Turken, de beteugeling van binnenlandse onlusten en de bestrijding van de ketterijen van hervormden en humanisten. Tussen 1541 en 1556 waren Karel's 'inkomsten' uit de Nederlandse gewesten toegenomen van 1 miljoen tot 6,5 miljoen gulden; zijn uitgaven torenden daar echter ver bovenuit. De kosten voor rente en aflossing van de staatsschuld namen in de periode van 1552 tot 1556 met het tienvoudige toe. In 1557 was een bankroet onvermijdelijk; Filips kon de verschuldigde rente en aflossing niet meer voldoen.

Geen wonder dat in de 1e helft van de 16e eeuw de inflatie met sprongen toenam. De verpaupering van de bevolking nam schrikbarende vormen aan. De kooplieden en grootgrondbezitters, het welvarende deel van de bevolking, werden steeds rijker. In enkele jaren steeg de marktprijs van granen van 35 stuiver per mud naar 125 stuiver.

Hoe zou de ontvanger er in die moeilijke periode voor hebben gestaan? In een artikel van de heer P. van der Kamp in 'Wij van Financien' lezen we over een ontvanger van Amsterdam, een zekere Gerrit Dirkzoon Hagens. Deze zou geen slecht betaald baantje hebben gehad. Zijn jaarwedde bedroeg f 120,- en vrije kleding, 'gelijk aan die der secretarissen'.

Filips II kon niet veel anders doen dan een nieuwe belastingmaatregel aankondigen. In 1556 wilde hij een heffing ineens van 1% op het onroerend goed (de honderdste penning), en 2% op het handels- en industriekapitaal

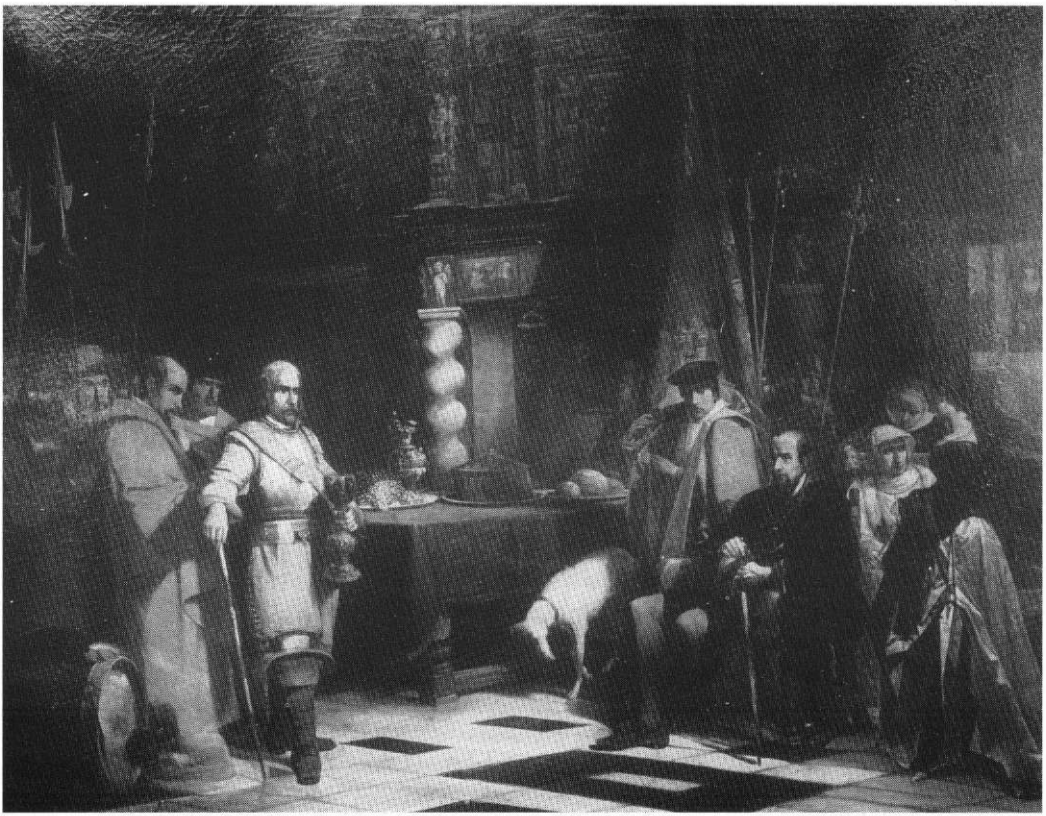
(de vijftigste penning) doorvoeren. De Staten-Generaal wisten deze heffing af te kopen met een negenjarige bede van f 800.000,- per jaar, die als de 'novennale' bekend staat.

Het bleven lapmiddelen. De behoefte aan een permanente geldstroom bleef bestaan, zodat het eerder verworpen idee van een nieuw belastingsysteem bleef leven. Vooral ook omdat door de economische teruggang van de grote massa de omslag van de beden steeds meer in het gedrang kwam. De strenge toepassing van ordonnantiën ter bestrijding van de ketterij verhoogden de algemene onrust. De beeldenstorm was het trieste gevolg. De adel wenste geen verantwoordelijkheid voor dit bestuur te dragen en eiste het vertrek van kardinaal Granvelle, voorzitter van de Raad van State. Margaretha van Parma, de landvoogdes, wist echter een opstand te voorkomen. Desondanks zond Filips haar toch een groot leger onder aanvoering van Alva, een leger dat zich meer als bezetter dan als helper gedroeg. Margaretha kon zich niet met Alva's bemoeienissen in bestuurlijke zaken verenigen en trad af. De legeraanvoerder Alva werd door Filips mede benoemd tot landvoogd.

Alva

De opdracht van Alva bestond uit het onderdrukken van de opstand, het opnieuw publiceren van de plakkaten, het negeren of vernietigen van de privileges der steden, het oprichten van militaire steunpunten, het vervangen van de gewestelijke of stedelijke magistraten door ambtenaren in dienst van de koning en ten slotte zorgen dat dit alles werd betaald door de gewesten zelf. Zijn eerste daad in 1567 was het instellen van de Raad van Beroerte, in de volksmond 'de bloedraad'. De bekendste slachtoffers in onze gewesten waren Egmont en Horne. Willem van Oranje ontsprong de dans, maar zijn goederen werden verbeurd verklaard en zijn hier nog verblijvende zoon, Filips Willem, werd naar Spanje overgebracht. Het onderdrukken van de opstand was geen eenvoudige zaak. In 1568 werd een regeringsleger verslagen bij Heiligerlee door Lodewijk van Nassau, de jongere broer van Willem. Een jaar later nam Alva revanche. Bij Jemmingen, aan de monding van de Eems, werd Lodewijk vernietigend verslagen. Op het land was Alva toen heer en meester, te water hadden de opstandelingen het heft nog steeds in handen.

Alva, op het toppunt van zijn macht, achtte de tijd rijp om het belastingstelsel te gaan hervormen. Uit de opdracht, die Filips aan Alva had verstrekt, was op te maken dat Alva de macht van de gewesten moest trachten in te perken. Ongetwijfeld was hij meer dan zat van de moeizame onderhandelingen met de gewesten over het toestaan van beden en de daaraan gekoppelde tegenprestaties, het verlenen van privileges. Een centraal bestuur, zonder het gezeur van de verschillende Staten, was zijn doelstelling. De belastingherziening die in 1542 was voorgesteld, kwam opnieuw aan de

Een delegatie van afgevaardigden van de adel, geestelijkheid en burgerij pleit om verzachting van de plakkaten bij hertog Alva Schilderij.

orde. Deze was geënt op het Spaanse systeem. Het belastingplan dat Alva in 1569 indiende bestond uit drie penningen:

- de honderdste penning, een eenmalige heffing van 1% op het vermogen, roerend- en onroerend goed;
- de twintigste penning, een doorlopende heffing van 5% bij verkoop van onroerend goed;
- de tiende penning, een doorlopende heffing van 10% bij verkoop van roerend goed.

De drie regeringsraden, de Raad van State, de Geheime Raad en de Raad van Financien, ontraadden hem deze belastingherziening. Alva zette zijn zin toch door.

Bij de daarop volgende onderhandelingen met de Staten leverde de 100e penning de minste bezwaren op. Natuurlijk ontstond er wel een probleem bij de waardebepaling. De gevonden oplossing was eenvoudig en doeltref-

fend. De huurwaarde vormde de basis van de waardebepaling van het onroerend goed. De reële huurprijs, of bij eigen bewoning de afgeleide huurprijs, werd in het stedelijk gebied vermenigvuldigd met factor 16. Op het platteland werd zowel bebouwd en onbebouwd de factor 22 aangehouden. De waarde van het roerend goed werd bij eenvoudige taxatie vastgesteld, waarbij een maximum van f 1000,- gold. Wenste men taxatie te voorkomen, dan werd de waarde op het maximum van f 1000,- gesteld.
De aanvaarding van de 10e en 20e penning stuitte echter op grote weerstand. Vooral de 10e penning raakte de ziel van ons bestaan, de handel. Argumenten als 'de doorvoerhandel wordt onmogelijk', 'niet iedere transactie levert winst op', 'de lakenindustrie kan geen prijsverhoging meer dragen en is ten dode gedoemd' enz. werden aangevoerd. De Staten van Holland probeerden tevergeefs met een afkoop van f 100.000,- de belasting ongedaan te maken. Alva oefende zware druk uit op de Staten, de weigerachtige steden werden met inkwartiering van troepen bedreigd. Hierdoor, het was in feite chantage, wist Alva ten slotte zijn zin door te drijven. De Staten ondertekenden de akten van aanvaarding met de aantekening dat zij gedwongen werden deze akten ondertekenen.

Formeel was de zaak rond. Toen hij echter in het najaar van 1569 de oogst wilde binnenhalen maakten de algemene onrust en de heersende armoede de inning onzeker. Zijn raadslieden ontraadden hem ten sterkste de uitvoeringsplakkaten af te kondigen. Zij vonden de aangevoerde bezwaren in veel opzichten gegrond en het klimaat voor de inning was te geladen. Wijzigingen en verzachtingen van de oorspronkelijke plannen werden ontworpen, die al te serieuze aandacht kregen met het bekende gevolg; de uitvoering liep vertraging op. Geldgebrek deed hem besluiten een afkoopsom van 2 miljoen aan de Staten voor te leggen, te betalen gedurende een periode van 6 jaar. Daarbij gold de dreiging dat bij het niet aanvaarden alsnog de 10e en 20e penning zouden worden ingevoerd.

De bekende tactiek van traineren trad weer in werking. Alva kon niet langer wachten. Om de impasse te doorbreken bracht hij een half jaar later wijzigingsvoorstellen ter tafel op het plan voor de 10e penning. Hij stelde voor grond- en hulpstoffen en de groot- en tussenhandel vrij te stellen tot het moment van de laatste koop. Hij wenste dan wel een extra 100ste penning. Zijn opzet was duidelijk, hij wenste een snelle beslissing. De Staten waren echter meesters in het vertragen. Zij stelden alternatieven voor, zodat opnieuw een eindeloos gepalaver de zaak traineerde. De Staten kozen voor de afkoopsom. De verdeling ervan over de gewesten en over de steden vergde nog veel tijd. Op 13 augustus 1571 liep de tweejaars termijn, waarvoor de afkoop in eerste instantie was afgekocht, af. Alva was nu het gezeur zat. Zonder vooroverleg met de Staten publiceerde hij een plakkaat, waarin de heffing en inning van de gewijzigde 10e en 20e penning werd afgekondigd. Een storm van protest stak op. Om de weerstand enigszins te

breken bracht hij nieuwe verzachtingen aan. Zo werd de 10e penning op de uitvoer teruggebracht tot een 30e penning en werden de eerste levensbehoeften vrijgesteld. Alva hoopte hiermee de handel en de kleine man ter wille te zijn.

Prof. Grapperhaus schrijft in 'Belasting, vrijheid en eigendom': "*In november 1571 had Alva een aantal maatregelen genomen met als doel de daadwerkelijke inning van de tiende penning binnen de kortste keren af te dwingen. In alle gewesten werd een algemene inspectie georganiseerd om na te gaan in hoeverre de plakkaten werden nageleefd. Daartoe werden bijzondere commissarissen aangesteld, meestal leden van gewestelijke hoven en Raden, die de stadsbestuurders en koninklijke ambtenaren in hun inspectiegebied bijeen moesten roepen om te onderzoeken of de plakkaten gepubliceerd waren en of met de heffing en inning was begonnen. Eind november, begin december druppelden de rapporten van de bijzondere commissarissen binnen. Uit deze verslagen rees een onthullend beeld van voortdurende obstructie, waarmee Alva te kampen had op. Alle mogelijke uitvluchten werden gezocht en alle mogelijke vertragingsacties toegepast om aan de heffing van de 10e penning te ontkomen.*

In Artesie was Jehan Macrel tot algemeen collecteur benoemd. Toen hij door het stadsbestuur na lang uitstel werd gemaand nu eindelijk eens de eed te komen afleggen, schreef hij een briefje dat hij zich ziek voelde, dat hij geen verstand van boekhouden had, dat hij geen borgtocht voor de goede uitoefening van zijn ambt kon geven, omdat hij geen familieleden en geen vrienden had. Hij wilde best Zijne Majesteit en Zijne Excellentie dienen, doch vanwege zijn eenvoud van geest wist hij niet wat hij zou moeten doen. We zullen maar in het midden laten, of de schepenen van Atrecht met opzet een simpele ziel tot algemeen collecteur benoemden, dan wel dat een gewiekste vogel met allerlei smoesjes onder de hem opgedragen taak probeerde uit te komen.

Het geval lijkt als twee druppels water op dat van een Bossenaar die tot algemeen collecteur was aangesteld en die, bij alles wat hem lief was, zwoer dat hij niet kon lezen en schrijven, ofschoon hij wel, zoals het stadsbestuur opmerkte, in zijde, lakens en paarden had gehandeld.
In Zeeland was het al niet anders. Guillaume le Normand, lid van de Raad van Middelburg, hield van 21 tot en met 24 december een inspectie. In Middelburg was wel een algemeen collecteur benoemd, maar die was ernstig ziek geworden en daarom was er nog steeds niets gedaan. In Arnemuiden wilden de collecteurs wel meewerken aan de tiende penning, maar dan moest Middelburg voorgaan. Op het platteland van Walcheren kon de collecteur het plakkaat niet lezen 'vermits hij es een lants man'. Hij stak niet onder stoelen en banken, dat hij zijn eed als collecteur had afgelegd 'duer rigoeur van ghijselinghe'. Ook andere collecteurs die Le Normand verhoorde, gaven

steeds te kennen dat Middelburg moest beginnen. Maar in die stad konden de autoriteiten niets doen met een doodzieke algemeen collecteur; zelf hadden ze er geen verstand van."[7])

Het verzet tegen de 10e penning was algemeen, zij het met verschillende motieven. Het begon al bij Alva's raadslieden. Ze ondersteunden het invoeren van een algemeen belastingsysteem van harte. Alle gewesten zouden een gelijke belastingdruk krijgen, terwijl het ongeregelde gebedel om geld, het bedensysteem, dan kon worden afgeschaft. Zij vreesden echter dat de tiende penning te diep ingreep in de bestaansvoorwaarden van de handel en de nijverheid.

De Staten zagen achter deze tiende penning een duidelijke aanslag op hun bestaan. De Staten hadden namelijk de koning en dus ook zijn vertegenwoordiger, de landvoogd, in hun macht, doordat bij het toestaan van beden privileges werden bedongen. Bij een algemeen belastingstelsel werden beden overbodig. De macht van het centrale bestuur zou dan sterk toenemen, ten koste van de gewestelijke autonomie.

Het volk ten slotte werd geplaagd door hoge graanprijzen, lage lonen, door pestepidemiën, watersnood en de terreur van een slecht of in het geheel niet betaald Spaanse leger. Een verdere prijsverhoging door de tiende penning was teveel van het goede.

Er braken allerlei opstanden uit. Eerst in Antwerpen, daarna, in het voorjaar van 1572, in Brussel. Ondanks verscherpte plakkaten liep de inning stuk op de onwil van de stadsbesturen. Zij moesten niet alleen bekwame collecteurs aanstellen, maar ook ondersteuning met dienders en deurwaarders waarborgen. Obstructie door het benoemen van onbekwamen, het achterwege laten van ondersteuning enz. was meer regel dan uitzondering, kortom burgerlijke ongehoorzaamheid ten top. Om uiteindelijk nog iets van een belastingopbrengst te realiseren nam Alva in de zomer van 1572 uiteindelijk genoegen met een bede van 2 miljoen. Daarmee viel opnieuw het doek voor de invoering van een algemene belasting. De bekwame veldheer en wrede inquisiteur bereikte als staatsman de grenzen van zijn mogelijkheden. Zijn doel, het verstevigen van een centrale, absolute staatsvorm, verzandde door de obstructie van gewestelijke en stedelijke bestuurders. Ze ondermijnden zo tijdig Alva's strategie om zich onafhankelijk te maken van de Staten door het invoeren van een algemeen belastingsysteem.

In 1573 verliet Alva ziek en moegestreden ons land. Hij liet zijn opvolger Requesens een land achter dat volop bezig was zich vrij te worstelen van de Spaanse overheersing. De tachtigjarige oorlog, die formeel in 1568 begon en met de Vrede van Munster in 1648 eindigde, was toen al enkele jaren oud.

*) zie literatuurlijst

Belastingheffing

De kracht van de Bourgondische hertogen lag in de kunst van het doseren. Zij konden het recht van ieder gewest om zelfstandig beden toe te staan, zonder tegenstand centraliseren in het orgaan van de Staten-Generaal. De Staten behielden weliswaar het recht om zelfstandig beden toe te staan, maar konden in de gezamenlijke vergadering tegen elkaar worden uitgespeeld, misschien wel worden gechanteerd.

De Spaanse Habsburgers gebruikten een andere methode, directer en dwangmatiger. De kunst der geleidelijkheid, het afstandelijke van de Bourgondiërs, paste niet in hun strategie.

In de Bourgondische periode ontwikkelde de ontvanger zich als de centrale figuur in de financiele organisatie. Weliswaar ontbraken ook hier algemene belastingen waarbij een rijksontvanger optreedt, maar de collectatie van de beden werd meer uniform geregeld en de geldstroom van de gewesten en steden werd gereguleerd. De ontwikkeling van de stedelijke administratie met zijn verantwoordelijkheid voor de omslag van de beden liep daarmee parallel, een symbiose van twee verschillende belangengroepen.

Bij de Habsburgers zien we een sterkere neiging tot centralisatie, die vooral via de financiele kaders moest worden ontwikkeld. De macht van de autonome gewesten bestond bij de gratie van het al dan niet toestaan van de beden. De belastingherziening van 1542, en later die van 1569, moest het bedensysteem ongedaan maken. Niet alleen zou de opbrengst hoger en gelijkmatiger zijn, maar de vorst had niet langer de toestemming van de Staten nodig. De macht van de gewesten zou tot een symbolische macht zijn gedegradeerd. Maar het lukte niet, omdat de intentie van de Habsburgers door de Staten werd doorzien. De sabotage werd breed opgezet, eerst bij de invoeringsvoorstellen, door eindeloos gepalaver hierover in de Staten. Daarna, toen Alva deze jarenlange obstructie niet meer accepteerde, bij de uitvoering, door het onmogelijk te maken geschikte specifieke ontvangers van de 10e penning aan te stellen.

De voorbeeldsgewijze opsomming van Prof. Grapperhaus omtrent de benoemingen van deze specifieke ontvangers in Artesië en Zeeland stonden niet op zichzelf. Ook elders, bijvoorbeeld in het gewest Holland, is sabotage rond de aanstelling van deze algemene collecteurs bekend.

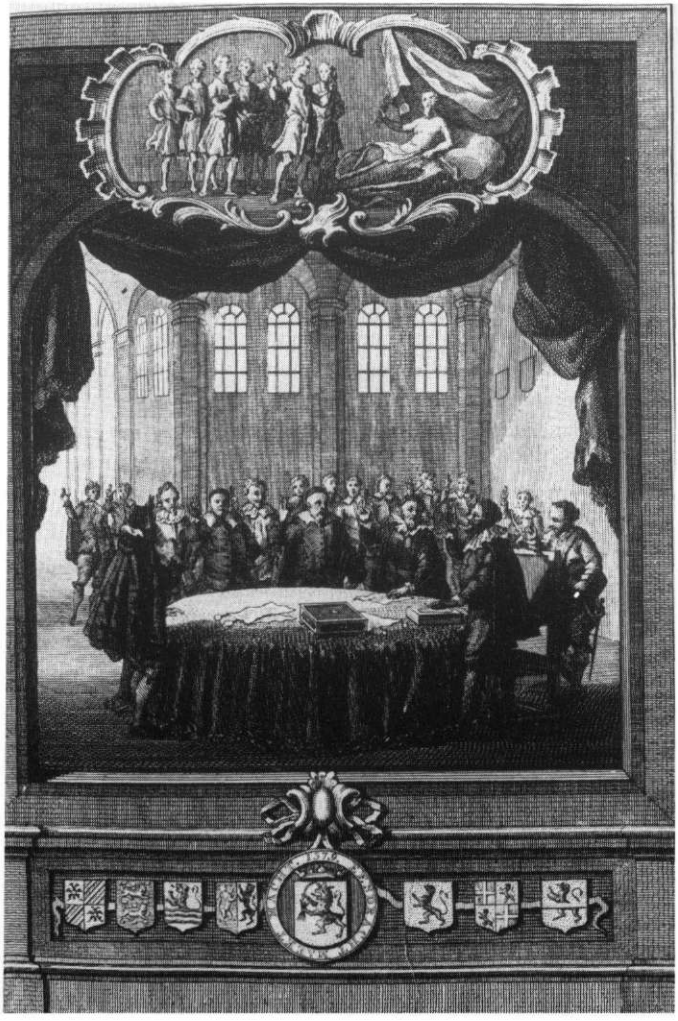
Hoge vrijheidsidealen liepen ook hier parallel met het eigen belang. De strijd tegen de Spaanse overheerser was allereerst een strijd tegen het belastingregime. De mogelijkheid om het vermogen (met uitzondering van het onroerend goed) en de winst in een algemene belastingheffing te integreren was gedoemd te mislukken. Men wilde niet, maar zeker ook, men kon nog

geen aanvaardbare methoden ontwikkelen om vermogens- en inkomstenbronnen objectief te bepalen. Deze wetenschap zou nog eeuwen ontbreken, immers eerst in 1892 zag minister Pierson kans een wetsontwerp voor een vermogens- en een bedrijfsbelasting te introduceren.

De Republiek der 7 Verenigde Nederlanden

De Unie van Utrecht

De opstand van de gewesten was niet meer te bedwingen. De macht van de landvoogd, als vertegenwoordiger van de Koning, boette aan kracht in. In

De unie van Utrecht 1579 1775
gravure N. v/d. Meer

1576, bij de Pacificatie van Gent, sloten de 17 Nederlandse gewesten een generale unie, buiten de landvoogd om. De gewesten regelden hierbij hun onderlinge problemen, zoals de vrijheid van godsdienst, handel en de wens om de vreemde Spaanse troepen van hun grondgebied te laten vertrekken. De vreugde was van korte duur, de zuidelijke gewesten willen katholiek blijven en waren bereid zich onder bepaalde voorwaarden aan de Spaanse koning te onderwerpen. In 1579 sloten deze gewesten vrede met de koning in de Unie van Atrecht. De 7 Noordelijke gewesten verenigden zich in de Unie van Utrecht. Formeel was de Spaanse koning ook in de Noordelijke gewesten nog de gezaghebber, materieel was de opstand al zover gevorderd dat dit gezag nauwelijks meer goed kon worden uitgeoefend. In 1582 zetten de Staten-Generaal de laatste stap naar de echte onafhankelijkheid, de Staten proclameerden de 'Akte van Verlatinghe', waarin Brabant, Gelderland, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Friesland en het Sticht hun eed van trouw aan Filips formeel opzegden.

Aan de opzet van de belastingadministratie in de nieuwe republiek veranderde niet veel. De belangrijkste opbrengsten in de steden werden geïnd door de stedelijke ontvanger, die in de provincie via de provinciale ontvanger. De ontvangsten werden gestort bij de stedelijke, respectievelijk bij de provinciale Ontvanger-Generaal. De provinciale accijnzen waren verpacht en de pachtsom werd bij de Ontvanger-Generaal gestort.

De Unie van Utrecht was vooral een Statenbond waarbij de verdedigende functie voorop stond. De onderlinge autonomie bleef verder centraal staan. Voor de militaire inspanning was een gemeenschappelijk fonds noodzakelijk, vandaar dat de Unie juist op het punt van belastingen van groot belang zou worden. Dit blijkt duidelijk uit de navolgende artikelen van het verdrag.
- Artikel 1 van het Unieverdrag bepaalde dat de provinciën zich tot verdrijving van de vijand met elkander verbinden alsof zij maar een provincie zijn, met handhaving echter van elkaars bijzondere privileges. Zij zouden zich verdedigen met krijgsvolk, betaald door de generaliteit der provincien.
- Artikel 5 bepaalde dat tot voorziening in de kosten van defensie *"in alle die geunieerde Provinciën eenpaerlick ende op eenen voet"* zouden worden geheven verschillende accijnzen en enkele belastingen *"alsmede d'inkomen van de Domeyen van de Coninckl. Majesteyt"*. Mocht dit niet voldoende zijn, dan zouden nog andere belastingen kunnen worden ingevoerd *"bij gemeen advys ende consent"*.
- Artikel 6 schreef voor dat voor verhoging of verlaging dier middelen de eenparige toestemming van alle provincien werd vereist.
- Volgens art. 18 zou *"d'eene van de geunieerde Provinciën, Steden ofte Leden van dien, tot laste ende prejudice van d'andere, ende sonder gemeen consent geen imposten, convoygelden, noch andere diergelycke lasten mogen openstellen, noch eenige van deze bondgenoten hooger mogen bezwaren dan hun eygen ingesetenen."* Dit was om te voorkomen, dat het ene gewest

zich ten koste van het andere zou kunnen verrijken.
Roovers zegt daarover: *"De artikelen 5 en 18 zijn nimmer in de praktijk toegepast. De provinciën waren na het afzweren van den landsheer souverein geworden, en van die souvereiniteit wilden ze tot geen prijs afstand doen. De republiek was eigenlijk een verzameling van verschillende en op zichzelf staande gewesten met daarin 56 bijna onafhankelijke steden, welke zich op hun beurt op eigen gebied ook souverein voelden en zich konden doen gelden, wijl de regering voor een groot deel uit haar afgevaardigden bestond. Hoever dit soms ging bleek in 1619, toen de stad Rotterdam schepen met geschut naar Dordrecht zond om het aanhouden van enige schepen met wijn te beletten. Deze onderlinge verhouding der machten heeft ook zijn stempel gedrukt op de belastingen. Er bestond eigenlijk een ongebonden autonomie; de provincien regeerden feitelijk de Republiek, de steden de provincien. Algemene belastingen zijn nimmer ingevoerd. Elk gewest wilde het recht tot uitschrijven van belastingen over zijn inwoners ongeschonden bewaren. Over de financiën der Republiek, zowel wat dę generale als de provinciale en stedelijke betrof, kan niet veel goeds worden gezegd. Er bestond wegens de eigenaardige verhouding tussen de verschillende gewesten weinig verband tussen de openbare kassen. De geldmiddelen van de Generaliteit werden door de Raad van State beheerd. Zij werden niet, zoals de Unie voorschreef, door algemene belastingen gevonden doch, behalve uit de inkomsten der domeinen, gevormd door;*

1 *hetgeen door de zeven provincien en het landschap Drenthe in de algemene lasten van de oorlog moest worden opgebracht;*
2 *de inkomsten uit de Generaliteitslanden;*
3 *schattingen in oorlogstijden, verbeurdverklaringen en andere toevallige inkomsten.*

In de omslag der vaste quoten, welke feitelijk in de plaats was gekomen van de vroegere vorstelijke beden, droeg Holland als rijkste gewest meer bij dan de andere provincien met elkaar. Bleef een provincie in gebreke haar geconsenteerde quote te voldoen, dan kon de Raad van State haar executeren door inlegering van troepen. Het bleef echter meestal bij een bedreiging; Holland, dat meeste belang had bij het voortbestaan van de Republiek, nam in de regel het tekort voor zijn rekening."[17])

Het individualisme vierde hoogtij, autonome gewesten en daarbinnen weer autonome steden en alle met een scala aan heffingen, voornamelijk verschillende accijnzen. Toch was er een soort belasting die generaal genoemd kon worden. De 'Convoyen en Licenten' waaruit later de in-, uit- & doorvoerrechten zijn ontstaan. Door de deling van de 17 Nederlanden in 10 Zuidelijke en 7 Noordelijke Staten ontstond er niet alleen een politieke, maar ook een economische breuk. De handel en dus ook het vervoer van de handelswaar kwam stil te liggen. Een dilemma voor een natie die bestond bij de gratie van de handel en de scheepvaart. Handel met de vijand druisde in tegen de wetten der logica, maar zonder handel geen geld en zonder geld

*) zie literatuurlijst

geen financiering van de opstand tegen het Spaanse gezag. Een koopman lost zulke problemen zakelijk op. Het gewest Zeeland beheerste de monding van de Schelde en dus Antwerpen. De Zeeuwse steden beletten de vaart naar de Zuidelijke Nederlanden niet, mits men daarvoor wilde betalen. Een vergunning, een licent, moest worden gekocht. De opbrengst moest dienen om oorlogsschepen te bekostigen die de monding van de Schelde konden beschermen.

'Convoyen en Licenten'

Maar ook binnen de 7 Uniestaten bestonden steden en gewesten die de Spaanse koning trouw waren gebleven of door de Spaanse troepen heroverd werden. Alhoewel de handel met de vijand was verboden ontstond een sluikhandel via neutrale landen.

Willem van Oranje, stadhouder van Holland en Zeeland besloot daarom in 1573 een regeling te treffen, die op het Zeeuwse systeem geënt was. Kooplieden mochten goederen verhandelen met zowel de Zuidelijke als de Noordelijke Nederlanden voorzover nog onder Spaans gezag, mits men voor de uitvoer een paspoort, een licent aanvroeg en daarvoor betaalde. Uiteraard werd geen paspoort voor kruit en andere oorlogsgoederen verleend. Ook de invoer uit de Spaanse en neutrale gebieden werd onder dit systeem gebracht. Een jaar later werd ook de doorvoer uit de gewesten, die onder Spaanse invloed stonden, aan de regeling toegevoegd.

Het systeem van de konvooigelden bestond al eerder. Al lang werden koopvaardijschepen door kapers belaagd, vandaar dat in konvooi varen regel was geworden. Naarmate de kapers zich sterker bewapenden werd begeleiding door marineschepen meer regel. De reders moesten daar natuurlijk een vergoeding voor geven. Naarmate de handel overzee toenam werd de financiering hiervan meer en meer overgenomen door de steden waar de schepen hun thuishaven hadden. In 1572 werd dit een zaak voor de Staten. Het paspoort voor de uitvoer betekende ook bescherming voor het schip. De konvooi- en licentgelden werden een twee-eenheid, later ook voor de in- en doorvoer. Omdat de bescherming door de marine lang niet altijd gegeven kon worden, kon men niet langer van een retributie spreken en werden de konvooi- en licentgelden een generale bestemmingsbelasting in alle 7 Provincien, de latere in-, uit- & doorvoerrechten. De bestemming was het bestrijden van de kosten van de marine.

Zoals we eerder zagen was belastingheffing en inning een zaak voor de plaatselijke ontvanger, met daarnaast een bescheiden rol voor de grafelijke rentmeester met betrekking tot de domeinen. Later werd dit de provinciale ontvanger. De Ontvanger-Generaal in het stedelijk of landelijk gebied had een controlerende, maar vooral een verzamelende functie, vanuit die functie

Registers met placcaten betreffende de heffing van de convoyen en licenten rechten. 16e eeuw.

werden de gecollecteerde quoten aan het algemeen bestuur van de koning en, na de afscheiding, aan de Generaliteit toebedeeld. In dit kader paste de collectatie van de konvooi- en licentgelden niet. Als bestemmingsheffing hadden ze een andere functie.

Prof. Van der Poel beschrijft deze ontwikkeling als volgt: *"Wel is waar kwamen zij (de konvooi- en licentgelden) niet in de Generaliteitskas, zij strekten tot onderhoud der vloot en bescherming van de handel, doch dit verandert aan haar karakter niets, het waren bestemmingsbelastingen. Men bedenke voorts, dat onder de Republiek er bijna geen staatsambtenaren waren. Behalve het leger en de vloot, de Generaliteitsrekenkamer, de Raad van Staten en de gezanten waren vrijwel de eenige ambtenaren in dienst der generaliteit die der convoyen en licenten. Maar nog meer, zij waren inderdaad het eenige corps "Rijks"-ambtenaren in den ons bekende zin in de verschillende administraties, hun hoofdbestuur hebbende in Den Haag en hierarchische ondergeschikte besturen en daaronder thuis behorende ambten in de provincie. De Admiraliteits-colleges stonden alleen onder de Staten-Generaal, aan elk Admiraliteits-college was een fiscaal en een commisgeneraal en onder dezen ontvangers, contrerolleurs (tezamen convoy- en licentmeesters geheeten), cherchers, commiezen en soortgelijke ambtenaren."*[14])

Uit een instructie van de Staten-Generaal van 24 juli 1584 blijkt dat collecteurs en contrerolleurs ieder afzonderlijk moesten boekhouden; zij mochten elkaar geen inzage van boeken geven of daaruit iets laten overschrijven. Ze moesten toezien dat schippers en voerlieden 'pertinente verklaring' deden van hun lading of vracht. De contrerolleur zond iedere maand zijn registers aan de commis-generaal. Collecteurs en contrerolleurs hadden het in- en uitklaren van goederen tot taak. De commis-generaal was, als de technische chef, daarvoor verantwoording verschuldigd aan de Admiraliteit. Hij hield toezicht op de collecteurs en contrerolleurs. De Ontvanger-Generaal (een per admiraliteits-college) was verantwoordelijk voor de opbrengsten van de Admiraliteit. De contrerolleur moest alle geloste schepen persoonlijk onderzoeken en bij ontdekking van fraude rapporteren aan de fiscaal. De visitatie vond plaats door bijvoorbeeld de cherchers en commiezen.

Prof. Van der Poel werkt dit verder uit met: *"Bij het vinden van den titel ontvanger of collecteur tegenover die van contrerolleur, is men allicht geneigd aan een verhouding als die van de tegenwoordigen ontvanger tegenover inspecteur (tot 1894 controleur) te denken. Dit is alleen tot op zekere hoogte het geval. Dit controleboeck houden is wel eeniger mate hetzelfde als toezicht houden, doch in een bepaalden vorm. Collecteur en contrerolleur zijn ambtenaren, wier onderlinge verhouding niet allereerst daardoor wordt gekenmerkt, dat de een boven den ander staat, doch*

*) zie literatuurlijst

Betaaltafel 16e eeuwse betaaltafel van een belastingontvanger met lederen draagriemen.

daardoor, dat ze hebben een andere tegenover elkaar gestelde taak. De Ontvanger is de man die het tarief toepast en de belasting int; de contrerolleur houdt daarvan contraboek en controleert de heffing. (Hogere controle voor comptabiliteit bij de Ontvanger-Generaal en Rekenkamer, op de heffing bij de Commis-Generaal en Admiraliteits-college)"[14])

In deze opzet is de ontwikkeling naar de latere invoerrechten, met een administratieve en actieve dienst, al duidelijk zichtbaar. Niet alleen de ontvanger en de latere verificateur, maar ook een douanedienst is herkenbaar. Het 'Generaal-Placaat' van de konvooien en licenten van 31 juli 1725 kreeg het karakter van een Algemene Wet. Bij ditzelfde plakkaat werden de konvooien en licenten ingrijpend gemoderniseerd, zij kregen een puur fiscaal karakter. Het einde van de tachtigjarige oorlog in 1648 vormde kennelijk geen motief om het systeem van de konvooien en licenten, bedoeld ter financiering van de oorlogsvloot tegen de Spaanse overheersing, op te heffen. Ter verzachting kan gelden dat, na de vrede van Munster, de zeeoorlogen met Engeland de vloot handen vol werk bezorgde.

*) zie literatuurlijst

Dat deze bestemmingsbelasting op den duur niet aan haar doel beantwoordde blijkt uit de grote tekorten die na het plakkaat van 1725 ontstonden. Prof. Grapperhaus voert als motief aan dat de corruptie en de Hollandse krenterigheid belangrijke oorzaken zijn geweest van het verval van de oorlogsvloot. De Staten-Generaal moest de tekorten bijpassen. Omdat de landgewesten daar niets voor voelden werd toestemming voor verhoging van de beden (die overigens na de onafhankelijkheid vaste quoten werden genoemd) geweigerd. Het gevolg was dat het tekort moest worden geleend, en, zoals zo vaak bij deze financieringsvorm, de tekorten werden door de rente en aflossingsverplichtingen steeds groter.

Prof. Grapperhaus schrijft daarover: "*Omdat de landgewesten echter vaak achterstallig met hun betalingen waren, moest Holland, de bankier van de Republiek, de uitgaven van de Republiek voorfinancieren en daarvoor ook leningen aangaan. Zodoende was bij de omwenteling van 1795, bekend als de Bataafse Revolutie, van de totale schulden der gewesten het Hollandse aandeel 75% en het Zeeuwse 7,5%. Veelzeggend ook is de belastingdruk in guldens gemeten per hoofd van de bevolking, te weten Holland 30, Zeeland 25, Friesland 21, Utrecht 19, Groningen 13, Gelderland 7 en Overijssel 7. Geen wonder dat Holland op twee punten van de omwenteling in 1795 gebruik wilde maken om op essentiële punten financiële hervormingen door te voeren. De provinciale schulden zouden moeten worden vermengd en ten laste van de republiek in haar geheel moeten komen en het omslagstelsel zou dienen te worden vervangen door een algemeen belastingstelsel, waarbij de ingezetenen rechtstreeks belastingplichtig jegens de Republiek zouden worden. Het eerste staat bekend als het amalgama, het tweede als de belastingunificatie. Het is opvallend dat met betrekking tot de vermenging der schulden, ondanks de scherpe financiële tegenstellingen tussen de gewesten, tamelijk snel een beslissing viel. Reeds op 20 januari 1797, dus amper 2 jaar na de omwenteling werd het principe van de amalgama in de Nationale Vergadering aanvaard, waarna het evenwel nog enige jaren duurde, voordat dit in de wetgeving zijn neerslag vond. De eenwording der schulden vormde de voorafgaande voorwaarde voor een plan tot belastingunificatie. Dit was een veel ingewikkelder vraagstuk en men is er dan ook niet in geslaagd in de jaren 1796 tot 1801 op dit punt tot een oplossing te geraken. Wel werd bij decreet van de Constituerende Vergadering van 25 januari 1798 het stelsel der provinciale quota, dat twee eeuwen had gegolden, voorgoed afgeschaft. Over de vraag welke belastingen krachtens een algemeen stelsel geheven zouden moeten worden, bleken de meningen echter nog te sterk verdeeld om tot een bruikbare oplossing te komen.*"[7])

Door de autonome positie van de provinciën was het democratisch gehalte van de Republiek bevorderd. Het had echter een modernere aanpak van de financieringsbehoefte van de overheid in de weg gestaan. Niet alleen is een unificatie achterwege gebleven, ook met betrekking tot de collectatie was de

*) zie literatuurlijst

aanpak vrij primitief. Primitief in die zin dat:
a) iedere provincie en daarbinnen iedere stad zijn eigen belastingsysteem toepaste;
b) het binnen de regentenfamilies vergeven en verkopen van ambten de integriteit niet ten goede kwam.

In een proefschrift van F.N. Sickenga lezen we: "*De aanstelling tot de Ontvangersplaatsen werd gelijk die tot de meeste andere ambten ter begeving der Staten, allengs meestal geregeld volgens de tourbeurten tussen de stemmende leden der Vergadering, of ook overgelaten aan de nominatie door de Stad zelve waar het kantoor geplaatst was. De mindere posten werden meestal hetzij door Gedeputeerde Staten, hetzij door de plaatselijke Overheden en Geregten begeven. Een groote afhankelijkheid van de Administratie moest daaruit noodwendig volgen tegenover de plaatselijke Overheid, aan wier Schepensbank bovendien de regtsspraak over alle belastingzaken behoorde. Telkens werden dan ook klagten in den Rapporten der Commissien te Financie herhaald, over die 'inegaliteit de desordre' bij de verschillende kantoren, die 'non-observantie der Ordonnantien', die bescherming en voorspraak steeds door iedere Stedelijke Overheid van de overtreding der Ordonnantiën onder haar district begaan, tegenover de Kantoren zelve en de gecommiteerde Raden. Als een middel tegen dien invloed op de invordering der middelen moest deels het middel der verpachting ten opzigte van de voornaamste belastingen dienen, deels ook het stelsel der Admodiatie, de afkoop van de belasting door een zekere geldsom, toegestaan aan de afzonderlijke steden en dorpen; aan dezelve werd dan verder het werk der invordering der middelen overgelaten.*"[18])

Verpachtingen

Hiervoor zagen we dat, vooral in het belangrijkste gewest Holland, in 1555 de verpachting van de accijns werd ingevoerd. Ook de konvooien en licenten werden voor een deel verpacht, in 1631 voor 1/4 en vanaf 1687 voor de helft. Alle ontvangsten vonden wel plaats in handen van de collecteur, met een uitkering van zijn aandeel aan de pachter. Het stelsel van de verpachting had voor de Republiek duidelijke voordelen, het ambtelijke apparaat bleef beperkt en de invloed van de plaatselijke overheden werd uitgeschakeld. De overheid voerde als motief aan dat 'geene zaak beter en nauwgezetter bestuurd werd, dan wanneer het persoonlijke belang als drijfveer medewerkte tot de zorg voor de openbare belangen'. Ook toen al brak men een lans voor de privatisering.

De verpachting vond plaats via de Gedeputeerde Staten, in het openbaar en ten overstaan van de plaatselijke gerechten. Zij werd gegund aan de meestbiedende onder verplichting tot het stellen van een cautie. Soms werd de inning van de belasting onderhands opgedragen aan een groep belangheb-

*) zie literatuurlijst

Portret Kenau Simonsdochter Hasselaar (1526-1588)
Eerste (bekende) vrouwelijke ontvanger van de belasting op turf te Arnemuiden.

benden, bijvoorbeeld de meelaccijns aan de gezamenlijke molenaars of bakkers in een bepaald ressort. Men sprak dan niet van verpachting, maar van admodatie. De gewestelijke ontvanger moest er op toezien dat de pachtsommen tijdig werden betaald.

Het lijkt allemaal erg praktisch, maar aan dit particulier initiatief kleefden ook vele bezwaren. De regenten werden ontzien, de gewone man werd

bovenmatig gepakt. Bovendien bleken de pachters onderling te complotteren, waardoor het bod bij de verpachting extra laag kon worden gehouden. Men beweert zelfs dat de belastingen van de Republiek honderdtwintig miljoen bruto opbrachten, waarvan slechts zestig miljoen in 's lands schatkist vloeide. Het vrije ondernemerschap van de pachter was in het algemeen zeer lucratief. Toch kwam het ook wel voor dat pachters (en dan vooral de eerlijken) te hoog inschreven en failliet gingen. Aan het systeem van de verpachting kwam na het pachtersoproer van 1748 een einde.

Het pachtersoproer was een onderdeel van een algemene revolutie, vooral gericht tegen de macht van de regenten en het machtsmisbruik dat daaruit voortvloeide. De autonomie van de gewesten vond zijn vervolg in die van de steden. Het stedelijk particularisme uit de 17e eeuw had in de 18e eeuw schrikbarende vormen aangenomen. Regenten hadden zich onderling verbonden in een contract van correspondentie, ook wel 'cabalen' genoemd. Zo'n contract hield in dat men zich verbond alle vrijgekomen ambten onderling bij toerbeurt te verdelen. Het bevoordelen van allerlei familieleden was tot een systeem uitgegroeid. Dit leidde op den duur tot allerlei excessen. Zo liet een vader-regent zijn zoon van 1 jaar benoemen tot postmeester van Amsterdam tegen een salaris van f 168.000,- per jaar.

In de niet-stedelijke gebieden had de adel of de rijke boerenstand de macht in handen. Het areaal van de te vergeven baantjes was zeer ruim opgezet, van advocaat-fiscaal, Ontvanger-Generaal, Convooy- en Licentmeester (ontvanger en contrerolleur), tot klerken aan toe. In feite waren alle overheidsbanen of afgeleiden daarvan te koop. Dit nepotisme was natuurlijk een bron van ergernis voor de overige burgers. Daarnaast was de belastingdruk tot ongekende hoogte gestegen en alle heffingen hadden gemeen dat zij totaal geen rekening hielden met de draagkracht. De accijnzen op de eerste levensbehoeften drukten vaak dubbel, zowel een accijns ten behoeve van de provincie als ten behoeve van de stedelijke inkomsten.

De grens van wat de gewone burger nog kon betalen was reeds lang overschreden. Het verbitterde volk kwam in opstand, eerst gebeurde dit in Friesland, in mei 1748. Daarna sloeg het over naar Holland; in Haarlem brak een stevig oproer uit waarbij de pachtershuizen in brand werden gestoken. Vervolgens kwam er opstand in Leiden, Utrecht, Den Haag en ten slotte in Amsterdam, waarbij de woede van de bevolking zich mede richtte op de regentenfamilies Trip, Corver en Hooft. De regenten riepen daarop de schutterij in het geweer. Deze opstand werd in bloed gesmoord. Bereikt werd dat het verfoeilijke systeem van de verpachting werd afgeschaft. In de bestaande structuur van de heffingen kwam daarentegen geen verandering, slechts de wijze van inning werd veranderd.

De structuur van de heffingen kan als volgt worden samengevat. De konvooien en licenten waren de enige algemene belastingen van de Unie, zij dienden echter niet ter financiering van de algemene uitgaven, doch slechts van die van de marine. De overige rijksuitgaven moesten worden bestreden uit de quoten, die bij consent over de autonome provincien werden verdeeld. De opbrengst uit de quoten behoorde tot de algemene middelen van de Unie. Met de ontvangst van deze algemene middelen was het Kantoor-Generaal der Unie belast, geleid door de Ontvanger-Generaal die onder controle stond van de Generaliteits-Rekenkamer. Het beheer der middelen berustte bij de Raad van State, bijgestaan door de Thesaurier-Generaal.

De autonome provinciën collecteerden in feite de rijksbelastingen. De opbrengst kwam ten goede aan het quoten-consent voor de Unie en de eigen uitgaven van de Provincie. Dat de Unie een statenbond was en geen bondstaat blijkt hieruit duidelijk. De autonome Staten (de Provincien of gewesten) waren het autonome belastinggebied. De Unie was financieel afhankelijk van de gewesten.

Het Belastingstelsel na 1748

Het belastingsysteem na het pachtersoproer (1748) was niet uniform. Elk gewest had zo zijn eigen specifieke heffingen, waarbij de accijnzen op de voorgrond stonden. De hierna opgenomen structuur van het grootste gewest, Holland, kan echter wel als basis worden aangehouden.

De heffing viel uiteen in de beschreven en de onbeschreven middelen. De beschreven middelen werden jaarlijks vastgesteld op basis van een aangifte van de belastingplichtige. Er vond een beschrijving plaats op bepaalde zitdagen. De onbeschreven middelen bestonden voor het merendeel uit accijnzen. De invordering ervan berustte in hoofdzaak op het afgeven van geleidebiljetten, waarbij dan de verschuldigde belasting moest worden betaald. Daarnaast moest voor deze biljetten het klein zegelrecht worden betaald, in feite een belasting op een belasting.

Het overzicht van de belastingen in het gewest Holland zag er als volgt uit:

I Beschreven middelen
  a Bouwmiddelen
    1 Bezaaide en beteelde gronden; 2 Oorgeld voor paarden;
    3 Hoorngeld voor vee; 4 Koehouders zoutgeld.
  b Herenmiddelen
    1 Heren- en redemptiegeld (dienstboden, knechten); 2 Koffie- en theegeld; 3 Consumptietabak; 4 Pleziergeld (wagens).
  c Omslagen
    1 Verponding; 2 Haardstedengeld; 3 Familiegeld.

II Onbeschreven middelen

a Imposten

1 Wijn; 2 Brandewijn; 3 Bier; 4 Gemaal; 5 Bestiaal; 6 Zout; 7 Zeep; 8 Waag; 9 Ongefundeerde processen; 10 Ronde maat; 11 Wollen lakenen; 12 Gouden lakenen; 13 Azijn; 14 Steur en zalm; 15 Fruit; 16 Kaarsen; 17 Brandhout; 18 Turf; 19 Kolen; 20 Grove waren; 21 Schepen; 22 Olie; 23 Gezouten vis; 24 Tabak; 25 Boter; 26 Pik en Teer; 27 Tabakspijpen; 28 Papier; 29 Bedrukte papieren; 30 Veer en Passagiergeld; 31 Schoenen en muilen; 32 Trouwen en Begraven; 33 Speelkaarten en Dobbelstenen.

b In-, uit- en doorvoer

1 Convoyen en Licenten; 2 Last- en Veilgelden; 3 Gewestelijke invoerrechten.

c Overige

1 Collecterale succesie; 2 Transport van onroerende goederen; 3 Veilinggelden; 4 Penningen op los- en lijfrenten; 5 Klein en Collectief zegel.

De verponding is in de verschillende gewesten onder vele benamingen terug te vinden, zoals in Friesland als floreenbelasting, in Utrecht als haard- of stedengeld, elders als huisgeld, morgengeld enz. Op de verponding werden vaak extra toeslagen geheven, bijvoorbeeld een extra-ordinair, de 100e en 200e penning. De beschrijving van het onroerend goed was primitief, er bestond nog geen kadaster, toevoegingen en doorhalingen werden vaak niet of slecht verwerkt. Zagen we dat bij de heffing als zodanig weinig veranderde, ten aanzien van de inning was de verandering groot. Het opheffen van de verpachting betekende een enorme schaalvergroting van het ambtelijk apparaat.

De organisatie van de inning

Voor de inning van de beschreven en onbeschreven middelen (voorzover eerder verpacht) kon men aansluiten op de vormen, zoals deze tijdens de verpachting waren gegroeid.

De gewestelijke overheid werd nu weer rechtstreeks met deze zaak belast. Het gewest, de provincie dus, werd verdeeld in hoogkwartieren, kwartieren en districten of ressorten. In Holland bijvoorbeeld in het Noorder- en Zuiderkwartier, waaruit later de provincies Noord- en Zuidholland zijn ontstaan. Iedere provincie kende een Ontvanger-Generaal (soms ook per kwartier) en een Rekenkamer. De Gedeputeerde Staten waren belast met het toezicht op de invordering.

Dat toezicht stelde onder de verpachting niet veel voor, dat werd natuurlijk anders toen de overheid de invordering weer zelf ter hand moest nemen.

Sickenga schrijft hierover: "*Bij de afschaffing der pachterijen in de meeste provincien, werd dan in 't algemeen ingevoerd het stelsel der collecte. Wij willen ter beoordeling van deze, hier bepaaldelijk als voorbeeld de inrigting bij de nieuwe Ordonnatien voor die collecte in Holland nagaan. Aan ieder kantoor der Gemeene Middelen was volgens de Ordonnantien een Collecteur of Gaarder geplaatst; een contrerolleur was hem toegevoegd, tot nauwlettend toezigt, en met het houden van een contraboek van de ontvangsten en uitgaven belast. De Gaarders moesten zelve journaal en boek houden, moesten maandstaten opzenden aan de Ontvanger-Generaal van het Kwartier, voorzien met advies van den Opziener. De Opziener zond een dubbel der maandstaten van de Gaarders onder zijn ressort aan de Rekenkamer in. De Ontvanger-Generaal van zijn zijde moest ze controleren met de bij hem berustende zegelboeken van het Collectief Zegel. De opzieners waren tevens over de Hoofdcherchers en de gewone cherchers of commiezen gesteld. Over alle ambtenaren der Administratie gezamenlijk stonden twee Inspecteurs; zij waren verplicht tot de inspectie over de gehele provincie, ieder in zijn ressort, ten opzigte van de onderscheidene kantoren van de invordering.*"[18])

Uit deze beschrijving zien we een zekere parallel ontstaan met de organisatie van de 'Convoyen en Licenten'. Dit is op zichzelf niet onlogisch, konvooien en licenten werden maar kort en slechts voor een deel verpacht. Het systeem van inning bij collecte bleef daarom intact. De verpachting had voornamelijk betrekking op de onbeschreven middelen, de imposten.

De rol van de pachter werd overgenomen door de hoofdgaarder. Dat waren er velen omdat de inning per middel, soms een combinatie van enkele accijnzen, in ieder district was onderverdeeld. Zij waren, evenals de pachter, een borgstelling verschuldigd. De hoofdgaarder werkte met ondergaarders, die echter niet één, maar verschillende heffingen inden. De hoofdgaarder, de ondergaarder en het overig personeel waren in dienst van het gewest. Tot de bezetting van het hoofdgaarderskantoor behoorden:

- **een boekhouder**. Deze was belast met het comptabele werk;
- **enkele assistenten.** Zij deden administratief werk op het kantoor en technisch werk in de buitendienst zoals roei- en peilwerkzaamheden. Ze hielpen bij het beschrijven van de beschreven middelen;
- **enkele deurwaarders**. De deurwaarders verzorgden de inning van achterstallige betalingen. Ze brachten de 'insinuatiën' en 'sommatiën' uit en waren belast met de ten uitvoeringlegging van 'gijselingen', 'apprehensiën' (gevangennemingen) en executies.
- **enkele cherchers**. De cherchers waren belast met de bestrijding van fraude en smokkel.

Naast dit vaste personeel bestonden er schrijvers aan de poorten en sluizen, waagmeesters, toezienders op markten en molens, wijnroeiers, taxateurs voor slachtvee enz. Deze werden apart betaald voor hun diensten, want

*) zie literatuurlijst

Smokkel van jenever in darmen. Schilderij C.F. Coene (1780-1841).

meestal was dit een bijbaantje. Voor de meeste ondergaarders op de kleine posten was dit evenzeer een bijbaantje. Meestal iemand die kon lezen en schrijven en de bevolking kende, zoals een schoolmeester.

J.W. Heringa, lokaal historicus, beschrijft in een artikel in het 'Regionaal Historisch Tijdschrift' vrij uitvoerig de ontwikkeling van pachter tot ambtelijk collecteur in het ressort Leiden. Over de beloning schrijft hij: *"Voor een juist systeem van beloning van de hoofdgaarders tastten de Staten van Holland aanvankelijk in het duister. Zij zegden aan de hoofdgaarders van de onbeschreven middelen en aan de hoofdgaarder van de beschreven middelen over Lisse, Voorhout en Noordwijkerhout een percentage van de ontvangst toe. Het gebied Lisse, Voorhout en Noordwijkerhout werd in 1756 gevoegd bij het Hoogkwartier van Rijnland. Het inkomen van de hoofdgaarder van het gemaal werd in 1760 gewijzigd in een vast salaris. De vier hoofdgaarders van de beschreven middelen over Leiden, het Hoog-, Middel- en het Laagkwartier van Rijnland ontvingen vanaf 1750 een vast salaris, maar dit werd voor het toen onder een hoofdgaarder vallende Hoog-*

en Middelkwartier en voor de Hoofdgaarder over Leiden in 1754 gebracht op respectievelijk 2% en 1,25% en over het Laagkwartier in 1760 op 2,25% van de opbrengst. Voorts kregen de hoofdgaarders in het begin 1% van het bedrag dat de onder hen ressorterende ondergaarders aan hen afdroegen. Toen men in de loop van 1750 gewaar werd, dat de opbrengst aanmerkelijk hoger uitviel dan iemand had voorzien werd de vergoeding in de vorm van 1% van de collecte van de ondergaarders weer ingetrokken en de percentages van de eigen collecte veelal verlaagd. (...)

De beloning van de ondergaarders bestond uit een percentage van het bedrag dat zij inden, waarbij vaak een maximumbedrag was vastgesteld. De percentages varieerden van enkele procenten tot tien procent. De hoogte van het percentage was vaak een punt van onderhandeling bij de aanstelling. Boekhouders en assistenten ontvingen een vast salaris. Dat van de boekhouders liep van f500,- tot f700,-, de assistenten verdienden gewoonlijk f480,- tot f500,-, de deurwaarders in vaste dienst ontvingen f420,-. Daarbij kwamen nog de inkomsten van sommaties en executies. De cherchers en toezienders verdienden in de regel niet meer dan f 6,- per week en in de winter slechts f5,-, omdat dan de dagen korter waren. Hierboven konden zij een premie verdienen van f10,- voor het aanhalen van gesmokkelde goederen en van f25,- voor het aanhouden van een smokkelaar. De schrijvers aan de poorten en sluizen kregen een percentage van het bedrag dat zij voor het gewest ontvingen. Het systeem van beloning van deze belastingambtenaren in het ressort Leiden was in grote trekken gelijk aan dat van hun collega's in Amsterdam.....Daar waar door de stad dezelfde goederen belast werden als voor het gewest maakte het stadsbestuur van Leiden voor de inning van de stedelijke accijnzen gebruik van de diensten van de gewestelijke hoofdgaarders en hun bedienden. De beloning van een hoofdgaarder kon daardoor f100,- tot f400,- hoger uitvallen. Een boekhouder ontving f175,- tot f200,- extra. De assistenten kregen van de stad f150,- tot f200,-. Ook de schrijvers aan de poorten en sluizen ontvingen van stadswege een beloning. Veelal hadden deze ook vrij wonen, terwijl de stad hen jaarlijks f30,- betaalde in plaats van de in het verleden verstrekte turf. (...)

*Tegenover de inkomsten stonden de nodige uitgaven. De meeste functionarissen moesten bij het aanvaarden van hun werk niet onaanzienlijke kosten maken. Zo betaalden de hoofdgaarders f24,- voor zegelkosten, voorts de rekening van de notaris voor de akte van cautie en den kosten van de borgstelling. Voor de cherchers bedroegen de kosten van de aanstelling f11,- en 15 stuivers. Toen enkele cherchers wegens hun behoeftige omstandigheden dit bedrag niet konden betalen, mochten zij dit voldoen door wekelijks f1,-, van hun weekloon van f5,-, te laten inhouden. Hiertegenover stond dat de belastingambtenaren niets behoefden bij te dragen in de diverse belastingen op de ambten. Sommige ondergaarders hadden een boekhouder of assistent in dienst, b.v. bij ziekte of ouderdom. Dit werd slechts toege*staan

voor eigen risico en op eigen kosten. (...)
Een andere onkostenpost ten laste van de hoofdgaarders was in vele gevallen de huisvesting. De meeste hoofdgaarders te Leiden hadden hun kantoor aan huis. De uitzonderingen waren de hoofdgaarder van het recht op de waag, die in de waag zetelde, en die van de impost op de bieren en de wijnen, aan wie de stad de huisjes aan de Hooglandse kerk ter beschikking stelde. Nieuw benoemde hoofdgaarders ontvingen voor de inrichting van hun kantoor eenmaal een som van f600,-. Vervolgens moesten zij dit op eigen kosten onderhouden. Een vergoeding van de kaarsen en de turf voor de verwarming en verlichting van het kantoor was begrepen in hun salaris. Een deel van de huisvesting werd bekostigd door de overheid.

Voor de schrijvers aan de poorten en de sluizen waren er kleine huisjes, waarvan ook de lopers gebruik konden maken. Ten behoeve van de toezieners op de fruitmarkt en botermarkt liet men huisjes maken om daar bij slecht weer te schuilen en biljetten te schrijven, mede om te voorkomen dat deze toezieners hun toevlucht vonden in een herberg."[8])

Uit de verschillende noten in het opstel van Heringa blijkt dat hij zijn informatie vooral heeft verkregen uit het archief van het Kantoor Collectieve Middelen van Holland en Westfriesland, het Zuiderkwartier en uit het Archief van de Staten van Holland, en uit de notulen van Gecommitteerde Raden.

De beloning voor de belastingambtenaren en wel speciaal die van de hoofdgaarders met procenten van de opbrengst moet bijzonder goed zijn geweest. Toch blijkt uit de literatuur dat het ambt niet erg gewild was, het gevolg was dat vaak incompetente personen benoemd werden. Natuurlijk onderging, na het opheffen van de verpachting, het uitbouwen van het marginale ontvangersbestand een schaalvergroting die zijn weerga niet kende. Dat alleen al was een probleem. De overheid wilde de voormalige pachters liever niet als hoofdgaarder benoemen. De instructie dienaangaande luidde; *"(...) moeten weesen nugtere en bequaame manspersonen van een eerlijk comportement en gedrag, en bekend te zijn van een goede imborst en rekkelijk humeur, kunnende behoorlijk leesen, schrijven en cijferen."* De kantoren moesten vervolgens bezet worden met personeel, waarbij de eis van lezen, schrijven en rekenen toch van belang moest zijn en dat was in die tijd geen vanzelfsprekendheid. Veel van het personeel dat bij de pachters in dienst was geweest ging over naar de nieuwe organisatie. De bevolking zag dan ook veel oude gezichten terugkomen. Kortom, de schaalvergroting en het aanzien van het beroep, dat door de werkwijze van de voormalige pachters in een bijzonder kwaad daglicht was komen te staan, leverden problemen op bij het aantrekken van competent personeel.

Na verloop van tijd nam de kwaliteit van het ambtenarencorps toe. Door ervaring konden nieuwe werkwijzen worden ontwikkeld. De bescherming van de bevolking tegen willekeur deed het aanzien van het beroep toenemen, waardoor de recrutering van nieuw personeel na verloop van tijd eenvoudiger werd. De haat van de bevolking tegen de pachters was overigens slechts ten dele te verklaren geweest uit de malversaties en knoeierijen van de pachters. Veeleer was het belastingsysteem als zodanig de bron van alle kwaad en dat systeem was na het opheffen van de verpachting niet veranderd. Het negatieve beeld kwam door de belasting op het verbruik. Bij de onbeschreven middelen, de accijnzen, was dit niet vreemd, maar ook een belangrijk deel van de beschreven middelen kon onder deze noemer worden gebracht.

De gezamenlijke belastingen van de gewesten bedroegen tot 1795 "*(...) ongeveer 30 miljoen; van die 30 kwamen niet minder dan 20 op de consumptie, van die 20 ongeveer 11 op de zogenaamde vrijwillige consumptie, de overige ruim 9 miljoen op voorwerpen van volstrekte behoefte.*"[18]) Dit weinig humane systeem, waarbij de minst draagkrachtigen zwaar gebukt gingen onder de accijnzen op de eerste levensbehoeften, werd kennelijk als een vanzelfsprekendheid beschouwd. Niet het draagkracht-, maar het gelijkheidsbeginsel stond op de voorgrond.

Het pachtersoproer te Amsterdam in 1748 gravure J. Smit.

*) zie literatuurlijst

De propositie van stadhouder Willem IV

Bij het opheffen van de verpachting werden in enkele Provinciën pogingen ondernomen het belasten van de consumptiemiddelen gedeeltelijk te vervangen door een stelsel van meer directe belastingen. Stadhouder prins Willem IV maakte zich daar sterk voor. Hij diende bij de Staten een plan in waarbij hij het afschaffen van de middelen van consumptie met vervanging door een belasting op het vermogen bepleitte. 'Prinsen's Propositie' luidde als volgt:

a een Hoofdgeld, voor alle ingezetenen zonder onderscheid tot een bedrag van 2 stuivers per week, of van 5,5 Gulden per jaar;
b een Personele quotisatie, geëvenredigd naar de huurwaarde der woning met inachtnemeing bij deze van verschillende plaatselijke omstandigheden;
c een belasting over neringen en alle soorten van trafieken, berekend hetzij naar getal en de grootte der werktuigen, hetzij naar de hoeveelheid grondstoffen, hetzij tot slot naar de huurwaarde of de in de Verponding berekende waarde der gebouwen en werkplaatsen.

In de Propositie werden deze drie middelen onder één noemer samengevat, het 'Familie-Hoofdgeld'. In deze opzet zou iedereen, rijk of arm, gelijkmatig naar zijn staat en vermogen worden belast. Bij deze Propositie was nog een alternatief voorstel gevoegd voor het geval het familie-hoofdgeld niet werd aangenomen. *"Eene ontlasting van het inkomend regt der provincie op de aardappelen, op het meel, en van de imposten op het gemaal, de brandstoffen en het bier."* Dit alternatief was bedoeld om de minvermogenden tegemoet te komen.

Met het overlijden van Willem IV in 1751 verdween dit voor deze tijd revolutionaire voorstel. De regenten waren minder modern en sociaal voelend, zij wensten het oude systeem te handhaven. Deze behoudende opstelling was een algemene tendens in de toenmalige samenleving. Niet de plicht om te doen stond voorop, maar vooral de plicht om na te laten. Deze 'laissez faire, laissez passer'-politiek heeft uiteindelijk de spankracht van de Republiek gebroken. Slechts als een groot man, zoals Johan van Oldenbarnevelt of Johan de Witt, de los-vaste Unie van de 7 verenigde gewesten, bezielde kwam de Unie tot bloei. Ontbrak zo'n krachtfiguur, dan werd de Unie door onverschillighied, kleingeestigheid en traagheid verlamd. Willem V, die bij zijn meerderjarigheid in 1766 aan het bewind was gekomen bezat deze kracht niet, evenmin als zijn vader. Hij bezat echter, anders dan zijn vader, bijna monarchale macht. Niet alleen werd hij erfelijk stadhouder, maar tevens erfelijk kapitein-generaal over het leger en admiraal-generaal over de vloot. Met deze macht kon hij de Statenregeringen sterk beinloeden. Hij miste echter het vermogen om deze macht te gebruiken. De Republiek bezweek ten slotte aan haar eigen krachteloosheid.

De Amerikaanse vrijheidsoorlog (1775-1783) werd de motor voor een vernieuwd elan in Europa. De vrijheid, die de Amerikanen op het oppermachtige, koloniale Engeland hadden bevochten, vond vooral een goede voedingsbodem in Frankrijk. Ook in ons land was de sympathie voor de opstandelingen in Amerika vrij algemeen. Een zekere overeenkomst met onze eigen opstand tegen Spanje zal daaraan niet vreemd zijn geweest. Bovendien zag de handel een nieuwe markt in het verschiet. Dat de Engelsen dat minder op prijs stelden, spreekt voor zich. De 4e Engelse oorlog (1780-1884) was het gevolg. Het werd een ramp. Schout bij nacht Zoutman kon met zijn verwaarloosde vloot de Engelse vloot niet verslaan. Zeeën werden afgegrendeld, koopvaardijschepen overmeesterd en koloniën bezet. De Engelsen hadden ons land in hun greep en de handel kwam stil te liggen. De macht van de Republiek op zee was verdwenen. Willem V en zijn alter ego, de hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel, kregen de schuld omdat zij de vlootvernieuwingen steeds hadden tegengehouden. De 'dikke hertog' werd in 1784 door de Staten Generaal gedwongen te vertrekken, de prins vestigde zich in het hem welgezinde Gelderland.

Een binnenlandse onrust tussen de voor- en tegenstanders van de prins, de 'organisten' en de 'patriotten', escaleerde in 1787 toen de kordate echtgenote van de prins, Wilhelmina van Pruisen, op weg naar de residentie door een patriots vrijkorps bij Goejanverwellesluis werd tegengehouden. De Pruisische koning nam het op voor zijn zuster. Zijn leger verjoeg de patriotten en herstelde Willem V in zijn rechten, een groot deel van de patriotten vluchtte naar Frankrijk, alwaar zij zich onder het commando van luitenant-kolonel Herman Willem Daendels in het Bataafse Legioen verenigden.

Waar de ontdekking van Amerika een van de ijkpunten voor de start van de nieuwe geschiedenis is, is de onafhankelijkheid van Amerika de voorbode van een nieuw tijdperk: de nieuwste geschiedenis. Een nieuw stelsel van staatsrecht, uitgaande van de onvervreemdbare rechten van het volk, werd het nieuwe beginsel van het onafhankelijke Amerika.

In de op 27 mei 1776 door het Amerikaanse congres uitgegeven Declaration of Rights is dit idee duidelijk uitgewerkt. De voorstelling, dat de mens als magistraat, wetgever of rechter geboren zou kunnen worden, werd verworpen. En daarmee werd een erfelijke opvolging, van een vorst of zoals bij ons van een erfelijke stadhouder, onmogelijk.

De nieuwste geschiedenis startte weliswaar met de Franse revolutie in 1789, zij kan echter niet los worden gezien van de Amerikaanse onafhankelijkheidsstrijd. Ook ons land onderging daarvan de invloed. Het bestaan van de oligarchische regentenfamilies en van een erfelijke stadhouder was niet langer vanzelfsprekend. Maar zo rigoureus als in de Franse revolutie het 'Ancien Régime' omver geworpen werd, zo gematigd verliep de omwenteling bij ons.

De patriottenbeweging

De gevluchte patriotten werden niet als landverraders beschouwd. De meer ontwikkelde burgers zagen geen heil meer in de oude oligarchische regentenkliek en de erfelijkheid van stadhouders. Zij waren niet in staat geweest de maatschappelijke ontwikkelingen te beinvloeden. Het oranjegezinde mindere volk, vrij denigrerend 'het grauw' genoemd, droeg duidelijk de last van een ingestorte conjunctuur. Ook hun enthousiasme voor de Prins taande. De naar Frankrijk gevluchte patriotten kwamen ons, met de Franse troepen, van de regenten en de prins van Oranje bevrijden. Eerst gebeurde dit onder leiding van generaal Dumouriez, die echter niet verder kwam dan Brabant. Deze tegenslag ontmoedigde de patriotten echter niet. De gevluchte patriotten onder leiding van Daendels onderhielden nauw contact met de patriotten in het vaderland en bereidden een omwenteling voor.

Portret Mr. Rutger Jan Schimmelpenninck Raadspensionaris van de Bataafse Republiek naar een zwarte kunstprent van Ch.H. Hodges (1765-1837) door Van Lankhout. Collectie Belastingmuseum Prof. Dr. v/d Poel, Rotterdam.

Een tweede patriottenbeweging onder Rutger Jan Schimmelpenninck met jongeren als Gogel, Krayenhof, Goldberg, Wiselius, Van Irhoven en Van Dam verspreidden revolutionaire denkbeelden. Van Dam en Gogel zochten contact met de Franse legerautoriteiten. Daendels was niet alleen de commandant van het Bataafse legioen, maar was inmiddels ook opgeklommenen tot brigade-generaal van het Franse leger. Hij zorgde ervoor dat een Frans leger onder Pichegru in 1794 een tweede poging tot bevrijding van ons land ondernam. Deze poging verliep voorspoediger, binnen een half jaar was de actie voltooid.

Op 18 januari 1795 week Willem V met zijn gezin uit naar Engeland. De Bataafse Republiek verving de oude Republiek der zeven Verenigde Nederlanden. Het zo enthousiast begroete nieuwe tijdvak kende echter ook zijn beperkingen. Het zou nog tot 1848 duren eer in een nieuwe grondwet het revolutionaire idee van gelijkheid tot zijn recht kon komen. In die tussentijd passeerden maar liefst vijf verschillende staatsvormen de revue:
- de Bataafse Republiek (1795-1805);
- het Bataafse Gemenebest (1805-1806);
- het Koninkrijk Holland (1806-1810);
- de inlijving bij het Franse Keizerrijk (1810-1813);
- het Koninkrijk der Nederlanden vanaf 1813.

De Bataafse Republiek

Het vervangen van de gewestelijke autonomie in een eenheidsstaat was geen eenvoudige zaak. De Staten-Generaal moesten een nationale vergadering bijeen roepen, die een ontwerpgrondwet tot stand zou moeten brengen. De vertegenwoordigers van het volk zouden deze dan kunnen goedkeuren. Maar deze overgang naar een democratisch bewind met algemeen kiesrecht bleek niet zo eenvoudig te realiseren. Alleen al het idee van een nationale vergadering veronderstelde een wil tot eenheid die er beslist nog niet was. In Holland was de aanhang van de patriotten, en dus naar eenheid, groot. In Friesland, Zeeland en Groningen, gehecht aan hun gewestelijke soevereiniteit, had men daar meer moeite mee. Na tien maanden van overleg kwam de eerste nationale vergadering op 1 maart 1796 bijeen. Men boekte nauwelijks resultaat.

De strijd tussen de Unitaristen, die de eenheid wensten, en de Federalisten, die de federatieve staatsvorm zoveel mogelijk in stand wilden houden, eindigde onbeslist. Het was opnieuw Daendels die in 1798 knopen wenste door te hakken en met een staatsgreep de Unitaristen aan de macht bracht. De Nationale Vergadering wilde snel een grondwet laten verschijnen. De vergadering werd omgezet in een Constituerend lichaam, dat in maart 1798 een grondwet gereed had, die in april werd goedgekeurd. De eenheid en ondeelbaarheid van de Staat was een feit.

Eerst nu kon men een begin maken met een nieuw stelsel van algemene belastingen. De Agent (minister) van Financiën, Gogel, ontwierp in een jaar tijd een nieuw plan, waarin de financiering van een centrale overheid voorop stond. In zijn plan vereenvoudigde hij het bestaande systeem ingrijpend. Er werd meer rekening gehouden met draagkracht. Zijn uitgangspunt was het beginsel dat de eerste levensbehoeften niet belast mochten worden. De verschillende soorten imposten werden sterk beperkt, de verponding werd omgebouwd tot een vorm van grondbelasting, terwijl aanvullend een

Izaak Jan Alexander Gogel (1765-1821) Agent van Financiën tijdens de Bataafse republiek schilderij naar M.J. van Bree door M. Stad.

personele belasting werd ontworpen. Het resultaat was verbluffend, de belastingopbrengst steeg met 50%, terwijl de perceptiekosten met maar liefst 65% afnamen. En juist deze inningskosten waren onder de oude Republiek extreem hoog. Men schat de totale belastingdruk in de 18e eeuw op 120 miljoen, waarvan ongeveer de helft aan inningskosten werd besteed.

Het Vertegenwoordigd Lichaam, dat zijn plan moest goedkeuren veranderde zijn voorstellen echter ingrijpend. Het beginsel dat de eerste levensbehoeften niet belast konden worden werd verworpen, terwijl het rigoureus schrappen van plaatselijke imposten evenmin werd gewaardeerd. Een van Gogel's belangrijkste voorstellen was het opheffen van de zelfstandige gewestelijke kassen geweest en deze te vervangen door een centrale kas. Dit idee werd in 1801 niet overgenomen, de eenheidsstaat werd omgebouwd tot een confederatie waarbij de gewestelijke besturen weer meer bevoegdheden kregen.

De federalistische gedachte mocht dan zijn overwonnen, het bleef een latent gevoelen. De tijd was er nog niet rijp voor, Gogel trad af. Het lijkt nu onbegrijpelijk, maar de gemeenschap van toen, eeuwenlang vertrouwd met de beperktheid van een gewest, de stad of de heerlijkheid, kon deze stap nog niet zetten. Het gehele grondwettelijk bouwwerk werd in 1801 opnieuw gewijzigd.

Het Bataafse Gemenebest

In deze chaotische tijd bleef echter ook deze gewijzigde constitutie geen lang leven beschoren. In 1805 zag een nieuwe grondwet het licht. Deze grondwet bezorgde Rutger Jan Schimmelpenninck, die de oude titel van raadspensionaris aannam, een macht die weinig vorsten hadden bezeten. Schimmelpenninck had in de vele belangrijke functies die hij voordien had vervuld (advocaat, lid van de 'Nationale Vergadering', gezant te Parijs, gezant te Londen) zijn sporen verdiend. Hij was gematigd en kundig, rechtvaardig en stijlvol, kortom een bekwaam staatsman. Verwey schrijft hierover: *"De raadspensionaris verstond de kunst van regeren: zelf de leiding in handen houden, maar verder zoveel mogelijk vrij laten.*

Zijn ministers, Gogel voor Financiën, Verhuell (door Napoleon zelf aangewezen) voor Marine, Pyman voor oorlog, Van der Goes voor buitenlandse Zaken en Van Stralen voor Binnenlandse Zaken, waren stuk voor stuk bekwame, energieke bewindslieden. Vooral Gogels toetreden tot het team, dat overigens veel van de overredingskracht van Rutger Jan had gevergd, was een triomf, maar Gogels triomf was zeker niet minder groot; hij had vastgehouden aan zijn uitgangspunt niet deel te nemen aan een regering als hij zijn belastingplannen niet kon verwezenlijken en Schimmelpenninck had

ten slotte toegegeven, hoewel hij bevroeden kon dat zijn aristocratische vrienden hiermee niet gelukkig zouden zijn. Gogel van zijn kant besefte na de vroegere opgedane ervaringen zeer goed, dat verwezenlijking van zijn plannen alleen zou kunnen geschieden door een krachtig bestuur dat de onvermijdelijke weerstanden zou kunnen overwinnen. Het was dan ook de enige mogelijkheid om aan de reductie van de rente op de staatsschuld, die Napoleon al tijdenlang had voorgestaan, maar die door iedereen in Holland als een misdaad werd beschouwd, te ontkomen; immers, Gogels plannen zouden geld in het laatje brengen alleen al omdat ook de meer vermogenden naar rato zouden worden aangeslagen.

Vol energie ging het nieuwe bewind aan het werk, waarbij iets nieuws was dat de wetten werden voorbereid in een nieuw daarvoor geschapen orgaan, 'de Staatsraad' die vooral onder Lodewijk Napoleon grote betekenis zou krijgen. In de korte spanne tijds dat de raadspensionaris regeerde, brachten hij en zijn medewerkers heel wat tot stand; Gogels belastingplan dat voor het eerst een eenvoudiger, rechtvaardiger regeling voor de belastingen bracht - de indirecte belastingen op vele gebruiksgoederen verving door een directe, gebaseerd op het kadaster - kwam eindelijk van de grond; als uitvloeisel van de belastingplannen werden de besturen van departementen en gemeenten in centralistische geest gemoderniseerd, een prestatie die de orangistische minister Van Stralen niet gemakkelijk moet zijn gevallen. (...)

In zijn regering was eigenlijk Gogel de enige werkelijk democratische figuur, een figuur die hij niet kon missen, omdat hij niet zag hoe hij de sanering van de financiën, die hij nodig had om bij de Keizer in de gunst te blijven, anders tot stand kon brengen."[21])

Het Koninkrijk Holland

De slag bij Trafalgar in oktober 1805 betekende niet alleen het einde van de Frans-Spaanse vloot, het luidde ook het einde van de korte regeerperiode van Schimmelpenninck in. Napoleon wenste een waterdichte blokkade voor de Engelse invoer. Het continentale stelsel betekende de doodsteek voor ons land als handelsnatie.

Napoleon had geen vertrouwen meer in de onafhankelijke Bataafse staat en benoemde zijn broer Lodewijk Napoleon tot Koning van Nederland. Op 22 juni 1806 arriveerde hij in den Haag. Schimmelpenninck trad terug, maar zijn ministers bleven in functie. Ook Gogel, en dat betekende voortgang in de vervanging van het oude belastingstelsel.

Een stelsel van algemene belastingen was reeds vastgesteld op 12 juni 1805 en kon in 1806 worden ingevoerd. De soevereine gewestelijke belastingen

[21]) zie literatuurlijst

Smokkel aan de Engelse kust ten tijde van het continentale stelsel schilderij.

werden in algemene rijksbelastingen omgezet, de belastingunificatie werd een feit. Toch was het succes betrekkelijk. Gogel werd in zijn strijd met de behoudende regenten onvoldoende door de koning gesteund en werd in 1808 ontslagen.

De inlijving bij het Franse Keizerrijk

Op 1 juli 1810 trad Lodewijk Napoleon af. Bij keizerlijk decreet van 9 juli 1810 werd het Koninkrijk Holland ingelijfd bij het Franse keizerrijk en vervolgens werd, bij decreet van 21 oktober 1811, de Franse belastingregeling in ons land ingevoerd per 1 januari 1812. Maar, zoals alle nieuwe regelingen sinds de revolutie, kwamen ze geen van alle tot wasdom.

Napoleon werd in oktober 1813 bij Leipzig vernietigend verslagen. Een voorlopig bestuur onder leiding van het driemanschap Hogendorp, Van Limburg Stirum en Van der Duyn van Maasdam, kondigde op 21 november 1813 bij proclamatie de onafhankelijkheid af. Prins Willem Frederik, de

oudste zoon van de overleden stadhouder Willem V keerde op 30 november 1813 in ons land terug. Vrijwel onmiddellijk daarna, op 2 december 1813, werd hij in de nieuwe kerk te Amsterdam ingehuldigd.

Nabeschouwing van de Franse periode

Ongetwijfeld heeft de Franse tijd in bestuurlijk opzicht veel goede kanten gehad. We denken hierbij aan een geregelde, correcte administratie, een goede rechtsbedeling met nieuwe burgerlijke en strafrechtelijke wetboeken, scheiding van Kerk en Staat, invoering van het metrieke stelsel, oprichting van kamers van koophandel, invoering van een bevolkingsregister, invoering van het kadaster en, zeker noemenswaardig, de unificatie van ons belastingstelsel.

Deze unificatie is het werk geweest van Isaac Jan Alexander Gogel (1765-1821). Hij bracht orde in de chaos van de diverse provinciale wetten en bouwde deze om tot een algemeen belastingsysteem. Zijn stelsel van algemene belastingen berustte op het beginsel van een gelijkmatige verdeling tussen directe (beschreven) en indirecte (onbeschreven) belastingen.

Het oude systeem van de verponding kon, na de invoering van het kadaster in 1811, door een Grondbelasting worden vervangen. Verder werd er een Personele en Mobilaire belasting ingevoerd, samen met Paarden-, Plezier- en Dienstbodegeld. Nieuwe middelen als het patentrecht (het recht om een beroep of bedrijf uit te oefenen) en het successierecht werden als indirecte belastingen ingevoerd, terwijl het aantal accijnzen werd beperkt. In deze opzet werden de meer draagkrachtigen rechtstreeks in de belastingheffing betrokken, terwijl de druk op de eerste levensbehoeften werd beperkt.

Gogel regelde verder het gemeentelijk belastingstelsel waarbij de ongebreidelde expansie van gemeentelijke accijnzen e.d. werd beperkt. Nieuwe plaatselijke belastingen werden aan departementaal toezicht en goedkeuring onderworpen. Hij voerde het systeem van de opcenten op de rijksbelastingen ten behoeve van de gemeenten en provincies in. Het eigen belastinggebied van de provincie kwam hiermee te vervallen, terwijl dat van de gemeenten werd beperkt. De macht van de plaatselijke en gewestelijke regenten werd danig beknot. Dit was een bijprodukt van Gogel's stelsel, maar in feite de centrale doelstelling van de revolutie: het uitsluiten van de willekeur van plaatselijke en gewestelijke potentaten.

De invoering van het nieuwe stelsel leverde een belangrijke vereenvoudiging op in het beheer en de invordering, maar gaf toch allerlei problemen. Ongetwijfeld was de reorganisatie van het nieuwe systeem op zichzelf al een probleem, de snelle wisseling van de staatsvormen zal daar zeker ook

medeschuldig aan zijn geweest. Engels gaat daarop in in 'Belastingen en Geldmiddelen': *"Wat betrof de dwalingen, gebreken en misverstanden, sedert het nieuwe stelsel begaan, deze moesten voorzeker worden tegengegaan, verbeterd en opgehelderd; zij waren voor het ogenblik toe te schrijven aan gebrek aan de nodige kennis bij een personeel van omtrent drieduizend Ontvangers, Gaarders, Opzieners en andere Geemploijeerden van allerhanden aard, onderscheidenen stand en leeftijd."*[4])

De ambtelijke verhoudingen werden bij 'Instructie' geregeld. Opvallend is dat vooral de comptabele verhoudingen centraal stonden. Prof. Van der Poel verzuchtte dat men de indruk kreeg dat er niets anders dan ontvangers, konvooimeesters, collecteurs, gaarders, de minister, de secretaris-generaal en de Raad van Financien bestonden. Pas later kwamen ook toezichthoudende ambtenaren ter sprake, deze nieuwe functie van inspecteur van de nationale middelen te land werd met een provisorische instructie ingevoerd. Deze ambtenaren moesten toezicht uitoefenen op de opzieners (de latere controleurs), de ontvangers, de gaarders en verdere bedienden. Opzieners moesten er op toezien dat de ordonnanties werden nagekomen door de ontvangers en andere ambtenaren onder zijn ressort. Verder voorzag de opziener hen van boeken en andere bescheiden en moest hij o.a. drie maal per jaar kantoorverificatie verrichten.

De invoering strandde ten slotte op de inlijving bij het keizerrijk. Het nieuwe stelsel werd opgeofferd aan het Franse systeem, dat toen ging gelden. Dat betekende opnieuw een omschakeling; de organisatie werd nu in drie besturen ondergebracht:

1 het bestuur der directe contributie: de Verponding (Grondbelasting) en de Personele Belastingen;
2 het bestuur der registratie: met zegel, patentrecht en successie;
3 het bestuur der verenigde rechten: de accijnzen.

Daarnaast was er een aparte loterij.

De 'Convoyen en Licenten' werden bij de Franse douane ondergebracht, die als semi-militaire organisatie mede de controle op het continentale stelsel uitvoerde. Deze dienst kwam onder een aparte Directeur-Generaal. De ontvanger en contrerolleur zouden bij deze dienst weinig te doen krijgen. Het continentaal stelsel verlamde de handel en daarmee het bestaansrecht, vandaar de grote weerzin tegen de douaniers.

Een overgangsregeling bepaalde dat 'het boek der publieke schuld' nog niet gereed was en niet gereed kon zijn voor 1812, zodat de oude regeling toch nog tot 1 januari 1813 in stand bleef. Veel had dit niet meer om het lijf, de omwenteling van 1813 had tot gevolg dat de Franse troepen vertrokken en met hen het Franse systeem. De 'receveur des douanes' en de 'percepteur d'impots' werden weer gewoon ontvanger.

*) zie literatuurlijst

Het Koninkrijk der Nederlanden

De Grondwet van 1814

De eerste grondgedachte van het nieuwe bestel was, dat de oude staatsvorm van soevereine gewesten verenigd in een statenbond niet meer gewenst was; de tweede, dat in de nieuwe staatsvorm plaats behoorde te zijn voor zowel patriotten als prinsgezinden. Voor de belangrijkste grondgedachte, een meer democratische staatsvorm, was, na het échec van de Franse revolutie, de tijd nog niet rijp.

Besluit van soeverein vorst Willem van 16 december 1813, waarin hij de invoerrechten vaststelt, in hoofdzaak naar het desbetreffende plakkaat van 1725. Algemeen Rijksarchief, Den Haag, collectie Gogel 160.

PUBLICATIE.

WIJ WILLEM,

Bij de Gratie Gods,

PRINS VAN ORANJE-NASSAU,

SOUVEREIN VORST DER VEREENIGDE NEDERLANDEN, enz. enz. enz.

Aan alle de genen, die deze zullen zien of hooren lezen, SALUT!

Ingevolge art. 7 van ons besluit van den 7 dezer maand, zullende regelen de hoeveelheid der inkomende regten op de coloniale producten, waaronder de Tabak mede behoorende is, als ook op het Zout.

Overwogen hebbende, dat in de tegenwoordige omstandigheden de koophandel dezer landen, meer dan ooit aanmoediging behoeft, om die vroegere werkzaamheid te hervatten, welke zoo zeer tot de algemeene welvaart heeft bijgedragen.

Zoo is het, dat wij, met ter zijdestelling van alle bijzondere bedenkingen, die tot meer bezwarende bepalingen leiden zouden —

HEBBEN BESLOTEN EN BESLUITEN:

Art. 1. Er zullen provisioneel, en tot dat daaromtrent anders zal wezen verstaan, noch van coloniale goederen, noch van den Tabak, noch van eenige andere voorwerpen van handel, eenige meerdere of andere inkomende of uitgaande regten worden geheven, als zijn bepaald, bij de lijst, gevoegd achter het placaat van 31 Julij 1725, met zoodanige alteratien en amplitien, als daarin, tot op den aanvang des jaars 1811, zijn gemaakt.

Art. 2. De wet van 18 December 1805, wegens den impost op eenige buitenlandsche producten, blijft mede, ten opzichte van den Tabak, in haare volle kracht en geheel.

Art. 3. Ten aanzien van het artikel der Thee, wordt provisioneel, en tot dat de eigene handel uit deze landen op China finaal zal geregeld zijn, niet alleen aan de hier voren gemelde wetten van inkomende of uitgaande regten, maar ook aan alle zoodanige bepalingen en verordeningen als omtrent den gelimiteerden, en aan bijzondere permissien en conditien onderworpenen invoer, zedert 1798 tot 1810 bestonden, op nieuw kracht van wet toegekend.

Art. 4. Omtrent het ruwe, zoo wel als gerafineerde Zout, zullen moeten worden in acht genomen de bepalingen, zoo bij het generaal placaat van den 31 Julij 1725, als bij de wet op de buitenlandsche producten van den 18 December 1805, en het reglement van 28 Mei 1809, deswegens vastgesteld en gemaakt; zullende provisioneel de respective beambten der Convoijen en Licenten met de bemoeijenissen en de invordering der regten op het Zout, belast zijn, zoo als die bij voorsz. wetten zijn omschreven, en misdien zorgen, dat zij die het Zout inslaan, voor de quantiteit worden gedebiteerd, en wederom bij den uitslag gecrediteerd; doch dit laatste niet, dan na dat aan hun behoorlijk zal zijn gebleken, dat die geen, aan wien het Zout is overgegaan, wederom is gedebiteerd.

Art. 5. Onze Commissaris Generaal der Financiën wordt belast met de executie van het tegenwoordig besluit, hetwelk zal worden afgekondigd en aangeplakt, alom waar zulks te doen gebruikelijk is.

Aldus gedaan in 's Gravenhage, den 16 December des jaars 1813, en van onze regering het eerste.

(Getekend) WILLEM.

Ter ordonnantie van Zijne Koninglijke Hoogheid

(Geteekend) A. R. FALCK.

Gedrukt by G. VOSMAER, in 's Gravenhage.

Besluit van soeverein vorst Willem van 16 december 1813, waarin hij de invoerrechten vaststelt, in hoofdzaak naar het desbetreffende plakaat van 1725. Algemeen Rijksarchief, Den Haag, collectie Gogel 160.

Het vinden van een nieuwe staatsvorm in een nationale staat bleek mogelijk. Op 2 december 1813 werd prins Willem Frederik als soeverein vorst ingehuldigd, en niet als stadhouder Willem VI. Dit gebeurde nog wel in de als anti-orangistisch bekende stad Amsterdam. Na de de vereniging met de Zuidelijke Nederlanden deelde hij op 17 maart 1815 bij proclamatie mee 'het oppergezag over al de Nederlanden en tevens de Koninklijke waardigheid te aanvaarden'. Bij deze koninklijke waardigheid paste dan de titel Koning Willem de Eerste.

Bij het aanstellen van bestuurders in het Koninkrijk der Nederlanden bleek inschakelen van zowel patriotten als prinsgezinden geen groot probleem te zijn. Bekwame bestuurders keerden terug, zoals Van Maanen, Minister van Justitie, en Appelius, Staatsraad van Financien in het Koninkrijk Holland. Gogel hield zich afzijdig. Het door hem ontworpen stelsel trad opnieuw in werking, maar hij kon zich niet vinden in de wijzigingen: het draagkracht-beginsel werd afgezwakt en de gewone man werd weer onevenredig belast.

De anti-democratische staatsvorm vond vooral zijn weerslag in de nieuw te ontwerpen grondwet. De invloed van de koning was groot. Hij wenste wel constitutioneel monarch te zijn, maar dan wel met een grondwet die hem in staat stelde als verlicht despoot te kunnen regeren. Geheel volgens zijn wens voorzag deze grondwet in een gecentraliseerde eenheidsstaat met zeer veel macht voor de koning. De Pruisische gezant Niebuhr merkte daar fijntjes over op: *"Eine Monarchie, welche hier in Holland eingeführt ist, und zwar unter Formen, die dem Leser auf den ersten Blick einbilden, dass constitutionelle Freiheit existiere."*

De Vereniging met België

Bij de vereniging met België werd de grondwet van 29 maart 1814 op 14 augustus 1815 aangepast. De Belgische vertegenwoordigers waren tegen, maar met veel kunst en vliegwerk ('alle thuisblijvers zijn voor') lukte het toch de grondwet af te kondigen. Dat het volk daarin geen invloed had was in die tijd overigens niet ongebruikelijk. De leden van de Eerste Kamer werden door de Koning benoemd. Hij zorgde ook voor de eerste invulling van de Tweede-Kamerleden, die vervolgens door de Provinciale Staten zouden worden benoemd. De koning had de uitvoerende macht, de ministers waren meer hoge ambtenaren en waren niet zelf verantwoordelijk.

Na de afscheiding van België werd herziening van de grondwet nagestreefd maar nieuwe voorstellen konden niet worden gerealiseerd. Eerst na het aftreden van Willem I in 1840 kwam onder zijn zoon, Willem II, de ruimte voor een meer democratisch regime. Het ontwerp van de commissie Thorbecke bracht ons de grondwet van 1848 met een meer democratische

bestuursvorm: rechtstreekse verkiezing, door het volk, van de leden van de Tweede Kamer en indirecte verkiezing van de leden van de Eerste Kamer door de leden der Provinciale Staten. Deze laatsten waren voortaan ook rechtstreeks verkiesbaar. De ministers werden nu zelf verantwoordelijk. Het kiesrecht was echter nog een censuskiesrecht, afhankelijk van de belastingbijdrage. Met dit censuskiesrecht verlaten we de staatkundige ontwikkelingen om terug te keren naar de ontwikkeling van het ontvangerschap na de Franse overheersing

Het Belastingstelsel van Gogel

Bij de start van het Koninkrijk in 1814 wordt Gogel's stelsel grotendeels opnieuw van kracht. Ten aanzien van de beschreven middelen leverde dit geen moeilijkheden op. Dit dienstvak was normaal blijven functioneren. Ook de accijnzen (onder de Franse benaming van 'droits réunis', de verenigde rechten) kwamen onder de oude naam van onbeschreven middelen terug, terwijl het dienstvak van de indirecte belastingen (het zegel & patentrecht en de successie) eveneens opnieuw in werking trad. Het gehate Franse douanestelsel verdween. Het oude stelsel van 'Convoyen en Licenten', bij plakkaat van 31 juli 1725 afgekondigd, werd opnieuw als onbeschreven middel ingevoerd. Pas in 1819 wordt de naam in 'in- en uitgaande rechten' gewijzigd.

Voor de beschreven middelen is de organieke opbouw dan:
- Ontvangers-Generaal per provincie;
- Ontvangers-Particulier per arrondissement;
- ontvangers, de vroegere percepteur, per kantoor.

Voor de onbeschreven middelen:
- Arrondissements- en Departementsontvangers (later Hoofdontvanger);
- plaatselijke ontvangers (later Ordinaires-Ontvangers genoemd ter onderscheiding van de Hoofdontvangers).

Deze ontvangers werden op het platteland door Substituut-Ontvangers of Gemachtigden geassisteerd, maar dit was wel voor risico van de Ontvanger.

De indirecte belastingen waren moeilijk te definieren. Dat vond zijn oorzaak in de Belgische indeling waar het Franse systeem in stand bleef en waarbij de accijnzen als 'droits réunis' tot de indirecte belastingen werden gerekend. In ons land bleef daarentegen de benaming van imposten gangbaar. Bij de invoering van het stelsel van 1822 werd deze verwarring opgeheven, de ontvanger der successie trad voor deze middelen (de indirecte belastingen) naar voren, de accijnzen bleven als een aparte eenheid in het stelsel opgenomen.

Gezelschapsspel Boerenschroom 19e eeuw. In dit spel speelt de Rijksontvanger een belangrijke rol.

De ontvangers der beschreven middelen konden desgewenst ook worden belast met de ontvangst van onbeschreven middelen, behalve in de grote plaatsen met een omvangrijke opbrengst. Alhoewel de regeling voor de beschreven middelen anders was dan die voor de accijnzen kwam de invordering van beide middelen meestal in een hand. In het 'Algemeen Reglement Beheer Geldmiddelen' van 24 oktober 1824 werd deze samenvoeging reglementair gemaakt. In artikel 17 van dit reglement werd de invordering van 's lands middelen en inkomsten als volgt bepaald:

- Voor de directe belastingen, in- & uitgaande rechten (de oude 'Convoyen en Licenten') en de accijnzen zou dit plaatsvinden op de kantoren van de daartoe gestelde ontvangers.
- Voor de invordering van de indirecte belastingen en van verschillende rijksontvangsten zou dit bij de ontvangers van die gelden, van de loterijen en van het recht op de waarborg plaatsvinden.

De ontwikkeling naar de attributen Directe Belastingen en Invoer & Accijnzen was al duidelijk zichtbaar. De ontvanger der indirecte belastingen werd de ontvanger der registratie.

De Ontvangers-Generaal en -Particulier en de Hoofdontvangers werden niet meer in het 'Algemeen Reglement van 1824' opgenomen. Deze functies werden overgenomen door de Arrondissements-inspecteurs, de Gouverneur der provincien en de Administrateur der Ontvangsten, dit werd later omgezet in inspecteur, Directeur en het Hoofdbestuur. Wat het geldelijk beheer betrof, werden functies overgenomen door de Rijkskassier en zijn Agenten. Dit werd later omgezet in de Agent van het Ministerie van Financiën en de Rijksbetaalmeesters.

In 1824 is het beeld van de ontvanger ontstaan, zoals die tot voor kort in ons dienstvak bekend was:
- de ontvanger der directe belastingen;
- de ontvanger der accijnzen;
- de ontvanger der in- & uitgaande rechten.

Soms was de ontvanger onder een noemer met de invordering van al deze middelen belast. Naast deze 'rijks'ontvanger heeft lange tijd, onder een afzonderlijke Hoofddirectie, de ontvanger der registratie & successie, zegel en domeinen bestaan.

Het Reglement Comptabiliteit 14 juni 1819

Het grote verschil van de ontvangers toen en nu is dat deze ontvangers vrijwel de enige rekenplichtige burgerlijke ambtenaren waren. De postkantoren waren in die tijd nog bijna uitsluitend met de uitgifte van briefporto en poststukken belast, waarvan de kosten door de geadresseerde betaald moesten worden. Na de invoering van de Postwet in 1850 kwam de eerste postzegel in 1852 uit. Deze postzegel kon nog op basis van vrijwilligheid worden gebruikt, de geadresseerde werd zo van betaling gevrijwaard. Het comptabel beheer was de belangrijkste taak van het ontvangkantoor. Dat blijkt ook duidelijk uit het in 1819 ingevoerde reglement op de Comptabiliteit der in- & uitgaande rechten en accijnzen. Prof. Van der Poel schrijft hierover: *"Een nieuw stelsel van 1819, evenals dat van 1816 van Appelius, kwam ter wereld, de diensten der in-, uit- en doorvoerrechten en der accijnzen werden niet alleen, tegen de wil van Gogel, ineen gesmolten, doch*

het is ook van dien tijd af, dat dateert het dienstvak der invoerrechten en accijnzen en het reglement op de Comptabiliteit van dat dienstvak. In 1819 verscheen dat beroemde reglement op de Comptabiliteit van 14 juni 1819, waarvan de historie bericht, dat het niet alleen ondertekend is door de staatsraad-Directeur Generaal van de In- & Uitgaande rechten, later minister van financiën Appelius, doch dat hij het ook inderdaad vervaardigde. In deze regelingen heeft Appelius zich gedenkstukken gesticht, die hem niet alleen in de Vaderlandsche Geschiedenis een plaats verzekeren, doch die hem in het dienstvak een zo grote bekendheid hebben gegeven, dat de enige naam uit vorige eeuwen die bij het gros der ambtenaren bekend is, die van Appelius is. (...)

Wij vinden in het reglement op de Comptabiliteit een regeling, waarbij de verhouding Directeur (verificateur), arrondissements-inspecteur, controleur, hoofdontvanger, ordinaris-ontvanger is gehandhaafd. Verschillende bepalingen, die thans in een organisatiebesluit en een bezoldingsbesluit voorkomen, zijn in het Reglement opgenomen. Bij dit reglement (art. 291) worden ingetrokken alle vorige bepalingen op het stuk der comptabiliteit, zowel bij de voormalige administratie der convoyen en licenten, als bij die der indirecte belastingen. (...)

De personeelsorganisatie van 1819 bleef in hoofdzaak lange jaren behouden; wat er nadien veranderde is aanpassing aan gewijzigde omstandigheden, niet een fundamentele wijziging van het systeem. Het reglement op de comptabiliteit werd, zie de werken van de inspecteurs Hoefnagels en Cremer, geacht nog steeds het fundament der comptabiliteit te zijn, tot na den wereldoorlog van 1914 bezuinigingsoverwegingen de doorslag gaven tot invoering van een nieuwe, vooral deugdelijker, comptabiliteit, die op de hoogte was van de eisen van het huidige administratief beheer, en die we aan de eerste reorganisatie-commissie van het dienstvak danken. Wat de organisatie betreft vonden lange tijd slechts kleinere formele wijzigingen plaats, welke ik, omdat zij het aspect weinig veranderen, niet in alle details behandelen zal, en die thans voorgoed de invoerrechten en accijnzen onafscheidelijk, en in administratief verband ook de directe belastingen, bijeen brachten, door de invoering van het stelsel van 1821. (...)

In het algemeen reglement wegens het beheer der geldmiddelen in het Koninkrijk (24 Oct. 1824 no.69) wordt gezegd, dat de invordering van 's Lands middelen en inkomsten van de directe belastingen, in- en uitgaande regten en accijnzen zal geschieden op de kantoren van de daartoe aangewezen ontvangers. Want tegelijk met de invoering van het belastingstelsel van 1821-1822, op 1 januari 1823 is het Dienstvak der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen geboren. Ook de 'verzameling' begint met die dag. Belangrijk is nog, dat in 1844, de functie van Gouverneur, die eigenlijk de allerhoogste belastingambtenaar in de Provincie was geheel werd provin-

ciaal ambtenaar, waarmee vrijwel de laatste bemoeiing van de algemene autoriteiten met de belastingdienst, die sinds de Middeleeuwen reeds zo zeer was ingekrompen, verviel."[14])

Als aanvulling op deze tekst van Prof. Van der Poel is de instructie voor de Gouverneurs interessant (Koninklijk Besluit van 15 december 1820, Staatsblad no.27). Daarbij werd aan de Gouverneur het oppertoezicht over alle 's lands ambtenaren en bedienden in de provincie opgedragen. In art.9 werd bepaald, *"dat zij hunne rondreizen zodanig dienden in te richten, dat zij de hoofden der plaatselijke besturen en de ontvangers der belastingen in hunne provincie, achtereenvolgelijk en in daartoe geschikte lokalen, bij zich konden ontvangen."* Welk een allure, met enige fantasie zien we een glimmend gepoetste koets voorrijden waaruit de percepteur met een diepe revérence zijn ambtssteek voor de Gouverneur afneemt.

Betaling van de pacht. Links de Ontvanger met klerk. Litho 19e eeuw.

De beschouwing over de comptabiliteit klinkt nu wat gedateerd, maar Prof. van der Poel schreef dit in 1935. Het geldelijk beheer was toen nog de belangrijkste taak van de ontvanger. De invordering, een onderdeel dat bij directe belastingen voornamelijk een rol speelt, stelde in die tijd nauwelijks iets voor. De reikwijdte van dit comptabele reglement moet groot zijn geweest, immers, bepalingen in het latere organisatie- en bezoldigingsbesluit werden in dit reglement opgenomen.

*) zie literatuurlijst

Dat de invordering nog niet zoveel voorstelde is niet verwonderlijk. Invorderingsproblemen ontstaan immers in principe daar waar de burger rechtstreeks en voor belangrijke bedragen wordt aangesproken. Bij de directe belastingen van die dagen ontbrak die dimensie. De ontvanger moest zich behelpen met de wetgeving uit de Franse tijd. Aan nieuwe wetgeving, zoals het comptabele reglement van 14 juni 1819, was men nog niet toegekomen. Pas op 22 mei 1845 kwam een vernieuwing tot stand. Zoals bekend heeft deze invorderingswet bijna de 21e eeuw gehaald. In het laatste artikel van de wet van 1845 treffen we de oude wetgeving aan, die dan wordt ingetrokken:

"- de bepalingen op de invordering der directe belastingen, voorkomende in de wetten van 2 October 1791, 17 Brumaire V jaar en 3 Frimaire VII jaar;
- de wet van 4 Messidor VII jaar (Bulletins des lois no.292), op de afkondiging der kohieren;
- het reglement van 16 Thermidor VIII jaar (Bulletin des lois no.38) op de invordering der directe belastingen;
- de wet van 12 November 1808 (Bulletin des lois no.213), betrekkelijk den voorrang van 's Rijks schatkist, mitsgaders, voor zoo ver noodig, de art.9, 15, 19 en 22 van de wet van 11 Februari 1816 (Staatsblad no.14), nopens het legaal verband voor de voldoening der directe belastingen aan de schatkist toegekend."

Het zou best aantrekkelijk zijn om even langer bij de invorderingswet van 1845 stil te staan, maar de chronologie van het vehaal staat dat niet toe, we zijn pas bij de stelselwijziging van 1822 aangeland.

Het Belastingstelsel van 1822

Inmiddels was het heringevoerde belastingstelsel gewijzigd. De vereniging met België maakte dat nodig en dat was nog niet zo eenvoudig. Men had zelfs overwogen een financiële scheiding tussen Noord en Zuid in stand te houden. Bij nader inzien heeft men daar toch maar van afgezien. Bij wet van 12 juli 1821 werd een nieuw stelsel vastgelegd, dat bij besluit van 18 oktober 1822 ingevoerd werd per 1 januari 1823. Voor het noordelijk deel bracht dit geen ingrijpende veranderingen. De adviezen van oud-minister Gogel en een commissie waarin ook de staatsraad Appelius zitting had, werden in deze nieuwe opzet meegenomen.

Het stelsel omvatte 5 hoofdgroepen met als verdere onderverdeling:

1 Directe belastingen op:
  a de gebouwde en ongebouwde eigendommen;
  b het personeel, berekend op zes grondslagen:
    1 de huurwaarde;
    2 de deuren en vensters;
    3 de haardsteden;
    4 het mobilair;
    5 de dienstboden;
    6 de paarden;
  c de patenten:

2 Indirecte belastingen op:
  d de registratie-, zegel-, griffie en hypotheekkregten;
  e het regt op de successiën;

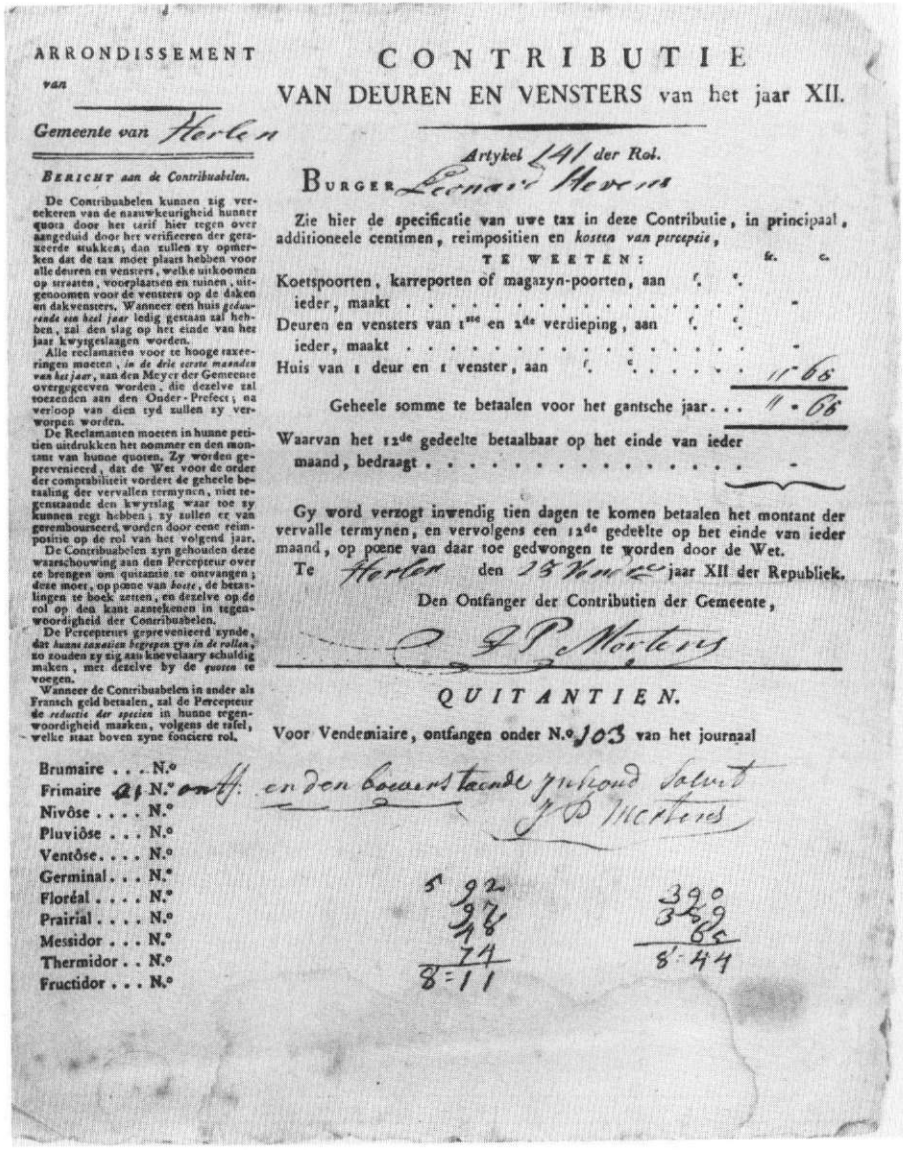
3 Accijnzen op:
  f het zout;
  g het gemaal;
  h het geslagt;
  i den wijn;
  k het binnenlands gedisteleerd;
  l buitenlands gedisteleerd;
  m binnenlands bier en azijnen;
  n de suiker;
  o het collectief zegel;

4 De gouden en zilveren werken;

5 De in- & uitgaande regten, en het tonnengeld.

De directe belastingen van die tijd ontwikkelden zich nu naar een meer bekende opbouw. De Grondbelasting en de Personele belasting zijn ook nu nog bij velen algemeen bekend. Het karakter van deze beide belastingen, deels rijks-, deels gemeentelijke-, en deels provinciale belastingen, kwam tot uiting door het toepassen van provinciale en gemeentelijke opcenten op beide belastingen.

We zagen het patentrecht al bij de stelselwet van 1806 als een indirecte belasting naar voren komen. Het werd door middel van een admissiezegel op de akte (of het Patent) geheven. In het nieuwe stelsel werd het patentrecht niet meer als zegelrecht maar als een directe belasting aangemerkt. De opzet bleef hetzelfde: niemand mocht enige handel, beroep, bedrijf, handwerk of nering uitoefenen of laten uitoefenen, tenzij deze was voorzien van een

ARRONDISSEMENT
van
Gemeente van Heerlen

CONTRIBUTIE
VAN DEUREN EN VENSTERS van het jaar XII.

Artykel 141 der Rol.

BURGER Leonard Heeren

BERICHT aan de Contribuabelen.

De Contribuabelen kunnen zig verzekeren van de naauwkeurigheid hunner quota door het tarif hier tegen over aangeduid door het verifieeren der gerazeerde stukken; dan zullen zy opmerken dat de tax moet plaats hebben voor alle deuren en vensters, welke uitkoomen op straaten, voorplaatsen en tuinen, uitgenoomen voor de vensters op de daken en dakvensters. Wanneer een huis *gedurende een heel jaar* ledig gestaan zal hebben, zal den slag op het einde van het jaar kwytgeslaagen worden.

Alle reclamatien voor te hooge taxeeringen moeten, *in de drie eerste maanden van het jaar*, aan den Meyer der Gemeente overgegeeven worden, die dezelve zal toezenden aan den Onder-Prefect; na verloop van dien tyd zullen zy verworpen worden.

De Reclamanten moeten in hunne petitien uitdrukken het nommer en den montant van hunne quoten. Zy worden geprevenieerd, dat de Wet voor de order der comptabiliteit verdeert de geheele betaaling der vervallen termynen, niet tegenstaande den kwytslag waar toe zy kunnen regt hebben; zy zullen er van gerembourseerd worden door eene reimpositie op de rol van het volgend jaar.

De Contribuabelen zyn gehouden deze waarschouwing aan den Percepteur over te brengen om quitantie te ontvangen; deze moet, op poene van *boete*, de betaalingen te boek zetten, en dezelve op de rol op den kant aantekenen in tegenwoordigheid der Contribuabelen.

De Percepteurs geprevenieerd zynde, *dat hunne taxatien begregen zyn in de rollen*, zo zouden zy zig aan knevelaary schuldig maken, met dezelve by de *quoten* te voegen.

Wanneer de Contribuabelen in ander als Fransch geld betaalen, zal de Percepteur de *reductie der specien* in hunne tegenwoordigheid maaken, volgens de tafel, welke staat boven zyne foutiere rol.

Brumaire . . . N.°
Frimaire . . . N.°
Nivôse . . . . N.°
Pluviôse . . . N.°
Ventôse. . . . N.°
Germinal. . . N.°
Floréal . . . . N.°
Prairial . . . . N.°
Messidor . . . N.°
Thermidor . . N.°
Fructidor . . . N.°

Zie hier de specificatie van uwe tax in deze Contributie, in principaal, additioneele centimen, reimpositien en *kosten van perceptie*,

TE WEETEN:

	fr.	c.
Koetspoorten, karreporten of magazyn-poorten, aan ieder, maakt		-
Deuren en vensters van 1ste en 2de verdieping, aan ieder, maakt		-
Huis van 1 deur en 1 venster, aan	11	68
Geheele somme te betaalen voor het gantsche jaar	11	68
Waarvan het 12de gedeelte betaalbaar op het einde van ieder maand, bedraagt		-

Gy word verzogt inwendig tien dagen te komen betaalen het montant der vervalle termynen, en vervolgens een 12de gedeelte op het einde van ieder maand, op poene van daar toe gedwongen te worden door de Wet.

Te Heerlen den 18 Vendemiaire jaar XII der Republiek.

Den Ontfanger der Contributien der Gemeente,

J P Mertens

QUITANTIEN.

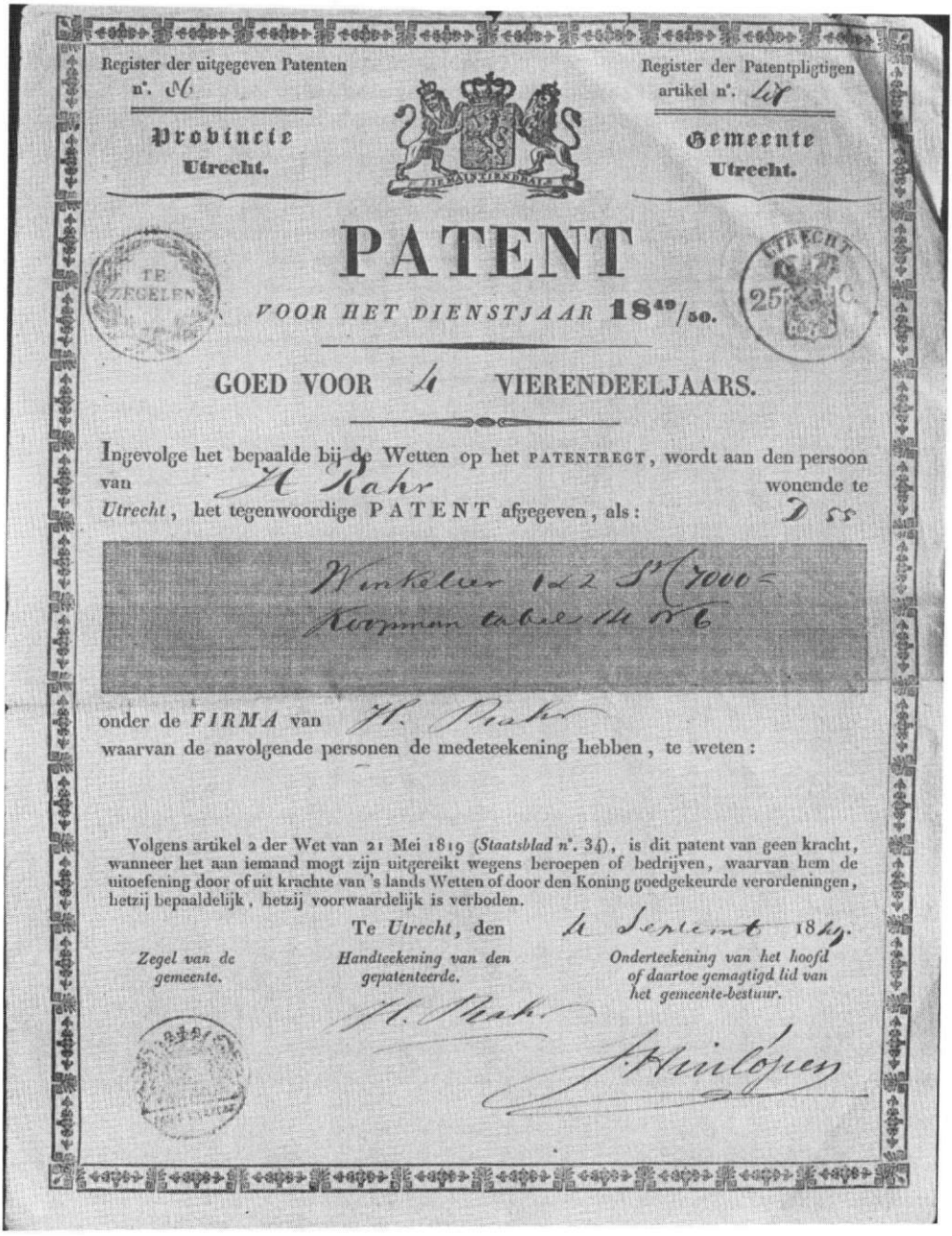
Voor Vendemiaire, ontfangen onder N.° 103 van het journaal

onth. en den Cours staende gehoud Solvit
J P Mertens

5 92
97
18
74
8=11

390
325
65
8:44

Aanslagbiljet Belasting van Deuren en Vensters gemeente Heerlen, 1803

Register der uitgegeven Patenten
n°. 86
Provincie
Utrecht.

Register der Patentpligtigen
artikel n°. 117
Gemeente
Utrecht.

TE ZEGELEN

UTRECHT 25 C.

PATENT

VOOR HET DIENSTJAAR 18⁴⁹/₅₀.

GOED VOOR 4 VIERENDEELJAARS.

Ingevolge het bepaalde bij de Wetten op het PATENTREGT, wordt aan den persoon van H Kahr wonende te *Utrecht*, het tegenwoordige PATENT afgegeven, als:

Winkelier 1e 2e Kl. f 7000.-
Kramen tabel 4e Kl. N° 6

onder de *FIRMA* van H. Kahr
waarvan de navolgende personen de medeteekening hebben, te weten:

Volgens artikel 2 der Wet van 21 Mei 1819 (*Staatsblad n°.* 34), is dit patent van geen kracht, wanneer het aan iemand mogt zijn uitgereikt wegens beroepen of bedrijven, waarvan hem de uitoefening door of uit krachte van 's lands Wetten of door den Koning goedgekeurde verordeningen, hetzij bepaaldelijk, hetzij voorwaardelijk is verboden.

Te *Utrecht*, den 4 Septemb 1849.

Zegel van de gemeente.

Handteekening van den gepatenteerde.

H. Kahr

Onderteekening van het hoofd of daartoe gemagtigd lid van het gemeente-bestuur.

J. Huiskes

Aanslagbiljet Patent 1849/1850
Provincie Utrecht, gemeente
Utrecht

Patent. De tariefbepaling was een ingewikkelde zaak. Gogel sprak tenminste van *"een wandrochtelijk voortbrengsel en eene wet, die zo geraffineerd is, zoo kunstig uitgebreid en zoo willekeurig, dat het meestal van het goedvinden van geïnstrueerde ambtenaren of van menschen, met de innerlijke waarde der bedrijven onbekend, afhangt te beslissen, wat elk werkzaam mensch voor het verlof om de kost te winnen betalen zal."*

Gogel, kind van de Franse revolutie, democraat en groot voorstander van een vorm van draagkracht in het belastingstelsel, zag dit gewijzigde patentrecht als een onding. Zijn weerstand zal hoogstwaarschijnlijk niet alleen op technische gronden zijn terug te voeren; de heersende gedachte dat het met noeste arbeid verkregen inkomen niet door een belasting mocht worden aangetast was in die tijd kennelijk vrij algemeen. De opvatting dat men technisch nog niet in staat was een aanvaardbare belasting op het inkomen te realiseren kan juist zijn, de politieke wil zal toch ook een belangrijke factor zijn geweest. De tijd was er niet rijp voor, daarvoor moesten we tot het einde van die eeuw wachten. Bij het invoeren van de wet op de Vermogensbelasting in 1892 en de wet op de bedrijfsbelasting in 1893, de zogenaamde gesplitste inkomstenbelasting, werd het patentrecht opgeheven. Deze wet voldeed evenmin en werd al snel vervangen door de 'Wet op de Inkomstenbelasting' van 1914.

De directe belastingen van die tijd hadden nog een extra dimensie in ons staatsrecht: ze dienden als graadmeter voor het recht om te mogen kiezen. Het eerder genoemde censuskiesrecht was het recht om op basis van iemands welstand, afgemeten aan de hoogte van de directe belastingen, als kiesgerechtigde te worden ingeschreven. In Nederland werd dit censuskiesrecht gewijzigd in 1896 door de kieswet van 'Van Houten'. Hierin werd bepaald dat kiesrecht ook kon worden toegekend op basis van tekenen van welstand, anders dan alleen de directe belastingen, zoals een hoge huur, een groot spaartegoed of een met succes afgelegd examen. In 1917 werd deze regeling afgeschaft met de introductie van het algemeen kiesrecht voor mannen van 23 jaar en ouder. Vrouwen (en natuurlijk ook mannen) vanaf 30 jaar kregen wel het passief kiesrecht. Los van de sociale en morele kanten blijkt dat de overheid bij de invoering van de grondwet in 1848 nog steeds niet in staat was om iemands inkomsten te bepalen. Pas bij de invoering van de wet op de inkomstenbelasting in 1914 onstond de mogelijkheid meer inzicht in het inkomen te krijgen. Pas toen kon het kiesrecht worden verruimd. Emancipatoire denkbeelden waren toen nog ver te zoeken.

Men zou veronderstellen dat het 'Collectief Zegel' als zegelrecht onder de indirecte belastingen zou zijn opgenomen. Het 'Collectief Zegel' had echter weinig met het echte zegelrecht te maken, het werd ook wel biljetgeld genoemd. Op de accijnsdocumenten was een toeslag van 5%, later van 10%,

over het accijnsbedrag verschuldigd. In 1859 werd dit collectief zegel afgeschaft. In feite was het een belasting op een belasting, die met minder moeite ook rechtstreeks in het accijnsbedrag opgenomen had kunnen worden. Het adagium 'ne bis in idem' speelde in het strafrecht. Bij de belastingheffing gelden andere regels, zoals het veroorzaken van de minste pijn. Misschien viel het versluieren van de hoogte van het accijnsbedrag wel onder die noemer; ook al is die sluier dan wel erg doorzichtig geweest. Mocht u wellicht de wet van Parkinson in gedachten hebben, dan moet ik u teleurstellen. Het boek 'Parkinson's law' verscheen pas in 1958.

De accijnsheffingen zijn door de eeuwen heen sterk pragmatische en daardoor flexibele heffingen geweest. Naar gelang de behoefte aan bepaalde produkten toe- of afnam, of nieuwe produkten in zwang kwamen, paste de wetgever het patroon van de heffing aan. Zo werden na de invoering van dit stelsel in 1822 de accijns op het gemaal en de azijnen afgeschaft en verdween het collectief zegel. Daartegenover verscheen een accijns op zeep, turf en steenkool waarna dit later ook weer verdween. Het voert echter te ver om ook de accijnswijzigingen na 1872 de revue te laten passeren.

De accijnzen werden volgens het oude Franse systeem bij de oorsprong geheven. De inningskosten waren daardoor laag, de toezichtskosten echter niet. De controle in de fabriek en op het vervoer, met geleidebiljetten, was arbeidsintensief.

De ontwikkeling van de in- & uitgaande rechten is al even pragmatisch. De tariefstelling, die op de stelselwet van juli 1821 volgde, werd in de wet van 26 augustus 1822 geregeld. Deze werd bij wet van 19 juni 1845 vervangen, waarbij de uitgaande rechten op de meeste goederen werden afgeschaft. In 1850 verdwenen ook de doorvoerrechten.

De algemene wet van 26 augustus 1822 kende reeds publieke, particuliere en fictieve entrepots, in 1828 werden daar nog algemene entrepots aan toegevoegd. Ook regelde deze wet borgtochten, kredieten, betalingen en invorderingsbepalingen. Artikel 267 van die wet bepaalde dat alle borgtochten, die bij de wetten van de invoerders en andere belastingschuldigen werden gevorderd, zouden worden gesteld ten genoegen van de ontvanger, die voor het bedrag van de borgtocht verantwoordelijk bleef. Hiermee werden de oude konvooien en licenten in korte tijd omgebouwd tot een systeem dat ook in de 20e eeuw zijn waarde nog bewijst.
De registratierechten bestonden uit een vast- en een evenredig tarief gerelateerd aan de geldwaarde van het stuk. Het successierecht stelde al hetgeen in de rechte linie werd vererfd vrij, behalve het recht van overgang ad 10%. Zegelrecht was verschuldigd over akten en geschriften, waaronder gedrukte stukken (inclusief zegelrecht over kranten, die daardoor veel te duur werden).

De Invorderingswet van 1845

Als sluitstuk op de bespreking van de stelselwet van 1821 en de meest belangrijke wijzigingen tot 1873, rest ons nog een korte beschouwing van de wet op de invordering der directe belastingen van 1845. Hiervoor zagen we reeds dat de ontvanger zich moest behelpen met de oude bepalingen uit de Franse periode. De invordering van de invoerrechten en accijnzen was al eerder in de Algemene Wet van 1822 geregeld.

Die nieuwe invorderingswet van 1845 is vele malen aangepast, maar heeft hele generaties van ontvangers als gereedschap gediend en werd in 1990 nog juist voor het begin van een nieuwe eeuw door een nieuwe opgevolgd. Bij het lezen van de oude oorspronkelijke tekst valt op dat nog vele bepalingen hun waarde hebben behouden. We treffen het volgende aan: de vordering (art.7), de directe invorderbaarheid (art.9), de verjaring (art.11) en de voorrang (art.12), het recht van parate executie (art.14) en het bezwaar en bodemrecht in (art.16). Het bezwaar moest toen nog niet worden ingediend bij de directeur, die bestond nog niet in die betekenis, maar bij de Gouverneur, of later de Commissaris van de Koning.

De beslaglegging. Een deurwaarder met zijn schrijver en getuige zijn bezig beslag op roerende goederen te leggen Litho 19e eeuw.

Het recht van gijzeling ontbrak nog. Veel robuuster is echter het dwangmiddel van garnisaire, het inlegeren van een krijgsman (art.17). De ontvanger had daarbij wel de machtiging van de kantonrechter nodig. Deze machtiging mocht niet worden geweigerd dan *"om zeer gewichtige reden"*. De tekst vervolgt dan met: *"De belastingschuldigde is verpligt aan de ingelegerde huisvesting, een nachtleger, voeding en eene plaats aan den gemeene haard te geven, benevens vijftig cents daags."* Dit recht werd in 1923 afgeschaft.

Bevel van inlegering.
Model no.18 van de algemene instruktie modellen.
art 17 van wet 22 mei 1845

190 II. ALGEM. INSTRUCTIE. MODELLEN.

(§ 66 *der instructie*).

Model no. 18.

Art. 17 der wet van den 22sten Mei 1845 (*Staatsblad* no. 22).

GRONDBELASTING.
PERSONEEL.
PATENTEN.

GEMEENTE

Wijk No.

BEVEL VAN INLEGERING.

Alzoo N. N. (naam, voornaam, beroep, wijk en nommer der woonplaats), niettegenstaande de ontvangen waarschuwing en aanmaning, in gebreke is gebleven, het door hem verschuldigde wegens directe belastingen over te voldoen, zoo zal hij, krachtens de wet en ten gevolge verkregen magtiging van den kantonregter, een krijgsman ter inlegering ontvangen, aan wien hij, op straffe bij de wet bepaald, gehouden is, huisvesting, een nachtleger, voeding en eene plaats aan den gemeenen haard te geven, en voor wien hij daarenboven, zoolang de inlegering duurt, *vijftig* cent daags moet betalen.

Aldus uitgevaardigd te , den

De Ontvanger der directe belastingen,
N. N.

NB. Geene betaling is geldig dan die ten kantore des ontvangers zelven geschiedt.

Gezien door mij ,
hoofd van het plaatselijk bestuur van

Te den

N. N.

Zagen we bij art.16 de Gouverneur naar voren komen, voor de directeur was er natuurlijk toch ook een plaats ingeruimd. Die verschijnt al onmiddellijk in art.1 van de wet: *"De invordering der directe belastingen geschiedt krachtens de door den arrondissements-directeur der directe belastingen executoir verklaarde en door het hoofd van het plaatselijk bestuur afgekondigde kohieren."* De arrondissements-directeur (soms ook arrondissements-inspecteur genoemd) werd in 1869 vernoemd tot Provinciaal Inspecteur. Bij de invoering van de bedrijfs- en vermogensbelasting (Koninklijk Besluit van 21 april 1894 no.1) werd de titel veranderd in directeur en de controleur werd inspecteur. Deze controleur was bij Koninklijk Besluit van 12 december 1816 in het leven geroepen en hield globaal en dagelijks toezicht op de comptabiliteit en de actieve dienst. De scheiding tussen administratie en surveillance was in die tijd optimaal. We zien in de volgende alinea de relatie tussen de deurwaarder als buitendienst-ambtenaar en de actieve dienst gestalte krijgen en behouden, want ook nadat de controleur inspecteur geworden was en zijn hoofdtaak heffing werd, bleef het toezicht op de comptabiliteit (in feite op het gehele werk van de ontvanger), en de rechtstreekse bemoeienis met de deurwaarderij bestaan. Pas bij de opheffing van de ondergeschiktheid van de ontvanger in 1972 verdwijnt dit anachronisme.

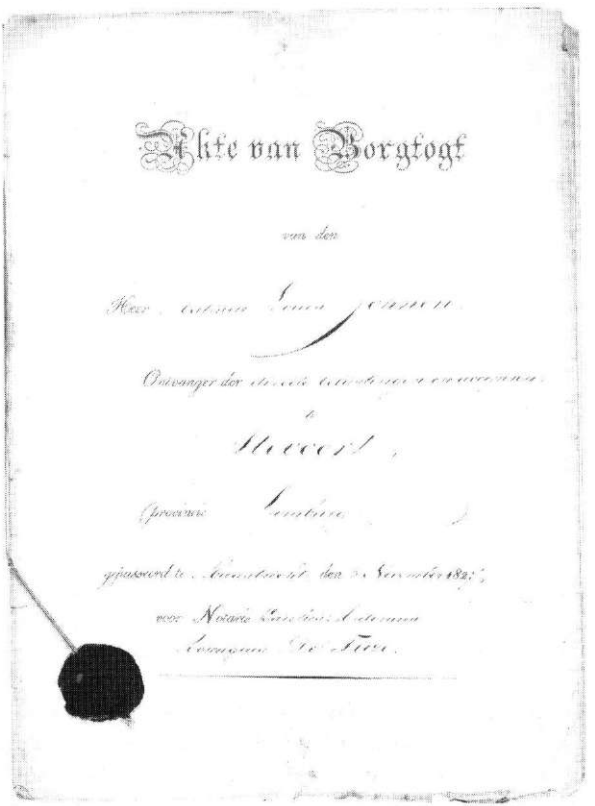
Ook ten aanzien van de deurwaarder is deze invorderingswet van 1845 interessant. De deurwaarder stond in hoog aanzien. De deurwaarder werd door de kantonrechter beëedigd, en de deurwaarder was verplicht tot het houden van een repertorium van alle akten en exploiten, hetgeen werd 'gekanttekend en gewaarmerkt door den arrondissementsdirecteur der directe belastingen'. Aanvankelijk werden de deurwaarders door de Commissarissen des Konings in de provincie benoemd. Bij Koninklijk Besluit van 13 oktober 1850 no.21 nam de Minister deze taak over. Als aanvulling op de invorderingswet was er, bij ministeriële resolutie van 18 augustus 1845 no.6, zowel een algemene instructie, als een speciale deurwaardersinstructie vastgesteld. Een leidraad ontbrak nog.

Artikel 2 van de deurwaardersinstructie bepaalde dat de deurwaarders onder bevel stonden van de ontvanger, maar dat de controleur toezicht op hen hield en hun dienstwerk regelde. De invloed van de controleur in dit kader is hiervoor al toegelicht. Zijn relatie met de deurwaarderij was in zoverre niet onlogisch, omdat de werkzaamheden van de actieve dienst en die van de deurwaarderij vaak samenvloeiden. Naast deze dubbelfunctie werd de deurwaarder veelal uit de actieve dienst gerecruteerd.

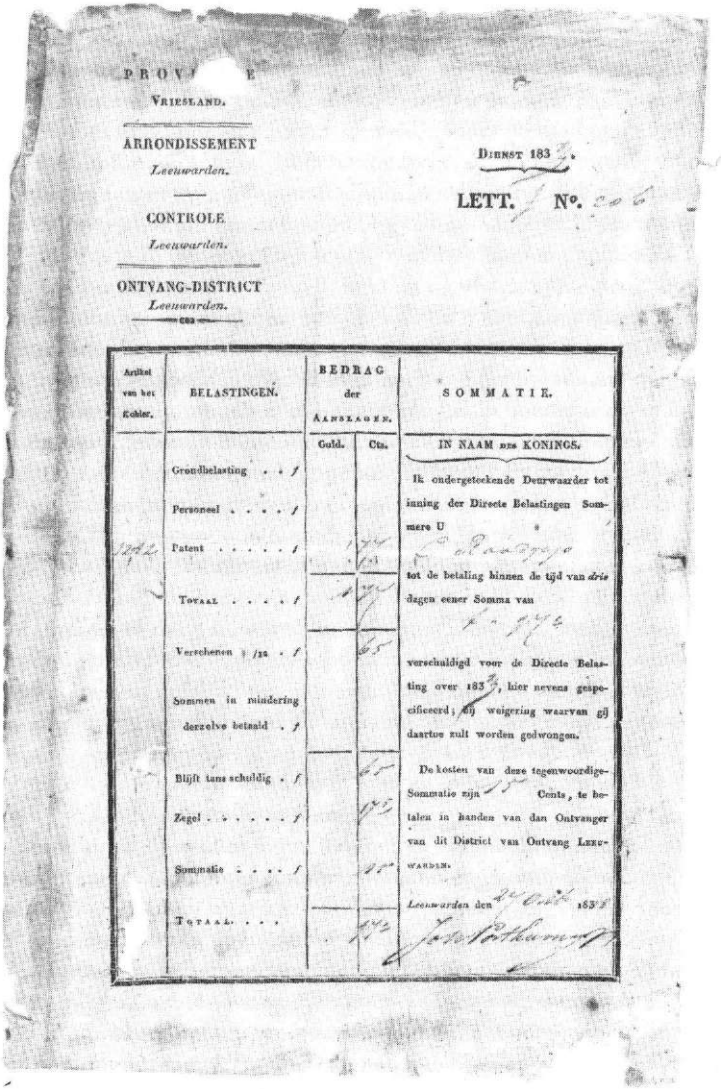
De algemene instructie bevat in de laatste paragraaf (par.80) de mededeling dat niet alleen de oude wettelijke verordeningen als vervallen worden beschouwd, maar ook de oude instructies. Op zich een logische en nauwelijks memorabele mededeling. Merkwaardig is echter de eerste aantekening op deze paragraaf 80: *"(1) Door de afschaffing, bij art.25, ook van het arrêté*

van 16 Thermidor, VIII jaar, zijn ook vervallen de bijzondere bepalingen, welke ten aanzien der contraintes (dwangbevelen) tegen achterlijke ontvangers bestonden. Niets belet echter om die ontvangers, welke, bij erkende traagheid of betoonde onwil, de invordering ter behoorlijke tijd verzuimen, voor de verschenen termijnen in ontvang te bezwaren en te noodzaken dezelve uit eigen middelen op te leggen. Res. 14 januari 1848 (V. 1855 no.3 blz. 88)"

De argeloze lezer van nu denkt even aan debiele ontvangers maar ook al is de relatie tussen achterlijke en achterstallig snel ontdekt, de aansprakelijkheid voor deze trage of onwillige ontvanger doet nu onwerkelijk aan. Onze nieuwsgierigheid wordt gewekt met betrekking tot de bijzondere bepalingen die vervallen zijn. Het rapport van de broederschap uit 1938, waaruit ik al meer zinvolle informatie heb overgenomen, geeft daarvan de uitleg. We moeten daarvoor zijn bij art.18 van het besluit van '16 Thermidor VIII jaar' (4 augustus 1800). In dat artikel werden bedienden, die de functie van deurwaarder vervulden, aangesteld als zogenaamde houders van dwang-

Akte van Borgtocht

Akte van Borgtocht van
M.L. Johnen Ontvanger der
directie belastingen en accijnsen te
Stevoort 1827.

PROVINCIE
VRIESLAND.

ARRONDISSEMENT
Leeuwarden.

CONTROLE
Leeuwarden.

ONTVANG-DISTRICT
Leeuwarden.

DIENST 183[illegible].

LETT. [illegible] N°. 206

Artikel van het Kohier.	BELASTINGEN.	BEDRAG der AANSLAGEN. Guld.	Cts.	SOMMATIE. IN NAAM DES KONINGS.
	Grondbelasting . . . f			Ik ondergeteekende Deurwaarder tot inning der Directe Belastingen Sommere U
	Personeel . . . . . f			
[illegible]	Patent . . . . . f	[illegible]	[illegible]	tot de betaling binnen de tijd van *drie* dagen eener Somma van
	Totaal . . . . . f	[illegible]	[illegible]	
	Verschenen 1/22 . f		65	verschuldigd voor de Directe Belasting over 183[illegible], hier nevens gespecificeerd; bij weigering waarvan gij daartoe zult worden gedwongen.
	Sommen in mindering derzelve betaald . f			
	Blijft tans schuldig . f		65	De kosten van deze tegenwoordige Sommatie zijn [illegible] Cents, te betalen in handen van den Ontvanger van dit District van Ontvang LEEUWARDEN.
	Zegel . . . . . f		[illegible]	
	Sommatie . . . . f		[illegible]	
	Totaal . . .		[illegible]	*Leeuwarden* den [illegible] 183[illegible]

Betekend dwangbevel uit 1838 voor de patentbelasting.

bevelen. De dwangbevelen werden volgens art.30 uitgevaardigd door de Ontvanger Particulier (later de Arrondissements-inspecteur), nadat de houders van dwangbevelen vooraf waarschuwingen hadden rondgebracht (art.42 en 43).

De dwangbevelen werden niet alleen tegen de 'achterlijke' contribuabelen, maar ook tegen de nalatige ontvanger uitgevaardigd met gelijk gevolg. De

houder van het dwangbevel, de deurwaarder dus, sommeerde nogmaals tot betaling. Bleef deze uit dan volgde een gedwongen inkwartiering van deze houder die zichzelf inlegerde en wel eerst bij de hoogst-aangeslagen belastingschuldige. Zo ging het vervolgens naar beneden, tot degene die tenminste 40 francs directe belasting moest betalen. Echter met dien verstande dat de houder van het dwangbevel niet langer dan 10 dagen in dezelfde gemeente, en niet langer dan twee dagen bij elke belastingschuldige mocht verblijven, tenzij het een 'achterlijke' ontvanger betrof, dan mocht het 5 dagen. Mocht deze inlegering geen succes hebben dan volgde executie.

Merkwaardig, misschien wel lachwekkend (menig cabaretier zou daar nu kostelijke parodien op hebben kunnen verzinnen), het zegt ook iets omtrent de hoogte van de toenmalige belastingschuld. Wellicht ook iets omtrent een meedogenloos personeelsbeleid? Misschien is het woord meedogenloos niet helemaal juist gekozen. Het ontvangersambt had juist een hoog maatschappelijk aanzien. Het werd met een vast salaris, en daarnaast een percentage van de ontvangst, verhoudingsgewijs goed betaald, maar dat schiep ook verplichtingen. Het is de Franse invloed die in deze wetgeving doorklinkt en die we in het gezegde 'noblesse oblige' horen doorklinken. Men moest over vermogen beschikken om aan de voorwaarde van aansprakelijkheid te kunnen voldoen. Dat zou al enigszins uit de resolutie van 14 januari 1848 kunnen worden afgeleid, hoewel deze bepaling slaat op de nalatige ontvanger. Maar ook de niet-'achterlijke' ontvanger was duidelijk aansprakelijk en terwille van de realisering daarvan moest hij borgtocht stellen.

De Borgtocht

De Koninklijke Besluiten van 15 april 1814 no.3 en 13 augustus 1816 no.89 regelden voor de ontvangers der directe belastingen de verplichting om voor hun beheer zekerheid te stellen in geld. Daarnaast gaf de Algemene Wet op de invordering van 15 september 1816 Staatsblad no.49 in art.24 en verder bepalingen voor de zekerheidstelling, die zowel voor de belastingschuldigen als voor de ontvangers van die middelen golden. De zekerheid, of de borgtocht zoals de wet zich uitdrukte, kon worden gesteld in geld, in grootboekinschrijvingen, in onroerende goederen, in waren en koopmanschappen, of door het stellen van personele borgtocht. De ontvangers moesten echter bij voorkeur borg stellen in geld.
De wet van 1816 werd bij de Algemene Wet van 1819 vervangen. Bij Koninklijk Besluit van 23 maart 1825 werden de besluiten van 1814 en 1816 algemeen gemaakt en geldig verklaard voor de ontvangers der directe belastingen, de in- & uitgaande rechten en de accijnzen. Het Koninklijk Besluit van 12 juni 1825 no.54 bracht een belangrijke wijziging in de bestaande bepalingen. De zekerheid in geld werd veranderd in zekerheid door Grootboekinschrijving. De verplichte borgtocht door Grootboekinschrijvingen werd daarna vervangen door de bepalingen der Borgtochten-

wet V. 1898-92, waarna bij wet van 7 juni 1919, Staatsblad 317 deze borgtochtenwet weer werd ingetrokken. De verplichting tot zekerheidstelling voor rijksambtenaren kwam hiermee te vervallen. De formele realisering werd bij Koninklijk Besluit met ingang van 1 juni 1921 een feit.

De oude wetgever had niet alleen oog voor detail, hij was ook zeer voorzichtig. Het stellen van een borgtocht werd niet alleen voldoende geacht. Bij wet van 5 september 1807 werd ondermeer bepaald dat er, volgens artikel 2098 van het Burgerlijk Wetboek, preferentie van 's Rijks schatkist bestond op alle roerende goederen der rekenplichtigen, op de borgtocht en op de, na de benoeming, onder bezwarende titel verkregen onroerende goederen. Deze preferentie moest overeenkomstig art.2016 en 2113 van het Burgerlijk Wetboek worden ingeschreven in de registers van de hypotheekbewaarder. De wettelijke regels gaan zelfs nog verder door de goederen van de buiten gemeenschap gehuwde echtgenote in dit privilege te betrekken. De Algemene wet van 1816 gaf aan de schatkist het recht van parate executie, privilege en legaal verband op die goederen. Bij de invoering van het nieuwe Burgerlijk Wetboek in 1838 werden deze voorrechten opgeheven.

De Grondwet 1848

Na de invoering van de invorderingswet in 1845 werd het even rustig op het front van de belastingwetgeving, ook al rommelde het ondergronds wel. De invoering van de nieuwe grondwet in 1848 was ongetwijfeld een mijlpaal in de voortschrijdende democratisering. We vinden dat niet alleen terug in de eerder besproken kieswet, maar ook de pogingen om een meer democratisch belastingsysteem in te voeren waren daarvan symptomen.

De liberalen onder Thorbecke wilden belemmeringen voor de handel en de nijverheid zoveel mogelijk wegnemen. Een belangrijke belemmering vormde de uit- & doorvoerrechten en de accijnzen. In Gogel's systeem was getracht de eerste levensbehoeften van accijnsheffing uit te sluiten. Dit idee was bij de invoering in 1822 al niet goed tot zijn recht gekomen en in de daarop volgende jaren nog verder uitgehold. De oorzaak was zowel landelijk als plaatselijk te verklaren.
Na de afscheiding met België was de staatsschuld enorm gestegen, tot ver boven het miljard. De rente daarvan slokte meer dan de helft van de belastingopbrengst op. Geen wonder dat de belastingdruk moest worden opgevoerd. Het eigen gemeentelijk belastinggebied, dat door de opcenten op de grond- en personele belasting was teruggedrongen, was in 1815 gedeeltelijk in ere hersteld; haar vanouds bekende inkomensbron, de accijnzen, werd weer ingevoerd. De gemeenten konden deze inkomsten ook niet missen.

Beide factoren hadden de druk op de eerste levensbehoeften belangrijk doen toenemen. De economische situatie in die veertiger jaren was slecht. Van de totale bevolking van 3 miljoen was 15% armlastig, bijna een half miljoen. En dat betrof niet alleen werklozen; ook grote groepen arbeiders hadden vooral

Het aanslagbiljet schilderij door:
A.A.F. van der Muijsenberg
(1901-1967)

in de wintermaanden ondersteuning nodig. Thorbecke meende dat de accijnzen op de eerste levensbehoeften averechts werkten. De noodlijdende bevolking was vooral op inferieur voedsel aangewezen; ondervoeding en kindersterfte waren een bekend verschijnsel. Door de slechte volksgezondheid was de arbeidsproduktiviteit laag.

Pogingen om de accijnzen te verlagen en een vermogensbelasting in te voeren mislukten. De minister van financien Van Bosse kondigde in 1844 een vermogensbelasting aan, de Kamer wilde er niet aan. In 1848 werd een nieuwe poging ondernomen. Het voorstel werd een vermogensbelasting van 3/4% eenmalig en inkomstenbelasting van 5% over inkomsten uit ambten, wachtgelden en pensioenen. De Kamer was unaniem van mening

dat deze belasting te eenzijdig op de ambtenaren was gericht. Een tweede poging om 5% te heffen van alle rente op effecten, van het inkomen uit onroerend goed en van tractementen boven een zeker bedrag en daarnaast het patentrecht te herzien sneuvelde eveneens. De motiveringen tegen deze vorm van inkomstenbelasting waren zeer divers. De gegoede burgers waren niet bereid een hoger aandeel in de staatskosten op zich te nemen en juist deze groep had, door het censuskiesrecht, de politieke macht in handen.

Het idee dat de overheid inzage in privé-bescheiden zou kunnen krijgen was een niet te accepteren inmenging in de vrijheid van de (gegoede) burger. Er werd zelfs geopperd, dat verhoging van de welvaart voor de arbeider niet te verkiezen was, ze zouden dat meerdere toch maar verdrinken.

Ook al wijzigde het bestaande stelsel van 1822 in haar opzet nauwelijks, er werden toch wel ingrijpende aanpassingen in de accijnswetgeving doorgevoerd. In 1852 werd de accijns op schape- en varkensvlees afgeschaft, in 1855 die op het gemaal, waardoor de broodprijs omlaag kon, en in 1863 de accijns op brandstof. Een zeer belangrijke maatregel was de afschaffing van de plaatselijke accijnzen in 1865, waarbij de opcenten op de personele belasting en in mindere mate op de grondbelasting werden verhoogd.
De handel was bijzonder gebaat bij de afschaffing van de uit- & doorvoerrechten. Al deze wijzigingen werden mogelijk doordat de staatsschuld belangrijk was gedaald, hetgeen vooral te danken was aan de invoering van het cultuurstelsel in Indië, waardoor de revenuen daaruit rijkelijk gingen vloeien.

Het zijn belangijke concessies geweest, die onder druk van Thorbecke en zijn geestgenoten werden afgedwongen. In de publieke opinie verdwenen de principiele bezwaren tegen een belasting op inkomen en/of vermogen langzaam maar zeker, toch duurde het nog tot 1892/93 voordat Minister Pierson deze beginselstrijd met het invoeren van een gesplitste inkomstenbelasting kon beslechten. Dan bestaat de 'Broederschap van Ontvangers' reeds. Ik richt me daarom op het laatste jaar van mijn aandeel in dit gedenkboek.

Het Weekblad Fiscaal Recht

In dat jaar, 1872, kwam een ontvanger te Hijum in Friesland, een zekere Jelle Troelstra op het idee om een weekblad op te richten voor de ambtenaren der directe belastingen, in- & uitgaande rechten en accijnzen. Het was een bescheiden blaadje van een strijdbaar man, vader van een al even strijdbare zoon, Pieter Jelle Troelstra. Het is niet Jelle's verdienste dat dit weekblad later zal uitgroeien tot het kwalitatief gewaardeerd blad 'het Weekblad voor het Fiscaal Recht'.

Hij zou ongetwijfeld trots geweest zijn op de vele gezaghebbende fiscalisten die, in de daaropvolgende decennia, het niveau van dit weekblad omhoog hebben getild. Dat zijn eigen ambtgenoten in diezelfde periode zo duidelijk verstek hebben laten gaan zal hem daarentegen wel hebben teleurgesteld. Het lijkt een beetje of hij dit al bij de start van zijn weekblad voorvoelt. " *Er is nog wel ruimte voor uitbreiding. Mogen wij ons toch in eene bijna algemeene intekening door H.H. Controleurs en verdere hoofdambtenaren verheugen, en tellen wij ook een groot deel der H.H. ontvangers onder onze abonnes; als wij het aantal ambtenaren van den actieve dienst in aanmerking nemen, dan kan het cijfer onzer inteekenaren nog aanmerkelijk hoger worden.* " Klinkt hier niet een zekere teleurstelling in door dat weliswaar een groot aantal van zijn collega's abonnee zijn geworden, maar toch niet allemaal, zoals bij de controleurs (de latere inspecteurs) en verdere hoofdambtenaren? Zelfs als we in aanmerking nemen dat het aantal ontvangers in dat jaar 1872 niet in verhouding stond met het bescheiden aantal controleurs, dan nog zou men een dergelijke gedachte van een kleine ontvanger te Hijum, die zelf het risico nam op eigen kosten een blad uit te gaan geven, niet kwalijk hebben kunnen nemen. Het zij zo, de invloed van de ontvanger binnen de fiscale wetenschap is immer bescheiden geweest.

Er is wel eens smalend gesteld dat die oude belastingen, de grond- en personele belasting en het patentrecht, inhoudelijk niet zoveel hebben voorgesteld. Ook het karakter van de vele accijnzen misten een ingewikkelde structuur, het accent heeft door de eeuwen heen niet op de heffing, maar op de op de inning gelegen. In deze kritiek zet men deze eenvoudige structuur dan af tegen de modernere belastingen als de inkomsten-, vennootschaps-, en de omzetbelasting. Dit zijn echter belastingen die door hun structuur steeds ingewikkelder zijn geworden en ook andere doelstellingen dan uitsluitend fiscale zijn gaan dienen, zoals bedrijfseconomische, sociale, monetaire enz. Al deze factoren hebben de uitgroei naar een volwaardige (belasting)wetenschap bevorderd. Het is duidelijk dat dergelijke ingewikkelde belastingen niet meer door één instantie konden worden behandeld, en dat niet alleen de heffing zich van de inning afsplitste, maar ook dat binnen deze heffing een verdere specialisatie is ontstaan. Deze verbijzondering bevordert de verdieping en de uitwisseling van gedachten met andere wetenschappelijke disciplines. Een weekblad kan daarbij een goede brugfunctie vervullen, en heeft dat ook gedaan.

De inhoud van het ontvangersvak is van een andere orde geweest, minder beschouwend, meer concreet. Het is de complexiteit van alle werkzaamheden en de veelvormigheid die het ontvangerschap steeds zo uniek hebben gemaakt. Management heeft, al lang voor het woord in ons taalgebied was doorgedrongen, tot het gereedschap van de ontvanger behoord. Het werk was geen specialisatie, maar bestond uit vele verschillende soorten belastin-

gen waaruit gedifferentieerde werkpakketten ontstonden. Zowel de comptabiliteit als de massale invordering werden beheerst door grote werkstromen die binnen korte tijd moesten worden verwerkt. De comptabele voorwaarden van dagelijkse en maandelijkse overeenstemming konden de druk daarbij belangrijk opvoeren. Dit beeld heeft het ontvangkantoor tot de automatisering beheerst (zie ook de bijdrage van Piet de Kam). Een perfecte werkorganisatie was een absolute voorwaarde. Wetenschappelijke aanknopingspunten moesten en moeten nog steeds bij de uitvoering van de zware invordering worden gezocht. De basis van dat werkpakket was zeker al aanwezig bij de invoering van de invorderingswet van 1845 en de algemene wet van 1821. De belangrijkste toename van de zware invordering dateert echter van na 1945. De relatie met de burgerlijke wetgeving werd uitgediept (in veel arresten is de invloed van de ontvanger merkbaar). De invorderingsbepalingen in de heffings- en de sociale wetten ontstonden of namen toe, terwijl in de wetgeving inzake de fraudebestrijding de invordering een belangrijk element is gaan vormen.

Het heeft geen zin appels met peren te vergelijken. Zowel de inspecteur, de ontvanger als de accountant zijn als instantie van respectievelijk de heffing, de inning en de controle onmisbare schakels in de uitvoering van de belastingwetten. De dominantie van de inspecteur over vooral de ontvanger, bij de oudere ontvangers niet onbekend, stoelde niet zozeer in de waardebeoordeling van het werkpakket, maar meer in de hiërarchische ondergeschiktheid van de ontvanger aan de inspecteur. Hiervoor bestond, zeker ook vanuit historisch perspectief, geen noodzaak.

Aan het hiervoor gestelde anachronisme kwam in 1972 een einde. In 'Focus op Fiscus' zegt de organisatiedeskundige (Drs. R. Voigt) over de bestuursstijl, dat hij de belastingsdienst heeft ervaren als een 'inspecteursdienst'. Hij voelde dit als een dicriminatie ten opzichte van andere groepen zoals de accountants en vooral de ontvangers. Nu is men duidelijk bezig daarvan los te komen.

Maar van dit alles kon Jelle Troelstra in 1872 nog geen weet hebben. Zijn weekblad had aanvankelijk een algemene opzet.
Dat, overigens naast Jelle, nog andere ontvangers initiatieven durfden te nemen bewijst de oprichting van een broederschap van ontvangers een jaar later. Maar dat verhaal speelt na 1872 en komt dus in het volgend onderdeel van dit gedenkboek aan de orde.

DE OPRICHTING VAN DE BROEDERSCHAP

In 1873 nam een drietal ontvangers het initiatief tot het oprichten van de 'Broederschap van Ontvangers der Directe Belastingen, Invoerrechten en Accijnzen in Nederland', de vereniging die we nu kennen als de 'Koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen', kortweg de K.B.O. genoemd. De namen van deze broeders van het eerste uur waren Wijnen, Drabbe en De Crane.

Dit hoofdstuk geeft een beeld van de tijd waarin de Broederschap werd opgericht. Als eerste wordt de maatschappelijke positie die vakverenigingen en politieke partijen hadden in de tweede helft van de negentiende eeuw. De eigenlijke oprichting van de Broederschap en de plaats die de zij innam in het maatschappelijk bestel van die tijd, wordt daarna beschreven. De slotparagraaf illustreert de cultuur van de Broederschap in haar eerste jaren.

De positie van vakverenigingen en politieke partijen

Voor zover na te gaan, was de Broederschap de eerste vereniging van rijksambtenaren die zich bezig hield met de materiële belangen en de rechtspositie van zijn leden. Vakverenigingen en politieke partijen die veranderingen en maatschappelijke hervormingen beoogden, hadden in 1873 nog lang niet de betekenis die zij vandaag de dag hebben. Het waren bewegingen in opkomst. Zij bestonden uit vogels van velerlei pluimage die vaak slechts met elkaar gemeen hadden, dat zij vonden dat alles anders moest. Bij de beantwoording van de vraag: "Hoe anders?", was weinig eensgezindheid waar te nemen.

Het duurde dan ook tot aan het begin van deze eeuw voor de radicale bokken van de wat makkere schapen gescheiden waren. Pas toen is de kiem gelegd voor progressieve partijen en vakbonden, die hun doelstellingen beoogden te bereiken langs democratische weg en door middel van maatschappelijke aanvaardbaar geachte acties.

In 1873 was het nog zo dat de oprichters van een organisatie die op een vakbond leek en dat in feite ook wel was, er op moesten rekenen dat zij met enige argwaan werden bekeken. Men leefde in het Nederland van koning Willem III, een man die moeite had met de Grondwet van Thorbecke en die weinig ophad met klagende en zich roerende rijksambtenaren. Nog lang niet

iedereen had stemrecht; vrouwen bijvoorbeeld al helemaal niet. Zij moesten wachten tot 1919 toen de Eerste Wereldoorlog de geesten had rijp gemaakt voor wat toen als een grote omwenteling werd gezien.

De macht in Nederland berustte in feite bij een kleine groep mensen: de opkomende industriëlen, de adel voorzover niet verarmd en afgezakt naar lagere sociale regionen en 'last but not least', de stand van de kooplieden die historisch gezien als een financiële adel is te beschouwen. Met minder of met in het geheel geen macht beklede landgenoten moesten hun plaats weten en de deugd der nederigheid beoefenen. Het was de wereld die we kennen uit de Camera Obscura, de wereld van het doodshemd van het Diakenhuismannetje en de hofjes voor nette, maar armlastige weduwen.

De positie van de georganiseerde ambtenaren

De geest van die tijd valt af te lezen uit het jubileumnummer uit 1929 van de 'Bond van Administratief Personeel van 's Rijks Belastingen', (thans Bond van Personeel van 's Rijks Belastingen), in 1889 opgericht als 'Klerkenbond'. Een erelid schrijft over de tijd waarin de bond ontstond:
"In 1889 hoorde ik onder de klerken een zacht gemompel... en daarom dachten zij een Bond te stichten. In het geheim werden handtekeningen verzameld en op een goede dag hoorde ik, dat in Amsterdam een Bond gesticht was. Nu werden ook anderen gevraagd, maar oh, oh, oh wat ging dat stiekem. Je kon nooit weten of je collega's het niet aan je patroon zouden vertellen. Toen bekend werd dat de Bond was opgericht, toonden velen der toenmalige patroons dat zij geen vereerders van die nieuwigheid waren."

Een ander voorval dat wij ons nu nauwelijks meer kunnen voorstellen speelde zich af in 1886, dus veertien jaar na de oprichting van de Broederschap. Op het Ministerie van Binnenlandse Zaken kwam toen de ambtenaar C. Croll in conflict met zijn superieuren omdat hij lid was van de Sociaal Democratische Bond. Deze bond had het karakter van een politieke partij met als belangrijke politieke doelstelling het algemeen kiesrecht. De SDB was daarnaast ook een soort vakcentrale, waar verschillende plaatselijke en regionale vakverenigingen bij waren aangesloten. Later in de geschiedenis van ons land zien we de scheiding SDAP (PvdA)-NVV (FNV). In Engeland echter, waar men niet zo van veranderingen houdt, hebben de vakbonden nog steeds een belangrijk aandeel van de macht in de Labour Partij. Ambtenaar Croll hield voet bij stuk en weigerde zijn lidmaatschap van de SDB op te zeggen.

C. Croll moest zijn principiële houding duur bekopen. In het gedenkschrift van de 'Vereniging van Kommiezen bij 's Rijks Belastingen in Nederland 1892-1917', lezen we:
"Den 2 Februari 1886 werd C. Croll, werkzaam aan het Ministerie van

Portret van een ontvanger met geldtas. Eind 19e eeuw.

Binnenlandse Zaken namens den Minister van dat departement aangezegd zijn ontslag te vragen of als ambtenaar of als lid van den Centralen Raad van den Sociaal-Democratischen Bond."

Croll antwoordde hierop dat hij zich 'noch tot het een noch tot het ander gezind, noch verplicht achtte' en stelde zich onder bescherming der Grondwet. Daarop werd hij 'bij beschikking van den Minister van Binnenlandschen Zaken (Heemskerk) den 4 Februari geschorst, uiterlijk tot en met 31 maart op grond dat zijne betrekking als lid van den C.R. van den S.D.B. door de regeering onverenigbaar werd geacht met die van ambtenaar bij een departement van algemeen bestuur'. Een beroep op de Tweede Kamer baatte Croll niet.

Uit de geschriften van onze vereniging valt niets af te leiden dat er op wijst dat de leden hun lidmaatschap door het ministerie of de dienstleiding werd verweten. Wellicht is het verschil in behandeling met andere organisaties toe te schrijven aan het feit dat de Broederschap zich niet bezig hield met politiek en ook niet zo geïnteresseerd was in hervormingen van de maatschappij.
Uit het eerder geciteerde gedenkschrift blijkt dat de in 1892 opgerichte 'Vereeniging van Kommiezen' wel veel tegenwerking ondervond. Deze vereniging vertoonde veel overeenkomst met de vakverenigingen van wat men in die tijd, ook in progressieve kringen, 'gewone arbeiders' noemde. Wanneer de strijd om meer recht en welvaart gevoerd werd onder het vaandel van de klassenstrijd, vreesde de overheid kennelijk voor revolutionaire activiteiten en handelde dienovereenkomstig.

Van het voeren van een klassenstrijd kon men de ontvangers niet betichten. Als men ledenlijsten ziet uit die jaren waarop vele dubbele namen voorkomen, kan men zich voorstellen dat men hen in het jargon van die tijd, zag als leden van de 'bezittende klasse'. Toch kan men zich ook voorstellen, de geest van die tijd in aanmerking nemend, dat er aanvankelijk wat achterdochtig naar de nieuwe organisatie werd gekeken.

Het eerste bestuur van de Broederschap

Ondanks de ongunstige omstandigheden besloten de ontvangers toch om zich te gaan organiseren. De nood was kennelijk hoog gestegen; ontvangers waren zeker naar de normen van die tijd, goed opgeleide mensen met veel kennis van het recht. Wellicht waren ze gewoon kwaad over hun positie die hun weinig rechten en veel plichten opleverde. Van dienaren van de Staat werd verwacht dat zij hun plicht deden, tevreden waren en zeker niet in opstand kwamen tegen het boven hen gestelde gezag.
Het driemanschap Wijnen, Drabbe en De Crane liet zich niet zo snel afschrikken. Het slaagde er in een voorlopig bestuur te vormen. Dit gebeurde op 1 september 1873 tijdens de constituerende vergadering die hoogstwaarschijnlijk plaats vond in de Keizerskroon aan het Singel in Amsterdam. Dit voorlopig bestuur bestond uit de heren J. Drabbe, W.C. Verseput, J. Prins jr, M.M. de Crane en Z.T. de Jongh van Arkel.

De eerste vergadering van de Broederschap vond plaats op 29 augustus 1874 in het nog steeds bestaande Buikslotertolhuis te Amsterdam. Op deze vergadering werden de heren van het voorlopig bestuur als bestuurslid gekozen, terwijl op die dag tevens tot het bestuur toetraden de heren J. Kuyper, bijgenaamd Vader Kuyper, en J.C. Kremer. De vereniging telde toen 52 leden, waarvan 15 de vergadering bijwoonden.

Bestuursleden zaten in die dagen vast op hun stoelen. Drie ervan, Drabbe, De Crane en Wijnen, maakten 20 jaar deel uit van het bestuur. Dat bestuur had het genoegen de Broederschap te zien groeien als de spreekwoordelijke kool. In 1874 begon men met 52 leden. Tien jaar later in 1884 waren er 137 leden en tijdens de eeuwwisseling telde de vereniging 338 gewone en 2 ereleden.

Belangenbehartiging

Was het behartigen van de belangen van de leden de aanleiding voor de oprichting van de Broederschap, belangenbehartiging is ook altijd de voornaamste reden van bestaan van de organisatie geweest. Dat gegeven loopt als een rode draad door de geschiedenis van de Broederschap en is nog steeds actueel. Ontvangers waren en zijn ambtenaren, ambtenaren kosten geld en daarvan is er nooit genoeg. Ministers van Financiën hebben ieder jaar de soms ondankbare taak om de begroting sluitend te moeten maken door verhoging van belastingen waar men altijd zo zijn bezwaren tegen heeft, en het bezuinigen op de uitgaven waarvan een steeds groter deel door salarissen en uitkeringen wordt opgeslokt. Een deel van de geschiedenis van de Broederschap heeft derhalve de neiging zich te herhalen. Er is vaak sprake van een gevecht om de centjes.

Verhoging van salarissen is een doel dat tot op de dag van vandaag wordt nagestreefd. Zij het dat de CMHF (voorheen CMHA en nog eerder CHA) veel taken heeft overgenomen. Als de verhouding tussen de salarissen van de hoofdambtenaren ten nadele van de ontvangers verstoord dreigde te worden, was er specifiek een taak voor de Broederschap weggelegd. Dat was onder meer het geval in de zeventiger jaren van deze eeuw toen met succes gestreefd werd naar een taakonderzoek, en tijdens de tachtiger jaren toen een buitengewone vergadering van de Broederschap zelfs de geuzennaam 'Het Ontvangersoproer' kreeg. (In het laatste hoofdstuk wordt daar uitgebreid over verteld).
De strijd om meer geld, of zoals oude Broeders het wat deftiger noemden, traktementsverhoging, was dus een belangrijk punt van actie. Daarnaast hield men zich bezig met zaken als borgstelling en een pensioenregeling voor wezen en weduwen van overleden collega's. Ook streed de Broederschap tegen het gebruik om controleurs bij voorkeur tot ontvanger te benoemen. Elders is te lezen hoe de strijd gestreden werd.

Adressen aan Zijne Majesteit de Koning

In 1875 werd een adres tot Zijne Majesteit de Koning gericht met afschriften aan de beide Kamers der Staten-Generaal, waarin om traktementsverhoging werd gevraagd. Dat had enig succes want bij Koninklijk Besluit van

Aan

Hare Majesteit de Koningin-Regentes!

geven eerbiedig te kennen:

de Besturen

der Vereeniging van Directeuren bij den POST- en TELEGRAAFDIENST, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 30 September 1893, n°. 40;

der Broederschap van Ontvangers der DIRECTE BELASTINGEN enz., goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 11 November 1889, n°. 20;

der Vereeniging van Ambtenaren der REGISTRATIE en DOMEINEN, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 22 December 1893, n°. 28;

der Broederschap van Commiezen der POSTERIJEN, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 29 Mei 1894, n°. 56, alsmede

der Broederschap van Commiezen der TELEGRAPHIE, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 20 December 1894, n°. 43,

dat reeds meermalen door verschillende Vereenigingen en Ambtenaren werd verzocht, dat het Uwe Majesteit zou mogen behagen, de bezwaren aan de tegenwoordige regeling der Borgtochten voor de Rijksambtenaren verbonden, door mildere bepalingen op te heffen of te verminderen;

dat zij daarom met ingenomenheid hebben kennis genomen van de verklaring, afgelegd in het antwoord der Regeering op het Hoofdstuk „FINANCIËN" der Staatsbegrooting voor 1895, dat de bestaande borgtochtregeling voor vele Ambtenaren bezwarend wordt geacht, dat verandering wenschelijk is, doch dat nog niet beslist is, in welke richting verbetering zal worden aangebracht; dat zij, naar aanleiding van deze verklaring, vermeenen, zich de vrijheid te mogen veroorloven, met bescheidenheid ter kennisse van Uwe Majesteit te brengen, in welke richting eene verbetering kan worden tot stand gebracht, die, naar hunne overtuiging, de bestaande bezwaren voor de Ambtenaren opheft en den waarborg voor den Staat niet vermindert;

dat, naar hunne éénparige meening, gegrond op veelzijdig onderzoek en ernstige overweging, die verbetering verkregen zal worden door eene regeling, waarbij het Uwe Majesteit behage, aan eene Vereeniging van borgplichtige Rijksambtenaren, wier borgtocht niet meer bedraagt dan *f* 25.000.—, de bevoegdheid te verleenen, jegens den Staat op te treden als borg voor hare leden tot het bedrag, waarop ieders borgtocht, naar de thans geldende regelen, bepaald is of later bepaald zal worden; en aan die bevoegdheid de voorwaarden te verbinden, dat, tot verzekering van de solvabiliteit der Vereeniging,

1°. deze te allen tijde een waarborgfonds bezit van ten minste één pct. van het bedrag van hare leden en

2°. de leden zich verbinden, het bedrag, tot welks dekking de kas der Vereeniging ontoereikend mocht zijn, te betalen pondspondsgewijze naar het bedrag van ieders borgtocht, welke omslag zal worden ingevorderd door de Vereeniging tenzij de Regeering aan invordering door inhouding op de traktementen de voorkeur geve;

Redenen, waarom zij de vrijheid nemen eerbiedig te verzoeken, dat het Uwe Majesteit behagen moge, maatregelen te nemen, waardoor de borgplichtige Ambtenaren ook aan hunne verplichting tot borgstelling kunnen voldoen door het lidmaatschap van eene bovenomschreven Vereeniging.

't welk doende.

GOUDA, 14 Januari 1895.

Het Bestuur der Vereeniging van Directeuren bij den POST- en TELEGRAAFDIENST,

C. VAN WIJNGAARDEN, Voorzitter,

F. ALLEN, Secretaris.

Verzoekschrift aan Hare Majesteit de Koningin Regentes om afschaffing van de Borgtochten regeling.
Gouda, 14 januari 1895

28 januari 1877 nr. 13 werd de positie van ontvangers der 8e en 9e klasse verbeterd.

In de eerste jaren van het bestaan van de Broederschap werd vaak actie gevoerd door adressen aan het staatshoofd te richten. Dat is niet zo verwonderlijk want veel andere mogelijkheden had men niet. Beïnvloeding van de publieke opinie door radio en televisie lag nog ver in de toekomst verborgen en de landelijke pers had kleine oplagen vergeleken met de huidige; het effect van een ingezonden brief op poten was daarom maar gering. Dus richtte men zich in zeer eerbiedige termen tot de koning.

De aan het staatshoofd gerichte adressen in de vorige eeuw maakten, ondanks of wellicht dank zij de eerbiedige termen waarin ze gesteld waren, niet al te veel indruk. In 1879 werd op de jaarvergadering geklaagd over het onbeantwoord blijven van de ingediende adressen.

Nu is het niet zo dat de Broederschap zich alleen bezighield met het indienen van adressen. In 1883 werd namelijk fl 100,- bijgedragen ter ondersteuning van de expeditie van de Varna naar de Noordpoolstreken. Behalve belangenbehartiging hield men zich dus ook af en toe bezig met heel andere zaken.

De verhouding tussen ontvangers en klerken

In die jaren moest de ontvanger zelf zijn bureaukosten, inclusief het loon van de klerken, betalen. De positie van deze klerken was niet erg benijdenswaardig. Aan hen werden huishoudelijke taken opgedragen zoals het kloppen van de kleden onder het toeziend oog van de echtgenote van de ontvanger.
Terwijl er ook klerken waren aan wie de eervolle taak werd opgedragen de stal schoon te houden waarin het paard van de ontvanger was gehuisvest. De rechtspositie van de klerken was dus zwak.

Geheel naar de geest van de tijd richtten de klerken in 1889 dan ook hun eigen Klerkenbond op. Uit de eerder genoemde brief blijkt dat de klerken het niet langer pikten:
"...niet langer wilden zij aangenomen en op straat gezet worden door heeren Inspecteurs en Ontvangers."
Desondanks zond het bestuur van de nieuwe bond de Broederschap een brief waarin om raad werd verzocht. Op de Algemene Vergadering van 16 augustus 1890 werd besloten de Klerkenbond te adviseren:
"..om te streven naar eene positie en promotieregeling in hoofdzaak gelijk aan die welke voor klerken bij de Posterijen en Telegrafie geldt."

Het zal u opvallen dat de T van Telefoon nog ontbreekt. Wat een tijd, geen telefoon, geen fax en de klerken vroegen de ontvangers nog om raad. De

klerken waren trouwens niet zo onder de indruk van het advies waarvan hun volgens de stukken uitvoerig mededeling werd gedaan, want later is in een wat knorrige notitie gesteld dat 'van het schrijven van de Broederschap door den Klerkenbond geen notitie schijnt te zijn genomen'. Die klerken toch!

J. Troelstra

In de negentiger jaren van de vorige eeuw deden de afdelingen hun intrede. De mannen in Friesland beten in 1894 de spits af. Dat was ongetwijfeld toe te schrijven aan de man die toen in Leeuwarden ontvanger was, gevolgd door Limburg ook in 1894. Noord- en Zuid-Holland volgden in 1895, Noord-Brabant in 1897, Groningen en Drenthe in 1898, Gelderland, Utrecht en Zeeland in 1900 en tenslotte Overijssel in 1907.

De ontvanger van de afdeling Leeuwarden was J. Troelstra. Zijn zoon Pieter Jelle maakte in de Tweede Kamer eens de opmerking dat het uitoefenen van het ambt van ontvanger voor iemand met een redelijk verstand zeer wel te doen was. J. Troelstra, de ontvanger, was ook één van de oprichters van het Weekblad voor Fiscaal Recht. J. Troelstra trad als lid toe tot het bestuur in 1896. Hij was voorzitter van de Broederschap van 1897 tot 1904.

Bij zijn aftreden werd hij benoemd tot erelid. Dat erelidmaatschap duurde maar kort want hij overleed in 1905. Een krans van de Broederschap vergezelde hem op zijn laatste reis hier op aarde. In de stukken is er sprake van dankbaarheid die de ontvangers hem verschuldigd waren.

De cultuur van de Broederschap

De eerste doelformulering van de Broederschap was:
"Het doel van de Broederschap is vriendschap en belangstelling in elkaars wel en wee aan te kweken. Humaniteit is het beginsel, het streven is vereniging en samenwerking tot alles wat goed is en wel luidt, en weduwen en wezen helpen verzorgen als dit nodig en mogelijk is. De vereniging wil billijke verlangens of gegronde grieven die zij vervuld of opgeheven wens te zien met bescheidenheid brengen onder de aandacht der bevoegde macht."
Dat is zeker voor die jaren een sobere en nuchtere redactie.

Die soberheid en nuchterheid zijn altijd kenmerkend geweest voor de Broederschap. Dat het ook anders kon bewijzen de volgende coupletten van liederen, opgenomen in herdenkingsboeken van vakverenigingen van belastingambtenaren:

AAN MIJN VAANDEL

Aan U, o vaandel, stralend door uw kleuren
Toonbeeld van trouw, van mannelijke kracht
Ons aller vriend, in vreugd en zwart gebeuren
Aan U, oprecht een eer-saluut gebracht
Met U aan 't hoofd, gevoelen wij ons blijde
Voert Gij ons aan en wees ons wapenschild
Uit aller borst ontwelt een kreet, ten strijde
Geen vijand, die dat vuur door listen stilt.

Voor de dames was blijkbaar nog geen plaats in de Belastingdienst, er was slechts sprake van mannelijke kracht. Op vrouwelijke charme moest nog een aantal jaren gewacht worden. Overigens, toen de dames er eenmaal waren stonden ze hun mannetje, ook bij de ontvangers.

Het volgende vers is soberder van stijl, wel bitter en raak:

Zeker, het is niet erg wat velen hopen
Dat onze kinderen op klompen lopen
En voorzien van Vaderlandsche boeken
De armenscholen gaan bezoeken.

Tenslotte, bij een vijfjarig jubileum in 1897:

Vrienden, wat is het schoon, ons vereend te zien
Nu elk naar zijn kracht, een hulde hier wil bien
Eert hen, door wier werk, moeitevol en groot
Vijf-jaren geleen, onze Bond ontsproot
Heft dan aan den zang, wat het hart gebiedt
Zingt met luide stem het herinn'ringslied.

In onze stukken waren geen liederen te vinden die de ontvangers met mannelijke kracht en met luide stem gezongen hebben. De Broederschap van het eerste uur had toch een andere cultuur dan de vakverenigingen pur sang.

Zoals we in het eerste hoofdstuk zagen, was de voornaamste aanleiding voor de oprichting van de Broederschap van materiële aard. In de beschrijving van de eerste vijftig jaren uit het bestaan van de Broederschap zullen we zien dat de ontvangers nuchtere Nederlanders waren, die handelden volgens de oude koopmansprincipes: "Wat koop ik er voor?" en "Goed natellen!" Dit hoofdstuk is zo veel mogelijk chronologisch ingedeeld. De wat uitgebreidere onderwerpen hebben een eigen titel meegekregen, de kleinere moeten het doen met alleen een jaartal en een kopje.

Het systeem van borgstellingen

Eén van de eerste stenen des aanstoots was het systeem van borgstellingen. Bij het aanvaarden van zijn beheer moest de ontvanger zekerheid stellen voor de netto ontvangsten over twee maanden. Wellicht was dit systeem nog een uitvloeisel van een stelsel uit eerdere jaren, waarbij belastingen werden verpacht aan de meest biedende. Aan dit gebruik kwam een einde door het Pachtersoproer, waarbij belastingkantoren in brand werden gestoken en de meest gehate ontvangers werden opgehangen door het gepeupel. Zo staat het in de geschiedenisboeken, tegenwoordig hebben we natuurlijk geen gepeupel meer maar, 'what's in a name', kansarme medeburgers. Overigens zijn er afbeeldingen uit die tijd waar nette burgers op de achtergrond niet geheel ontevreden staan toe te kijken.

Reeds in 1875, binnen een jaar na de eerste constituerende vergadering, gaf het bestuur een commissie van drie leden de opdracht te onderzoeken of het mogelijk was een fonds te stichten ter aanvulling van borgtochten van ongefortuneerde collega's. Binnen het jaar rapporteerde deze commissie dat de oprichting van een dergelijk fonds niet mogelijk, althans niet raadzaam was. Daarmee was de zaak nog niet uit de wereld.

In 1881 kwam een Fonds Zekerheidsstelling tot stand. Vermeldenswaardig is dat een lid van het Koninklijk Huis deelnam in dat fonds, namelijk niemand minder dan de toenmalige kroonprins Alexander. Deze prins is nu vrijwel vergeten. Hij was lichamelijk niet sterk en had zwakke zenuwen. Wel was hij een bekwaam jurist en had blijkbaar iets wat in die tijd toch wel zeldzaam was: aandacht voor de noden van zijn landgenoten. Enkele jaren

na zijn deelname aan het fonds, slechts 33 jaar oud, overleed hij. Alexander was altijd ongehuwd gebleven.

Het bestuur van de Broederschap waardeerde de deelname van de kroonprins aan het Fonds Zekerheidsstelling zeer en stuurde hem een dankbetuiging. In ons archief bevindt zich een brief waarin de secretaris van de prins reageerde op de dankbetuiging van het bestuur van de Broederschap. Het is een uniek feit dat een lid van ons Koninklijk Huis direct deel heeft genomen aan een activiteit van een vakorganisatie. Vermelding hiervan mag in dit gedenkboek zeker niet achterwege blijven.

Het systeem van borgstelling was geregeld bij K.B. van 12 juni 1825. De ontvangers ageerden stevig tegen het systeem. In 1877 en 1878 werden adressen aan de minister gericht. In 1891 werd uit de leden een commissie van vijf gevormd die moest onderzoeken of er niet een meer doelmatige en goedkopere wijze van borgstelling mogelijk was. Nadat bij een wiskundige advies ingewonnen was, leidde het werk van de commissie tot voorstellen bij de minister. In 1894 kwam er bericht dat de zaak was vertraagd, doordat er een wisseling van ministers was geweest. In 1895 vroeg de minister advies aan deskundigen en pas in 1896 mocht de commissie op audiëntie komen. Tijdens het gesprek bleek dat het constateren van enige belangrijke tekorten in de kassen van de comptabele ambtenaren de oplossing van het vraagstuk 'enigszins' vertraagd had. Al met al schoot men dus niet bijzonder hard op.

Niet alleen de ontvangers ageerden tegen het systeem van borgstelling. In 1899 werd in Krasnapolsky in Amsterdam een vereniging van tot zekerheidsstelling verplichte ambtenaren opgericht. Eén der initiatiefnemers was een ontvanger uit Gouda, de heer Thierens. De vereniging startte met 1952 leden, goed voor f 7.300.000,- aan borgtochten. Eén van de eerste daden van deze vereniging was het doen uitgaan van een advies aan de leden ter verbetering van de controle op het beheer van de kassen. Het motief is duidelijk, hoe minder tekorten er waren, des te minder behoefte er zou bestaan aan het stellen van zekerheid. Na 20 jaar smaakte de vereniging het genoegen dat de zekerheidsstellingen werden afgeschaft. In dat jaar, 1919 dus, telde de vereniging 4323 leden, goed voor een bedrag van fl 15.400.000,- aan borgtochten.
Op 22 oktober 1921 werd de vereniging opgeheven tijdens de laatste vergadering in het Zuid-Hollandse koffiehuis in Den Haag. Het archief van de vereniging ging naar het Ministerie van Financiën, het batig saldo ging naar H.O.R.A., ter ondersteuning van burgerlijke ambtenaren en beambten in 's rijksdienst. Bijna vijftig jaar na de oprichting van de Broederschap was één van de doelstellingen van het eerste uur verwezenlijkt. De moraal van dit verhaal is dat men als organisatie bij het nastreven van zijn doeleinden de moed niet te snel moet laten zakken, maar dat men wel over enig geduld moet beschikken.

De pensioenkwestie

Een andere zaak die in de eerste jaren van het bestaan van de Broederschap veel aandacht vroeg, was wat men toen 'de pensioenkwestie' noemde. Tegenwoordig gelden er goede regelingen voor de ambtenaar zelf en voor zijn weduwe en de kinderen. De vut-regeling, die thans minder aantrekkelijk wordt en op termijn dreigt te verdwijnen, heeft zelfs een dermate grote aantrekkingskracht dat vrijwel iedereen die er voor in aanmerking komt, er ook gebruik van maakt.

De pensioenregeling was een zaak die niet alleen de ontvangers maar alle ambtenaren raakte. In 1876 werd een Pensioenverbond opgericht dat nog in hetzelfde jaar als rechtspersoon werd erkend. Meerdere leden van de Broederschap behoorden tot de oprichters. Op 25 december 1899 werd een 'Pensioenvereniging voor Burgerlijke Ambtenaren' opgericht. Deze vereniging is te beschouwen als een der voorbereiders van de huidige CMHF.

Ten tijde van de oprichting van de Broederschap gold er een heel eenvoudige regeling voor weduwen en wezen van overleden rijksambtenaren: zij kregen namelijk...niets! Dat is merkwaardig want van 1815 tot 1836 was er wel een regeling volgens welke er weduwen- en wezenpensioenen werden uitgekeerd. Deze regeling was echter in 1836 met een pennestreek afgeschaft voor toekomstige ambtenaren. In 1872 wendde een groep hoofdambtenaren zich over dat onderwerp tot de Tweede Kamer en de Koning. Zij kregen als antwoord dat:
"..de zaak onderzocht was, maar de voldoening aan hun wensch den Staat op te groote geldelijke offers zou komen te staan en dat het Pensioenfonds niet gewaagd mocht worden aan de samensmelting met een weduwen- en wezenfonds."
Weduwen en wezen van niet vermogende ambtenaren stonden dus in de kou.

De Broederschap trok in 1879 fl 25,- in die tijd een fors bedrag, uit om de inspecteur der registratie te Bergen op Zoom in staat te stellen boeken te kopen om te bestuderen hoe een pensioen aan de ambtenaar en zijn weduwen en wezen kon worden verzekerd. De ontvangers, en ook andere ambtenaren, hadden fondsen en hielden ook wel inzamelingen om in schrijnende gevallen wat te kunnen doen. Zo werd in 1882 op de Algemene Vergadering in hotel Krasnapolsky, Amsterdam *"dank betuigd aan de leden die in den loop des jaars door vrijwillige bijdragen het noodlijdende gezin van een overleden ambtgenoot zoo mild hebben geholpen, dat de grondslag voor een fatsoenlijk bestaan kon worden gelegd en de toekomst der familie verzekerd."*

In 1881 mislukte een poging om ontvangersweduwen bij het overlijden van hun echtgenoot van een uitkering ineens te voorzien, in 1885 werd tevergeefs gepoogd een weduwenfonds te stichten uit een bij het pensioenfonds ontstaan overschot. De Broederschap trok in 1886 fl 100,- uit ter ondersteuning van weduwen en wezen. Na 54 jaar actie, in 1890, werd er eindelijk succes geboekt. Er kwam weer een pensioenregeling voor de weduwen en wezen van overleden ambtenaren.

De voorzieningen waren aanvankelijk nogal mager. De pensioenen bedroegen een derde tot een vierde van de pensioengrondslag. Het voornaamste resultaat was de erkenning dat de staat pensioenverplichting had tegenover de nagelaten betrekkingen van overleden ambtenaren. De Broederschap startte in 1897 opnieuw een actie om de weduwenpensioenen te verhogen.

Pensioenregelingen in de negentiende en twintigste eeuw

Het weer instellen van een weduwen- en wezenpensioen was een zaak waar vele jaren voor gezeurd en gedramd moest worden, overigens niet alleen door ontvangers, zoals uit het volgende blijkt.

In 1868, 24 jaar voordat zij zich officiëel zouden gaan organiseren, richtte een groep kommiezen een door bijna al hun collega's uit het hele land ondertekend rekest aan de Minister van Financiën, met daarin de volgende passage:
"Zoo de dood één onzer collega's wegrukt, waren dan slechts diens weduwe en wezen enigszins verzorgd, dan behoefden wij ons niet tot den belastingschuldige te wenden om onderstand voor die nageblevenen. Ook dit, wij weten het, mogen wij niet doen, maar als die vrouw daar schreiend en radeloos staat en haar kind vraagt om brood, dan vervliegt onze onafhankelijkheid in rook."
Het is alsof je een roman van Charles Dickens leest; alle hulde voor de welversneden pen van die kommiezen van weleer. Toch liggen deze ellendige toestanden nog maar een dikke honderd jaar achter ons. Geschiedkundig gezien eigenlijk nog maar kort geleden. Het gebeurde niet in de duistere Middeleeuwen maar als het ware gisteren; onze grootouders hebben in die tijd geleefd.

De pensioenen van de rijksambtenaren vertonen in de loop van de jaren een wisselend beeld, evenals de leeftijd waarop het pensioen inging. Wat dat laatste betreft is er eigenlijk niet zo veel veranderd. Om deze boude stelling te staven citeer ik 'De Telegraaf' van 25 maart 1991 volgens welk blad de Staatssecretaris van Sociale Zaken, mevrouw Ter Veld, voor de NOS-televisie verklaarde: *"Op 65-jarige leeftijd met pensioen gaan is al absurd jong."*

In 1798 werd voor het eerst vastgesteld dat de staat verplicht was pensioenen te verlenen. De ambtenaren van de indirecte belastingen waren de eersten die in een pensioenfonds werden opgenomen. Na de Franse tijd worden pensioenen meer algemeen, waarbij opvalt dat de ambtenaren in de Zuidelijke Nederlanden, het huidige België beter af waren dan hun collega's in het noorden. Een schrijver verklaart dit door te vermelden dat het industriële Zuiden geneigd was zijn ambtenaren beter te verzorgen dan het agrarische Noorden. Zo zou wellicht ook verklaard kunnen worden dat het weduwen- en wezenpensioen in 1836, zes jaar na de afscheiding van België, werd afgeschaft.

In 1815 werd de pensioengerechtigde leeftijd voor ambtenaren gesteld op 60 jaar. Ambtenaren van de actieve dienst, de buitendienst, mochten op hun vijfenvijftigste met pensioen. Blijkbaar vond men toen 60 en 55 jaar niet absurd jong om met pensioen te gaan.

In de loop van de tijd verslechterden de voorwaarden waaronder men met pensioen kon gaan. In het verslag van de jaarvergadering van 1895 is te lezen dat werd gepleit voor een verplicht ontslag op zeventigjarige leeftijd. De meerderheid van de broeders voelde daar echter niets voor. Vijf jaar later, in 1900, werd op de Algemene Vergadering toch het voorstel aangenomen te streven naar een ontslag op zeventigjarige leeftijd.

Ook andere hoofdambtenaren hielden zich bezig met pensioenregelingen. In het gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Vereniging van Inspecteurs in 1935, staat te lezen dat men in 1899 trachtte de pensioengerechtigde leeftijd op 65 jaar te laten vaststellen. Dat dit niet zo erg wilde lukken, wordt aardig geïllustreerd door het volgende citaat:
"..de Minister vond ambtenaren van 70 jaar nog krachtig genoeg om hun ambt waar te nemen en hij achtte een ontvanger van 80 jaar zeker niet te verwerpen."
Nu ben ik het met die oude minister eens dat ontvangers een krachtig volkje waren en zijn, maar op 80 jarige leeftijd nog werken. Kom nou! Staatssecretaris Ter Veld zou met haar inzichten over pensionering een eeuw geleden trouwens geen slecht figuur hebben geslagen.

Pensioenen zijn door de jaren heen onderwerp geweest van een zich herhalende geschiedenis. Voorzieningen voor ambtenaren, dus ook pensioenen, blijken door de jaren heen zeer conjunctuurgevoelig. Ongeacht de politieke kleur van de regeerders van het moment, blijkt de begroting op de Derde Dinsdag in September belangrijker dan een evenwichtig stelsel van beloning en rechtspositie. Men kan thans iets dergelijks waarnemen bij de plannen inzake voorzieningen voor ambtenaren bij ziekte, invaliditeit en werkloosheid. Die plannen zien er niet gezond uit. De ambtenaren kunnen hun organisaties niet missen, integendeel.

Promotieregelingen voor ontvangers

Bij de oprichting waren de kantoren en daaraan gekoppeld de hoogte van de salarissen, verdeeld in negen klassen. Om in een hogere klasse te komen, moest toen nogal eens verhuisd worden. En verhuizen dat was in die jaren niet zo'n eenvoudige zaak. Een ontvanger die van het westen naar een verre uithoek van dit goede land werd verplaatst, kon in het weekend niet even in zijn auto stappen om met vrouw en kroost, opa en oma te bezoeken. Nu zult u zeggen: "Ja maar, deze brave lieden konden toch tijdens hun vakantie op familiebezoek gaan?" Welnu, dat konden zij niet. Pas in 1904 kregen zij recht op veertien dagen verlof 'met vergoeding voor onvermijdelijke kosten van vervanging'. Ook aan de indeling in negen klassen kwam in 1904 een einde.

Vanaf 1904 werden de kantoren gerangschikt in vier klassen. De beginnende ontvanger startte met een jaarsalaris van f 1400,-, dat na acht jaren werd verhoogd tot f 1700,-. De hoogst bezoldigde ontvanger toucheerde f 6000,-, dat zal in die jaren een best inkomen zijn geweest. Het probleem was echter dat lager geklasseerde kantoren de grotere ver in aantal overtroffen. Voeg hierbij de omstandigheid dat de ontvangers op hun vijfenzestigste jaar nog lang niet met pensioen gingen en u begrijpt dat vele ontvangers niet konden doorstromen naar grotere kantoren en dus ook geen promotie maakten.

De stroeve promotieregeling zinde de Broederschap helemaal niet en daarom richtte zij in uiterst beleefde en onderdanige bewoordingen op 15 augustus 1911 een adres aan H.M. de Koningin. In het adres vroeg men ondermeer om uitbreiding van het aantal hoger geklasseerde kantoren. Er werd ook gepleit voor het creëren van nieuwe betrekkingen voor ontvangers, teneinde een betere doorstroming te bereiken. Aan deze eis is thans, zo'n 80 jaar later, redelijk voldaan. U ziet, alles komt op zijn pootjes terecht, als je maar tijd van leven hebt.

1878: De populariteit van het ontvangersambt

Het ambt van ontvanger was de laatste decennia van de vorige eeuw blijkbaar nogal in trek. In 1878 ijverde de Broederschap er voor om controleurs minder dikwijls bij voorkeur tot ontvanger te benoemen. In 1899 ging het bestuur bij de minister op bezoek om te bepleiten dat inspecteurs en andere hoofdambtenaren minder gemakkelijk tot de ontvangersrangen zouden worden toegelaten. In 1901 smaakte de Broederschap het genoegen dat bij koninklijk besluit van 19 februari de voorkeur voor inspecteurs tot een minimum werd teruggebracht.

Het beheer van de kleine kantoren

Het beheer van de kleinste kantoren was niet altijd populair bij de broeders. Deze kantoren waren in de eerste plaats uit financiëel oogpunt niet interessant. Het is duidelijk dat deze kantoren als springplank werden gebruikt naar een groter beheer. Dat was niet goed voor de kleine kantoren en ook niet voor hen die ze beheerden. Pas na de Tweede Wereldoorlog komen de beheerders op het toneel, waarover later meer. In de vorige eeuw, toen de kleine kantoren nog heel klein waren, was deze zaak een echt probleem voor de ontvangers.

Om de problematiek rond de kleine kantoren op te lossen, werd op de Algemene Vergadering in 1878 een motie aangenomen met als doel te bevorderen dat boekhouders en kommiezen-verificateurs tot ontvanger op de kleinste kantoren zouden kunnen worden benoemd. Men liet de mogelijkheid open deze lagere ambtenaren gelijke rechten te geven als andere ontvangers, na het met goed gevolg afleggen van examens. Deze motie leidde blijkbaar niet tot het gewenste resultaat, want in 1913 werd door de

De ontvanger met rijksklerken van het kantoor in Leur, 1918.

Broederschap actie gevoerd voor opheffing van de kleinste kantoren door combinatie onderling of met andere kantoren. Ook deze actie had geen resultaat; in een tijd dat het geldverkeer nog voornamelijk handje-contantje ging, vreesde de minister kennelijk voor een vertraging in de inning van de belastingen, als de burger voor het voldoen aan zijn fiscale verplichtingen immers te ver zou moeten reizen...

1878: Vrijstelling voor de Personele Belasting

Zoals velen onder de lezers weten, zijn de Personele Belasting en de Grondbelasting in de zeventiger jaren vervangen door de Onroerend Goed Belasting. De Personele Belasting was een belasting, die geheven werd wegens het gebruik van onroerend goed. De Personele Belasting was de eerste directe belasting, waarbij het draagkrachtbeginsel werd gehanteerd. Bij de heffing van particulieren werd de belasting berekend naar een aantal grondslagen: niet alleen de huurwaarde en de waarde van het meubilair, maar ook het aantal rijtuigen, paarden, dienstboden, deuren en vensters had invloed op het bedrag van de aanslag. De draagkracht werd niet bepaald door het inkomen, maar werd afgeleid van de leefwijze die men zich veroorloofde.

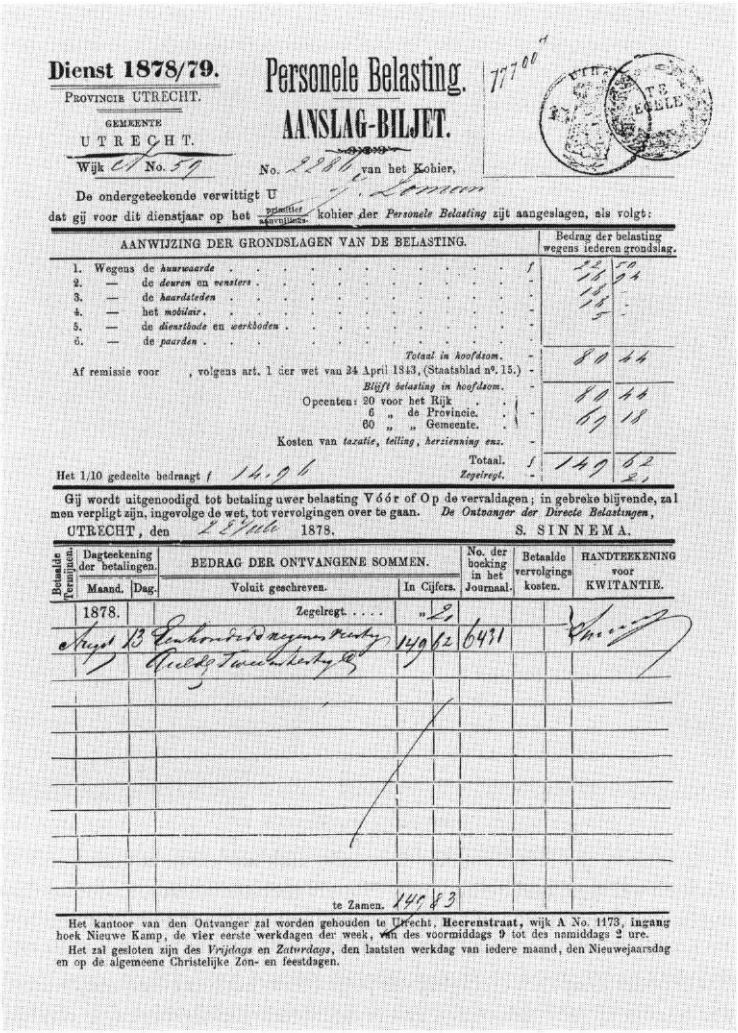
In 1878 poogde de Broederschap om voor de kantoren vrijstelling te krijgen van de Personele Belasting, die de ontvangers van hun vergoeding voor kantoorkosten moesten betalen. Het lukte de ontvangers toen nog niet om onder de Personele Belasting uit te komen. In 1885 putte men echter moed uit de omstandigheid, dat een collega van de successie met goed gevolg tegen zijn aanslag had gereclameerd.

1885: De intrede van de postwissel

In 1885 was er sprake van een nieuwigheid. De postwissel deed zijn intrede, maar mocht nog niet gebruikt worden om belasting te betalen. De ontvangers spraken op de Algemene Vergadering de wens uit, dat dit snel mogelijk zou zijn.

Samenwerking tussen ontvangers en inspecteurs

In 1896 deed zich het curieuze feit voor dat op de Algemene Vergadering gesproken werd over het verschil in beloning tussen de ontvangers der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen enerzijds en de ontvangers der registratie en successie anderzijds. De mannen van de registratie en successie werden beter betaald. Het dienstvak der registratie en successie had toen trouwens meer taken dan thans het geval is. De heffing en inning van de in 1892 ingevoerde vermogens- en bedrijfsbelasting waren opgedragen aan het dienstvak van de 'R & S', zoals het nog steeds in de wandelgangen

Dienst 1878/79.
PROVINCIE UTRECHT.
GEMEENTE
UTRECHT.
Wijk C/ No. 59

Personele Belasting.
AANSLAG-BILJET.

No. 2286 van het Kohier.

De ondergeteekende verwittigt U
dat gij voor dit dienstjaar op het primitief kohier der *Personele Belasting* zijt aangeslagen, als volgt:

AANWIJZING DER GRONDSLAGEN VAN DE BELASTING.		Bedrag der belasting wegens iedereen grondslag.	
1. Wegens de *huurwaarde*	f	22	50
2. — de *deuren en vensters*	-	12	94
3. — de *haardsteden*	-	18	-
4. — het *mobilair*	-	12	-
5. — de *dienstbode* en *werkboden*	-	5	-
6. — de *paarden*	-		
Totaal in hoofdsom.	-	80	44
Af remissie voor , volgens art. 1 der wet van 24 April 1843, (Staatsblad n°. 15.)	-		
Blijft belasting in hoofdsom.	-	80	44
Opcenten: 20 voor het Rijk	-	40	44
6 „ de Provincie.	-	69	18
60 „ „ Gemeente.			
Kosten van *taxatie, telling, herziening enz.*	-		
Totaal.	f	149	62
Het 1/10 gedeelte bedraagt f 14.96	*Zegelregt.*	-	21

Gij wordt uitgenoodigd tot betaling uwer belasting Vóór of Op de vervaldagen; in gebreke blijvende, zal men verpligt zijn, ingevolge de wet, tot vervolgingen over te gaan. *De Ontvanger der Directe Belastingen,*
UTRECHT, den 25 Juli 1878. S. SINNEMA.

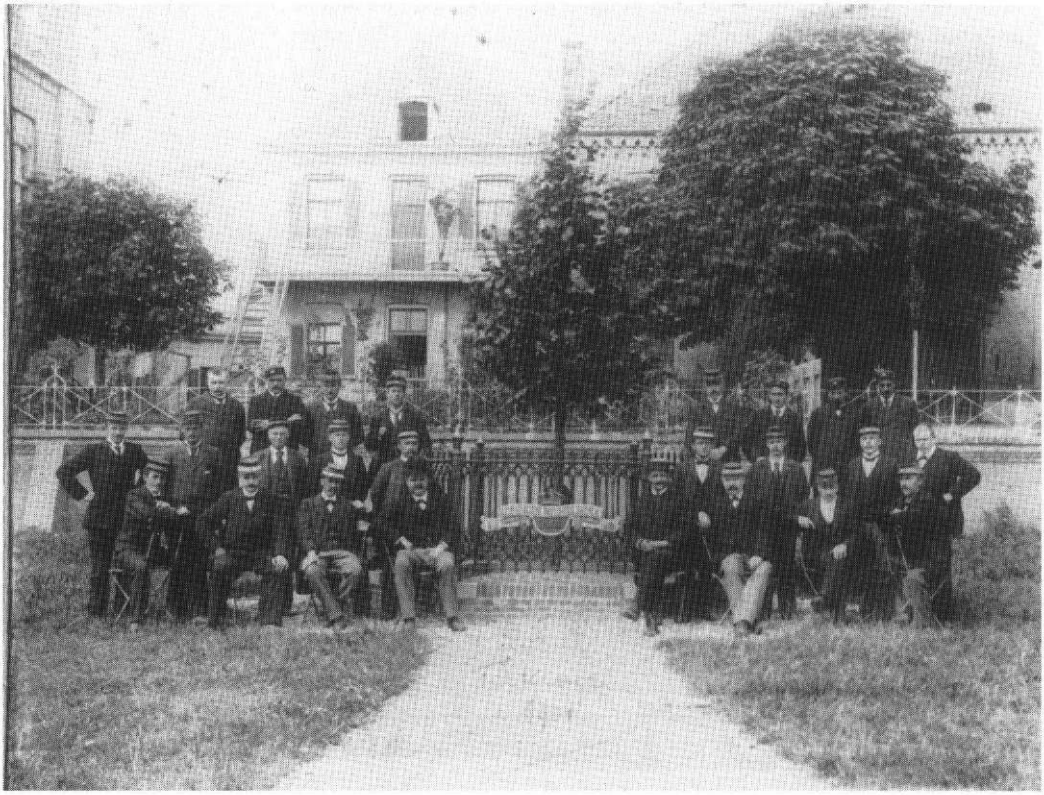
Betaalde Termijnen.	Dagteekening der betalingen. Maand.	Dag.	BEDRAG DER ONTVANGENE SOMMEN. Voluit geschreven.	In Cijfers.	No. der boeking in het Journaal.	Betaalde vervolgings kosten.	HANDTEEKENING voor KWITANTIE.
	1878.		Zegelregt	„ 21			
	Augt	13	Tienhonderd negen veertig	149 62	6431		
			Guilds Twee en tachtig Cts				
			te Zamen.	149 83			

Het kantoor van den Ontvanger zal worden gehouden te Utrecht, **Heerenstraat**, wijk A No. 1173, ingang hoek Nieuwe Kamp, de vier eerste werkdagen der week, van des voormiddags 9 tot des namiddags 2 ure.
Het zal gesloten zijn des *Vrijdags* en *Zaterdags*, den laatsten werkdag van iedere maand, den Nieuwejaarsdag en op de algemeene Christelijke Zon- en feestdagen.

Gezegeld aanslagbiljet Personele belasting 1878/79

wordt genoemd. De geschiedenis herhaalde zich in 1913 en in 1914, aan de vooravond van de invoering van de Wet op de Inkomstenbelasting 1914. Broederschap en Vereniging van Inspecteurs voerden gezamenlijk actie. Een bezigheid die zeer tot hun vreugde met succes bekroond werd: het dienstvak der directe belastingen werd belast met de uitvoering van de Wet Inkomstenbelasting.

Hoe men bij R & S dacht over de geleden nederlaag, vermelden de stukken niet want de medewerkers van dat dienstvak hadden hun eigen organisaties. Het heeft lang geduurd voor zij zich bij het gewone volk aansloten. De

Personeel van het kantoor Tolkamer-Lobith, 1901. Links inspecteur Elsinga, rechts ontvanger v. Lelgoede.

medewerkers van R & S hadden de neiging zich wat elitair te gedragen. Zij plachten wel eens, heel deftig, in het Frans te corresponderen. Zij liepen dan wel het risico een antwoord te krijgen waar geen woord Frans bij was.

Dat Broederschap en Vereniging van Inspecteurs het met elkaar eens waren, was bijzonder. Wil men lieden van verschillende bloedgroepen op een lijn krijgen, creëer dan een gezamenlijk belang of een gezamenlijke tegenstander, schijnt de les te zijn die we hieruit kunnen leren. Het heeft trouwens jaren geduurd voor ontvangers en inspecteurs het weer zo roerend eens waren.

1894: Liever een vast traktement..

In de jaren van het prille bestaan van onze Broederschap was het met beloning merkwaardig gesteld. De ontvangers hadden als salaris een percentage van de opbrengst van het kantoor. Aanvankelijk waren ze daar best wel content mee; in 1884 stemde de meerderheid van de leden van de Broederschap nog voor bestendiging van dat systeem. In 1894 echter, waren er nog

maar elf die er zo over dachten : 212 ontvangers hadden toen toch liever een vast traktement, terwijl 41 broeders kozen voor een gemengd stelsel.

In de loop van de jaren is dat vaste traktement er gekomen, en dat is maar goed ook. Een ontvanger zou immers op zijn minst in gewetensnood komen, als hij beslissingen zou moeten nemen waar hij zelf financiëel bij betrokken was.

1899: Fraude

Dat sommige zaken van alle tijden zijn bewijst een notitie uit 1899. In deze notitie is er sprake van fraude, gepleegd door personeel van een kantoor der invoerrechten en accijnzen.

1902: Actie heeft geen resultaat

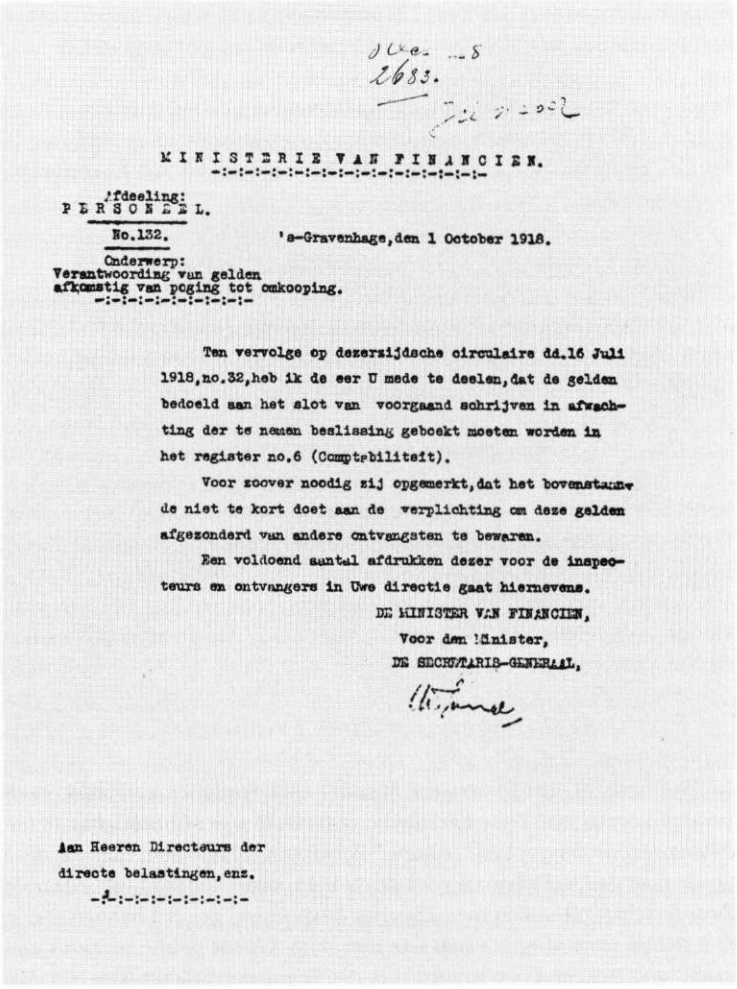
In het jaar 1900 werd een adres verzonden met het verzoek de mogelijkheid te openen om ten laste van het rijk een ziekteverzekering af te sluiten voor boekhouders en klerken. Ook verzocht de Broederschap in dat jaar aanschrijvingen niet meer te laten rondzenden, maar rechtstreeks naar de kantoren te zenden. In 1902 werd gemopperd, dat de actie geen enkel resultaat heeft gehad.

1901: Dankbetuiging aan Zijne Excellentie

In 1901 werd *"..den afgetreden Minister van Financiën eerbiedig dank betuigd voor al wat Zijne Excellentie gedurende zijn Ministerschap in het belang der ontvangers heeft gedaan."* Ik heb vergeefs gezocht naar wat deze goede man dan wel allemaal voor de oude broeders gedaan heeft. Maar de Broederschap zal in zijn toen 28-jarige bestaan wel geleerd hebben, dat je met stroop meer vliegen vangt dan met azijn. Goede public relations zijn nooit weg; zeggen boze tongen niet dat kennissen belangrijker zijn dan kennis? Het laatste decennium heeft de Broederschap dan ook veel aan de weg getimmerd, o.a. met symposia en persberichten.

1910: Solidariteit niet groot genoeg

In 1910 werd een kritische kanttekening gemaakt over het feit dat het ontvangers nimmer was gelukt om door onderlinge bijdragen aan weduwen en wezen een minimaal pensioen te verstrekken. In tegenstelling tot bij de onvangers , lukte dit bij de ambtenaren van de registratie wel. De secretaris van de Broederschap verzucht in 1910 : *"...de solidariteit onder onze broeders bleek helaas bij lange na niet groot genoeg te zijn."* Wel was er een ondersteuningsfonds, dat met fl 400 jaarlijks de ergste nood trachtte te lenigen. Gelukkig werden de voorzieningen later beter. Het fonds over

2683.

MINISTERIE VAN FINANCIEN.

Afdeeling:
PERSONEEL.

No.132. 's-Gravenhage, den 1 October 1918.

Onderwerp:
Verantwoording van gelden afkomstig van poging tot omkooping.

Ten vervolge op dezerzijdsche circulaire dd.16 Juli 1918, no.32, heb ik de eer U mede te deelen, dat de gelden bedoeld aan het slot van voorgaand schrijven in afwachting der te nemen beslissing geboekt moeten worden in het register no.6 (Comptabiliteit).

Voor zoover noodig zij opgemerkt, dat het bovenstaande niet te kort doet aan de verplichting om deze gelden afgezonderd van andere ontvangsten te bewaren.

Een voldoend aantal afdrukken dezer voor de inspecteurs en ontvangers in Uwe directie gaat hiernevens.

DE MINISTER VAN FINANCIEN,
Voor den Minister,
DE SECRETARIS-GENERAAL,

Aan Heeren Directeurs der directe belastingen, enz.

Ministeriële aanschrijving, 1 oktober 1918. Verantwoording van gelden afkomstig van poging tot omkoping.

leefde zich zelf. Het restant werd in 1973 gebruikt om de viering van het 100-jarig bestaan mede te financieren.

De Broederschap in actie

De jaren 1911, 1912 en 1913 waren vrij hectisch. De broeders vonden dat de salarissen omhoog moesten. In 1911 was er een zeer grote opkomst op de Algemene Vergadering. De begroting voor 1912 bood echter geen soelaas en op de Algemene Vergadering op 7 september 1912 bleek dat de begroting over 1913 wederom alles bij het oude liet. De ontvangers werden boos en staande de vergadering werden plannen beraamd "*voor eene nader te voeren*

actie". Dat zijn bekende klanken voor de ontvangers, die in 1987 lid van de inmiddels Koninklijke Broederschap waren. Het is al eerder gezegd: de geschiedenis, ook die van de Broederschap heeft de neiging zich te herhalen. De broeders uit 1912 wisten van aanpakken...

Na afloop van de vergadering ging het bestuur meteen aan de slag. Men werkte de gehele nacht in een soort ploegendienst door, om alles op papier te krijgen. Collega's die het eerst hun bed mochten opzoeken, moesten na enkele uren slaap de draad weer oppakken van hen die op hun beurt het moede lijf weer even mochten strekken. Bij het krieken van de dag werd een typiste opgetrommeld om alles netjes uit te werken. Vermoedelijk zullen onze vrouwelijke leden na lezing van het bovenstaande verzuchten: "Daar hadden ze natuurlijk weer een vrouw voor nodig." Hoe dan ook, de typiste produceerde stukken waarmee de broeders verder aan de slag konden. 's Avonds stapten, om de secretaris van weleer te citeren : *"...drie onzer in een automobiel om enkele Kamerleden aan huis of op de Witte te bezoeken."* De actie had succes. De bezochte kamerleden kwamen goed gedocumenteerd in actie en dat leidde tot een suppletoire begroting, waarbij voorzien werd dat alle ontvangers er twee periodieken bij kregen.

Een eerste klas kantoor leverde toen na 40 dienstjaren een salaris van f 4500,- per jaar op, dat zal in die tijd best een mooi inkomen geweest zijn. De Broederschap kon in 1913 met een opgelucht gevoel het veertigjarig jubileum vieren. Een feestdag, die men aanvankelijk ongemerkt voorbij had willen laten gaan, maar die na het behaalde succes natuurlijk op een hoogst plezierige wijze gevierd werd, onder andere met een boottocht op het Brasemermeer. De leden van de Broederschap hebben altijd willen weten dat ze in een waterrijk land leven. Menig lid van de Broederschap zal zich de jaarvergaderingen herinneren die een dergelijke boottocht op het programma hadden staan.

1913: 'Koeieloders'

In die jaren bestond er ook een accijns op het geslacht. Trekt U geen voorbarige conclusie, dit had niets met sex te maken. Het betrof een belasting op vers geslacht vlees. De ontvangers hadden op de grootste slachthuizen bijkantoren, waar de slagers aangifte konden doen en het verschuldigde bedrag konden betalen.

In 1913 werd er een adres ingediend over de verantwoordelijkheid van de ontvangers voor die bijkantoren. Met het toezicht op de heffing waren ambtenaren van de actieve dienst belast. Men nam graag boerenzoons aan bij deze tak van dienst. Het was namelijk niet iedereen gegeven om dagelijks tot over de enkels door koeiepoep en slachtafval te waden. De ambtenaren van de actieve dienst hebben jarenlang de bijnaam van 'koeieloders' gehad. Als

'Uitstapje 40-jarig jubileum' Midden Fieter, 2e van rechts K. v. Schouwen redacteur Weekblad.

de accijns betaald was kregen de koeien een loodje in het oor. U weet nu ook, waarom vroeger oudere deurwaarders een 'agrarisch' accent hadden.

Als er een geschil ontstond over de waarde van het te slachten beest werd het naar het ontvangkantoor gebracht. De ontvanger moest dan tot de slacht van het dier zorgen voor stalling en voeding. Men kan zich voorstellen, daar is niet veel fantasie voor nodig, dat een ambtenaar een ontvanger niet al te vaak zo'n grapje moest leveren.

1913: Comptabiliteitsvoorschriften in reglement

Ook in 1913 werd gepleit voor een samenvatting van de verspreide comptabiliteitsvoorschriften in een algemeen reglement.

1913: Ledental Broederschap loopt terug

Het jaar 1913 was het begin van een slechte periode voor de Broederschap van Ontvangers. Het ledental liep terug van 320 in 1913 tot 238 in 1922. Oorzaken waren doorstroming naar de gelederen van de inspecteurs en het grote aantal niet bezette, kleine kantoren.

1914: De Eerste Wereldoorlog;geen Algemene Vergadering

In 1914 bulderden de kanonnen in Europa. De Eerste Wereldoorlog was begonnen. In die chaotische dagen werd voor het eerst afgezien van het houden van een Algemene Vergadering. Blijkbaar was de spanning te groot om zich met meer triviale zaken bezig te houden, denk aan de Algemene Mobilisatie en de krijgshandelingen even ten zuiden van onze landsgrenzen.

1915: Oude sollicitatieregeling beter

Toen de eerste schrik voorbij was, ging men toch maar weer over tot de orde van de dag. In 1915 was er een voorstel om de sollicitatieregeling conform de procedure bij de Posterijen en de Telegraaf (er was blijkbaar nog steeds geen telefoon) te laten verlopen. Toen men nog eens goed over een en ander had nagedacht, vond men de oude regeling toch beter.

1915: Geen vrijstelling van dienst bij de Landstorm

In 1915 dienden de ontvangers weer eens een adres in. Men beoogde de particuliere klerken vrij te laten stellen van dienst bij de Landstorm. Aan dit verzoek werd niet voldaan, de klerken moesten paraat blijven om een eventuele vijand buiten de grenzen te houden.

1916: De vaste verhogingen vervroegd

Het jaar 1916 geeft een herhaling te zien van een gebeurtenis, die in 1912 tot goede resultaten had geleid. De ontvangers waren weer boos en liepen te hoop. Er werd een buitengewone vergadering belegd die door 124 leden werd bijgewoond, terwijl 122 schriftelijk en telegrafisch een bewijs van instemming zonden. Het resultaat van deze vergadering was weer eens een adres aan de Tweede Kamer. U las het al eerder, veel meer kon men niet doen. Om dit adres te steunen bracht het bestuur weer verschillende bezoeken aan leden van de Kamer, de historie vermeldt niet of dit deze keer weer met de automobiel ging en of dat de Witte hiertoe bezocht moest worden. Men boekte wel enig resultaat, de vaste verhogingen werden met vier jaar vervroegd. Uit het voorgaande blijkt dat de ontvangers ook vroeger strijdbaar waren, als het ging om hun directe belang. Ze moesten echter wel hard aan de boom schudden om zo af en toe eens een appeltje te mogen oprapen.

1917: Oprichting van de CHRA

Het jaar 1917 was belangrijk, toen werd namelijk de CHRA, voorloper van CHA en CMHF, opgericht. De Broederschap was één van de eerste leden, onze vereniging was jarenlang bekend als vereniging nummer 1. Tot de

oprichters behoorden onder andere ook de inspecteurs, zes verenigingen van PTT medewerkers en de controleurs van de grondbelasting. De ambtenaren van Financiën deden dus behoorlijk mee.

De verschillende organisaties hadden in 1916 al samengewerkt in hun strijd tegen het Reisbesluit. Dat Reisbesluit was niet de enige bron van onrust. Door de oorlog waren de prijzen voor het levensonderhoud sterk gestegen. De daardoor veroorzaakte ongerustheid was mede aanleiding om gezamenlijk de belangen van de leden te gaan behartigen. Er werd toen onder meer bereikt dat er een duurte toeslag werd ingesteld. Daar was echter een zodanige limiet aangesteld dat alleen de laagst betaalde ontvangers daar van konden profiteren. U ziet het, nivellering is geen nieuwe uitvinding.

1922: Bromsnor en Flipsen

Om dit hoofdstuk af te sluiten, nog een vermelding van een actie die de omstandigheden in 1922 karakteriseren. In die tijd was er nog geen sprake van onveiligheid, kleine criminaliteit was nog gewoon echte criminaliteit. Bromsnor en Flipsen hielden de wacht en hielden het dieventuig buiten de deur en zo nodig achter slot en grendel. In dat goede jaar bepaalde de Minister van Financiën tijdens een audiëntie, het is echt waar, dat met de verstrekking van brandkasten aan de kantoren geleidelijk zou worden doorgegaan. Een verzekering tegen inbraak achtte hij niet noodzakelijk.

Was er in de eerste vijftig jaar vanhet bestaan van de Broederschap vaak sprake van directe acties om verhoging van salaris of andere rechtspositionele verbeteringen te bereiken, in de twintiger en dertiger jaren koerst de Broederschap meer op het kompas van de CHRA. Specifieke ontvangersbelangen bleven echter toebedeeld aan de Broederschap van Ontvangers. In de crisisjaren maakte de strijd om meer salaris plaats voor een gevecht tegen de aantasting van verworven rechten.

De CHRA

De CHRA maakte deel uit van het Georganiseerd Overleg dat op 25 februari 1920 voor het eerst vergaderde. Later kwam ook de Bijzondere Commissie tot stand, waarin de organisaties met een afvaardiging van het Ministerie van Financiën overleg voerden. Alle begin is moeilijk, dat gold ook voor het Georganiseerd Overleg. De regering moest kennelijk nog erg wennen aan het nieuwe instituut. Dat bleek uit het feit dat vele regeringsvoorstellen eenvoudig buiten het overleg werden gehouden, terwijl adviezen van de Centrale Commissie vaak gewoon werden genegeerd.

De CHRA moest behoorlijk vechten om in het Georganiseerd Overleg mee te blijven doen. Nederland was toen een sterk verzuild land. Zelfs zang-, muziek-, sport- en geitenfokverenigingen waren op basis van confessie of levensbeschouwing opgericht. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat ambtenaren bij het kiezen van een vakbond kozen voor de organisatie, waar zij van huis uit geacht werden thuis te horen. Dat gold vooral voor de lagere en middelbare ambtenaren, wat als gevolg had dat er verzuilde rooms-katholieke, christelijke en linkse bonden waren die de CHRA getalsmatig verre de baas waren. Bovendien hadden deze grote bonden hun mannetjes in de politieke arena. Een niet tot een zuil behorende organisatie zoals de CHRA, had het dus niet gemakkelijk.

De grote bonden hadden wat moeite met niet zuilgebonden organisaties. Zij hadden er geen grip op en behandelden hen als concurrenten die in dezelfde vijver wilden vissen. Vanaf het begin hebben de drie grote vakorganisaties gepoogd de CHRA buiten het Georganiseerd Overleg te houden.

Eén van de geschilpunten tussen de CHRA en de grote vakorganisaties was dat de CHRA zich beperkte tot onderwerpen van algemene aard en de specifieke zaken aan de aangesloten verenigingen overliet. De andere bonden verweten de CHRA ook een te eigenzinnige houding in het overleg. Niettemin kreeg de CHRA per 1 november 1922 een definitieve plaats in het Georganiseerd Overleg toegewezen.

Hoewel de CHRA zich redelijk strijdbaar opstelde, wees men harde acties af. Men deed wel iets wat de ontvangers nooit gedaan hebben, men maakte een strijdlied:

Strijd mee in onzer dagen, strijd!
Maar met uw leven, wandel, werk
O zeg.....niet wat uw mond belijdt
O zeg.....niet wat naam of kerk
Maar toon van welken geest gij zijt.

Aan dit soort liederen bestond destijds blijkbaar behoefte. Dit voorbeeld toont aardig hoe de mentaliteit van de mensen in een aantal generaties verandert. Je ziet de leden van de nieuwe federatie nog niet uit volle borst dit soort gezangen aanheffen op vergaderingen en symposia. Nederlanders zijn niet van die meezingers. Ze willen desnoods wel wat schijnbewegingen met de lippen maken om de indruk te wekken dat tekst en melodie hun niet helemaal onbekend zijn, maar echt van harte gaat het niet.

De blijdschap bij de Broederschap over het lidmaatschap van de Centrale Commissie die het Georganiseerd Overleg voerde met de regering, duurde welgeteld 9 jaar. In 1931 werd namelijk bij Koninklijk Besluit bepaald dat aan het Georganiseerd Overleg mochten deelnemen:
- het Comité ter behartiging van de Algemene Belangen van het Overheids personeel (N.V.V.);
- de Rooms-Katholieke Centrale voor de Algemene Belangen van het Overheidspersoneel;
- de Christelijke Centrale van Overheids en Onderwijzend Personeel.

De drie grote zuilen waarop het grootste deel van de samenleving was gebaseerd, waren dus ook hier net als in de politiek, het onderwijs en de omroep, dominant aanwezig. Naast de grote drie mochten eventueel andere bonden meedoen, mits ze voldoende representatief waren en hun toelating tot het overleg niet in strijd was met het algemeen belang. Een dergelijke toelating was echter geen recht maar een gunst, die naar believen kon worden ingetrokken. Vreemd toch, die weerzin tegen alles wat niet direct op de geijkte paden liep. Tot de toegelaten organisaties behoorden ook de CHRA, die zijn partijtje dus gewoon mee bleef blazen.

In de loop der jaren werd steeds meer in het Georganiseerd Overleg besproken. Enkele onderwerpen waren:
- het reisbesluit;
- de standplaatsaftrek: ambtenaren op een kleine standplaats verdienden minder dan hun collega's in de grote steden, er waren 3 klassen van standplaatsen;
- de vergoeding voor het gebruik van een eigen auto;
- het verbod op het dragen van insignes: gericht tegen de N.S.B;
- bepalingen inzake verboden verenigingen (N.S.B.).

Dit soort algemene zaken werd door de CHRA behandeld, de Broederschap van Ontvangers hield zich bezig met de specifieke ontvangersbelangen.

1924: Het Bezoldigingsbesluit

Zo ijverde de Broederschap in 1924 voor een positieverbetering die in het Bezoldigingsbesluit 1925 moest worden gerealiseerd. Toen dit besluit werd gepubliceerd was er alom teleurstelling, omdat de uitkomst voor alle ambtenaren nog slechter was dan op grond van de aanvankelijke voorstellen was verwacht.In dat besluit werd het eindsalaris voor kantoren eerste klas vastgesteld op f 6000,-. Het aantal supra-kantoren zou worden uitgebreid. Er volgden weer jaren van strijd, lobbyen, zeuren en drammen, tot in 1928 een nieuw Bezoldigingsbesluit het licht zag. De aanvangs- en eindsalarissen van de ontvangers werden met f 200,- verhoogd. De vaste salarissen bleven gelijk.

1929: De Wallstreet Crash

In 1929 vond in Amerika de 'Wallstreet Crash' plaats. De gevolgen van de Crash zouden ons land en niet in de laatste plaats de ambtenaren, hard raken. In de dertiger jaren was er voor de ambtenarenbonden weinig te verdienen. De strijd om meer salaris maakte plaats voor een gevecht tegen de aantasting van verworven rechten. Er werd regelmatig gekort op de salarissen van de ambtenaren. Ook de ontvangers deelden dus mee in de malaise.

Herclassificatie en beloning

De beloning van een ontvanger was ook in de jaren twintig en dertig uitsluitend afhankelijk van de grootte van het kantoor dat hij beheerde. Hoe een kantoor gewaardeerd moest worden is tot het moment dat de kantoren op gingen in andere organisaties, een punt van uitgebreide en soms verhitte discussies geweest. Wat telt er zwaarder, de aantallen bewoners van een ambtsgebied of het aantal opgelegde aanslagen? Of is misschien het in te vorderen bedrag belangrijker, of wellicht de netto ontvangsten, of de

moeilijkheidsgraad van de bijzondere invordering dan wel het aantal attributen?

In 1925 ontving de Broederschap van de afdeling Personeel van de Belastingdienst het verzoek om te adviseren over een voorgenomen herclassificatie van de kantoren. Eén van de adviezen die de Broederschap uitbracht, was het voorstel om de factoren die bepalend waren voor de classificatie van een kantoor,bekend te maken. Het advies is nooit opgevolgd. De herclassificatie bleek een zware bevalling. Er waren zo veel gegevens aan te dragen dat ze moeilijk in een puntenwaardering waren uit te drukken.

De herclassificatie werd doorkruist door een proef waarbij een aantal kantoren in Amsterdam werd samengevoegd. Gesteund door de betrokken ontvangers stelde de Broederschap een nota op waarin de (vermeende) weinige voordelen werden afgewogen tegen de (vermeende) grotere nadelen. Het grote kantoor in Amsterdam is er toch gekomen, terwijl er later ook in Den Haag en Rotterdam grote eenheden ontstonden.

Uiteindelijk werd in 1929 een tiental kantoren in klasse verhoogd. Te betreuren was echter dat de winst voor een deel teniet werd gedaan door klasseverlagingen en de opheffing van kantoren. Later kon klasseverhoging alleen plaats vinden bij van een vacature, wat soms wel en soms niet lukte. Toch sneu voor die oude ontvangers, wanneer zij na hun pensionering een collega voor hetzelfde werk hoger beloond zagen worden. Dit zijn overigens zaken die nog niet zo heel lang geleden ook wel voorkwamen.

De invoering van postbetalingen

In 1927 was er een nieuwtje. Kantoren in Noord-Holland deden een proef met postbetalingen. Doel van de proef was verhoging van de efficiency, met andere woorden bezuiniging op de kosten. Tevens verwachtte men dat het gemak van het publiek er mee gediend zou zijn. Het woord klantvriendelijk, dat thans prominent in de doelstelling van de Belastingdienst voorkomt, was toen nog niet uitgevonden. Het mag echter duidelijk zijn, dat de nieuwe wijze van betalen voor het publiek een groot gemak was. Nog maar weing mensen hadden in die tijd een bank- of een postrekening, het postkantoor was nooit ver uit de buurt, dus wie kon er iets tegen de nieuwe regeling hebben..? Dat waren de ontvangers. Die zagen een stukje werkgelegenheid verdwijnen.

De Broederschap diende een adres in, waarin er op werd aangedrongen niet tot uitbreiding van de maatregel over te gaan. Ook de politiek stond niet te juichen over de invoering van postbetalingen. Helaas vermeldt de historie niet in hoeverre onze oude broeders hier voor gelobbyed hebben. Zo nodig

wisten zij de weg naar de Kamerleden en de sociëteit De Witte goed te vinden.

Op zeker moment werd het de Broederschap echter duidelijk, dat zij een verloren strijd voerde. Met ingang van 1 mei 1932 werden de postbetalingen in het hele land ingevoerd. Het bestuur van de Broederschap legde het moegestreden hoofd in de schoot. Er waren nog leden, die overwogen om op eigen titel actie te gaan voeren. Het bestuur stelde hen het verzamelde materiaal ter beschikking.

Het gevolg van de invoering van de postbetalingen was, dat een aantal kleinere kantoren verdween. Het officiële standpunt van de Broederschap hierover was:
"Hoewel wij het op zich zelve toejuichen, dat vele onbelangrijke kantoren konden worden opgeheven, moeten wij betreuren, dat zulks samenvalt met een tijdperk van economische inzinking en van sterke bezuiniging op de staatsuitgaven. Dientengevolge brachten die combinaties ons uit een oogpunt van lotsverbetering tot dusver meer nadeel dan voordeel."

In 1924 werd de toen kwijnende afdeling Utrecht opgeheven en bij de afdeling Noord-Holland gevoegd. De Stichtenaren hebben daar hun partijtje duchtig meegeblazen tot najaar 1992, toen deze afdeling werd opgeheven in afwachting van de dingen die staan te gebeuren.

De samenwerking van de Broederschap met andere organisaties van belastingambtenaren

Het verbaast u wellicht, dat de toch als wat elitair bekend staande Broederschap zo'n zestig à zeventig jaar geleden al contact zocht met andere organisaties van belastingambtenaren. Al in 1924 nam de Broederschap deel aan een conferentie met zes verenigingen van belastingambtenaren om te komen tot een betere regeling van aanstelling en bevordering voor administratief personeel. In 1931 spraken de voorzitters van de Vereniging van Inspecteurs, de Bond van Surnumerairs en de Broederschap van Ontvangers af om in voorkomende gevallen voeling met elkaar te houden en te streven naar bevordering van gezamenlijke belangen.

Nu , 62 jaar later, zijn inspecteurs en ontvangers in een federatie verenigd. Iets dat lang voor onmogelijk werd gehouden. Het ligt voor de hand, dat de reorganisatie van de Belastingdienst, waarbij heffing en inning in één eenheid zijn ondergebracht, er aanzienlijk toe heeft bijgedragen dat inspecteurs en ontvangers het zo met elkaar eens zijn geworden.

1928: Ontvangers in de gemeentepolitiek

Veel ontvangers hebben zich met de gemeentepolitiek, boze tongen beweren dorpspolitiek, beziggehouden. Er waren zelfs collega's, die het wethoudersschap van een kleine gemeente konden combineren met het beheer van hun kantoor. Voor 1928 werd er getwijfeld, of ontvangers der directe belastingen eigenlijk wel verkiesbaar waren voor de gemeenteraad. De Broederschap gooide er weer eens een adres tegenaan, nu gericht aan de Minister van Binnenlandse Zaken, met het verzoek om bij de wijziging van de Gemeentewet in 1928 aan deze twijfel een einde te maken.

1931: De omvang van de kantoren

In 1931 vroeg het bestuur van de Broederschap voor het eerst aan de leden om de Broederschap cijfers te verstrekken over de omvang van hun kantoor conform de jaaropgaven. In het archief bevindt zich nog een hele berg van deze opgaven over een groot aantal jaren. Op het moment is de inhoud van deze opgaven niet zo interessant. Wellicht kan iemand het over 100 jaar gebruiken voor het schrijven van een proefschrift over de oude tijden, waarin de belastingschuld in grote boeken met pen en inkt werd geadministreerd en computers alleen in science-fiction romans een rol speelden.

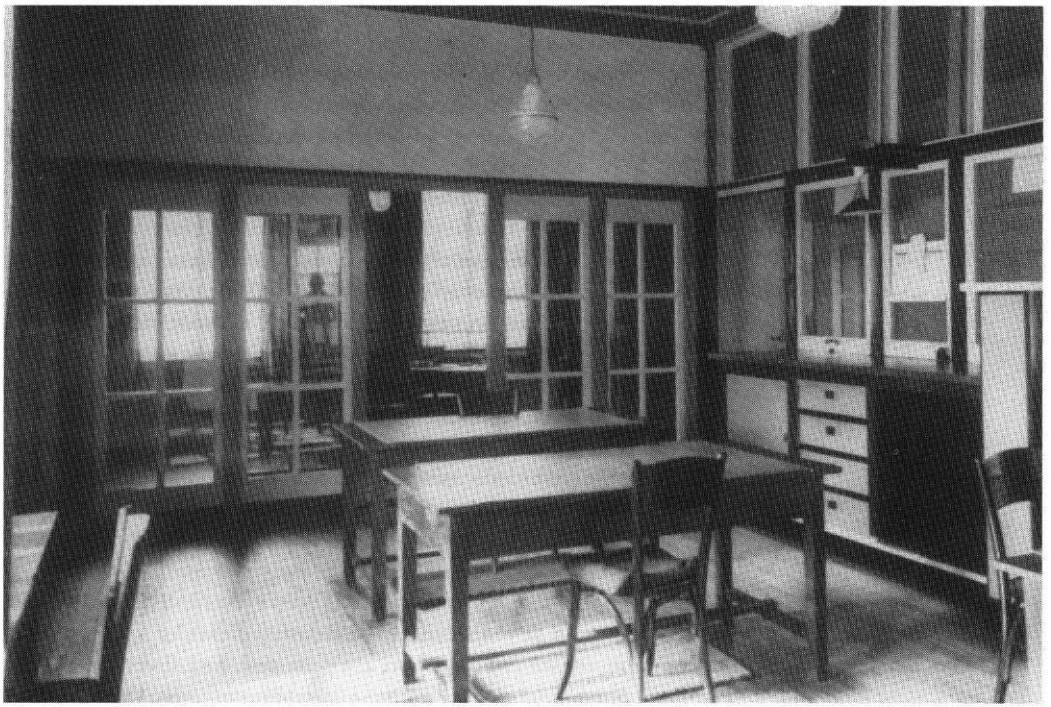
1931: 21 verlofdagen

De Broederschap diende in 1931 bij de CHRA een voorstel in om bij een salaris van f 3800 tot f 4800 per jaar 21 dagen verlof toe te kennen. Ter herinnering: in 1904 werd een verlof van 14 dagen per jaar werd ingesteld.

1931: Het 'verlichte ontvangersexamen'

In 1931 jaar werd voor het eerst het zogenaamde 'verlichte ontvangersexamen' gehouden. Deze term doet vermoeden, dat er ook een zwaar ontvangersexamen werd gehouden. Dat klopt niet helemaal; er was een echt ontvangersexamen en het verlichte. Het verlichte examen is slechts tweemaal afgenomen. Aanvankelijk was het de bedoeling, dat de geslaagden de kantoren 5e en 6e klasse zouden gaan beheren. De meeste van die ambtenaren kwamen echter op inspecties terecht als aanslagregelend en controlerend ambtenaar, na de oorlog in de rang van hoofdcontroleur.

Het eerste beheerdersexamen werd na de oorlog in 1949 gehouden. De geslaagden werden in de controleursrangen ingedeeld. Zij gingen de kleinere kantoren beheren. Over het beheer van de kleinere kantoren kunt elders meer lezen.

Interieur van een ontvangkantoor, ca. 1930. Rechts is de balie met het loket.

1931: Het jaarsalaris van de commies en het weekloon van de broodbezorger

Er gebeurde veel in het jaar 1931. Er deed zich het voor die tijd opmerkelijke feit voor dat de gezamenlijke ambtenarenbonden, die zitting hadden in het Georganiseerd Overleg, een adres zonden aan de Tweede Kamer. De aangekondigde kortingen op de salarissen waren het onderwerp.

Ook in die tijd was er al sprake van vergelijkingen tussen de ontwikkeling van de salarissen en het verloop van het prijspeil. Alleen de terminologie was anders. Men sprak toen nog niet van koopkrachtplaatjes, maar van indexcijfers en levensstandaard. Afgezien van het wat ouderwetse taalgebruik kan de argumentatie in 1993 nog steeds gehanteerd worden.

Uit cijfers, die het adres nader toelichtten, blijkt dat het ambtenarenbestaan toen beslist geen vetpot was. Zo liep het salaris van een adjunct-commies op van f 760,- naar f 1761,- en dat van een commies van f 1638,- tot f 2238,-. Vergelijkt men deze beloningen met de CAO lonen van een stucadoor (f 39,60 per week), een broodbezorger (f 36,- per week) en een betonwerker (f 38,40 per week) en het is duidelijk, dat de ambtenarenbonden eensgezind tot actie kwamen.

Begin jaren dertig: Trouw aan de Broederschap

In het begin van de dertiger jaren ontving het bestuur van de Broederschap een brief, waarin een lid aankondigde voornemens te zijn zijn lidmaatschap te beëindigen. Volgens de notulen van de bestuursvergadering was deze brief geschreven op instigatie van de geestelijkheid. Uit latere stukken blijkt, dat het betreffende lid de Broederschap toch altijd trouw is gebleven.

Het is intrigerend te weten wat de betreffende geestelijken tegen de toch in wezen zo brave Broederschap gehad zouden hebben. Waarschijnlijk was het een symptoon van de verzuiling, die toen in Nederland zeer sterk aanwezig was en die ook nu nog niet helemaal is uitgewerkt. Nog niet zo lang geleden bedankte een collega als lid van de KBO, omdat zijn politieke vrienden het niet op prijs stelden, dat hij lid was van een club die niet hun grote organisatie behoorde. Maar dat was al weer 50 jaar nadat enkele geestelijken het een broeder moeilijk maakten. Zou het wellicht zo zijn, dat tijden veranderen, maar mensen niet?

1932: Heremargeren

In 1932, was er op de eenheden van de Belastingdienst, er is niets nieuws onder de zon, sprake van een tekort aan personeel. Een directeur verbood daarom de ontvangers in zijn directie te laten heremargeren. Voor de goede orde, 'heremargeren' was het controleren of de betalingen van de belastingschuldigen goed in de kohieren waren bijgewerkt, het afschrijven van de betalingen heette 'emargeren'. Sommige ontvangers waren daar erg boos over, anderen stelden laconiek, dat dit hele heremargeren maar weinig opleverde. Blijkbaar werd er toen goed gewerkt.

1933: Absentie wegens ongesteldheid

Wanneer je regelmatig in een oud archief zoals dat van de KBO grasduint, merkt je dat de taal in de loop van de jaren verandert. Het taalgebruik was in de dertiger jaren bijvoorbeeld kleurrijker en plechtiger dan nu. Zo waren ontvangers nooit afwezig wegens ziekte. Neen, 'hun absentie was te wijten aan ongesteldheid'. Op een Algemene Vergadering in 1933 was de instemming met een bepaald voorstel niet bijster groot. De secretaris notuleerde dit als volgt: *"eene uit gematigde onverschilligheid voortspruitende onwilligheid."*

1933: Compliment met een dubbele bodem

Ontvangers hebben altijd een bepaald, wat deftig image gehad. De buitenwacht had overigens geen idee wat hun taak eigenlijk inhield. Dat gold blijkbaar in 1933 ook voor sommige leden van de Bijzondere Commissie,

tijdens een vergadering merkte een van de leden tenminste op : *"dat ook de ontvangers van de grootere kantoren tegenwoordig hard moeten werken."* Dat is nog eens een compliment met een dubbele bodem.

1935: 'De Promotie der Ontvangers'

In 1935 werd onder de titel 'De Promotie der Ontvangers', weer eens een adres aan de minister gericht, wat, het zal U niet verbazen, niets opleverde. De minister had vooral grote bezwaren tegen herclassificatie van kantoren die niet vacant waren.Het adres werd in 1937 gevolgd door een nieuw, met vrijwel dezelfde inhoud. Het antwoord bestond uit een kort afwijzend briefje, dat welgeteld twee zinnen bevatte.

Het adres uit 1937 werd toegelicht met cijfers, die te aardig zijn om aan de vergetelheid te ontrukken. Het kantoor der invoerrechten te Amsterdam ontving in 1936 f 70.000.000,- aan invoerrechten, het kantoor in Rotterdam f 42.000.000,-. Aan accijnzen ontving men in Amsterdam f 25.000.000,- , in Rotterdam f 13.000.000,-. Het is duidelijk dat in 1993 de bordjes zijn verhangen. De grote brouwerijen en distilleerderijen hebben Amsterdam verlaten, terwijl de Rotterdamse haven veel 'groter gegroeid' is dan die van Mokum.

Nog wat meer cijfers uit 1937:

Jaarsalaris	Directeur	f 6840,-
	Inspecteur	f 5301,-
	Hoofdinspecteur	f 6156,-
	Ontvanger 1e klasse	f 6413,-
	Ontvanger 2e klasse	f 5985,-
	Ontvanger 3e klasse	f 5301,-
	Accountant	f 5301,-
	Rijksadvocaat	f 5130,-

De ontvangers kwamen er naar verhouding nog niet zo slecht vanaf.

1936: Taalproblemen

De ontvangers zijn, via de Broederschap, vele jaren verzekerd geweest bij Franco Mendes tegen aansprakelijkheid voor tekorten. In 1936 vroeg het bestuur de assuradeur de polis te verklaren door 'een overzicht in begrijpelijken vorm toe te voegen'. De kleine lettertjes bevatten kennelijk nogal wat onduidelijkheden, want toen er ergens op een ontvangkantoor een brandkast gekraakt was, ontstond er veel geharrewar wie er voor de schade moest opdraaien, de ontvanger, de verzekeraar of het rijk.

1936: De voorzittershamer

In dat jaar had men overigens zo zijn eigen zorgen, in de notulen van een bestuursvergadering is sprake van een collega, die uitvoerig bedankt wordt voor het bewaren van de voorzittershamer.

1936: Vrouwen horen thuis

Maatschappelijke opvattingen veranderen: in 1936 vond een vergadering van de Bijzondere Commissie plaats waar een besluit werd genomen, dat anno 1993 alle vrouwen de gordijnen in zou jagen. Men ging namelijk accoord met een besluit van de regering, alleen mannelijk personeel in dienst te nemen. Dat waren immers de kostwinners of aanstaande alleenverdieners. Vrouwen moesten thuis blijven en kinderen krijgen. Deze handelwijze werd de heren door hun achterban toch niet helemaal in dank afgenomen. Op de volgende vergadering krabbelden sommigen heren terug: *"Ze hadden het zo niet goed verstaan of niet zo goed begrepen, het ging allemaal zo vlug."* Dit tot boosheid van de andere mannen.

De deurwaarder betekend een exploit

1938: Een braaf landje

In 1938 sprak men dezelfde Bijzondere Commissie gesproken over de positie van de deurwaarders en hun werkzaamheden. De positie van de deurwaarders werd toegelicht aan de hand van wat cijfermateriaal. Zo had Apeldoorn in 1937 in totaal 164 aanslagen waarvoor beslag moest worden gelegd, Groningen 495, Maastricht 110 en Den Haag had per deurwaarder 68 beslagposten. Wat was Nederland een braaf landje. Eén van de afgevaardigden was trouwens niet erg onder de indruk van genoemde cijfers. Hij was van mening dat de beste deurwaarders dikwijls het minst tot beslaglegging over hoefden te gaan.

1939: Pensioenregeling verbeterd

In 1939 was er weer enige beweging op het gebied van de pensioenen. De Broederschap ontving een vertrouwelijke mededeling uit de verenigingsraad van de CHRA, waaruit bleek dat er een wetsontwerp in voorbereiding was, waarbij het maximale weduwenpensioen werd bepaald op f 1800,- per jaar en het weduwenpensioen op f 360,-. Het gezinsinkomen mocht echter de f 3000,- niet te boven gaan.

Zo'n 103 jaar na het afschaffen van de weduwen- en wezenpensioenen was dat al weer een fikse stap vooruit. Het is echter duidelijk dat het voor de weduwen van hoofdambtenaren maar een sober bestaan was, als zij uitsluitend op het pensioen waren aangewezen. Deze dames hadden overigens voorrang wanneer er een vacature van Collecteur van de Staatsloterij te vervullen was.

1939: Aardig zijn voor een directeur

In hetzelfde jaar verscheen een mede door de Broederschap ondertekend artikel in het Weekblad n.a.v. het aftreden van een redacteur, die werkzaam was op het ministerie. Uit het verslag van een bestuursvergadering blijkt, dat de Broederschap ondertekend had op verzoek van een niet met name genoemde directeur. Ook dit bestuur wist, met stroop vang je meer vliegen dan met azijn.

1939: Onderhandelingen over promotie

De Bijzondere Commissie boog zich in 1939 over enkele voor belastingambtenaren belangrijke zaken. Eén der afgevaardigden pleitte er voor dat ambtenaren die voor promotie in aanmerking kwamen, niet alleen door de ontvanger beoordeeld werden maar ook door de inspecteur. Het zal U niet verbazen, dat de voorzitter van de Broederschap hier een bijzonder narrige kanttekening bij zette.

Er werd ook onderhandeld over bevorderingen tot commies. Een rang die voor de oorlog ongeveer te vergelijken was met die van hoofdcontroleur nu. De heren zaten blijkbaar niet zo te slapen als drie jaar geleden; één van hen informeerde of het vrouwelijk personeel van deze benoemingen zou worden uitgesloten. Van de zijde van het Ministerie werd geantwoord, dat dit niet de bedoeling was. Het heeft tot in de zestiger jaren geduurd voor vrouwen, anders dan incidenteel, in de middelbare rangen werden aangetroffen.

Voorboden van de Tweede Wereldoorlog

In september 1939 begon de Tweede Wereldoorlog, in mei 1940 zou ook ons land in de krijgshandelingen betrokken worden.Dat wist men toen echter nog niet; enerzijds hoopte men nog dat de bui net als in 1914-1918 zou overwaaien, anderzijds vreesde men gezien de verontrustende berichten uit Duitsland het ergste. Het bestuur van de Broederschap vergaderde op 27 november voor de laatste keer dat jaar.

Uit het verslag is al wat van de oorlogsomstandigheden te merken. Omdat bij de verzending van de convocaties niet kon voorzien hoe over drie weken de internationale toestand zou zijn, had men dat jaar, evenals in 1914, geen algemene vergadering uitgeschreven. Er moest ook rekening worden gehouden met het feit dat de ontvangers wellicht hun standplaats niet zouden mogen verlaten. Zo nodig zou men, zo werd gedacht, in mei 1940 kunnen vergaderen. Onze Oosterburen hadden helaas andere plannen.

Verder hield men zich tijdens de bestuursvergadering in november 1939 bezig met de problemen van alledag. Er werd gesproken over het Ondersteuningsfonds. Een weduwe ontving f 25,- per kwartaal, terwijl haar overige inkomen f 1290,- per jaar bedroeg. Zij woonde samen met haar zuster, die een jaarlijks inkomen genoot van f 2375,-. Besloten werd haar uitkering te beëindigen. Een andere weduwe, met een inkomen van f 766 ,- per jaar mocht haar bijstand van f 30,- per kwartaal houden.

In het jaarverslag stonden enkele foutjes, dat was toe te schrijven aan de mobilisatie, waardoor een niet ervaren kracht aan het typen werd gezet. Blijkbaar was typen toen nog mannenwerk. Er werden in dat jaar vier kantoren door niet bevoegde krachten beheerd. Het overlijden van een collega werd gememoreerd, bij de uitvaart was de Broederschap vertegenwoordigd, opgemerkt werd dat de krans zich goed gehouden had.

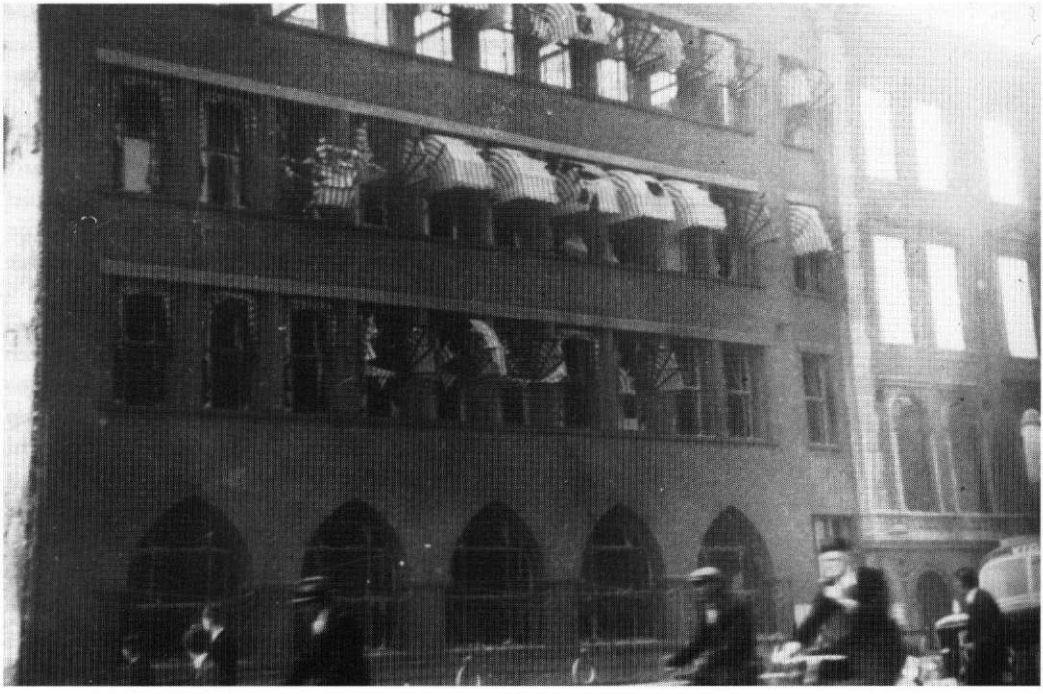
Tenslotte werd besloten een adres aan de minister te sturen, waarin werd verzocht vacant komende kantoren niet in klasse te verlagen en daarentegen in voorkomende gevallen wel te verhogen. Dit werd gemotiveerd met de tijdsomstandigheden, de toenemende belastingdruk en de moeilijke invordering.

In dit hoofdstuk volgen we de geschiedenis van de Broederschap van Ontvangers en de ontvangers in de oorlogsjaren. Formeel hield de Broederschap op te bestaan vanaf juni 1942, informeel, illegaal werd er wel vergaderd. De eerste paragraaf beschrijft de geschiedenis van de Broederschap tijdens de bezetting. Daarna wordt het Inspecteursverzet beschreven waarna uitgebreid aandacht wordt besteed en aan de ervaringen van twee ontvangers die deel uitmaakten van het verzet. De laatste paragraaf is te beschouwen als epiloog: het einde van de oorlog

De Broederschap tijdens de bezetting

Kort voordat Nederland op 10 mei 1940 direct in de oorlog betrokken werd, vergaderde het bestuur van de Broederschap op 14 februari in café Terminus in Utrecht. Aan de orde was ondermeer het zenden van gelukstelegrammen

Belastingkantoren aan de "Boompjes".
Van het ontvangkantoor is alleen de gevel nog overgebleven.
Rotterdam, mei 1940

bij jubilea en Koninklijke Onderscheidingen. Er werd uitvoerig gesproken over de voorgenomen samenvoeging van ontvangkantoren der directe belastingen met die van de registratie. Men maakte er zich zorgen over dat de ontvangers der directe belastingen de dupe zouden worden van de fusie. Men zag ook graag een ontvanger in de Bijzondere Commissie, om daar de belangen van de ontvangers te verdedigen.

Op 27 februari 1940 vergaderde deze Bijzondere Commissie. De dreigende oorlog was al van invloed op de besluitvorming tijdens de vergadering. Een ambtenaar wilde met vakantie naar Duitsland. Het verlof werd toegestaan onder de voorwaarde dat het rijk geen schadevergoeding zou hoeven te betalen, wanneer hij voortijdig teruggeroepen zou worden. Een hoofd van dienst had in een bepaalde, spannende periode helemaal geen verlof toegestaan.

Er werd ook gesproken over de fusie van kantoren der directe belastingen met die van de registratie. Het ministerie stelde een regeling voor, waarbij de belangen van de ontvangers der directe belastingen niet werden geschaad. Men wilde dit doen door de fusie in een zodanig tempo uit te voeren, dat de meeste problemen door natuurlijk verloop zouden worden opgelost.

Na de meidagen waarin de Duitsers ons land binnenvielen, was de eerste bestuursvergadering van onze vereniging op 12 juli 1940. Er werd gememoreerd, dat de ontvanger der registratie de heer Rakhorst gesneuveld was. Tevens werd besloten geen Algemene Vergadering te houden. Op 3 oktober kwam men weer bij elkaar. Er werden toen louter huishoudelijke zaken besproken.

Tijdens de volgende vergadering, op 28 december in café Polen in Amsterdam, besloot de vergadering de ontvangers der registratie uit te nodigen lid van de Broederschap te worden. Een lid moest worden gemaand zijn contributie te betalen, ook een ontvanger wil op zijn tijd wel eens een slechte betaler zijn.

Op 9 mei 1941, tijdens de volgende bestuursvergadering, was sprake van een fenomeen dat Nederland jarenlang zou teisteren, de woningnood. Men besloot vertrekkende ontvangers te adviseren niet meteen de huur van hun woning op te zeggen, maar de huur even aan te houden voor hun opvolgers.

Op 17 september 1941 was er weer een bestuursvergadering in Utrecht. Er was sprake van om in 1942 een Algemene Vergadering te houden. Daar is echter, weten we nu, niets van gekomen. Er was een misverstand, waaruit de indruk was ontstaan dat een collega zijn contributie niet had betaald. Penningmeester boos, collega boos; de voorzitter nam op zich de heren weer met elkaar te verzoenen.

De gebeurtenissen die er toe zouden leiden dat de Broederschap in 1942 tijdelijk ophield te bestaan, wierpen hun schaduwen vooruit bij de bestuursvergadering op 11 november 1941. De Duitsers wilden een centrale van ambtenaren, die zou moeten samensmelten met de vakorganisaties in het vrije bedrijf. Men besloot de leden te adviseren voorlopig nog niet te bedanken.

In goed anderhalf jaar was er een vrij grimmige sfeer gegroeid. Na de Duitse inval was er een situatie ontstaan, die de Nederlanders in geen eeuwen hadden meegemaakt: een militaire bezetting door een vreemde mogendheid. Aanvankelijk hoopte men, dat de bezetting een uitsluitend militair karakter zou hebben, waarvan de burger in zijn dagelijkse leven weinig zou merken. Dit optimisme werd gevoed door sussende en geruststellende uitspraken van de Duitse autoriteiten. Het is daarom niet verwonderlijk dat op de bestuursvergaderingen van onze vereniging niet bepaald gewichtige onderwerpen voorwerp van discussie waren.

Geleidelijk aan echter werden er maatregelen getroffen, die de Nederlanders in hun vrijheid beknotten en hen, en hun organisaties, steeds meer in de greep van de Duitsers brachten. Bedrijven en overheid werden tot medewerking met de bezetters gedwongen. Men gaf die medewerking vaak alleen om de mensen voor gedwongen arbeid in Duitsland te vrijwaren en om de eigen organisatie in stand te houden tot er betere tijden waren aangebroken. Hoewel het bedrijf of de dienst met de Duitsers meewerkte of min of meer lijdelijk verzet pleegde, waren er onder de medewerkers mensen die deel uitmaakten van het ondergrondse verzet.
Op het Ministerie van Financiën werden door de bezetters notoire N.S.B.-ers als mr. Rost van Tonningen de echtgenoot van 'de weduwe', en Rambonnet aangesteld. Van openlijk verzet en tegenwerking kon daarom geen sprake zijn. Na de oorlog is er in de Belastingdienst onrust geweest over de rol van prominente hoofdambtenaren op het ministerie. De betrokkenen werden na onderzoek gerehabiliteerd.

De eerste ernstige maatregelen waar de ambtenaren mee werden geconfronteerd, waren gericht tegen de Joodse burgers. Reeds in augustus 1940 kreeg de overheid te horen dat Joden niet tot ambtenaar mochten worden aangesteld. Joodse ambtenaren mochten geen promotie maken. In september 1940 moesten alle ambtenaren een formulier invullen, dat later bekend werd als de 'Ariërverklaring' of de 'niet-Joodverklaring'. Men moest verklaren of men al dan niet Jood was. Er werd door de dienstleiding druk uitgeoefend, invulling van de verklaring was niet facultatief. Het moest gewoon, weigeren zou tot ontslag leiden. De verklaring werd door alle ambtenaren, inclusief de belastingambtenaren, ingevuld. Weigeringen kwamen praktisch niet voor. Onder de invullers waren ook degenen, die later actief meededen in het verzet en deze houding zelfs met hun leven hebben moeten betalen.

Er werden in de oorlogsjaren ook nieuwe belastingen ingevoerd. De loonbelasting werd in 1940 afgekondigd, evenals een nieuwe omzetbelasting. In 1941 werd de Wet op de Inkomstenbelasting 1914, die geheven werd volgens het bronnenfictiesysteem, vervangen door het Besluit Inkomstenbelasting 1914, dat het reële stelsel hanteerde. Mede als gevolg van de nieuwe maatregelen stegen de belastinginkomsten met 474 miljoen, voor die dagen een zeer forse toename. De ontvangers en hun medewerkers hadden dan ook geen gebrek aan werk.

In 1942 braken er slechte tijden aan voor de Broederschap. Reeds in juli 1940 was het bestuur van het N.V.V. afgezet en vervangen door de foute H.J. Woudenberg. Aan de besturen van de andere grote centrales ,CNV en RKWV, werden Duitse controleurs toegevoegd. Op 24 april 1942 werd de oprichting van het Nederlands Arbeidsfront (NAF) bekendgemaakt, waarin alle centrales en bonden zouden moeten opgaan. Op 1 mei 1942, 'de dag van de arbeid', zou de nieuwe organisatie gaan functioneren. In juni 1942 werd een verordening uitgevaardigd, waarbij de CHRA en de aangesloten bonden werden ontbonden, de leden werden automatisch aangesloten bij het NAF.

De leden van de Broederschap bedankten toen en bloc, zodat de vereniging formeel ophield te bestaan. Een dergelijke leegloop vond niet alleen bij de Broederschap plaats, ook bij de andere bonden van ambtenaren bedankten de niet foute leden massaal. Zij die bleven, hadden na de oorlog wat uit te leggen. Voor zover zij niet werden 'weggezuiverd' omdat zij ook anderszins fout waren geweest, werd in veel gevallen hun verdere promotie geblokkeerd. De eigendommen van de Broederschap werden in beslag genomen en toebedeeld aan het NAF. Zo verdwenen onder meer f 100,- banksaldo en f 4500,- aan effecten. De geschiedenis van de Broederschap moet hier dus onderbroken worden.

Er was wel onderling contact. De afdeling Noord-Holland/Utrecht vergaderde stiekem op het kantoor der invoerrechten en accijnzen in Amsterdam. Een bezigheid die niet zonder gevaar was. Als de bezetters hier een daad van verzet in zagen, zouden de deelnemers ongetwijfeld in een concentratiekamp terecht gekomen zijn. Het is de vraag of de brave, burgerlijke ontvangers het daar heersende barbaarse systeem zouden hebben overleefd.

Het personeel merkte al gauw dat de ontvangers stiekem vergaderden. Ondanks het feit, dat er een NSB-er onder deze mensen was, heeft dit nooit tot verraad geleid. Er zijn aanwijzingen, dat ook in andere afdelingen ontvangers elkaar periodiek troffen.

Het Inspecteursverzet

Een aantal inspecteurs pleegde verzet. Hun verzet is later bekend geworden als het 'Inspecteursverzet'. De inspecteurs legden aanslagen op, waarvan de kohieren niet naar de ontvangkantoren gingen. Op de inspecties werd een schaduwkohierenadministratie gevoerd. De ontvangsten gingen naar het Nationaal Steun Fonds. Het NSF financierde met de ontvangsten ondermeer het levensonderhoud van onderduikers en hun gezinnen.

Het bestuur van de Broederschap verleende zijn medewerking aan het tot stand komen van de NSF. Ter wille van de veiligheid konden de bestuursleden hierbij niet op de voorgrond treden. Uit ons archief blijkt niet in hoeverre de ontvangers verder een rol in het Inspecteursverzet gespeeld hebben. Wel is bekend dat tenminste een ontvanger zich met dergelijke activiteiten bezig heeft gehouden. De betrokkene is inmiddels overleden, zodat er geen nadere informatie kon worden ingewonnen.

Van de aan het Inspecteursverzet deelnemende inspecteurs zijn er twee gefusilleerd, n.l. Evenhuis en Bosch. De laatste werd gefusilleerd op de dag voorafgaande aan de bevrijding.

Ontvangers in het verzet

Van twee ontvangers is bekend, dat zij actief zijn geweest in het verzet, dat zijn: erelid en oud-voorzitter van de Broederschap J. de Bree en oud-collega mr. M.G.C.J. Otten.

J. de Bree werd in februari 1941 als jong ambtenaar van Utrecht verplaatst naar de inspectie der invoerrechten en accijnzen te Leeuwarden. Zijn hoofd van dienst daar was de inspecteur Evenhuis, die later als één van de deelnemers aan het Inspecteursverzet werd terechtgesteld. Op de inspectie Leeuwarden, die een belangrijke plaats innam in het verzet werkte ook de bekende verzetsman Krijn van der Helm als commies en later als controleur. Ook Van der Helm verloor het leven na verraad als gevolg van infiltratie in zijn groep.

De Bree en zijn vrouw verborgen in hun woning in Leeuwarden een gezin, waarvan de man als Rijksduitser bij de Wehrmacht was ingelijfd. Deze man deserteerde en dook met zijn gezin onder. Het verbergen van deserteurs bestraften de Duitsers in het algemeen met de doodstraf. Op een dag hoorde De Bree, dat er praatjes rondgingen, dat hij een Joods gezin verborg. Voor de onderduikers werd een ander adres gezocht en gevonden. Deze mensen hebben de oorlog overleefd.

Aanvankelijk verrichtte De Bree koeriersdiensten. Hij vervoerde clichés voor de illegale pers, bonkaarten en geld. De Bree werd de vertrouwensman en de officieuze secretaris van Evenhuis; hij hield ondermeer de schaduwkohieradministratie bij. Op een kwade dag arresteerden de Duitsers de dochter van Evenhuis. Er werd een plan gesmeed om de jongedame vrij te kopen. De Bree ging met een koffer met f 100.000,- en een brief naar het hol van de leeuw: het hoofdkantoor van de Duitse politie in Amsterdam aan de Euterpestraat, tegenwoordig de Gerrit van de Veenstraat. Een berucht adres, niet in het minst door de martelpraktijken, die daar plaats vonden. Men moest dus wel over moed en sterke zenuwen beschikken om daar naar binnen te stappen, zeker als men al de nodige boter op het hoofd had.

De Duitsers voelden De Bree duchtig aan de tand. Hij bleef echter goed zijn rol spelen van eenvoudige boodschapper die alleen maar een koffertje en een brief weg moest brengen. Ons erelid kwam weer veilig thuis in Leeuwarden, de dochter van Evenhuis werd later in vrijheid gesteld.

Later in de oorlog moest De Bree onderduiken omdat de groep waar hij deel van uitmaakte, was verraden door een infiltrante. De infiltrante is later door het verzet geliquideerd. De Bree dook onder op verschillende adressen in Maartensdijk, Utrecht en Bilthoven. Tijdens zijn onderduikperiode in Bilthoven vond er een razzia plaats, waarbij de Duitsers benauwend dicht bij zijn adres kwamen. Uit een nabijgelegen huis vluchtte een onderduiker in paniek weg. De man werd neergeschoten en viel voor het huis waar De Bree verbleef. Een Duitse officier liep naar het slachtoffer toe en schoot hem dood. Daarna werd de actie afgeblazen. De Bree was door het oog van de naald gekropen.
Na de oorlog werd J. de Bree benoemd tot controleur en ontvanger. Hij werd benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau. In 1978 verliet hij de Belastingdienst als hoofdontvanger(A).

Een andere ontvanger die een belangrijke rol in het verzet speelde is oud-collega mr. G.M.C.J. Otten. Gerard Otten werd in 1901 geboren in Erp, waar zijn vader burgemeester was. Zijn vader kocht daar een huis, dat later onderwerp zou worden in een door dr. Frans Govers geschreven boek, 'Pyjama House'. Na het overlijden van hun ouders bleven de zusters Thea en Antoinette en de broers Gerard en Harrie dit pand bewonen. Het waren mensen van aanzien in hun gemeente en in hun regio. Deze hardwerkende en behulpzame mensen konden nimmer bevroeden dat ze ooit illegale werkers zouden worden.

Gerard begon op 1 november 1925 zijn loopbaan als ontvanger met de waarneming van het kantoor 's Heerenberg. Bij het uitbreken van de oorlog was hij hoofd van het kantoor Gemert. Per 1 november 1941 werd hij hoofd

van het kantoor der invoerrechten en accijnzen in 's Hertogenbosch.
In de oorlogsjaren zijn veel Geallieerde vliegtuigen in ons land neergestort. Vaak wisten bemanningsleden zich per parachute te redden. Meestal was hen voor het verdere verloop van de oorlog het lot van krijgsgevangene beschoren, sommigen echter wisten met hulp van de illegaliteit via België, Frankrijk en Spanje hun thuisbasis in Engeland weer te bereiken. Dat was voor de Geallieerden erg belangrijk, vliegtuigen waren gemakkelijker te vervangen dan bemanningen, waarvan de opleiding toch al gauw een jaar vergde.

Op het verbergen van piloten stond onherroepelijk de doodstraf. De Duitsers maakten dat herhaaldelijk via aanplakbiljetten en de pers bekend. Dat weerhield de broers en zusters Otten er niet van actief te zijn bij de pilotenhulp. Hun woning was voor bemanningsleden van Geallieerde vliegtuigen een doorgangshuis. Omdat er voor iedere vluchteling een schone pyjama klaar lag, kreeg het huis de bijnaam 'Pyjama House'.

In totaal hebben 51 bemanningsleden een gastvrij onthaal gevonden in huize Otten. Van hen hebben er twee Engeland voor D-day bereikt, dertien zijn onderweg in België en Frankrijk bevrijd, één man is op de vlucht doodgeschoten, zevenentwintig vluchtelingen zijn onderweg gearresteerd en van acht mensen is verder niets bekend.

De zevenentwintig gearresteerden zijn stevig ondervraagd, maar hebben niets losgelaten. Na de oorlog wist één van hen te vertellen, dat de naam Otten bij de Duitsers bekend was. Vermoedelijk was het aan onderlinge naijver tussen Duitse diensten en de snelle bevrijding van Brabant te danken, dat de Ottens heelhuids de oorlog hebben overleefd.

Het is ook opmerkelijk, dat de activiteiten in Erp nooit tot verraad of ongelukken door loslippigheid hebben geleid. In een kleine gemeenschap kon niet alles verborgen blijven, er was wel eens medische hulp nodig, men had huispersoneel, er kwam wel eens iemand onverwacht binnenlopen, de piloten werden gehaald en gebracht. Vermoedelijk is men langs de rand van de afgrond gelopen.

Broer Harrie ontving na de oorlog namens de familie een groot aantal hoge buitenlandse onderscheidingen. In 1992 is er over de belevenissen van de familie Otten een goed gedocumenteerd en rijk geïllustreerd boek verschenen, het eerder genoemde 'Pyjama House'.

Gerard Otten is na de oorlog weer gewoon door gegaan met zijn werk als ontvanger. Van juni 1949 tot 1 juli 1961 was hij hoofd van het kantoor der directe belastingen in Den Bosch, van 1 juli 1961 tot zijn pensionering op 1 november 1966 was hij hoofd van het kantoor Bussum. Na zijn pensione-

ring is hij rechten gaan studeren, die studie leverde hem na ruim twee jaar de meesterstitel op. Daarna heeft hij met zijn echtgenote veel gereisd. Ze maakten onder andere een tocht door de woestijn. Hij woont nu weer in Den Bosch, vanuit zijn flat kijkt hij uit over het gebied, waar hij zo veel heeft meegemaakt.

Het einde van de oorlog

Twee ontvangers hebben door oorlogsomstandigheden het leven verloren. A.Koot kwam om het leven toen de trein waarin hij reisde, werd beschoten door Geallieerde vliegtuigen. J.Breyer werd doodgeschoten door de landwacht, toen hij op een buitenweg fietste. Waarschijnlijk had hij niet gehoord dat hem toegeroepen werd te stoppen en af te stappen.

Uit de stukken blijkt dat een aantal ontvangers in de laatste fase van de oorlog moest evacueren. Bij hun thuiskomst, na de oorlog, kwamen zij tot de conclusie dat hun huis vernield was en dat ze de inboedel ook kwijt waren.

Op 5 mei 1945 was het land bevrijd. Men kon gaan beginnen met de wederopbouw.

De oorlog was voorbij maar had diepe sporen nagelaten. De periode 1945-1960 staat grotendeels in het teken van de Wederopbouw.

De eerste paragraaf beschrijft aan de hand van notulen en verslagen van de vergaderingen van de Broederschap hoe men in de eerste jaren na de oorlog de draad weer oppakte. Daarna wordt de onrust rond de opleiding van ontvangers en rond de instelling van de coördinatiebureaus beschreven Vervolgens komt de soms moeizame verhouding met het ministerie aan de orde. De slotparagraaf handelt ondermeer over het 85-jarig bestaan van de Broederschap en de laatste beslommeringen van de oorlog. Anekdotes en kleine onderwerpjes staan weer gerangschikt onder jaartallen en kopjes.

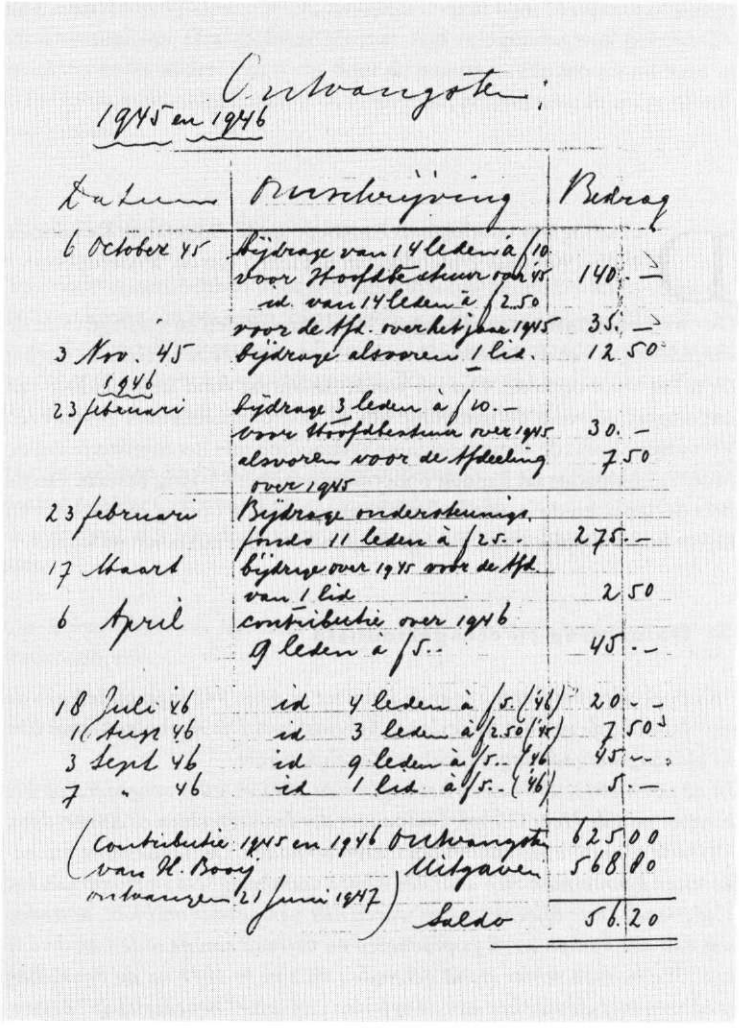
Opluchting en eensgezindheid

"Kasboeken en bescheiden over de jaren tot en met 1942 ingezonden aan de gevolmachtigde van het Nederlands Arbeidsfront. Dit ingevolge besluit van de afdelingsvergadering, er was een feitelijk tekort.
In de jaren 1943, 1944 en in het begin van 1945 in stilte vergaderd op het kantoor van de Heer Olthof, Ontvanger der Invoerrechten te Amsterdam. Officiële of andere bijeenkomsten waren verboden. De clandestiene bijeenkomsten kenmerkten zich door een innige saamhorigheid en trouw aan het Vaderland. Deze bijeenkomsten waren niet van gevaar ontbloot, omreden dat van alle kanten werd gespionneerd en verraad aan de orde van de dag was. We hebben echter stand gehouden en zijn in 1945 na de bevrijding wederom met nieuwe lust aan de opbouw van onze "Broederschap" begonnen.

Amsterdam, november 1945
De penningmeester"

Met deze woorden opende de penningmeester van de afdeling Noord-Holland/Utrecht in 1945 zijn kasboek. Aan de vijf duistere jaren van bezetting was een einde gekomen. Tussen de regels door proeft men het gevoel van opluchting, van bevrijding.

De woorden van de penningmeester sluiten goed aan bij de eensgezindheid

Ontvangsten 1945 en 1946

Datum	Omschrijving	Bedrag
6 October '45	Bijdrage van 14 leden à f 10 voor Hoofdbestuur over '45	140.–
	id. van 14 leden à f 2.50 voor de Afd. overschrijving 1945	35.–
3 Nov. 45	bijdrage alsvoren 1 lid.	12.50
1946 23 februari	bijdrage 3 leden à f 10.– voor Hoofdbestuur over 1945	30.–
	alsvoren voor de Afdeeling over 1945	7.50
23 februari	Bijdrage ondersteunings fonds 11 leden à f 25.–	275.–
17 Maart	bijdrage over 1945 voor de Afd. van 1 lid	2.50
6 April	contributie over 1946 9 leden à f 5.–	45.–
18 Juli '46	id 4 leden à f 5.– ('46)	20.–
16 Sept '46	id 3 leden à f 2.50 ('46)	7.50
3 Sept '46	id 9 leden à f 5.– ('46)	45.–
7 " '46	id 1 lid à f 5.– ('46)	5.–
(Contributie 1945 en 1946 ontvangsten van H. Booy ontvangen 21 Juni 1947)		625.00
	Uitgaven	568.80
	Saldo	56.20

Kosten vergadering *f* 6,50. Kasboekje van de Broederschap van ontvangers, 1947

van dat eerste bevrijdingsjaar en van de wil om de schade te herstellen, om terug te keren naar de manier van leven, zoals men dat voor de oorlog gewend was geweest. 'Voor de oorlog' was tijdens en na de oorlog een begrip waarmee men bedoelde 'toen alles nog goed was'. Vooroorlogse kwaliteit van goederen stond tegenover surrogaat. De mensen hadden hun buik vol van alle rommel, geestelijk en materiëel, die ze in de oorlog hadden moeten slikken.

In de eerste maanden na de bevrijding was openbaar vervoer nog maar gedeeltelijk mogelijk. Particulier vervoer ging alleen nog per fiets. Stads- en streekbussen waren in grote aantallen door de Duitsers gevorderd en

weggesleept naar hun land. Door sabotage en oorlogshandelingen waren vele kilometers spoorlijn vernield. Het herstel van de elektrische leidingen heeft nog vele jaren geduurd. Sommige lijnen moesten opnieuw worden aangelegd. Tot ver in de vijftiger jaren zag men op de stations nog de puffende en rokende locomotieven. Heel romantisch, maar niet altijd even comfortabel.

Het spreekt daarom vanzelf dat de Broederschap de eerste maanden na de bevrijding nog weinig activiteiten kon ontplooien. Men had trouwens ook wel andere zorgen aan het hoofd. Er waren ontvangers die moesten proberen huisvesting voor hun gezin te vinden, omdat huis en inboedel door oorlogshandelingen waren verwoest. Er waren ook ontvangers die de administratie verbrand in hun verwoeste kantoren aantroffen.

Uit de stukken in het archief blijkt, hoe één van die ontvangers de zaken aanpakte. Op de inspectie waren registers, afschriften van kohieren. Hij liet de registers overnemen en door uit de verbrande resten van de administratie zoveel mogelijk gegevens op te diepen, kon een begin worden gemaakt met het herstel. Uiteindelijk wist deze oude collega met zijn mensen de zaak voor bijna honderd procent te herstellen.

De eerste na-oorlogse bestuursvergadering

Toen de eerste, chaotische tijd na de bevrijding voorbij was, hervatte de Broederschap haar activiteiten. De eerste bestuursvergadering vond plaats op 16 november 1945 in Amersfoort. Er was toen sprake van de oprichting van een federatie van de bestaande verenigingen van belastingambtenaren. De verenigingen zouden binnen de federatie hun zelfstandigheid behouden. Zoals we nu weten, is daar niets van terechtgekomen. De belastingambtenaren liepen wat dat betreft aardig in de pas met hun landgenoten. Met de mond werd wel beleden dat alles anders moest maar men keerde toch massaal terug naar de vooroorlogse organisaties en politieke partijen. De Nederlanders waren niet zo veranderingsgezind.

Tijdens deze eerste bestuursvergadering na de oorlog werd ook gesproken over geruchten dat het ministerie van plan zou zijn inspecteurs te bevoordelen, ten koste van de andere ambtenaren.

De eerste na-oorlogse algemene vergadering

Op 16 maart 1946 werd de eerste na-oorlogse algemene vergadering gehouden in Esplanada, de foyer van de Utrechtse schouwburg. In de convocatie was de mededeling opgenomen, dat er deze keer geen gezamenlijke maaltijd zou worden genuttigd. Dat was niet zo verwonderlijk, want het voedsel was nog op de bon en met het openbaar vervoer was het nog zo gesteld, dat de

vergadering redelijk vroeg moest worden beëindigd, wilden de deelnemers nog dezelfde dag thuis komen.
De ontvangers zonden bij deze gelegenheid een telegram aan H.M. de Koningin, met de volgende inhoud:
"De Broederschap van Ontvangers der Directe Belastingen, Invoerrechten en Accijnzen, voor de eerste maal na de bevrijding in algemene vergadering in Utrecht bijeen, geeft hiermee uiting aan hare gevoelens van groote blijdschap en dankbaarheid met de herwonnen vrijheid van het Vaderland en stelt er prijs op Uwe Majesteit hare blijvende trouw en verknochtheid te betuigen."

Er waren nog wat naweeën uit de oorlog: bij sommige leden was wat mis gegaan met een invasievoorschot en ook werd er gesproken over de rechtspositie van gewezen onderduikers.

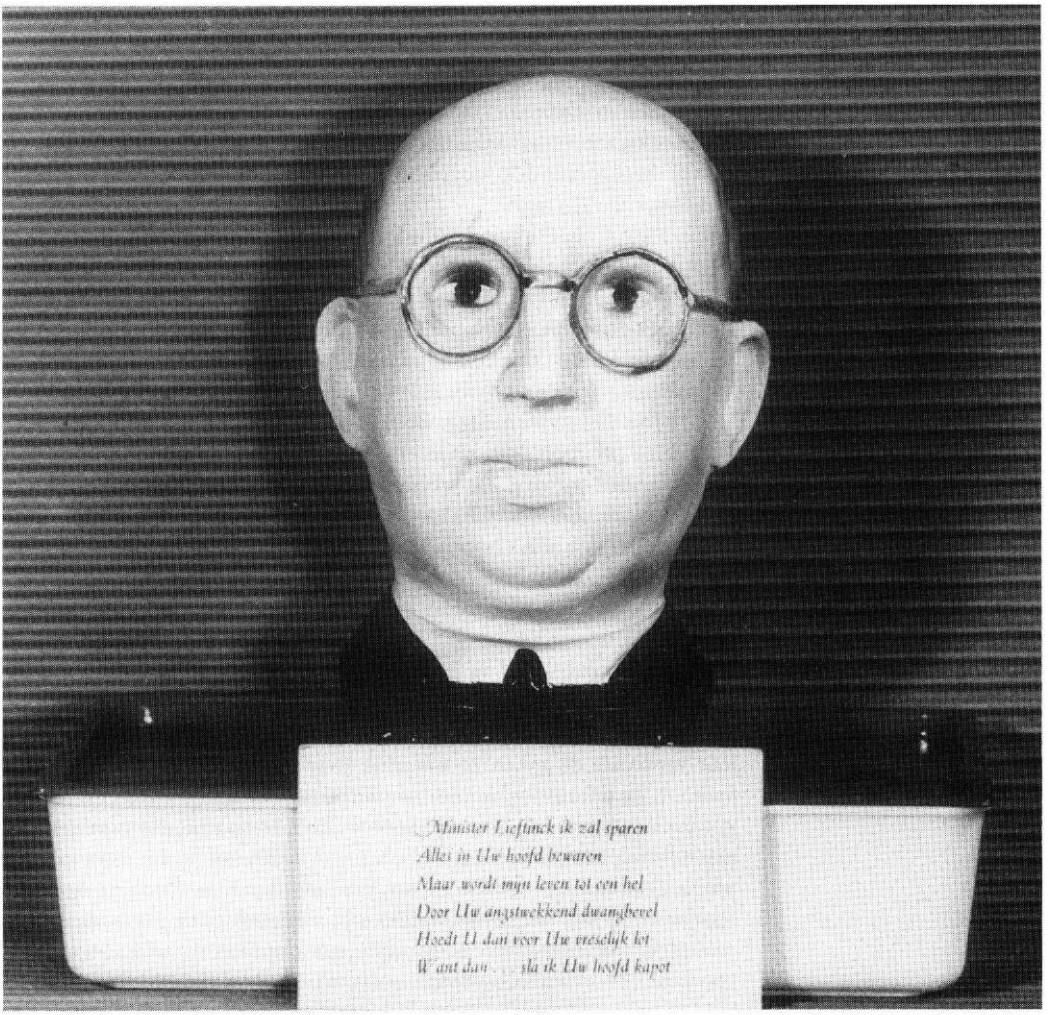
Een spreker maakte zich zorgen over de geruchten, dat inning en heffing, conform het Indische en Duitse model, op de inspecties terecht zou komen. De voorzitter kon hem geruststellen. Nu weten we dat die vragenstellende broeder een profetische geest had, 45 jaar later was het inderdaad zo ver.

Er was ook een lid dat ijverde voor een opleiding tot ontvanger, uitsluitend voor hen die uit het corps voortkwamen. Met 'corps' bedoelde hij de Belastingdienst. Hij beargumenteerde dit door te stellen dat er onder de lagere ambtenaren voldoende geschikte krachten waren. Afkeurende interrupties waren zijn deel.

Eén van de leden die het woord voerde, is nog altijd in ons midden, namelijk J.A. Bosse uit Wageningen. Bosse hield in 1946 de vergadering voor dat de ontvangers een relatief kleine groep waren, zodat zij zich niet moesten verbazen dat zij soms achtergesteld werden bij bijvoorbeeld de inspecteurs.

Het pas ingediende wetsontwerp van de Wet op de Vermogensaanwasbelasting kwam ook even ter sprake. Deze wet beoogde de door zwarte handel en collaboratie veroorzaakte vermogensvorming 'weg te belasten'. De Belastingdienst heeft deze wet goed uitgevoerd. De toenmalige minister van Financiën Lieftinck is er onsterfelijk mee geworden. Nederland was één van de eerste landen in Europa die op monetair gebied de zaken weer in orde had. De ontvangers en hun medewerkers hadden daar een belangrijk aandeel in.

Tijdens de vergadering werden de vele leden en buitengewone leden herdacht, die in de oorlogsjaren overleden waren. Twee van hen stierven door oorlogsgeweld.

Spaarpot voorstellende het hoofd van de minister van Financiën P. Lieftinck.
Minister Lieftinck ik zal sparen
alles in uw hoofd bewaren
maar wordt mijn leven tot een hel door uw angstwekkend dwangbevel hoedt U dan voor Uw vreselijk lot
want dan ..... sla ik Uw hoofd kapot.

De bestuursvergadering van 13 april 1946

Op 13 april 1946 was er weer een vergadering van het bestuur. Er werd opgemerkt dat het Georganiseerd Overleg nog niet in ere was hersteld. Men maakte zich zorgen over het herstel van de drie grote zuilen, die volgens de geruchten met politieke steun bezig zouden zijn de andere centrales buiten spel te zetten.

Tijdens de vergadering kondigde de voorzitter aan dat hij zal aftreden. Hij noemde verschillende redenen op om zijn besluit toe te lichten. Eén ervan zal u verbazen:

"Hij voelt er niet veel voor op te komen voor de belangen van een corps, waartoe steeds minder oud-surnumerairs behoren."

In 1946 waren er voor het eerst sinds de oorlog verkiezingen geweest, nu er weer een regering was aangesteld conform de bepalingen van de Grondwet, nam het bestuur van de Broederschap zich voor bij de nieuwe bewindslieden audiënties aan te vragen.

Eind 1946 verwachtte men dat de Vermogensaanwasbelasting en de Vermogensheffing Ineens 4 miljard en enkele miljarden zou opleveren. In 1939 was de opbrengst van alle rijksontvangsten nog 475 miljoen. De ontvangers konden dus hun borst nat maken.

1946: Tekort aan fietsbanden en schoenen

De sobere tijd wordt geïllustreerd door het verzoek van de Broederschap aan de minister om fietsen en banden ter beschikking te stellen aan ontvangers, omdat die anders hun persoonlijke onderzoeken niet meer konden uitvoeren. Fietsen en banden waren tot laat in de veertiger jaren op de bon. Als men al een bon had, moest men nog wachten tot de rijwielhandelaar weer mondjesmaat bevoorraad was.

Later in dat jaar werden er inderdaad schoenen en fietsbanden beschikbaar gesteld. Met de verdeling was de plaatselijke inspecteur belast. Een inspecteur verdeelde de zaken zo oneerlijk over de inspectie en het ontvangkantoor, dat de ontvangkantoormensen buiten hun hoofd van dienst om een protesttelegram aan de directeur zonden. De directeur riep de inspecteur op het matje en het slot van het liedje was dat deze man zijn excuses aan het ontvangkantoor moest aanbieden. Uit de stukken blijkt dat het tussen die ontvanger en die inspecteur nooit meer helemaal goed gekomen is. De ontvanger veronderstelde dat de inspecteur jaloers was op zijn aanzienlijke vermogen, maar dat kunnen ook wel roddelpraatjes zijn geweest.

Een andere ontvanger kreeg van zijn inspecteur geen schoenen, terwijl de brave man er nog maar een paar had en dat waren nog wel dansschoenen. Toen hij daarmee door de sneeuw moest baggeren werd het hem te gek. Op zijn dansschoenen ging hij naar zijn directeur. Hoe het gesprek verlopen is, vermeldt de historie niet. De ontvanger ging wel op een paar van 's rijkswege verstrekte schoenen door de sneeuw naar huis. Met droge voeten naar verondersteld mag worden.

Het gewone leven komt weer op gang

Op 25 oktober 1946 vergaderden de ontvangers voor de tweede maal dat jaar. Het ging weer beter met het land, er kon weer gezamenlijk een maaltijd

worden genuttigd en er was zelfs weer een borrel verkrijgbaar.
Er waren 70 deelnemers aan deze vergadering. De stemming was wat geagiteerd; de broeders waren wat opgewonden over het aangekondigde vertrek van de voorzitter. Deze liet zich echter onder applaus, overhalen om te blijven. Het argument van het te grote aantal niet oud-surnumerairs onder de leden kwam niet ter sprake.

In de notulen werd nog vermeld, dat een door het Nederlands Arbeidsfront ingepikte duplicator was teruggevonden.

In december 1946 had het bestuur een onderhoud met de Directeur-Generaal. Er werd ondermeer gesproken over het grote aantal vacatures in de ontvangersgelederen, nu er al sinds 1942 geen ontvangers meer waren aangesteld. Van de mogelijkheid dat surnumerairs van de sinds 1939 bestaande Rijks Belastingacademie voor het ontvangersambt zouden kiezen, had de afvaardiging van de Broederschap geen hoge pet op. Gezegd werd: "De surnumerairs willen een graad, zoals aan de Economische Hogeschool, ze moeten niets hebben van kohieren en journalen." De geschiedenis toont aan, dat deze afvaardiging het goed gezien had.

Over het jaar 1946/47 verscheen er weer een jaarverslag, de vereniging telde 111 gewone en 58 buitengewone leden, terwijl er 3 ereleden waren. Deze verhouding toont al aan, dat er met de doorstroming iets mis was. Het vermogen bedroeg toen f 578,-, het Ondersteuningsfonds kon over f 7500,- beschikken.

Het verslag van de jaarvergadering 1947 geeft aan, dat er weer normale tijden waren aangebroken. De Rijksadvocaat hield een lezing en er werd weer driftig gemopperd over de salarissen en de scheve verhouding met de rechtspositie van de inspecteurs. Een collega vierde dat jaar zijn 50-jarig jubileum, dat zal nu in het vut-tijdperk niet meer voorkomen, maar wie weet wat de jonge collega's te wachten staat nu de vergrijzing van de bevolking toeneemt.

1947: Inspecteurswerk, jongenswerk

Ontvangers zijn mensen, niets menselijks is hen vreemd. Zo willen zij wel eens roddelen. Een bestuurslid schreef in een brief in december 1947 over een pas aangesteld hoofd van een inspectie der invoerrechten en accijnzen: *"Zijn collega's van de directe belastingen zeggen, dat zijn taak maar jongenswerk is. Het summum wat door een inspecteur der invoerrechten en accijnzen kan worden bereikt, is een gepantserde smokkelauto te pakken te krijgen."*

Belgische smokkelauto is na een wilde achtervolging door Nederlandse ambtenaren in Weert tegen de kerk tot stilstand gekomen.
Op het Heilig Hart Beeld de tekst: "Komt allen tot mij die belast en beladen zijn".

1948: De Broederschap 75 jaar

In 1948 bestond de Broederschap 75 jaar. Deze gebeurtenis werd op feestelijke wijze herdacht. Zoals U ziet was het menu in fiscale termen opgesteld:

MDCCCXXIII
MCMXLVIII
*

Menu

Zoals de invordering in etappen voltrokken wordt, zo wordt ook ons diner langs lijnen van geleidelijkheid "geïnd", maat niet met dezelfde tussenruimten, omdat dan om te beginnen de soep koud zou worden.Derhalve, bij tijdige aanvang:

A.Hors d'Oeuvre Varié
Toast et beurre

—

D.Crème a l'Argenteuil

—

Een kort uitstel om aanwezigen in de gelegenheid te stellen iets in het midden te brengen. Dit is te vergelijken met ruggespraak tussen deurwaarder en Ontvanger omtrent het al dan niet voortzetten der vervolging.

B.Coeur de filet de Boeuf
à la Jardiniere
Pommes Nature.

—

Een korte prolongatie wordt gesloten, alvorens tot de executie over te gaan.

—

Thans pantsert de Ontvanger zijn goed hart met een ijskorst en plukt de vruchten der vervolging:

Glace aux Fruits.

18 september 1948.

Voor een goed begrip, de letters A, D en B staan voor aanmaning, dwang-

bevel en beslag.

De Opleiding tot Ontvanger

Het jaar 1949 was een belangrijk en veelbewogen jaar voor de ontvangers. Sinds 1942 waren er geen ontvangers meer benoemd, als gevolg daarvan was er een groot aantal kantoren vacant. Het was duidelijk, dat er wat moest gebeuren.

De ontvangers bestonden in 1949 uit 3 categorieën: zij die vroeger surnumerair geweest waren, oud-surnumerairs van de grondbelasting en zij die het ontvangersexamen hadden afgelegd. Aan het ontvangersexamen konden ambtenaren deelnemen die een middelbare opleiding (Gymnasium, H.B.S. of Staatsexamen) hadden genoten en zes dienstjaren als ambtenaar hadden. De ontvangers die het ontvangersexamen hadden afgelegd werden in 1949 in aantal verre overvleugeld door de oud-surnumerairs. In het spraakgebruik werden de oud-surnumerairs 'raskippen' genoemd, de anderen waren de 'boerenkippen'.

De opleiding voor het ontvangersexamen was een particuliere zaak. De opleiding werd verzorgd door de heer Karmelk, chef kabinet bij het Ministerie van Financiën en auteur van vele boekwerken over belastingwetten, uitgegeven door Noorduyn. "Wat staat er in Karmelk?", was vroeger een gevleugeld woord in de Belastingdienst.

Men kende ook nog de 'verlichte ontvangers'; ambtenaren die voor de oorlog hadden deelgenomen aan het verlicht ontvangersexamen. Het was de bedoeling dat zij de kleine kantoren zouden gaan beheren. Velen van hen kwamen echter op de inspecties terecht, waar zij aanslagregelend of controlerend ambtenaar werden. Een cynische ontvanger schreef aan het bestuur dat men deze lieden beter 'verlichte inspecteurs' kon noemen.

De verwachting dat de in 1939 gestichte Rijks Belastingacademie voor de aanvoer van ontvangers zou zorgen, werd nooit bewaarheid. Tijdens het hele bestaan van dit instituut is slechts één ontvanger afgeleverd; een collega die het ontvanger zijn aantrekkelijker vond dan het leven van een inspecteur. In een folder van de Belastingacademie uit 1954 staat vermeld dat er 'in bijzondere gevallen aanleiding kan zijn een surnumerair tot hoofd–ontvanger-titulair of tot hoofdontvanger te benoemen'.

Om in de vacatures op de kleine kantoren te voorzien, werd in 1949 het beheerdersexamen ingesteld. In het hoofdstuk 'De Beheerders' kunt u meer lezen over het wel en wee van de beheerders. De laatste beheerders werden nog in de ontvangersrangen benoemd en werden gewaardeerde leden van de Broederschap.

In 1949 werd ook besloten een ontvangerscursus, later 'Opleiding tot Ontvanger genoemd', in het leven te roepen. Deze opleiding zou tweeëneenhalf jaar gaan duren en was in beginsel bedoeld voor controleurs, verificateurs en adjunct- accountants.

Waren de ontvangers nu blij dat er eindelijk versterking zou komen, zodat alle kantoren weer bezet zouden kunnen worden? Helaas, helaas, dat waren ze niet. Integendeel, ze waren heel boos! Ter herinnering, toen een ontvanger in 1946 op de algemene vergadering een dergelijke opleiding voorstelde, werd hij getrakteerd op afkeurende interrupties. De voorzitter, dezelfde die al eerder wilde aftreden maar zich liet overhalen om toch maar te blijven, trad nu echt af; ondermeer vanwege 'de voortschrijdende afbraak van het ontvangersambt'.

Op 30 juni 1949 zond de Broederschap een rekest aan de minister, waarin ernstig bezwaar werd gemaakt tegen de ontvangersopleiding. Men was van mening dat de selectie wel zeer onvolkomen putte uit het reservoir van de Nederlandse samenleving. Er werd in het rekest gesproken van een onlogische, oneconomische en zeer kostbare opleiding.

De ontvangers hadden een voorstel. Zij wilden aan de Belastingacademie de opleiding tot ontvanger en inspecteur der invoerrechten en accijnzen combineren en de hoofden van de inspecties der invoerrechten en accijnzen te zijner tijd recruteren uit de ontvangers. In hetzelfde rekest werd weer geklaagd over de hiërarchische verhouding tussen de ontvanger en de inspecteur. Die scheve verhouding zou echter nog 23 jaar blijven bestaan.

In de vijftiger jaren kreeg het bestuur van de Broederschap te maken met de ontvangersopleiding. Men was blijkbaar over de aanvankelijke bezwaren heengestapt, het is ook mogelijk dat men gewoon eieren voor zijn geld had gekozen. Hoe het ook zij, de leerlingen van de ontvangersopleiding zouden op een goede dag honderd procent van het ontvangersbestand uitmaken, en in alle bescheidenheid, daar is de Belastingdienst niet slechter van geworden.

Aanvankelijk werden de persoonlijke belangen van de kandidaat-ontvangers nog niet door de Broederschap behartigd. Pas in de jaren tachtig konden de kandidaten lid van de vereniging worden. Het bestuur van de Broederschap hield zich in het begin van de ontvangersopleiding wel bezig met het behartigen van studiebelangen. Hiertoe werd overleg gevoerd met de leider van de cursus en met de dienstleiding.

Een moeilijk punt was dat de kandidaten tijdens hun studie een kantoor moesten waarnemen. Een oudere ontvanger vertelde mij eens dat hij naast zijn studie ook nog even het toen nog vrij arbeidsintensieve maandwerk zelf

moest maken. Dit omdat er op het zeer kleine, door hem beheerde kantoor niemand anders toe in staat was. De lessen werden in die beginperiode op zaterdagmiddag gegeven. Het is duidelijk dat die cursisten van het eerste uur echte doorbijters moeten zijn geweest.

Later werd de opleiding een instituut waar het goed toeven was, dat was niet in de laatste plaats toe te schrijven aan het feit dat de eerste cursisten na het afsluiten van hun studie vaak met klachten over hun gezondheid kregen te maken.

1949: De instelling van nieuwe rangen

In 1949 werd ook bekend, dat er nieuwe rangen zouden worden ingesteld, namelijk: ontvanger, hoofdontvanger-titulair en hoofdontvanger. In 1951 werd dit voornemen gerealiseerd.

Onrust over de instelling van 'cobu's'

In 1950 was er veel onrust en boosheid in ontvangersland. In maart van dat jaar werd bekend gemaakt, dat er coördinatiebureaus, in de wandeling 'cobu's' genoemd, zouden worden ingesteld. Als reden voor deze maatregel werd het feit genoemd, dat er op vele eenheden enorme bedragen waren te vorderen, waarbij achterstand was ontstaan. Het ging voornamelijk om aanslagen Vermogensaanwasbelasting en Vermogensheffing Ineens. De meeste ontvangkantoren zouden niet over het apparaat beschikken om deze tijdelijke piek in de werkzaamheden het hoofd te bieden. Daarom werden op de inspecties cobu's in het leven geroepen, onder leiding van een inspecteur en onder het gezag van het hoofd van de inspectie. Deze bureaus hielden zich bezig met de heffing, uitstelregelingen, kwijtschelding en oninbaar lijden van de betreffende posten. Er werd een nauwe samenwerking met de Rijksaccountantsdienst voorgeschreven opdat met spoed boekenonderzoeken konden worden ingesteld.

Op het eerste gezicht is men geneigd te stellen dat men met deze maatregel zijn tijd ver vooruit was. Later bleek, dat het besluit tot instelling van cobu's niet helemaal goed onderbouwd was. De aanschrijving waarin de maatregel werd aangekondigd, was niet ondertekend door de directeur-generaal, maar door de secretaris-generaal. Dit gaf aanleiding tot geruchten dat men ook op het ministerie verdeeld was over de instelling van cobu's.

De ontvangers kwamen met cijfers waaruit bleek dat veel narigheid werd veroorzaakt door grote achterstanden op de inspecties. Van aanslagen die noodgedwongen lukraak waren opgelegd, bleven de bezwaarschriften ja-

renlang onbehandeld liggen. Met dat euvel hebben overigens ook latere generaties ontvangers te kampen gehad. Zaken waarvan afhandeling meer dan tien jaar duurde en restantlijsten waarvan 80 procent gevormd werd door uitstel wegens bezwaar, waren helaas niet uitzonderlijk.

Terug naar de cobu, een ontvanger schreef dat een veehouder bijna zijn hele veestapel dreigde te verliezen door hoge aanslagen, waarvan na bezwaar slechts f 1500,- overbleef. Van een kantoor was over 1948/49 in te vorderen 132 miljoen, bij het afsluiten van de dienst stond nog 11 miljoen open, waarvan 7 miljoen niet door de ontvanger beïnvloed kon worden. Voor een ander kantoor waren deze cijfers 64 miljoen, 4 miljoen en 2,5 miljoen.

Sommige leden stuurden wanhopige brieven naar het bestuur met opgaven van enorme aantallen beschikkingen, die zij als gevolg van onjuist opgelegde aanslagen moesten verwerken. Dat aanslagen onjuist waren opgelegd, was de inspecties niet altijd te verwijten. Ook de inspecties waren ook onderbemand. Zeker als men bedenkt dat ze met achterstanden uit de oorlog gekomen waren en dat hun taken na de oorlog enorm waren uitgebreid. Maar voor hen was na het afdoen van een bezwaarschrift de zaak af, terwijl de kantoren dan nog de nodige handelingen moesten verrichten en bovendien jarenlang een vervuilde stand invordering hadden gehad.

De ontvangers waren dus niet ten onrechte boos en gekrenkt, maar de tijd heelt alle wonden. De cobu's hebben slechts enkele jaren bestaan. U weet nu in ieder geval waarom oude ontvangers acuut last van hun bloeddruk krijgen, als het woord cobu valt.

1952: Vacatures in 'Wij van Financiën'

We zijn tegenwoordig gewend, dat vacatures tijdig bekend worden gemaakt, opdat belanghebbenden kunnen solliciteren. Dat dit niet altijd het geval is geweest, blijkt uit een verslag van 22 november 1952 van een bezoek aan de directeur-generaal. Vacatures voor hoofdontvanger en hoofd–ontvanger-titulair zullen volgens toezegging van de directeur-generaal in het vervolg in 'Wij van Financiën' worden gepubliceerd.

De hiërarchische verhouding met het ministerie

De verhouding met het ministerie waren in de jaren vijftig nog streng hiërarchisch en weinig open. In het archief bevinden zich stukken over de zaak van een ontvanger die zich er over beklaagt, dat hij voor een promotie is gepasseerd op grond van een ambtsbericht van de inspecteur. Dat ambtsbericht kan wel prima in orde geweest zijn, maar wat verbaast is dat noch de betreffende ontvanger noch het bestuur van de Broederschap dat zijn

belangen behartigde, dit ambtsbericht mocht lezen.
Wat er in dit bericht stond, zal nimmer worden onthuld, want de ontvanger wendde zich niet tot de ambtenarenrechter. Hij legde zich neer bij de gang van zaken. Hij woonde heel plezierig en had daarom bij nader inzien toch niet zoveel belang bij een verplaatsing, die aan de bevordering vast zat. Bovendien maakte het hem financiëel niet zoveel uit, omdat hij over een groot particulier vermogen kon beschikken.

In de Telegraaf van 30 oktober 1954 staat een verslag van een zaak bij de ambtenarenrechter van een hoofdinspecteur, die verplaatst en in rang verlaagd was, omdat het dossiersysteem op zijn inspectie niet in orde was. Wat in dat verslag opvalt, is dat betrokkene nooit met zijn directeur over deze kwestie gesproken had en zelfs niet op de directie was uitgenodigd om een en ander toe te lichten. De directeur zou zondermeer een vernietigend verhaal aan het Ministerie gezonden hebben.

Wat uit deze zaken blijkt is dat de Tweede Wereldoorlog blijkbaar weinig verandering had gebracht in de ambtelijke en menselijke verhoudingen. Deze verhoudingen waren gewoon nog vooroorlogs, ongeacht de politieke kleur van de bewindslieden.

1952: CHRA neemt weer deel aan Georganiseerd Overleg

In de vijftiger jaren kwam ook het Georganiseerd Overleg weer op gang. Op 9 april 1952 vond de eerste vergadering van de nieuwe Centrale Commissie plaats. Ook de CHRA was weer vertegenwoordigd. De CHRA moest wel weer vechten voor haar positie, omdat de drie grote organisaties die de zuilen vertegenwoordigden, de stelling poneerden dat in de na-oorlogse maatschappelijke constellatie categorale organisaties niet aan de onderhandelingstafel thuishoorden. De grote organisaties hanteerden hier een ander argument dan het argument dat ze voor de oorlog hadden gebruikt. Het achterliggende doel was echter niet veranderd... Men zou hier kunnen spreken van een oude wijn in een nieuwe zak.

In 1954 was er in CHRA-verband een grote ruzie met de inspecteurs, omdat deze op eigen houtje met het ministerie in de slag waren geweest voor een salarisverhoging.

In 1956 werd de CHRA veranderd in 'CHA'. De centrale stond vanaf dat moment open voor alle hogere ambtenaren.

1956: Schenking aan Hongaarse vluchtelingen

Het bestuur van de Broederschap besloot in 1956 om namens de ontvangers

f 100,- te schenken ten behoeve van de Hongaarse vluchtelingen. Een voorbeeld van de zich herhalende geschiedenis is het feit dat er nu, 37 jaar later, weer tienduizenden vluchtelingen zijn, ook uit een Balkanland.

1957: De eerste deurwaarders op een ontvangkantoor geplaatst

Het jaar 1957 deed een lang gekoesterde wens van de ontvangers in vervulling gaan. De eerste deurwaarders werden op een ontvangkantoor geplaatst.

Ontvangkantoor der directe belastingen, de deurwaarderskamer.
Arnhem, 1953

De jaarvergaderingen van '57 en '58

De jaarvergadering van 1957 werd bezocht door de Commissie ter bestudering van de voorrechten van de fiscus. Deze Commissie heeft voor het vakgebied van de ontvangers bijzonder belangrijk werk verricht. De commissie genoot gezag niet alleen bij de ontvangers, maar ook bij rechters en advocatuur. Eén van de commissieleden hield een lezing, naar aanleiding daarvan werd een groot aantal vragen gesteld en bediscussiëerd.

De vergadering werd besloten met een bezoek aan de KRO-studio, men

leefde nog in de tijd van die goede oude stoomradio.
In 1958 werd het 85 jarig-bestaan van de Broederschap gevierd in Amsterdam en wel in het gebouw van de Maatschappij Nederland. Er was, buiten het jubileum, nog wat te vieren, alle deurwaarders werden nu definitief op de ontvangkantoren geplaatst. Het feest werd gevierd met een bezoek aan een passagiersschip en een boottocht door de havens van Amsterdam. De ontvangers zochten dus weer het water op, zij hadden kennelijk wat met schepen en water. Zouden ze in hun hart soms liever zeeman geworden zijn? Na een bezoek aan het proefokaal van Wijnand Focking, niet onbekend bij vele voormalige stagiaires van het ontvangkantoor der invoerrechten en accijnzen te Amsterdam, schoof men aan bij een diner in de Rode Leeuw, waar de muziek en de conferences door collega's werden verzorgd.

Op de vergadering werd ook gememoreerd, dat van de regeringscommissaris van het Nederlands Arbeidsfront een bedrag van f 183,63 was ontvangen. Het betrof de eindafrekening van in de oorlog gestolen geld en goederen. Het had al met al even geduurd, maar nu waren de laatste beslommeringen van de oorlog echt voorbij. Het overmaken van het geld had nog al wat voeten in aarde. Hiertoe moest een gezegelde akte, voorzien van alle handtekeningen van de bestuursleden verzonden worden. De afwikkeling had maar even twaalf jaar geduurd.

Dit hoofdstuk besluit met de vermelding dat in 1958 een lid van onze vereniging aan het bestuur mededeelde, dat hij zijn medewerking zou verlenen aan een in 1973 te verschijnen jubileumboek. Dat boek is er helaas niet gekomen en dat is jammer, want dat betekent, dat er in 1933 bij het zestig jarig bestaan van onze vereniging, voor het laatst iets aan geschiedschrijving is gedaan. Misschien dat de huidige uitgave, die tevens de laatste in dit verband zal zijn, een klein beetje goedmaakt.

Na de tweede wereldoorlog bleken er voor het beheer van ongeveer 180 ontvangkantoren veel te weinig ontvangers, afkomstig van de belastingacademie te Rotterdam of de zelfstudie o.l.v. de heer Karmelk, beschikbaar te zijn. Dit had tot gevolg dat op vele kantoren geen bevoegde functionaris de leiding had. Op zijn best werden twee kantoren door een ontvanger beheerd. Dat nog wel in een tijd dat er op de ontvangkantoren veel extra werk afkwam zoals b.v. de geldsanering en de zekerheidsstellingen voor de vermogensheffingen ineens.

De nieuw op te zetten tweejarige ontvangerscursus zou de achterstand niet zo snel kunnen oplossen. Naast deze cursus, waar de geslaagden hoofdambtenaren werden met de rang van ontvanger, hoofdontvanger-titulair of hoofdontvanger, werd er bij de artikelen 35 en 36 van het Ambtenarenbesluit Belastingdienst een (vergelijkend) examen ingesteld voor het beheer van een ontvangkantoor. Hierbij werd onderscheid gemaakt in A-ontvangkantoren directe belastingen en accijnzen- en B-ontvangkantoren invoerrechten en accijnzen.

Februari 1963

De beheerdersgroep op de conferentie in hotel Nol in 't Bosch. Deze conferentie stond o.l.v. hoofdontvanger J.E. de Bree

Aan dit examen werd veelal deelgenomen door ervaren ambtenaren uit de ontvangskantoorsector en wel na zelfstudie, meestal o.l.v. een ervaren ontvanger (Van Dee, Bazen, De Werker, Tieleman, Schillemans en Schrauwen

e.a.) of een ervaren beheerder (Van Weert). Dit examen werd uitgeschreven voor een bepaald aantal plaatsen. De geslaagden werden middelbare ambtenaren met de rang van controleur, controleur A of hoofdcontroleur (A). Doch in tegenstelling tot de cursus-controleur waren zijn bevoegd een ontvangkantoor te beheren d.w.z. de functie van ontvanger, vereist in de comptabiliteitswet, de invorderingswet en de accijnswetten, uit te oefenen. In het vakjargon werden zij spoedig kortheidshalve aangeduid als de beheerders. De cursus-controleur M. Kaak heeft in 1949 alsnog met goed gevolg deelgenomen aan het examen voor beheerder en is hoofd van de kantoren Schagen en Woerden geweest.

De examens voor beheerder zijn niet elk jaar gehouden. Dit is alleen gebeurd in de jaren 1949, 1950, 1959 en eind 1962. Zover is na te gaan waren er in 1949 47 geslaagden, in 1950 18, in 1959 13, in 1962 14. In 1949 kwamen we hierdoor voor 't eerst een vrouw als hoofd van een ontvangkantoor tegen n.l. mejuffrouw D. van der Berg. De groepen van 1949 en 1950 moesten nog deelnemen aan de Bedrijfs-Kader-Training, de laatste twee groepen hebben deelgenomen aan een conferentie voor leidinggevenden in het hotel Nol in 't Bosch te Renkum.

Het verder reilen en zeilen van de beheerders is beschreven in het hoofdstuk "De vereniging van beheerders".

De beheerdersplaatsen

De controleurs-beheerder kregen als middelbare ambtenaren in eerste instantie het beheer van de kleinere ontvangkantoren maar ook werden er toegevoegd aan o.a. de verificatie-inspecteur ter directie. In 1949 werd te Amsterdam geplaatst Van Ewijck, te Arnhem Beltman, te Breda Van der Merwe, te Groningen Amdrea, te Maastricht Vermeulen, te Rotterdam Matthijse, te Zwolle Koridon. In 1949 werd Thiessens op het ministerie geplaatst. Uit de groep van 1950 zijn er ook twee op een directie geplaatst (Van der Bosch en Hofman) doch bovendien werd Van der Pavert (als eerste) geplaatst in de invordering op een groot kantoor (Amsterdam).

In elke provincie waren er van die ontvangkantoren die door de (hoofd)controleur(A)-beheerders bezet konden worden. In Friesland waren dat Bolsward, Dokkum, Harlingen. Leeuwarden I/A, Lemmer, Oosterwolde, Wolvega en later kwam daar Sneek nog bij.
In Groningen waren dat Hoogezand, Stadskanaal, Veendam, Winsum, Zuidhorn, terwijl Delfzijl dat ook nog is geweest.
In Drenthe waren het Beilen, Coevorden, Exloo, Hoogeveen, Roden en Steenwijk.
In Overijssel komen we Emmeloord, Glanerbrug I/A, Hardenberg, Kam-

pen, Ommen, Raalte en Rijssen tegen.
Gelderland is het sterkst vertegenwoordigd met de kantoren BeekUbbergen I/A, Culemborg, Ede, Elburg, Epe, Groenlo, 's Heerenberg I/A, Lobith I/A, Lochem, Nijkerk, Zaltbommel en Zevenaar.
In de provincie Utrecht zijn pas later een paar 'beheerders' kantoren gekomen n.l: Baarn en Breukelen.
In Noord-Holland zien we Enkhuizen, Haarlemmermeer, Schagen, Weesp en Texel als zodanig aangewezen.
In Zuid-Holland treffen we aan Brielle, Hillegom, Lekkerkerk, Maassluis, Middelharnis, Oud-Beyerland, Schoonhoven, Sliedrecht en Woerden.
In Zeeland lagen over de diverse eilanden verspreid de kantoren Hansweert, Hulst, Oostburg, Sas van Gent Inv., Tholen, Vlissingen en Zierikzee.
In Noord-Brabant was deze categorie kantoren eveneens in een flink aantal aanwezig n.l: Boxtel, Boxmeer, Goirle Inv., Nispen Inv., Oosterhout, Roosendaal, Uden, Valkenswaard, Zevenbergen en later nog Oss.
Limburg was ook sterk vertegenwoordigd met Eysden Inv., Geleen, Gennep, Hoensbroek, Kerkrade en Kerkrade Inv., Keulse Barrière Inv., Sittard, Vaals Inv., Valkenburg, Venray en Weert.

De kleinere ontvangkantoren

Op de kleinere kantoren kwamen praktisch alle werkzaamheden voor. Hetzij van het één in meerdere of van andere in mindere mate. Het beheer van deze kantoren werd in het algemeen als prettig ervaren. Zoals op vele kantoren heerste zeker op deze kantoren een goede werksfeer oftewel een goede teamgeest. Deze was in de loop der jaren zo gegroeid. Doordat men elkaar veel assisteerde of verving was er een allround ploeg beschikbaar. Als door piekwerkzaamheden of tegenslag het werk niet binnen de kantooruren klaar was, ging niemand naar huis als niet het werk dat die dag gereed moest zijn, van welke afdeling dan ook, inderdaad met elkaar geklaard was. Er werd dan niet op een half uur of een uur langer gekeken. Ondanks dat daarentegen op verzoeken om voor privé-aangelegenheden even weg te mogen of soms eerder naar huis te mogen, positief werd gereageerd, heeft deze voorloper van de glijdende werktijden de dienst absoluut voordeel opgeleverd.

Pieken in de (dagelijkse) werkzaamheden zijn er steeds geweest. In de loop der jaren zijn er zo meerdere te noemen. Aan het einde van een maand waarin nogal wat betalingstermijnen vervielen stonden de wachtkamers vol. Elk aanslagbiljet waarop betaald, werd moest stuk voor stuk worden gekwiteerd (datum, bedrag in letters en cijfers, nummer van boeking in het journaal en handtekening) en geboekt in de journalen comptabiliteit nr 1, 11a of 19. Op deze kantoren was meestal maar een kassier met toelage aangewezen, dus twee kassen openen was er niet bij, hooguit werd een ander ingeschakeld als

z.g. voorwerker. Na het sluiten van de kas in de loop van de middag kon de kassier deze gaan tellen. Doch om te weten of de zaak klopte moesten eerst alle journalen handmatig worden geteld en afgesloten en door de kassier zijn staat comptabiliteit nr 81 worden opgemaakt. Alle betalingen die in de journalen waren geboekt en uiteraard niet op volgorde van artikel stonden, moesten nog in de kohieren worden afgeboekt (geëmargeerd). Als de kas klopte en alles verder gereed was ging men pas tegelijk naar huis.

In de jaren twintig ging de ontvanger met een ambtenaar in de stadjes of dorpen die tot zijn dienstkring behoorden zogenaamde zittingsdagen houden. In een café-zaal, of een parochie- of gemeenschapshuis installeerden zij zich en zo konden de inwoners hun belastingen betalen. Net als op de kantoren werden de biljetten stuk voor stuk gekwiteerd en in een (hulp) journaal comptabiliteit nr. 1 geboekt. In de loop van de middag op het kantoor terugkomend moesten de kolommen van de diverse bladzijden handmatig worden geteld en in de kassiersadministratie worden opgenomen. Ook deze betalingen, die kris-kras door elkaar stonden, moesten nog in de kohieren worden afgeboekt.
Toen met de zittingsdagen werd gestopt kwamen de gemeentelijke-of particuliere ophaaldiensten meer in zwang. Hele lijsten met vermelde betalingen en de te kwiteren biljetten werden naar de ontvanger gezonden. Bepaalde werkzaamheden kon men al vooruit verrichten doch als het geld binnenkwam moest alles worden geboekt en de betalingen in de kohieren worden geëmargeerd. Vlak na de oorlog, mede door de geldsanering, zijn de ophaaldiensten verdwenen. Eén van de laatste in het land zal die van de gemeente Urk zijn geweest.

De laatste dag van de maand kwam daar de maandafsluiting etc. nog bij. Dan was op tijd naar huis er zeker niet bij. En als 31 december op een werkdag viel kwam vroeger naar huis gaan bij niemand op. Historisch is dat toen op een bepaalde Oudejaarsdag alles meezat en men redelijk op tijd naar huis zou kunnen gaan, de ontvanger, een zeer aimabel mens, dit zo vreemd vond, zodat hij alle kasten nakeek of men echt niets vergeten had.

Als de rijwielplaatjes moesten worden vernieuwd was het weer een hele drukte. Dit laatste werd mede veroorzaakt door, vooral in de crisistijd, de vele aanvragen voor een kosteloos plaatje (met gat). Dit gaf niet alleen drukte maar ook vaak emotionele op- en aanmerkingen. Menige avond werd zonder vergoeding overgewerkt om alles op tijd klaar te hebben.

Voor de Tweede Wereldoorlog toen de geslachtaccijns nog bestond waren praktisch alle slagers nog zelfslachters. Afhankelijk van de dag waarop de dichtsbijzijnde belangrijke veemarkt was, kwamen de slagers 's middags met hun aangiften voor de geslachtsaccijns op de kantoren. Deze aangiften moesten kritisch worden bekeken, de accijns moest worden berekend en bij

de kassier worden betaald. De volgende dag laten terugkomen was er niet bij, ze wilden allemaal zo snel mogelijk tot slachten overgaan. Toch kwam het ook voor dat het aangegevene eerst door een speciale, geroutineerde, ambtenaar van de aktieve dienst 'benaderd' moest worden.

In de dertiger jaren werden bij de postdienst speciale formulieren voor belastingbetalingen ingevoerd. Deze formulieren, de Bel.1, werden door de ambtenaren van de postkantoren, hulppostkantoren op poststations ingevuld. De afschriften werden met een ingevulde telstaat Bel 2/2a door het postkantoor verzameld en voorzien van een borderel Bel 3 naar de ontvanger gezonden. Daar werden ze uiteraard gecontroleerd en o wee als men onduidelijke cijfers niet direct verbeterde dan was 's middags Leiden in last, want de controlestaat verschillende stukken nr. 14 kon men niet kloppend krijgen. Deze betalingen werden met de betalingen per postgiro op soort van belasting en op stamnummer of artikel gelegd, afgeboekt in het kohier en stuk voor stuk ingeschreven in een bijjournaal en met de hand geteld. Nadat de controlestaat klopte konden de journalen worden afgesloten en de staat comptabiliteit nr. 81 door de kassier worden opgemaakt. Klopte de zaak niet, dan moest men met elkaar net zolang zoeken tot de fout gevonden was. Uitstellen tot de volgende dag was er niet bij want dan was er weer de nieuwe voorraad die in behandeling moest worden genomen.

Begin vijftiger jaren mochten alle kantoren betalingsbonnen directe belastingen nr. 60 gaan gebruiken. Dat was aan de kas een hele grote vooruitgang. Praktisch alle kantoren werden toen ook voorzien van een 13 rijige Burroughs met dubbel telwerk. Alle betalingen konden daarmee op journaallijsten worden gezet. De Burroughs schreef en telde tegelijk. Dat was een enorme winst.

Wat ook een vooruitgang was en tegenover de buitenwereld een veel nettere indruk gaf was dat in de vijftiger jaren de kantoren werden voorzien van een schrijfmachine. Daarvoor werd alle uitgaande post-brieven, beschikkingen etc. met de hand geschreven en verzonden.

Het schrijven van de aanmaningen was het werk van de jongeren op het kantoor. Doch was op de dag dat ze verzonden moesten worden de zaak nog niet klaar, dan was het weer alle hens aan dek. De aanmaningen waar de soort van heffing en het kohierartikel op werden vermeld (dus geen bedrag) werden als briefkaarten verzonden. Echter ten tijde van minister Zijlstra werd van de ene op de andere dag bepaald dat voortaan alle aanmaningen in een gesloten envelop moesten worden verzonden. Dus, zo nodig, maar weer met meerdere inpakken en met een kwastje of sponsje dichtplakken. Een plakmachine was voor deze kantoren niet haalbaar. De 'omzet' was niet groot genoeg.

Ontvangkantoor
Arnhem 1953

De vereniging van beheerders

Na de examens van 1949 en 1950 waren ruim 60 beheerders van ontvangkantoren benoemd. Negen daarvan waren geplaatst op een directie, één op het ministerie en een toegevoegd op het kantoor Amsterdam. Een vijftigtal was dus hoofd van een ontvangkantoor. Niet alleen was het zo dat de statuten van de Broederschap van Ontvangers toetreding van deze groep in de weg stond, ook was de geest van vele broeders daar niet rijp voor.

Bij onderlinge gesprekken van beheerders bleek dat er behoefte bestond om zich als groep te organiseren. Op 9 april 1958 was de oprichtingsvergadering van de vereniging. Op 27 november 1959 zijn de statuten en het huishoudelijk reglement vastgesteld en goedgekeurd. De twee doelstellingen waren de collegiale geest te bevorderen en de belangen te behartigen. Met dit laatste werd niet beoogd een nieuw vakbondje op te richten. Er was namelijk ook in de statuten vermeld dat voor de leden het lidmaatschap van een erkende vakorganisatie wenselijk was, doch voor bestuursleden was het zelfs verplicht met dien verstande dat genoemde organisaties allen in het bestuur vertegenwoordigd zouden zijn.

Het eerste bestuur bestond uit L. Broekema, voorzitter, G. Hallers, secretaris, P. Nieswaag, penningmeester, J.O.T. van Hauwe en A. van der Merwe als leden. De bezetting van het bestuur is steeds zeer constant geweest. L. Broekema verliet in 1964 de dienst. Hij werd als voorzitter opgevolgd door K.L. Slot, deze werd in 1978 opgevolgd door A.G. Smit. De secretaris, G. Hallers, heeft deze functie van 1958 tot 1978 vervuld. Daarna is L.A. Louwers nog ruim 5 jaar secretaris geweest. P. Nieswaag, de penningmeester, verliet in 1965 de dienst, hij werd opgevolgd door P. Mom die dit tot de opheffing van de vereniging op 31 december 1983 heeft volgehouden. Als leden kwamen in 1976 mejuffrouw B.W.M.H. Cloudt en in 1978 C.A. Hobo in het bestuur.

In 1964 had de vereniging het hoogste aantal leden, van de 86 beheerders waren er 79 lid. Van die 86 waren er 69 werkzaam als hoofd van een ontvangkantoor, 9 waren geplaatst op een directie/of het ministerie, 7 waren toegevoegd op een ontvangkantoor beheerd door een hoofdontvanger. Als we nu bedenken dat er in september 1964 nog 171 kantoren waren waarvan er 97 beheerd werden door hoofdontvangers(-titulair) of ontvangers, dan waren er 74 kantoren over voor de (hoofd)controleursleurs (A)-beheerder. Maar ook toen waren dus nog 5 kantoren vacant.

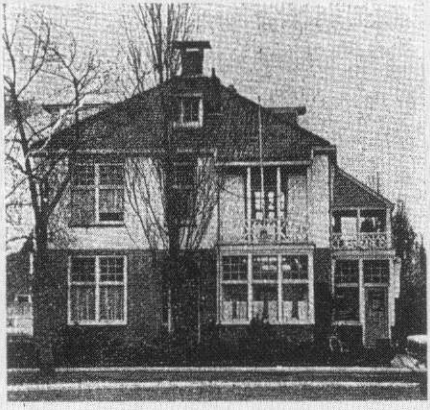
In de loop van 1965 kwamen de eerste verhalen over een zogenaamd 100 kantorenplan. In verband met de naderende automatisering zou er voortaan maar één kantoor per inspectie zijn en wel op de standplaats van de inspectie. Hierbij zouden uiteraard de meeste kantoren van de beheerders het loodje leggen. De hoofden van deze kantoren moesten het eigen beheer inruilen voor een staffunctie op grote kantoren. In 1966 werden deze berichten door de directeur-generaal van de belastingen afgezwakt door te stellen dat het nog 4 jaar zou duren en dan nog zou het pas geleidelijk aan plaats vinden. Maar ondertussen hadden de beheerders er een naam bijgekregen: 'het uitstervend ras'.

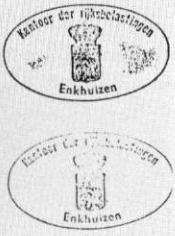
In 1967/68 verdwenen er al 10 kantoren waaronder veel grenskantoren. Eind 1968 werd het 100 kantorenplan toch reeds gepubliceerd. Hierbij bleken de beheerders, als dank voor de bewezen diensten, er zeer bekaaid af te komen. De plaats op de verificatie verviel en ging van hoofdcontroleur-A naar hoofdcommies-secretaris. Op vele vragen door de beheerdersvereniging via de bonden gesteld werd geen uitsluitsel gegeven.

De opheffingen die na 1970 geleidelijk zouden plaats vinden kwamen in een stroomversnelling. In 1968 verdwenen nog de kantoren Oosterhout, Hulst, Hardenberg en Oud-Beyerland. In 1969 gevolgd door IJmuiden, Enkhuizen, Tholen, Valkenswaard, Zevenaar en Steenwijk.

In 1969 gevolgd door IJmuiden, Enkhuizen, Tholen, Valkenswaard, Zevenaar en Steenwijk.

Ontvangkantoor wordt opgeheven

Bericht in de Enkhuizer Courant van 16 januari 1969.Hiermede verdween in het binnenland het laatste kantoor met een ambtswoning.

In 1970 kwamen Eysden, Oosterwolde, Ommen, Glanerbrug, Nispen, Roden, Ede, Kerkrade I/A Vaals aan de beurt.In 1971 's Heerenberg I/A en in 1972 Boxtel, Lekkerkerk, Zevenbergen en nog 9 anderen. Na de publikatie van het 100 kantorenplan zijn van 1968 t/m 1972 32 kantoren opgeheven, met die van 1967 mee een totaal van 42 stuks. Van de 74 beheerders kantoren in september 1964 waren er eind 1972 nog maar ruim 20 over i.v.m. huisvestingsproblemen zijn enkele kantoren langer blijven bestaan dan bedoeld was.

Bericht in de Enkhuizer Courant van 16 januari 1969. Hiermede verdween in het binnenland het laatste kantoor met een ambtswoning.

In 1970 kwamen Eysden, Oosterwolde, Ommen, Glanerbrug, Nispen, Roden, Ede, Kerkrade I/A Vaals aan de beurt. In 1971 's Heerenberg I/A en in 1972 Boxtel, Lekkerkerk, Zevenbergen en nog 9 anderen. Na de publikatie van het 100 kantorenplan zijn van 1968 tot en met 1972 32 kantoren opgeheven, met die van 1967 mee een totaal van 42 stuks. Van de 74 beheerders kantoren in september 1964 waren er eind 1972 nog maar ruim 20 over, door huisvestingsproblemen zijn enkele kantoren langer blijven bestaan dan bedoeld was.

Over de positie van de beheerders kwam in 1972 ook meer duidelijkheid. Zij zouden worden toegevoegd aan de grotere ontvangkantoren die beheerd werden door een hoofdontvanger. De taak zou moeten worden gevonden in de invordering. Interne controle werd van onvoldoende kwaliteit geacht

voor hoofdcontroleur. Zo nodig zou overplaatsing plaats vinden. In 1973 kon worden gemeld dat bijna alle beheerders hoofd-controleur-A waren geworden, dit op een enkele uitzondering na omdat hiervoor eerst nog een zwaardere taak moest worden gevonden. Zelfs werd in 1974 weer een nieuwe mijlpaal bereikt. De eerste beheerder werd referendaris, n.l: C.A. Hobo op het Centraal Betaalkantoor. Spoedig werd hij daarin gevolgd door J.C. van Weert-Oss, G.J.A. Toes-Bergh-Autoweg, A.B. Goedhart-Zaltbommel, L.A. Louwerse- Brielle, Van der Veen-Roosendaal D.B., M. Kaak-Woerden, G. Hallers-Breukelen.

Doordat in 1963 de laatste beheerders waren benoemd en geen nieuw examen meer had plaats gevonden, was het ledental ondertussen gezakt tot 48.

Nadat reeds eerder andere functies in de Belastingdienst waren onderzocht en door het ministerie van binnenlandse zaken waren beoordeeld en gewogen, kwam in de 2e helft van 1974 ook de ontvangersfunctie aan bod. Hieraan moesten ook twee beheerders deelnemen. Na overleg met het ministerie en het bestuur van de vereniging zijn hiervoor gevraagd G. Dekens, als hoofd van het kantoor Hoogezand en A.G.Smit, als toegevoegde op het kantoor Beverwijk. Van ontvangers zijde namen deel Van Vliet-Leiden, Beglinger-Delft, Kippersluis-Purmerend, Van der Kooy-toegevoegd Rotterdam-Zuid. De onderzoekscommissie van de Belastingdienst bestond uit de hoofdinspecteurs Terlouw en Balster.

Een mondelinge behandeling van de functiebeschrijving was zeer nuttig. Artikel 1 van de invorderingswet werd b.v. uitgelegd als een invorderingsopdracht van de inspecteur aan de ontvanger. Deze foute uitleg zou in tegenspraak zijn met de in het begin van de jaren zeventig gewijzigde hiërarchieke plaats van de ontvanger in de dienst. Als hoofd van dienst was hij rechtstreeks geplaatst onder de directeur, gelijk aan het hoofd van de inspectie en niet meer onder het hoofd van de inspectie. Nog steeds geldt dat wie opdracht geeft, mag controleren of de opdracht goed is uitgevoerd.

Eind 1964 had de beheerdersvereniging reeds een rapport doen verschijnen inzake de positie en de salariëring. Van de daarin uitgewerkte taakomschrijving en verantwoordelijkheid kon bij de nu aangevatte functieomschrijving een dankbaar gebruik worden gemaakt. In goede samenwerking en met een open gedachtenwisseling zijn alle rapporten door het bestuur van de Koninklijke Broederschap van Ontvangers en van de Vereniging van Beheerders en de deelnemers in een gezamenlijke vergadering besproken. De gedegen inbreng van het bestuurslid A. van der Merwe mag hierbij wel genoemd worden.

Uiteindelijk is in een vergadering van de bijzondere commissie in mei 1977 de beslissing gevallen. Voor de beheerders hield dat in dat allen, gezien hun taak, tot referendaris werden benoemd. Zelfs werden Goedhart, Kaak en Toes buitengewoon ambtenaar met de schaal van administrateur. De chefs die de kantoren Middelharnis en Oldenzaal reeds langdurig hadden waargenomen, werden, zonder examen, benoemd in de beheerdersrangen. Hoewel Kroon van Middelharnis nog lid van de vereniging werd, liep het aantal leden, mede door het steeds veelvuldiger gebruik maken van van de 'VUT' hard achteruit. In september 1982 was het aantal nog 14.

Na de samenwerking tussen de Broederschap en de Vereniging bij het functie-onderzoek en het samen optrekken op de dienstvergaderingen en de meerdere contacten door de toevoegingen, werd de verstandhouding over en weer steeds beter. Op 8 april 1983 was er een bespreking geweest op het kantoor 's Hertogenbosch tussen het bestuur van de K.B.O. en het bestuur van de vereniging. Hierbij werd een ontwerp tot wijziging van de statuten van de Broederschap overlegd waardoor het mogelijk werd dat ook de beheerders tot de K.B.O. konden toetreden.

Het 25-jarig bestaan van de vereniging werd op 23 september 1983 gevierd. Het was een vreemde jaarvergadering, aan de ene kant het jubileum, aan de andere kant een voorstel tot opheffing. Dit laatste voorstel werd unaniem door de nog actieve leden aangenomen. Op 18 december 1983 kon aan het bestuur van de K.B.O. worden meegedeeld dat de vereniging per 1 januari 1984 ophield te bestaan. Een tiental leden en nog enige buitengewone leden trad toe tot de Koninklijke Broederschap van Ontvangers.

Dankzij een voorstel van het C.F.O. werden de op 1 mei 1985 nog in dienst zijnde beheerders, al naar de zwaarte van hun kantoor of taak, benoemd tot ontvanger, ontvanger A en twee zelfs tot hoofdontvanger-titulair. Sedert 1990 zijn er geen voormalige beheerders meer in de dienst aanwezig.

De periode van 1960 tot 1980 wordt gekenmerkt door een toenemende groei van de welvaart. De ontvangers deden bepaald geen slechte zaken in deze jaren. Belangrijke jaren in deze periode zijn: 1961 een wel zeer goed jaar voor de ambtenaren, 1972 een jaar waarin gereorganiseerd werd en waarin de hiërarchische verhouding tussen ontvanger en inspecteur werd afgeschaft en 1973 het jaar waarin de Broederschap het predikaat 'Koninklijk' kreeg. Het beeld van de jaren zeventig wordt in belangrijke mate bepaald door een taakonderzoek naar de functie van ontvanger. Een taakonderzoek dat belangrijke gevolgen zou krijgen.

1961 Topjaar voor de ambtenaren

De jaren zestig begonnen met veel onrust onder de ambtenaren van de Belastingdienst. In 1961 organiseerden de grote vakcentrales protestvergaderingen. Plaatselijke actiecomités zoals in Amsterdam en Winschoten kregen veel publiciteit kregen. De ambtenaren van de Belastingdienst waren, niet ten onrechte, van mening dat hun inkomens achter bleven bij die van andere groepen werknemers.

Er waren spanningen op de arbeidsmarkt. Particuliere werkgevers konden voor hun medewerkers vaak wat regelen in de sfeer van de kostenvergoedingen. Als men de boekhoudingen uit die jaren zou moeten geloven, dan had iedere werknemer speciale kleding en bijzonder schoeisel nodig. Ook gaf men forse reiskostenvergoedingen, zelfs aan mensen die naast het bedrijf woonden. De gemeenten losten veel problemen op door het invoeren van een rangeninflatie. De rijksambtenaren zaten er bij en keken er naar.

De onrust onder de ambtenaren en het gevoerde overleg met de centrales leidde tot een voorstel van de regering, dat tegenwoordig haast te mooi om waar te zijn zou lijken. De regering stelde voor 1962 een verhoging van vijf procent voor en in de komende jaren zou de trend van het bedrijfsleven gevolgd worden. Bovendien wilde de regering de achterstand in salarissen van ambtenaren op vergelijkbare andere groepen werknemers in vijf jaar tijd weg werken. De achterstand in een jaar wegwerken, stuitte op onoverkomelijke budgettaire bezwaren. Ter vergelijking: de achterstand in de salarissen voor de rangen van ontvanger, hoofdontvanger-titulair en hoofdontvanger beliep respectievelijk zestien en tweeëntwintig procent.

Het voorstel werd inderdaad uitgevoerd. De ambtenaren kregen van de komende jaren een verhoging volgens de trend plus een deel van de achterstand. Het inhalen van de achterstand gebeurde volgens de 'Toxopeusronden', zo genoemd naar de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken. De minister en de centrales dachten dat de ambtenarensalarissen met het trendsysteem voor eens en voor altijd goed geregeld zouden zijn.

Een jaarlijkse economische groei, een inflatoire ontwikkeling en een bijna volledige werkgelegenheid zorgden er voor dat het systeem tot 1983 goed voldeed. Maar toen in de tachtiger jaren de economische groei stagneerde en de werkgelegenheid met tienduizenden banen per maand afnam, werden de uitgaven volgens het trendsysteem te onbeheersbaar geacht. Daarbij kwam dat in de loop der jaren het begrip 'trendvolger' was ontstaan. Uitkeringsgerechtigden en medewerkers van gesubsidieerde instellingen hadden zich in dit opzicht bij de ambtenaren gevoegd. Sinds 1983 tot heden ten dage woedt er een jaarlijks gevecht over de salarissen van de ambtenaren, compleet met acties en stakingen.

Het jaar 1961 was voor de ambtenaren een goed jaar. Toch hield de Broederschap zich natuurlijk ook met specifieke ontvangersbelangen bezig. Het bestuur bepleitte in mei bij de directeur-generaal een salarisverbetering voor de mensen die met het beheer van een groot kantoor waren belast. Wegens bezwaren van Binnenlandse Zaken ging dat feest niet door.

Ook sprak men over de promotiemogelijkheden van de medewerkers op de ontvangkantoren. Gebleken was ondermeer dat chefs op ontvangkantoren lager in rang waren dan hun collega's op inspecties. De verschillen tussen de rangen op de kantoren en die op de inspecties hebben lang stand gehouden. Zo hadden de eerste commiezen bijzondere invordering die in 1973 op de kantoren verschenen commies(A) als eindrang, terwijl hun collega's in de aanslagregeling op de inspecties zich er op mochten verheugen te zijner tijd hoofdcommies te worden. Dergelijke op niets gebaseerde verschillen zijn later komen te vervallen.

In 1961 waren er nog veel vacatures, het ging nog niet goed met de doorstroming. De Broederschap had 98 leden en 46 buitengewone leden, waarvan 3 ereleden. Op dat relatief geringe aantal waren er vier vacatures voor hoofdontvanger-titulair en zeven voor ontvanger.

Op de Algemene Vergadering van 1961 was sprake van een 'te zijner tijd te verschijnen gedenkboek'. 'Te zijner tijd' is in ambtelijke kringen een rekbaar begrip.

Op dezelfde vergadering werd de suggestie gedaan om contacten tussen ontvangers en inspecteurs te verbeteren. Dit om te hoge ambtshalve opgelegde aanslagen te voorkomen. Ook dat heeft even geduurd. Tenminste, als we mogen aannemen dat er na de reorganisatie van de Belastingdienst geen te krankzinnige ambtshalve aanslagen meer worden opgelegd.

Tussen de bedrijven door werd in hetzelfde jaar ook nog even de vijfdaagse werkweek ingevoerd. Tot 1961 werkte men nog gewoon op zaterdag.

In 1961 kregen de leden van de Bijzondere Commissie een stuk van het Ministerie van Financiën, voorzien van indrukwekkende stempels als 'kabinet' en 'geheim'. Ondanks of juist door die stempels met 'geheim' en 'kabinet' gonsde het bij de Belastingdienst van de geruchten.In het stuk werd voorgesteld om voor middelbare en lagere ambtenaren enkele bestaande rangen af te schaffen en een aantal nieuwe in te stellen. Zo stelde men voor de rang van adjunct-commies(A) in te stellen en die van commies-titulair af schaffen.

Een jaar later rolden uit dit voorstel zo'n 4500 bevorderingen. Vijfenveertighonderd! U leest het goed. Op de ontvangkantoren werd in '62 veel op gebak getrakteerd, ondermeer door de 80 deurwaarders die vervroegd hoofdassistent, tegenwoordig commies, werden.

Nooit in de geschiedenis hebben de belastingambtenaren zo'n goed jaar gehad als 1961: een grote verhoging van de salarissen, ongekend veel promoties en een vijfdaagse werkweek.

1961: De eerste toegevoegde ontvanger wordt hoofdontvanger-titulair

De toegevoegde ontvanger van het kantoor Amsterdam wordt hoofdontvanger-titulair. Als er één schaap over de dam is ...

1961: Deurwaarder in Goggomobiel?

In 1961 was er in het Georganiseerd Overleg sprake van om 'overdekte vervoermiddelen' voor deurwaarders aan te schaffen. Waarom die uitgebreide definitie van een auto? Wellicht dacht men aan in die tijd populaire vehikels als de Goggomobiel.

1962: Awda, tarifeurs, Leidraad Invordering en angstige inspecteurs

De 89e jaarvergadering werd in 1962 gehouden in Amersfoort. De staatssecretaris dr. W.H. van den Berge hield een rede met als onderwerp de nieuwe

Wet inzake de Douane en Accijnzen, in de wandeling de 'AWDA' genoemd. Tijdens de vergadering werd er voor gepleit de tarifeurs op de ontvangkantoren een gelijke status te geven als de aanslagregelende ambtenaren. Tarifeurs waren ambtenaren die bepaalden, welk bedrag er moest worden betaald over een aangifte ten invoer. Er is veel geschreven en gesproken over de tarifeurs maar ze hebben nooit dezelfde status gekregen als de aanslagregelende ambtenaren.

Er waren waarderende woorden voor de nieuwe Leidraad Invordering en de auteurs, Erasmus en Radstake, beiden (hoofd)ontvanger.

De Algemene Rekenkamer ging zich in 1962 weer met de Belastingdienst bemoeien. Dat had ze in geen twintig jaar meer gedaan. Sommige inspecteurs schrokken daar zo van, dat zij de ontvangers vroegen om bij een onderzoek niet het achterste van hun tong te laten zien. Helaas voor de inspecteurs wilde de directeur-generaal niets van zo een handelwijze weten. 'Gewoon alle medewerking verlenen,' luidde zijn opdracht.

1962: Deurwaarder in Lelijke Eend

De eerste deurwaarders kregen dat jaar hun dienstauto, d.w.z. een lelijke eend.

1963: Geen feest, wel klagen over de inspecties

Het 90-jarig bestaan van de Broederschap liet men voorbijgaan zonder het te vieren.
De ontvangers klaagden er in dat jaar over, dat hun kantoren werden afgeroomd t.b.v. de inspecties.

1963: Geen woningwetwoningen voor ontvangers

Veel ontvangers ondervonden moeilijkheden bij het vinden van woonruimte na een verplaatsing. De ontvangers klaagden er over, dat ze niet voor een woningwetwoning in aanmerking kwamen, die waren namelijk bestemd voor de arbeiders (die bestonden toen nog). Koopwoningen waren echter vaak te duur. Verschillende ontvangers moesten hun promoties laten volgen door periodes van heel zuinig leven.

1964: Waarderende woorden voor ontvangersopleiding

Op de jaarvergadering van 1964 werd gememoreerd dat de ontvangersopleiding 15 jaar bestond. Men sprak grote waardering uit voor dat instituut. Dat waren hele andere geluiden dan de negatieve die de Broederschap in 1949 had laten horen.

1965: Werk ontvanger te zwaar?

In 1965 vroeg een bezorgd lid de aandacht van het bestuur voor het feit dat zes collega's in dat jaar door een hartaanval getroffen werden, drie van hen overleden. Opmerkelijk veel, als we bedenken dat er toen 96 ontvangers in dienst waren. De briefschrijver vroeg zich af, of de oorzaak van deze narigheid gezocht moest worden in de voorafgaande studie en het gewicht van de taak die vaak met on- of halfdeskundig personeel moest worden uitgevoerd. Ook in het jaarverslag is sprake van de vele spanningen, waaraan de ontvanger onderhevig is.

De geschiedenis leert, dat zich dergelijke rampzalige jaren gelukkig niet meer hebben voorgedaan. De indruk blijft bestaan dat er enig verband moet hebben bestaan tussen het grote aantal hartaanvallen en het enerverende bestaan van de ontvangers in de zestiger jaren.

1965: Geen verandering in verhouding ontvangers en inspecteurs

Op de jaarvergadering stak het oude zeer de kop weer op: de hiërarchische verhouding ontvanger inspecteur. Op dat moment was het ministerie nog niet bereid verandering in die verhouding te brengen, maar er gloorde licht aan de horizon.

1966: Oprichting CBM; voetstapjes in de sneeuw...

In 1966 werd de heffing en inning van de Motorrijtuigenbelasting gecentraliseerd in Apeldoorn. Het Centraal Bureau Motorrijtuigenbelasting (CBM) ging van start. Het CBM was de eerste grote centrale eenheid in Apeldoorn. De start verliep niet vlekkeloos; er waren allerlei aanloopproblemen, en er was zelfs sprake van sabotage. De dader kon worden ontmaskerd doordat voetsporen in de vers gevallen nachtelijke sneeuw zijn identiteit verrieden. De moeilijkheden werden zo groot, dat men zelfs heeft overwogen de hele zaak op te heffen en het werk weer naar de kantoren te sturen. Zoals we nu weten, is dat niet gebeurd. De gang van zaken was wel een goede les voor de toekomst; het later opgerichte Centraal Betaal Kantoor (CBK) is meer geleidelijk aan opgebouwd.

1966: Geruchten over automatisering kohieren administratie

Tijdens een afdelingsvergadering in 1961 besprak de vergadering het gerucht dat de kohierenadministratie over 4 jaar zou worden geautomatiseerd...

Centraal Bureau Motorrijtuigen belasting, 1966

1967: Grootste probleem: waar parkeer ik mijn auto?

Het jaar 1967 was opnieuw een redelijk rustig jaar. De voorzitter stelde op de Algemene Vergadering dat het grootste probleem van veel collega's was: "Waar parkeer ik mijn auto?" Een lid schreef een brief op poten aan het bestuur over het vervallen van gescheiden spreekuren bij huisartsen voor particuliere en ziekenfondspatiënten. Hij wilde via de CHA actie voeren tegen deze nivellering. De Broederschap blijft, qua aantal, een kleine club: 103 gewone leden, 38 buitengewone waarvan 4 ereleden.

1968: Eerste nummer 'Informatie'

In 1968 gaf de Broederschap voor het eerst een blad uit, 'Informatie'. De eerste redactie bestond uit de jonge ontvangers De Werker, Van Til en Straathof. Informatie was een echt vakblad, uitsluitend gewijd aan jurisprudentie en invorderingsproblematiek. Het blad, hoewel qua vormgeving niet te vergelijken met ons huidige, fraai uitgegeven periodiek, had gezag in de

dienst. Directies, zusterorganisaties en rijksadvocaten vroegen extra exemplaren aan.

Na enige succesvolle jaren begon het blad, mede door drukke ambtsbezigheden van de redactieleden, een wat kwijnend bestaan te lijden. In 1973 trad er een nieuwe redactie aan, bestaande uit Ton Swart, Henk Kippersluis en Arie Klok. Arie Klok overleed op tragische wijze in 1978 tijdens zijn vakantie in Indonesië. Tot en met mei 1983 heeft Ton Swart, eerst samen met Rein van Santen en later met 7 andere collega's de redactie gevormd. Het karakter van het blad is later gewijzigd, het werd meer een verenigingsblad waarin Bronkhorst een technische invorderingsrubriek verzorgde. Ton Swart en Henk Kippersluis kunnen het nog steeds niet laten af en toe de pen ter hand te nemen. De laatste editie van Informatie verscheen in 1985. De voorlichtende functie die Informatie had op het gebied van jurisprudentie en executierecht is overgenomen door de FIOD in het Infobulletin. KBO Informatief, sinds kort KBO/VI informatief, is nu een echt verenigingsblad.

1968: Agendapunt: de verhouding ontvanger inspecteur

Op de jaarvergadering van 1968 verscheen, als een running gag, de hiërarchische verhouding inspecteur ontvanger op de agenda. Een grote mate van vasthoudendheid kan de ontvangers niet ontzegd worden. De rijksadvocaat hield een lezing over fiscus en faillissement.

1968: Felicitaties 50-jarig jubileum aan de late kant

Het bestuur van de Broederschap ontving van verschillende kanten felicitaties naar aanleiding van het vijftigjarig jubileum. Als vijfennegentigjarige sta je dan wel even wat raar te kijken. De oorzaak van het misverstand lag in een fout in een agenda die door een Haagse uitgeverij in de handel was gebracht.

1968: Voorzichtig begin automatisering

Tijdens een bespreking met de directeur-generaal in de zomer van 1968 werd gewag gemaakt van de automatisering van de kantoren in 1972. Men startte in '72 met 5 proefkantoren. In 1973 ging het hele land 'om', in zoverre dat mondjesmaat werd begonnen met de voorlopige aanslagen Premieheffing 1973.

1969: Woning-enquête

In 1969 hield de Broederschap een woning-enquête. Men vroeg de leden naar de uitgaven verbonden aan het wonen. Ook vroeg men of de ontvangers opzagen tegen een verplaatsing en of deze vrees verband hield met de huisvesting van het gezin. Zoals ook al uit de stukken van 1963 was gebleken,

woonden veel ontvangers 'te duur' in verhouding tot hun inkomen. Bijna iedereen zag op tegen een verplaatsing vanwege de te verwachten problemen op de woningmarkt

1970: Beroep ontvanger veeleisender

In de zeventiger jaren oefende de Broederschap meer druk uit om de positie van de ontvangers te verbeteren. Het gebied van de invordering vroeg steeds meer vakkennis en inventiviteit. Tegelijkertijd nam de weerstand en agressie van het publiek sterk toe.

1971: Ontvanger hoofd CBM

In 1971 werd een collega benoemd tot hoofd van het CBM. Hij werd ingedeeld in schaal 151 (thans 15). Een aardige opsteker voor de broeders.

1971: Voorschot op einde hiërarchische verhouding ontvanger inspecteur

In 1971 had de oud-voorzitter, vooruitlopend op het einde van de hiërarchische verhouding ontvanger inspecteur, vast een opsomming gemaakt van alle wettelijke bepalingen en ambtelijke voorschriften die mettertijd gewijzigd zouden moeten worden. Dat was nog een heel pak papier. Het werkstuk werd, op tactische gronden, onderhands toegespeeld aan Organisatie van de Belastingdienst.

1971: Ontvanger voorziet overvallen op kantoren

Een collega schreef de Broederschap in '71 jaar een brief over eventuele voorzieningen voor weduwen en wezen van ambtenaren, die bij een mogelijke overval op een geldtransport om het leven zouden kunnen komen. Deze collega had het allemaal wel goed gezien. In de zeventiger en tachtiger jaren zouden kantoren meer dan eens het lijdend voorwerp van een overval zijn. In de tachtiger jaren werd het geld zelfs met een gepantserde auto bij de kantoren afgehaald. Nu is dat verleden tijd; men zal op de belastingeenheden tevergeefs naar een kas en een kassier zoeken.

Op de Algemene Vergadering van 1972 kwamen de salarissen van jonge ontvangers ter sprake. Veel ontvangers kwamen uit de rijen van de controleurs. Door de verbeteringen van de rechtspositie van deze groep ambtenaren was het rendement van de studie van een aantal ontvangers voor enige jaren vrij beperkt geworden.

Alles afgestort.
De kluis van het ontvangkantoor heeft met regelmaat de belangstelling van de Broederschap van inbrekers.
Met een watergekoelde thermische lans werd de kluis van het ontvangkantoor Woerden in december 1991 gekraakt.

De reorganisatie in 1972

Het jaar 1972 was een veelbewogen jaar voor de ontvangers en hun medewerkers. Bij een reorganisatie kwamen er invorderingsteams met solitaire invorderaars. De eindrang van deze mensen werd bepaald op commies (A),

collega's op de inspecties hadden echter hoofdcommies als eindrang. Door druk van de Broederschap en de andere centrales werden de commiezen op het ontvangkantoor later in rechtspositie gelijkgesteld met hun collega's op de inspecties, zodat de rang van hoofdcommies binnen hun bereik kwam.

Toch vreemd dat de medewerkers van de kantoren er in eerste instantie weer wat slechter afkwamen. Sommigen vonden dat de kantoren gediscrimineerd werden, dat is misschien wat overdreven. De betrokken medewerkers kwamen er uiteindelijk toch wel goed af; lang voor dat zij aan de beurt waren om hoofdcommies te worden, waren de voorschriften al in hun voordeel gewijzigd.

De bakhouders werden, als zij 45 jaren oud waren, benoemd tot (taak)-commies. Een taakcommies had hetzelfde salaris als de andere commiezen, Een taakcommies had echter zijn eindrang bereikt, terwijl de andere commiezen nog een heel scala aan promotiemogelijkheden hadden.

Een bakhouder was iemand die op een kantoor de kaartenbak K(aart) A(chterstallige) P(ost) beheerde. Hij verrichtte de administratieve werkzaamheden en tot een bepaalde grens was hij ook bevoegd om zelfstandig werkzaamheden als het verlenen van uitstel te doen. Ook in de nieuwe dienst bestaat de functie van bakhouder nog. Nu zit hij niet meer achter een kaartenbak maar achter een computerscherm.

Het KAP-systeem was een uitvinding van collega Jack Bosse, destijds de grote man op Organisatie van de Belastingdienst, waar het de ontvangkantoren betrof. Voor de invoering van de KAP was er op de kantoren een ratjetoe van kaartsystemen voor beslagen roerend en onroerend goed, derdenbeslagen, verzoeken om uitstel, verzoeken om kwijtschelding, faillissementen enz.

Ontvangers en inspecteurs gelijk

De reorganisatie van 1972, waarbij ook de inspecties betrokken waren, bracht veel onrust in de Belastingdienst. Het duurde even voor de verbeteringen zichtbaar werden.

Bij een bespreking van de directeur-generaal en het bestuur van de Broederschap werd de dienstleiding geconfronteerd met de zoveelste weinig positieve reactie op de gebeurtenissen. De stemming werd er niet plezieriger op. De voorzitter zond op persoonlijke titel een brief aan alle broeders, waarin hij de zaken nog eens op een rijtje zette en ieder opriep de schouders nog eens flink onder het werk te zetten. Hij eindigde zijn brief met deze woorden: *"Krijgt men een ontvanger er onder? Nee, voor de donder!"*

In 1972 ging een lang gekoesterde wens in vervulling; de hiërarchische verhouding inspecteur-ontvanger werd afgeschaft. De ontvanger stond nu in de organisatiestructuur onder de directeur en naast de inspecteur. De hiërarchische band had altijd tot veel dubbel werk geleid, omdat allerlei correspondentie via de inspecties liep, terwijl dit niet leidde tot enige toegevoegde waarde.

Voor verschillende ontvangers betekende de nieuwe situatie een opluchting, omdat hun persoonlijke relatie met het hoofd van de inspectie voor verbetering vatbaar was. In verreweg de meeste gevallen konden de ontvangers en de inspecteurs wel samen door een deur. Vooral op de grote eenheden waren de relaties zakelijk en van collegiaal tot niet onwelwillend. Op die eenheden had men genoeg aan zijn hoofd, aan flauwekul werd geen tijd verspild.

Ontvangers op kleinere plaatsen hadden het wel eens wat moeilijker met hun inspecteur. Vooral als zo'n man daar al lang zat en het hem duidelijk was gemaakt dat hij zijn eindrang had bereikt, terwijl hij zelf van mening was dat er in hem een directeur of op zijn minst een hoofd van een grote eenheid stak. In dergelijke situaties werden er wel eens wat frustraties uitgeleefd op een arme ontvanger.

Er waren trouwens ontvangers, die in dergelijke situaties bepaald niet als doetjes naar voren kwamen. Een psycholoog van de Rijks Psychologische dienst vertelde eens dat ontvangers onder andere werden geselecteerd op goede sociale vaardigheden, maar dat zij ook over een karakterstructuur moesten beschikken die er toe zou moeten leiden dat men maar beter geen ruzie met hen kon krijgen.

In die gevallen waarin de hiërarchische verhouding ontvanger inspecteur tot problemen leidde, werden die toch voornamelijk veroorzaakt door een organisatiestructuur die in de praktijk allang achterhaald was en alleen formeel nog bestond. Als er dan ook nog sprake was van botsende karakters was Leiden in last. In veel gevallen werd de soep gelukkig niet zo heet gegeten als hij geblazen werd.

1973: Demonstratie alle ambtenarencentrales

In 1973 vond op het Malieveld in Den Haag een gezamenlijke demonstratie plaats van alle ambtenarencentrales. Dergelijk gezamenlijk optreden was toen nog vrij zeldzaam. De oorzaak was het voornemen van de regering om

de pensioenpremies te verhogen, wat zou leiden tot een inkomensvermindering van de overheidsdienaren. Het blijft een zich herhalende geschiedenis, als er bezuinigd moet worden komen de salarissen en de pensioenen van de ambtenaren eerst in beeld. Nu anno 1993 is het niet anders dan in 1873. Wie vindt het ei van Columbus uit dat aan deze periodiek terugkomende narigheid een einde maakt?

Het eeuwfeest van de Broederschap in 1973

Al in 1971 was er een commissie ingesteld die advies moest geven over de viering van het 100-jarig bestaan. De commissie koos als plaats van het feest Lunteren. Eén van de redenen voor die keuze was de gunstige parkeergelegenheid. In eerste instantie wilde men naar Arnhem, omdat daar met een boot op de Rijn gevaren kon worden. Dat plan heeft men laten varen, figuurlijk gesproken. Daarmee werd wel gebroken met de traditie, die wil dat ontvangers hun feesten graag op het water vieren.

In 1972 en 1973 moesten de ontvangers boven hun contributie f 50 extra betalen voor de kosten, verbonden aan het eeuwfeest. Het jaar 1972 begon slecht; door teveel aan werkzaamheden zag de voorzitter zich genoodzaakt zijn functie neer te leggen. Een vervelende zaak want de voorbereiding van het jubileumfeest vergde veel werk. Het gezegde 'Old soldiers never die', bleek waar te zijn. Oud-voorzitter J.E. de Bree, U las al eerder over hem in het hoofdstuk over de oorlog en U kent hem als één van onze ereleden, zwichtte voor de druk om de kar weer te gaan trekken. Hij werd met algemene stemmen als de nieuwe voorzitter gekozen.

Het jaar 1973 stond natuurlijk voor een groot deel in het teken van het eeuwfeest van de Broederschap. De festiviteiten vonden plaats in "de Blije Werelt" in Lunteren, waar de Broederschap de Staatssecretaris van Financiën mocht begroeten. Voorzitter J.E. de Bree hield een magistrale rede. Professor J. Verburg vergastte de aanwezigen op een feestrede zoals die van hem verwacht mocht worden; van hoog niveau en met veel humor tussen de regels door. De rede van de Bree is hierna, vanwege het historische belang, integraal opgenomen.

Rede, uitgesproken op het eeuwfeest van de Broederschap

"De bijeenkomst is geopend!"
Zeer geacht auditorium.
Ik heet u van harte welkom op de herdenkingszitting, belegd ter gelegenheid van het Eeuwfeest van de Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen. Het verheugt mij zeer een zo illuster gezelschap onder mijn gehoor te hebben, talrijk en gevariëerd, hooggeplaatsten van het Ministerie en uit de dienst, collega's, oud-collega's en ereleden van de Broederschap en, tot mijn bijzondere voldoening, ook vele dames die hun echtgenoten naar deze feestelijke vergadering hebben willen vergezellen.

Ik hoop dat ik U niet al direkt tegen mij heb ingenomen door u collectief te begroeten in plaats van, zoals te doen gebruikelijk, meer specifiek en uitgebreid. Ik dacht dat u zo'n klein alternatief kon velen. Voor diegenen onder u bij wie hierdoor, reeds nu, enige bezorgdheid zou opkomen over een eventueel alternatief karakter van deze rede - dat zou echt "in" zijn weet u wel, kan ik ter geruststelling verzekeren, dat, hoewel ik wars ben van "slaafs-het-geijkte-patroon-volgen", ik mij wat dit betreft links van het conventionele midden heb opgesteld.
Ik moet u van tevoren wel even waarschuwen: ik ga nogal wat van uw uithoudingsvermogen vergen. Ja, dat kan niet anders, want het gaat over honderd jaar. Ik wens u dan maar veel geduld en sterkte.

Ik moet u bekennen, dames en heren dat ik er tegenop zag: een herdenkingsrede met de titel Honderd Jaar Broederschap: geen sinicure.
Toen ik me aan 't werk wilde zetten realiseerde ik me pas goed aan welke eisen een dergelijke rede moet voldoen:

- zij moet nl. een feestelijk karakter hebben;
- er moet uiteraard uitvoerig aandacht worden besteed aan de historie;
- zij moet levendig en boeiend zijn, althans niet slaapverwekkend;
- zij mag geen stekelige opmerkingen bevatten en nauwelijks technische aspecten;
- en tenslotte: er kon wel eens worden verwacht dat ik enkele anecdotes ten beste zou geven.

Een mèr à boire, maar ja, om in ontvangerstermen te spreken:
een verklaring van onvermogen was uitgesloten, prolongatie was er niet bij, de executie onafwendbaar.
Daarom wacht ik maar gelaten af hoe de opbrengst zal zijn.

Welnu dan, Honderd Jaar Broederschap!
Het voorspel, de geboorte en de allereerste geschiedenis van de Broederschap is in een wat mysterieus waas gehuld, maar het staat vrijwel vast - uit gevonden briefwisseling is dat te concluderen - dat de initiatiefnemers, de collega's de Crane, Drabbe en Wijnen, voor het eerste echte overleg bijeenkwamen in het Tolhuis, aan de overkant van 't IJ in Amsterdam gelegen, zoals ik later las, ter plaatse waar eens het zgn. Galgenveld was. Het mag merkwaardig klinken, maar bij mij roept iets dergelijks herinneringen op aan de verhalen verteld door een bejaarde schoolmeester, onder wiens gehoor wij ademloos luisterden naar de met franje versierde beschrijving van de Eed in de Kaatsbaan en de bijeenkomsten van het Comité du Salut Publique. Met enige fantasie kunt u zich het tafreel voorstellen: drie bebaarde, althans besnorde hoge-boord-en-slipjas-dragers, de blanke handen half bedekt door wellicht gerafelde maar smetteloze manchetten gevouwen over de knop van een wandelstok, hun ernstige gezichten met zorgelijke trekken, hun aanvankelijk aarzelend-ingetogen gesprekken, later hun doorbrekend enthousiasme, tot zij tenslotte, vastberaden, het glas heffend, een toast uitbrachten op het besluit te

pogen een vereniging op te richten, zich terdege realiserend dat zij daarmede het misnoegen, althans de met misprijzen vervulde verbazing van hun meerderen op zich zouden laden. Zou er enige symboliek zijn verscholen in de plaats van samenkomst, het Galgenveld, en de voornaamste beweegreden tot het initiatief van onze toenmalige ambtsbroeders? Te denken valt aan, niet zozeer aan de misdadige levenswandel van degenen die toen voor kort ter plekke plachten te worden verhangen, maar wel aan de dood zelf. Uit de oudste aanwezige brieven en verslagen blijkt immers heel duidelijk dat de dood van een kostwinner-ambtenaar in de jaren zeventig van de vorige eeuw in het algemeen bittere armoede betekende voor weduwe en wezen, de onafhankelijkheid van charitas. Is het niet duidelijk voor de hand liggend dat de oprichters moeten zijn bezield door de gedachte, dat het door de dood, hulpeloos, onverzorgd achterblijven van dierbaren één van de zeer belangrijke overwegingen kon zijn om de belanghebbende collega's op te roepen tot vereniging? Zeker, het ging voornamelijk om financiële nood, een schrijnende last b.v. als die van de borgstellingsplicht, die inhield het gegoed blijven tot een bedrag van de gemiddelde maandontvangst van het beheerde kantoor. Er moet de initiatiefnemers voor ogen hebben gestaan dat, nu het coalitie-verbod was vervallen (gememoreerd door oud-minister Geertsema, vorig jaar, in zijn Thorbecke-rede) er stante pede iets moest worden gedaan. Het al kegelend tegen elkaar brommen, de behoedzame schaarse briefwisseling, het meer tegenover collega's dan te bevoegder plaatse uiten van klachten en bedenkingen en bovenal het individualisme, moesten plaatsmaken voor geregeld en gericht onderling overleg, eenheid naar buiten in onbeschroomd optreden en solidariteit. Het toen ontwakende zelfbewustzijn en het verlangen naar recht en rechtvaardigheid moesten gestalte krijgen in een hecht en vastberaden verband van ambtgenoten die in broederlijke eendracht volhardend zouden strijden om erkenning, om begrip, om oplossing voor pijnlijke problemen.

Ik zei u al, het begin, de eerste gebeurtenissen en bijeenkomsten, de briefwisseling en zelfs het eerste complete verslag van een geconvoceerde vergadering zijn vaag. Er heersten onder de eerste leden misverstanden, er waren ernstige verschillen van mening, de notulen van de constituerende vergadering zijn zoek geraakt: de gebeurtenissen werden op de vergadering van 2 maart 1874 door de voorlopige voorzitter mondeling verslagen. De reconstructie uit het aanwezige materiaal leert ons, dat het initiatief van de drie reeds genoemde collega's mede voortkwam uit de omstandigheid, dat zij wat eerder bij een groot aantal ambtgenoten adhaesie hadden verzocht ter zake van een aan Z.M. de Koning te richten adres over het met grote willekeur tot stand komen van bevorderingen tengevolge nl. van het Koninklijk Besluit van 20 mei 1869, nummer 30. De reactie van collega's was toen zodanig, dat, zoals uit oude brieven blijkt, nog in de zomer van 1873 een verder strekkende oproep (tot de oprichting) werd verzonden, beantwoord in positieve zin door 52 ontvangers - velen durfden (nog) niet. U moet bedenken: er waren er ±600! De constituerende vergadering vond, met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid plaats op 1 september 1873, vermoedelijk in de "Keizerskroon", op 't Singel in Amsterdam. Aldaar waren 16 van die 52 ontvangers in persoon aanwezig, niet iedereen kon zomaar van zijn kantoor weg - en denkt u ook aan de lange reizen -, die het voorstel om een vereniging van ontvangers op te richten, bij acclamatie aannamen. Daarmede was onze Broederschap een feit. Tijdens de eerdergenoemde vergadering van 2 maart 1874, die urenlang tijd vergde, werd een voorlopig reglement opgesteld, dat in mei 1874 werd rondgezonden.

Uit dat eerste reglement blijkt dat er tevens een ondersteuningsfonds werd opgericht, dat, zoals later blijkt, wegens gebrek aan, of wegens beperkte, middelen maar zeer langzaam van de grond kwam. De eerste jaarvergadering volgde toen op 29 augustus 1874 ook in 't Tolhuis en het was dáár, dat het definitieve bestuur werd geko-

zen. Wij mogen in dankbare herinnering hun namen hier noemen. Sommigen van hen bleven tientallen jaren hun bestuursfunctie vervullen en ik aarzel niet hen te betitelen als vuurvreters: Het waren de collega's Kuyper, Drabbe, Verseput, Prins Jr., de Crane, Kremer en de Jong van Arkel. Voor hen gaarne onze grote hulde!

Het is hoogst interessant in de oude geschriften te lezen hoe de eerste doelformulering was:

> *"Het doel van de Broederschap is vriendschap en belangstelling in elkanders wel en wee aan te kweken. Humaniteit is het beginsel, het streven is vereniging en samenwerking tot alles wat goed is en wel luidt, en weduwen en wezen helpen verzorgen als dit nodig en mogelijk is. De vereniging wil billijke verlangens of gegronde grieven die zij vervuld of opgeheven wenst te zien met bescheidenheid onder de aandacht der bevoegde macht".*

U hoort het; humaniteit, weduwen en wezen, bescheidenheid tegenover de bevoegde macht. Ten aanzien van de contributie voor de Broederschap ontdekte ik een Besluit van het Algemeen Bestuur, kort na de eerste jaarvergadering, waarbij die werd gesteld op twee gulden per jaar. Er is nog een aantal jaren geweest dat zij één gulden bedroeg!

Er was grote aarzeling onder de collega's om toe te treden. In de eerste jaren volgden de oproepen om lid te worden elkaar met regelmaat op. In het "Weekblad", toen juist opgericht, verschijnt de eerste oproep anoniem. De samensteller noemt zich: 'een ontvanger, lid der Broederschap'. Waarom? Omdat hij streng afwijzende tegenwerpingen van collega's bekritiseert en ontzenuwt die spreken over 'inbreuk op de discipline', 'revolutionaire handelingen' en 'wie zal de adressen aan de Overheid moeten (lees durven) ondertekenen'. Hij moet zelfs de verzekering geven dat- ik citeer - *"de Regering in de pogingen der ontvangers geen ongeoorloofde daad ziet"*, hetgeen hem formeel vanwege de Minister was medegedeeld.

Toen de aanvankelijke aarzelingen waren overwonnen werden allengs meer ontvangers lid. De verslagen van de bestuurevergaderingen in de eerste tientallen jaren bevatten onveranderlijke namen van nieuw-toegetredenen. Er waren dan ook redenen genoeg om de vereniging sterk te maken en solidariteit te tonen. Behalve de al genoemde borgstellingsaffaire waaromtrent ik moet volstaan met op te merken dat deze na enige mitigatie tenslotte na hardnekkige pogingen pas in 1922 van de baan was, alsmede de bittere nood van weduwen en wezen, staken er de toenmalige ambtgenoten nog diverse scherpe graten in de keel. Het ontbreken van een echte rechtspositie was oorzaak van gevoelens van machteloosheid. De overheid onderscheidde zich bepaald niet in vrijgevigheid als het om de traktementen ging. De zuinigheid was een oud-vaderlandse intens beoefende deugd; troepen afdanken en oorlogsschepen opleggen lag nog zo vers in het geheugen. Uit die tijd moet voor de ambtenarij de zegswijze 'vaste betrekking - vaste armoede' afkomstig zijn. Alle burgers leden onder de zo dikwijls benarde of als benard voorgestelde situaties van de overheidsfinanciën, maar de ambtenaren vrijwel steeds extra. Er schiet u misschien nu iets te binnen?

Hoe was het klimaat, geachte toehoorders? Zonder twijfel, ijzig. In den beginne was de hemel niet bewolkt, maar betrokken. Een somber, kil, neerslachtig makend weertype handhaafde zich zeer lang. Onveranderlijk waaide de wind uit de slecht-weer-hoek. Wat konden ambtenaren eigenlijk ondernemen? Zij waren overheidsdienaren en dienaren werden niet uitgenodigd maar ontboden. De overheid verwaardigde zich, stond eventueel genadiglijk toe, besliste gunstiglijk, de billijkheid geheel naar eigen onaantastbare maatstaf hanterend. Een ambtenaar kan slechts "met verschuldigde eerbied verzoeken", *"in welwillende overweging aanbevelen"*. Ge-

bruik van het woord "*ik*" in welk geschrift dan ook werd beschouwd als onwelvoegelijk, bezwaar inbrengen paste eigenlijk in het geheel niet in het gezagspatroon. Moeten wij ons erover verwonderen, dat in onze ambtelijke stukken het gebruik van uitdrukkingen als "*beleefd weder aangeboden*", "*middels deze heb ik de eer U te berichten*" en "*U hoogedelgestrenge moge mij veroorloven*", een zo bijzonder taai leven heeft geleid? Zeker, de grote sociale, culturele en technische revoluties moesten nog komen.
De argwaan tegen zoiets als de Broederschap, door de naam al een tikje verdacht, bleef nog lang gevoed door gevoelens van weerzin, door de gedachte dat er een soort conspiratie aan de gang was. In welk klimaat onze prille vereniging haar eerste pogingen tot verwezenlijking van de doelstellingen ondernam wordt U duidelijk als ik iets citeer uit een, in het jaar 1903 verschenen, "Kort verslag van 30 jaar Broederschap".
Ik pluk maar een paar bloempjes:
Het eerste: "*Op de vergadering van 5 augustus 1882 wordt naar aanleiding van het uitblijven van antwoord op tal van verzoeken ernstig geklaagd dat de Regering zo weinig hart blijkt te hebben voor de belangen harer ambtenaren, dat zelfs hun meest billijke verzoeken eenvoudig door haar worden genegeerd*".
Het tweede: "*In een beleefd schrijven van 25 augustus 1900 aan Zijne Excellentie de Heer Minister van Financiën het wellicht mogelijk en verkieselijk kon worden geoordeeld van de verschillende missive's enz. die thans ter kennisneming worden rondgezonden voortaan afdrukken door het Departement aan de betrokken ambtenaren te laten toezenden. - Geen antwoord ontvangen*".
Het volgende: "*Op 24 augustus 1901 besloten een adres te richten aan, merkwaardig een jaar eerder was het "Z.E. de Heer", den Minister van Financiën, waarin wordt verzocht aan de nagelaten betrekkingen van overleden ontvangers voortaan het traktement des overledenen uit te betalen niet tot en met de dag van overlijden maar over de gehele tijdens het overlijden ingetreden maand, zoals dit geschiedt bij overlijden van alle ANDERE ambtenaren van de administratie. - Geen antwoord ontvangen*".
En tenslotte: "*Op 12 december 1901 den afgetreden Minister van Financiën Mr. N.G. Pierson eerbiedig dank betuigd voor al wat Zijne Excellentie gedurende zijn Ministerschap in het belang der ontvangers heeft gedaan*".

Toch dank - ziet U. Men bleef hoofs, beleefd en eerbiedig, ook voor het weinige dat in de ruif werd toegeschoven.

Ik voel mij verplicht geachte toehoorders, U op de hoogte te stellen van de bronnen waaruit ik kon putten en enkele namen te noemen van hen die zo bereidwillig waren mij te helpen met gegevens uit oude geschriften, boekwerken, rapporten, e.d. dan wel uit hun herinnering. De heer van Os, tot voor kort hoofd van het F.B.B.B. te Amsterdam, beschikte mede dankzij het ontvangersschap van zijn vader, over ruime documentatie waarover ik vrijelijk kon beschikken. In Rotterdam, 1e kantoor D.B., kon ik kennisnemen van oude schrifturen, verslagen en notulenboeken van de Broederschap, wegens praktische onverplaatsbaarheid onder beheer verbleven van collega Haagsma. Voorts heb ik niet vergeefs een beroep kunnen doen op de hulp van collega Bosse en collega Driesens, en dan waren er nog vele anderen die mij op z'n minst lieten proeven van de sfeer uit vervlogen dagen. Ik wil hen allen gaarne van harte bedanken voor hun spontaan verleende hulp.

Ik kan U verzekeren, dames en heren, dat het uitdiepen van en het snuffelen in het verleden van de Broederschap een bijzonder boeiende bezigheid was, een magnifieke ervaring om de vergeelde papieren met prachtig schoonschrift ter hand te nemen. U wilt wel geloven dat ik mij tot grote beperking heb moeten dwingen. Wat een schitterende stijl in brieven en adressen, welk een blijk van hoffelijkheid, eruditie, zorg en zorgvuldigheid! Ik heb grootheid geproefd en waar-

digheid, optimisme en verslagenheid, treurnis over onbegrip, verontwaardiging over hardheid, ook van collega's, opstandigheid en neerslachtige berusting, romantiek om van te smullen naast nuchtere zakelijkheid, maar bovenal, in de eerste vijftig jaar Broederschap, ontmoediging over het steeds weer stuklopen van pogingen tot verbeteringen. Werkelijk, als je brieven uit die tijd leest van ontvangersweduwen die in bittere armoede verkeerden, ja zelfs brieven van collega's die in barre nood het bestuur smeékten iets te doén omdat ze bevreesd waren door de knieën te gaan voor de verleiding uit 's Rijks kas te putten, dan wordt het je koud om 't hart.
Het gaat natuurlijk niet aan om nu nog verwijtende vingers op te steken, maar toch, als we geschiedenis memoreren past het niet het lelijke te verhullen: Vadertje Staat uit die jaren was streng en ongenaakbaar, sloot de ogen voor de noden van zijn kinderen. Neen, het zijn waarlijk zwarte bladzijden uit de historie.
Ik mag U in dit verband niet onthouden een verkorte weergave van een ingezonden stuk, ondertekend "Verseput, rijksontvanger", uit het Weekblad van 30 mei 1874:
"Koning Willem III viert zijn 25-jarig regeringsjubileum. De wederzijdse liefde en gehechtheid tussen Oranje en Nederland lossen zich op in heerlijke accoorden en vormen een harmonie als nimmer gehoord. Maar onder het jubelen der menigten en de juichende tonen vernemen wij uit een woning des lijdens wanhoopskreten verenigd tot een schril snerpende dissonant. Een ambtenaarsweduwe en hare acht kinderen roepen en bidden om redding uit de nood. Zij, het slachtoffer van een vicieus pensioenstelsel dat zijn overwinst bij millioenen telt, vraagt brood aan Nederlandse ambtenaren. Een beroep op het gehele volk zou haar meer baten, haar man was toch ambtenaar, en dus.....
Maar wij begrijpen hare kiesheid en hopen dat onze penningskens haar rijkelijk mogen toevloeien. En terwijl gij de plicht der menselijkheid vervult, Neerlands ambtenaren, denkt aan de toekomst van uw gezin. Ora et Labora, opdat geen nieuwe offers vallen!"
Tot zover.
U ziet wel: de ambtenaren werden beschouwd als "quantité négligeable".

Het zal U niet verbazen dat er al in 1864 een vereniging bestond louter tot doel hebbende financiële hulp te verlenen aan weduwen en wezen. We mogen terecht veronderstellen dat ook ontvangers lid waren van deze vereniging. Het was een onderlinge vereniging en merkwaardig is dat er minstens één officiëel jaarverslag is opgenomen in de toenmalige Verzameling van Wetten en Besluiten, dat blijkt uit een Ministeriële Resolutie, van 19 maart 1866, nummer 30. Kennelijk wilde de overheid een vinger in de schrale pap hebben. Er is overigens geen schijn van bewijs of teken dat zij iets fourneerde. De vereniging droeg de weidse naam: 'Onderlinge Broederschap van ambtenaren en bedienden behorende bij en onder het Departement van Financiën, tot hulp van weduwen'. Ze was opgericht op 1 april 1864 te 's-Hertogenbosch.
Ik laat U iets horen uit het genoemde verslag, tweede boekjaar, 1865.

"In kas van de jaarrekening 1864 f 0,18[5] (over uitgeput gesproken).
Ontvangen volgens de kwartaalslijsten van de Controle-kommissarissen in den lande, aan contributiën f 11039,42. Uitbetaald over het tweede, derde en vierde kwartaal 1865 aan de Wed.v.d.Berg-v.Zoom te Bergen op Zoom f 16,66, aan de Wed. Oppenoordt-Tiesman te Utrecht f 16,66, aan de Wed. Molenaar-Loonstra te Dragten f37,50".
Voorts blijkt dat uit hoofde van wanbetaling of tengevolge van bedanken zijn geroyeerd 24 leden. De sterfte, zo luidt het, was te betreuren, doch gunstig. Zouden die, zo zegt het verslag, volgens de sterftetabel van Kerseboom hebben moeten zijn 8 mannen en 8 vrouwen, het waren slechts 3 mannen en 5 vrouwen. Tot zover het verslag. Inderdaad een glimlach waard, maar eigenlijk in-droevig.

Opvallend is dat er na 1873 niets officiëels meer is te vinden over deze Broederschap. Wel heb ik bij pogingen om iets te achterhalen veel gelezen over het "Fonds Meijer" en een coöperatieve vereniging opgericht door onze eerste voorzitter Kuyper, over pogingen tot samengaan en samensmelting, over contacten met verzekeringsmaatschappijen, stuklopende op te hoge kosten, en dergelijke meer, maar ik heb het moeten opgeven - die Broederschap is zeer waarschijnlijk snel overleden, vermoedelijk aan de in die jaren heersende chronische ziekte: geldgebrek. Ook het Ondersteuningsfonds van onze Broederschap - ik heb het al even aangeroerd - heeft een moeizame start en moeilijke tijden doorgemaakt, maar uit gevonden correspondentie is overduidelijk gebleken, dat er magnifiek, zegenrijk werk is verricht. Gelukkig teken dat wij op onze vorige algemene vergadering tot de conclusie kwamen, dat het fonds ieder bestaansrecht had verloren en toch wat pijnlijk te bedenken dat we er in feite een deel van onze kosten van vandaag mee bestrijden. Wie zich al te bezwaard voelt neme straks géén apéritief.

Na de voorafgaande algemene overwegingen, de klimaat-peilingen en de constatering van opvallende feiten en omstandigheden, geachte toehoorders, zou ik met u het terrein van de waardering willen betreden. Het is, dacht ik, nuttig om daarbij de spiegel der zelfkennis te hanteren. Natuurlijk mogen we er niet aan voorbijgaan: er waren ooit heus ambtsbroeders voor wie deze broederlijke benaming nauwelijks kon gelden. Ik vertel u geloof ik geen nieuws als ik een ambtgenoot uit de historie bij u in herinnering roep - hij blijve ook nu anoniem - die blijkens een op zijn kantoor goed zichtbaar opgehangen plakkaat had bepaald, dat een contribuabele geen toegang tot dat kantoor zou worden verleend alvorens deze goed hoorbaar zou hebben aangeklopt, zijn pijp of sigaar zou hebben terzijde gelegd en, de klompen op de deurmat achterlatende, met luider stemme had gevraagd of het zijn edele kon behagen hem in gehoor te ontvangen.

Zeer zeker zijn er ook in latere tijden, laten we het eerlijk zeggen, hoofdambtenaren - ook collega's geweest die in de regententijd geen slecht figuur zouden hebben geslagen. Velen van u zullen wat dat betreft nog uit eigen ervaring kunnen putten. Wist U b.v. dat het, tot in de twintiger jaren toe, tot de zeer gewaardeerde gewoonten werd gerekend dat een ambtenaar in de gangen van het O.L.Huis te Amsterdam halt en front maakte voor zijn superieuren? Ik maakte zelf in 1950 nog mee, dat een bepaalde chef de bureau zijn sous-chefs in de rang van commies op het hart drukte om in de lunchpauze zich vooral niet te encanailleren door te gaan wandelen met zijn ondergeschikten.

Voor zover ik mij kan herinneren waren er zeker ook ontvangers - en in andere rangen bij onze dienst zijn er natuurlijk ook superieuren geweest (wéér die lelijke aanduiding) die hun tijd vér vooruit waren, die het grote belang van goede, menselijke verhoudingen ten volle beseften, die de ambtenaar onder hen en de belastingbetaler niet beschouwden als uitsluitend een machine, respectievelijk als een opgedrongen schuldenaar, die je naar believen kon in- en uitschakelen, en met gebruik van keiharde middelen in een dwangpositie kon dirigeren, maar die de mens met eigen wil en aanleg, specifieke behoeften en moeilijkheden herkenden en aldus humane beginselen hanteerden. Maar wat heeft het lang geduurd voor de voetstukken waarop sommigen troonden werden verlaten! Het beeld van de ongenaakbare ambtelijke autoriteit die meestal van kritiek en maar zelden van waardering liet blijken en in het algemeen de welhaast onoverbrugbare afstand tussen laag, middelbaar, hoog en nog hoger niveau, staat velen ongetwijfeld nog scherp in het geheugen. En heus, er waren ambtsbroeders van die soort. Verademend was de doorbraak in de na-oorlogse jaren: conferenties, voorlichtingsbijeenkomsten, inspraakgedachte, sportdagen, personeelsverenigingen enz.

We beseffen het wel degelijk, er waren ook amb-

tenaren die zich niet alleen ten aanzien van de zo-even in beschouwing genomen aspecten maar ook anderszins wankelend en struikelend voortbewogen op de smalle en gladde richels die het pad des ontvangers nu eenmaal vele kent. Bij het hanteren van de spiegel der zelfkennis past dan ook het afwegen van aan de ene zijde de integriteit, loyaliteit, bekwaamheid, en waarde voor de dienst en aan de andere zijde het gewicht van het desiderata-pakket.

Het is in 't algemeen belang zo, dat, als het gaat om beoordeling en waardering, de publieke of particuliere opinie de negatieve elementen zo gretig als een spons opzuigt en dat er opmerkingen komen als: "de goeden niet te na gesproken" e.d. Generaliseren is een geliefkoosde eigenschap. Zo ook hierbij: de min of meer als authentiek aanvaarde verhalen over de uitoefening door de vroegere jaren heen van het ambt door sommige ontvangers hebben de algemene strekking gekregen van: "*Nou ja, wat wil je, wat hadden ze nu eigenlijk om handen? Er was altijd wel een armzalige volgzame klerk of er waren er meer, die het werk deden. De ontvanger was de principaal die er z'n gemakje van nam, bij voorkeur ging vissen en jagen, soms niet eens op wild, en de sociëteit nogal veelvuldig bezocht. Hij bekrachtigde wat ambtelijke stukken met een sierlijke handtekening en occupeerde zich voor 't overige het liefst met zijn eigenlijke attributen: wandelstok, krant en overschoenen*". O ja, er zullen dezulken zijn geweest, zoals ook aanwijsbaar in zoveel andere ambten, beroepen en functies. Laten we echter niet vervallen tot generaliseren en tevens bedenken dat ook de tijden, zeden en omstandigheden de mens maken.

Er is naar het schijnt ooit eens een uitspraak gedaan - ik weet niet zeker of die is gedaan en door wie, maar het zou zo kunnen zijn - die luidde alsvolgt: "*Er zijn drie categorieën ontvangers: zeer slechte, slechte en minder goede*". Dat gaat mij wel iets te ver.

Maar ook is er een al wat oudere uitspraak, komende uit de boezem van een staatscommissie, die in haar rapporten meestal geen grapjes maakt, er op neerkomende dat men - ik citeer- "*met enige verwondering had kennisgenomen van de opvatting, dat men de surnumerairs c.q. adjunct-inspecteurs die bleken niet voor het inspecteursambt geschikt en bekwaam te zijn dan toch wel het ambt van ontvanger kon doen bekleden*". Deze uitspraak geeft, vooral door de gebezigde terminologie, te denken. Hij geeft blijk van een, althans in vergelijking met het inspecteursambt, niet al te hoge dunk van het ontvangersambt, dan wel van afwezigheid van begrip omtrent de ontvangerstaak. Ik kom daarop straks terug.

Maar dan nog: moet nu maar dadelijk de conclusie worden getrokken dat uit bedoelde categorie alleen maar ontvangers zijn voortgekomen die tot de minder goede moesten worden gerekend? Ook een zeer bekwame inspecteur behoeft nog geen goede ontvanger te zijn, maar is de inspecteur of de ontvanger er daarom minder door? Er zijn meer mislukkingen aan te wijzen op velerlei niveau - U begrijpt wat ik bedoel - waaruit tenslotte voortreffelijke alternatieve ambtsvervullingen resulteerden en dat alternatieve ambt werd daar niet minder om. Hoe dit alles ook zij: niet te ontkennen valt dat er kwaliteitsverschillen zijn geweest - waar niet? - en dat die er altijd wel zullen zijn. Ik heb voor U één voorbeeld.

Het is er één uit een ver voorbije tijd dus niemand behoeft de zaal te verlaten. Het is een publicatie waaruit blijkt dat er minstens één ontvanger is geweest die tot de minder goede moest worden gerekend.

Ik citeer de Resolutie van 17 augustus 1864, nummer 141. Zoals U ziet 9 jaar voordat de Broederschap werd opgericht. De naam van de ontvanger werd niet aan de openbaarheid prijsgegeven; zou hij in 1873 lid zijn geworden?

De Resolutie: "*De Minister van Financiën, Gelet op de dezerzijdse beschikking van heden, nummer 140, betreffende het adres van den ontvanger der directe belastingen .... enz. enz. om nogmaals nadere staten van oninbare posten te mogen indienen, op welk verzoek uit aanmerking van*

het aanzienlijk belang gunstig is beschikt; Overwegende echter dat bij de behandeling van de verzoekschriften is gebleken dat de ontvanger het aan hem toevertrouwd beheer met onverschoonbare slordigheid voert en dat de deurwaarder zich willekeurige afwijkingen van de gegeven voorschriften veroorloofd heeft; Heeft goedgevonden en verstaan:
1e genoemden ontvanger voor ditmaal te bestraffen met eene boete van 25 gulden, door hem als buitengewone ontvangst aan het Rijk te verantwoorden;
2e enz."
Tot zover. Ik kan U verzekeren: dat heeft zeer gedaan!

Geachte toehoorders. Wij zijn vandaag in feeststemming. Het gaat niet aan - herinner U ook de in de aanvang vermelde eisen - nu de al dan niet overjarige vuile was op buitensporig herkenbare wijze buiten te hangen, noch is er plaats voor de bewering dat er altijd alleen maar goede, zeer goede en uitmuntende ontvangers zijn geweest. Het zij genoeg het volgende op te merken: Als dan op de honderden in de afgelopen eeuw opgetreden ontvangers er geweest zijn die de kwalificatie "voldoende", "ruim voldoende" enz. beslist niet hebben verdiend - en wie zou dat durven ontkennen - dan moet daartegenover worden gesteld dat het ontvangerscorps vele voortreffelijke ambtsdragers heeft geteld, geroepen tot het vervullen van de grootste en moeilijkste beheren, dat de collega's zich over de zwakkere broeders beschaamd hebben gevoeld omdat dit de eer te na kwam die zij hoog wilden houden. Zij hebben er dan ook steeds voor geijverd die zwakkeren te beïnvloeden en bij te staan. De onderlinge saamhorigheid leidde steeds weer tot leerzaam overleg en tot op praktische beoefening gerichte gedachtenwisselingen. Ik denk hierbij behalve aan vele instructieve bijeenkomsten en inleidingen door deskundigen op de vergaderingen, aan het medium "Fiscus" en "Weekblad", door de jaren heen intens gebezigd door vele collega's voor publicaties en discussie, leerzaam en verhelderend. En voor het overige zijn het de gevoelens van broederschap geweest - herinner U de doelstelling van 1873 - stimulerend tot betere kwaliteit, die bevorderd hebben de ambtsuitoefening op hoog peil te houden en daardoor het corps ontvangers een keur verlenen waarborgende géén 24 karaat als zijnde te zacht, maar wel een gedegen 18 karaat gehalte.

Hoe was het nu met de interne waardering van het ambt en de ambtsdragers gesteld? Stonden de ontvangers in enig aanzien bij de excellente bewindslieden, de hoofdambtenaren ten departemente? Werden zij hogelijk, ruim of matig gewaardeerd?
Hoe dacht men in de zgn. hiërarchie over de ontvanger?
Wij moeten vooral niet vergeten dat ons kleine vaderlandje geruime tijd als bezaaid was met ontvangkantoren. Tot in de kleinste plaatsen kon men bij een ontvanger terecht en bovendien hielden ze dan nog zitdagen elders. De organisatie, de structuur, de indeling, de recrutering, de opleiding, en - het zij met nadruk gezegd - de taak van de ontvanger werd bij herhaling, soms vrij ingrijpend, gewijzigd. En U weet het wellicht uit 't verleden: er was een drieledig bekledingspatroon:

Ten eerste: functionarissen die ontvanger werden en bleven;
Ten tweede: functionarissen die het ambt bekleedden als beginfase en na verloop van min of meer tijd naar het inspecteursambt overgingen waarvoor zij eigenlijk waren bestemd; enkele spijtoptanten gingen nog wel eens de weg terug;
Ten derde: een overigens allengs slinkend aantal functionarissen, bekwame en geschikte rijksklerken, die geselecteerd waren en het z.g.n. verlicht ontvangersexamen hadden gedaan, beherende de kleine, niet hoger dan de 5e klasse-kantoren, eerst een beetje bizar "verlichtontvanger" genoemd, later de ook nu nog bekende beheerder. Men hoorde, naar gelang van afkomst, nog wel eens spreken over raskippen en

boerekippen en men zei van een inspecteur na zijn uittreden uit de ontvangersrang dat hij in de stand der edelhanen was opgenomen.
U ziet wel: een groot aantal factoren en omstandigheden die van invloed waren op het "waarde-oordeel".
De waarderingsthermometer vertoonde in de loop der jaren grote schommelingen en ik mag hierbij opmerken dat door gebrek aan warme gevoelens voor de ontvangers het kwik nogal eens akelig zakte. Hoe kwam dat nu toch?

Een uitstekend aanknopingspunt vond ik in een drietal publicaties in het "Weekblad der Belastingen", zoals dat toen nog heette, gesigneerd met de letter H., staande voor Hoekstra, ambtgenoot en redacteur, die zich bijzonder beijverde t.a.v. de voor de ontvangers belangrijke berichtgeving en beschouwingen. In de historie bezien is hij een voorloper van Erasmus (onze zéér gewaardeerde Erasmus).

Die publicaties dan behandelden "De betekenis van het Ontvangersambt" en "De verantwoordelijkheid van de Ontvanger". In mei 1938 werd op uitnodiging van het Algemeen Bestuur van de Broederschap, door een commissie bestaande uit de collega's J.L. Zuur, A.A. Vreede en A. van Diermen gerapporteerd over de studie van deze onderwerpen. In het najaar van 1940 werd tot publicatie van het rapport besloten. Jammer eigenlijk - het rapport had beter lot verdiend dan het toen ten deel viel tengevolge van de oorlog. Uit deze gedegen rapportering moet ik echt, nu de zo belangrijke waardering van het ambt ter sprake is, wat ruimer putten.

Het rapport gaat uit van de gedachte dat het werk van de ontvangers door anderen niet altijd hoog genoeg wordt aangeslagen en dat het gewicht van hun verantwoordelijkheid buiten hun eigen kring niet algemeen voldoende wordt gevoeld.
De commissie neemt dan in beschouwing wat tot deze afnemende waardering aanleiding kan hebben gegeven.

Men constateert eerst dat omstreeks de tachtiger jaren van de vorige eeuw het overgrote deel van de surnumerairs duurzaam in het ontvangerscorps terecht kwam en van de overigen er verscheidenen na korte of langere dienst als inspecteur (controleur) of directeur (provinciaal inspecteur) in dat corps terugkwamen. De salarisregeling en de promotiekansen waren ogenschijnlijk zodanig dat het voor de surnumerair, persoonlijke ambities en neigingen daargelaten, niet van overgroot belang scheen of de duurzame ontvangersloopbaan al dan niet zijn deel zou worden.

Hier past een kanttekening.
Het is jammer dat de reden om van "ogenschijnlijk" te spreken niet wordt aangeduid, zodat het lijkt alsof dat wat lichtvaardig is gebruikt. Toch zijn er wel achtergronden aan te wijzen. Het aantal ontvangers overtrof dat der inspecteurs (controleurs) in belangrijke mate, de ontvangerstaak in die tijd was een mengsel van aanslagregelende, invorderende en administratieve aard en kwam, ondanks merkwaardig gesol met de traktementen (waarover straks iets méér) toen aantrekkelijker voor. Later is er een tijd geweest dat de bezoldiging van bepaalde ontvangkantoren aantrekkelijker was. Tenslotte heb ik een niet aflatende stroom protesten gevonden in oude schrifturen tegen het privilege dat de tot het ontvangerscorps terugkerende inspecteur werd verleend bij benoemingen op kantoren waaraan een betere bezoldiging was verbonden - herinner U ook de lang en hardnekkig gehandhaafde desbetreffende bepaling in het Ambtenarenbesluit Belastingdienst. Overigens zou je toch wel de vraag kunnen stellen: die spijtoptanten waren dan weliswaar inspecteur, maar toch niet op hun achterhoofd gevallen?
Terug naar het rapport.
Men moet, zo zegt het, in het oog houden dat weliswaar de inspecteurswerkkring wat de invoerrechten en accijnzen aangaat, hoewel veel eenvoudiger, met die van tegenwoordig overeenkomst vertoonde (men vergeleek 1890 met

1938 wel te vestaan) doch dat overigens de directe belastingen dat waren de personele belasting, het patentrecht en de grondbelasting aan de ambtsdrager geen grote eisen stelden.
Daarnaast waren de hoofden der inspecties belast met de leiding van de actieve dienst en met de kantoor-verificatiën, terwijl overigens hun verhouding tot de ontvangers zich in hoofdzaak bepaalde tot louter administratieve instanties. Van tegenstellingen tussen de beide ambten was weinig sprake. Langzamerhand - ik citeer nog - heel geleidelijk kwam er verandering in de toestand en eigenaardig genoeg is het opkomen van een op meer wetenschappelijke voet geregelde heffing van de kohiersbelasting als de grondoorzaak aan te merken. De eerste kentering was de vervanging 1 mei 1894 van het meer eenvoudige patentrecht door de meer ingewikkelde belasting op bedrijfs- en andere inkomsten. Het inspecteurscorps werd toen uitgebreid met een aantal uitgekozen ontvangers en de eerste sporen van neerzien op het ontvangersambt, hoewel dit niets van zijn belangrijkheid had verloren, begonnen zich toen te vertonen. Men constateert dan verder, dat deze tendens werd versterkt door een verdere overheveling van ontvangers tengevolge van de Wet op de Inkomstenbelasting 1914, Dividend- en Tantième-belasting en later Omzetbelasting, Tabaksaccijns, enz. en, gaat het rapport verder, ook tengevolge van al deze heffingen was de betekenis van het ontvangersambt toch niet verkleind, integendeel groter geworden. Het gaat er niet om, zeggen de rapporteurs, de kwalificatie der inspecteurs die het cachet "wetenschapelijk geladen taak" kregen opgedrukt te beoordelen of te verkleinen, maar naar voren te brengen de eenzijdigheid en de onjuistheid van de in beweringen geschetste hoedanigheid van het ontvangersambt, als zou dat betekenen een taak van meer formele en administratieve aard en te laten uitkomen hoezeer juist de betekenis, omvang en zwaarte van taak en ambt is toegenomen.
Ik moet volstaan met een keus uit de toen naar voren gebrachte aspecten; toeneming en intensivering van contacten met publiek van alle lagen, toeneming van de aansprakelijkheid van de ontvanger, uitbreiding en concentratie van beheren, het toenemende belang van een goed invorderingsbeleid, waarbij letterlijk wordt gezegd:
" Men bedenke dat het vaak moeilijker is om een aanslag in te vorderen dan om die vast te stellen, en gemakkelijker om een afschrijving uit te lokken dan om met inzicht en beleid het geld binnen te halen".
Voorts wordt met nadruk gewezen op het steeds meer naar voren tredende belang van controle, doelmatig inrichting, nuttige arbeidsverdeling, en, juist voor het ontvangkantoor met de voortdurende dagelijkse aanraking en verhouding met het publiek, een goede organisatie, die vlot en efficiënt verloop waarborgt.
In een slotbeschouwing over de splitsing bij de administratie in ambtenaren belast met de aanslagregeling en ambtenaren belast met de invordering, welke splitsing toen gestalte kreeg, komt dan, - voorzover ik weet voor het eerst - het volgende desideratum naar voren: ik citeer letterlijk:
"Men make die splitsing dan echter ook volledig en trekke die logisch door, zodat de ontvangersbetrekking geheel los worde gemaakt van de inspecteursfunctie, in die zin, dat de beide ambten, los van elkaar, naast elkander komen te staan onder toezicht van de Directeur. De ontvanger wordt dan de zelfstandige leider van zijn beheer met volledige verantwoordelijkheid voor de algemene gang van zaken en heeft geen leiding en toezicht meer te verwachten van die andere groep ambtenaren, die door hun eigenlijke taak, de aanslagregeling in een geheel andere richting worden gestuurd. Het spreekt vanzelf dat het ontvangersambt, speciaal een rekenplichtig ambt, niet zonder repressief toezicht en controle moet blijven. Daarvoor lijkt ons echter de ambtenaar wiens taak op geheel ander terrein ligt, niet de aangewezen persoon".
Tot zover. Dit, geachte toehoorders, werd geschreven Anno Domini 1938!

Hoe staan we er dan nu qua waardering van ambt en taak voor? Een aantal overwegingen van destijds heeft ook nu nog actuele betekenis. Het gaat er de ontvangers nog steeds niet om de kwalificatie van andere groepen te beoordelen of te verkleinen. Maar om het bepalen van de absolute waarde, de zwaarte van de taak op zich, de betekenis van de aan de Staatshuishouding geleverde bijdrage.
Er hebben zich in de 35 jaren sedert het geciteerde rapport verstreken, enorme veranderingen voltrokken: denkt U maar aan de maatschappijstructuur, de bedrijfseconomische verhoudingen, aan de veranderingen op financiëel, juridisch, sociaal terrein en op technisch gebied, mentaliteitsveranderingen en gewijzigde opvattingen inzake overheid en gezag. Al deze factoren hebben een sterk-verzwarende invloed gehad op de taak van de ontvanger. Vooral het sociale en psychologische aspect van de taak mag bepaald niet gebagatelliseerd worden: de gevoeligste plaats van de meeste nederlanders is nog steeds de portemonnee; tegenover de invorderende ontvanger staat nog altijd de tegenstribbelende gever-tegen-wil-en-dank.
Dit alles in aanmerking nemende zou men verwachten dat de onderwaardering van de ontvangerstaak in de loop der broederschapsjaren van voor 1938 ontstaan door de geschetste oorzaken nu, na 35 jaar, toch wel zou zijn verdwenen. Welnu, in materiële zin is zulks stellig niet het geval, maar ook anderszins kunnen wij ons nog steeds niet onttrekken aan de indruk dat de ontvangerstaak niet de waardering krijgt die hij verdient. Niet valt te ontkennen dat het kwik wat is gestegen. De kou is er af, maar we moeten nog wel achter glas, in de zon, en uit wind gaan zitten om het behagelijk te hebben.
Als U wel eens hebt gekeken in de keuken van de theater- film- en show- business dan weet U dat er dikwijls felle twisten ontstaan over de vermelding van de namen der uitvoerenden: hoofdpersoon, solisten, regisseurs, etc. Er zijn gevallen bekend, waarin het optreden van een beroemde hoofdrolspeler niet doorging omdat zijn naam op het affiche niet met grotere letters werd vermeld dan die van zijn overigens evenzeer vermaarde tegenspeelster. Nu moet men natuurlijk erg oppassen met vergelijkingen, maar als het om onze waardering gaat meen ik toch het volgende te kunnen stellen:
Op het imaginaire affiche-fiscale neérlandaise zou de ambstaanduiding "ontvanger" in plaats van met kleine letters met hoofdletters moeten worden geschreven.

Dat brengt ons nog even op het aspect externe, publieke, waardering van de ontvanger. Het is niet zo moeilijk om in korte trekken weer te geven hoe die is, altijd is geweest en wel steeds zal blijven: kortweg een noodzakelijk kwaad. Meestal wordt de ambtenaar in 't algemeen, en de deurwaarder, inspecteur en ontvanger in 't bijzonder beschouwd als hard, meedogenloos, inhalig, zich verlustigend over de onderwerping van de belastingschuldige. Hij heeft maar een streven: als Sijmen maar betaalt. Och, je kunt je natuurlijk afvragen: wie kust de hand van hem door wie hij wordt gekastijd? Met de befaamde grappen over de belastingontvanger, die het nog altijd goed doen, vergaat het als met die over schoonmoeders: ze worden getrokken op een basis van azijn. Wij worden verondersteld dit soort humor met een glimlach te incasseren en, vreemd genoeg, wij zelf worden vaak voor humorloos versleten!
Ik zal echt niet proberen van hieruit de publieke opinie te beïnvloeden, dat is onbegonnen werk. Ik volsta met het volgende. De nederlanders hebben gezucht onder het regime van vreemde vorsten, dictators, belastingpachters, overwinnaars en schatters, van Noormannen tot Alva, van Barbaren tot Napoleon en zij werden uitgeperst, naar grootste willekeur, zij moesten bloeden naar het de machthebbers uitkwam of inviel. Welnu: goed dat er ontvangers zijn!

Met betrekking tot de plaats van de ontvangers in de hiërarchie van de dienst riep ik, geachte toehoorders, al in de herinnering terug dat in 1938

voor het eerst, althans publiekelijk, de wens naar voren kwam de bestaande hiërarchie aan te passen aan de realiteit, de veranderde behoefte. De in beginsel en naar doelmatigheid aan te bevelen structuur was die, welke een rechtstreekse gezagslijn trok tussen ontvanger en directeur.
In de eerste na-oorlogse jaren werd door het Algemeen Bestuur van de Broederschap de blijkbaar euvele moed opgevat het idee van een herziening in die zin te bevoegder plaatse te lanceren. Het was euvele moed: de wens werd exhorbitant geacht en met beslistheid, met een soort heilige verontwaardiging, afgewezen. De kwaal: "chronische hiërarchitis" leek niet te euveren, maar: Versagen stond echter niet in het "Handboek-Ontvanger". De naam der aanhouders zij geprezen. Een hernieuwde poging had weliswaar evenmin succes, maar de onverbiddelijkheid was verdwenen, men gaf gehoor, de in de Broederschap bijna legendarisch geworden woorden: "de tijd is nog niet rijp" waren ondanks de negatieve strekking een teken van klimaatverandering; zij hadden een verwachtingsvol effect. En inderdaad: het doelmatigheidsbeginsel was een niet te stuiten opmars begonnen en het is in dit verband dat ik de naam mag noemen van de toenmalige directeur-generaal Wethmar. Immers een geschrift van ons bestuur waarin de in het verleden reeds naar voren gebrachte argumentatie en alle nadere overwegingen, ontdaan van elk emotioneel element, met klem van redenen werden samengevat als een pleidooi voor de vervulling van onze wensen, vond bij hem en zijn medewerkers een dusdanig welwillend gehoor, dat hij ons in een daarop volgende audientie toevertrouwde: "U hebt eigenlijk gelijk". Een novum in deze historie, zelfs van positief gehalte, verzwakt, en dat kon natuurlijk niet anders, door de toevoeging: denk nu niet dat de volgende maand uw wens gerealiseerd zal zijn. Wel, we hadden niet anders verwacht, maar zover als toen waren we nog nooit geweest.
Het nieuwe gerecht moest overigens wel zeer lang sudderen en het vuur goed onderhouden worden alvorens alle samenstellende ingrediënten voor iedereen verteerbaar waren. De vermelding op de spijskaart, het beginselbesluit, deed veler harten vlugger kloppen en met de opdiening, gearrangeerd door de tegenwoordige Directeur-Generaal van Bijsterveld, kregen het gelijk aan hun kant die collega's die altijd hadden gezegd, zoals de Finnen zo treffend in hun volkslied uiten: "Eens komt de dag.....".
Overdreven? Kinderlijke of kinderachtige vreugde, na 35 jaar? Plus de bruit que de besogne? Ik zou het als volgt willen schetsen:

Wie voelt zich niet bevrijd
die, in de spiegel ziend,
de schim niet meer ontwaart
die hem al jaren op zijn vaart
hardnekkig begeleidt?

Wie voelt zich niet verblijd
als hem de 'stage hand
die op zijn schouder ligt,
ondanks 't gering gewicht,
tenslotte toch verglijdt?

Welnu, 't is dan vervuld.
En nog zag onze eeuw
het einde der voogdij
die, hoe gematigd die ook zij,
vaak node wordt geduld.

Heel lang in-opportuun
dwong toch doelmatigheid
tot wat ons nu verheugt.
We trekken op - en dat doet deugd -
Ex equo, sans rancune.

Geacht auditorium.

Ik kan mij voorstellen dat U op dit moment toch even gaat verzitten. Ja, ik heb U gewaarschuwd, Het zou kunnen, dat uw buurman straks toch hoorbare slaapgeluiden gaat produceren - ik besef ten volle dat het moeilijk is - maar u bent

misschien nu in de gelegenheid hem op tactvolle wijze tot de bittere werkelijkheid terug te roepen.

Weer naar het verleden, dames en heren.
Waren en bleven de bewindslieden, de hoofdambtenaren ten departemente, de bevoegde ministers en de superieuren in de dienst, afgezien dan even van de waardering van het ambt, werkelijk notoir anti-ontvanger, of hadden onze collega's zelf te veel last van gevoelsmatigheid? Kon er nu nooit een iets, was er helemaal geen redelijkheid? Werd het billijkheidsbeginsel in het geheel niet gehanteerd? Toch wel, al is het uit historische documentatie duidelijk dat er in de meeste gevallen hard voor moest worden gevochten.
Ik heb even gedacht dat er een gunstige invloed zou kunnen zijn uitgegaan op het beleid, doordat er meer adviserende en later tot beslissing bevoegde hoofdambtenaren kwamen die zelf als ontvanger aan den lijve hadden ondervonden hoe frustrerend het was als het gelaat van een echtgenote die de eindjes aan elkaar moest knopen zorgelijke trekken ging vertonen. Maar in het eerdergenoemde rapport van de Commissie-Zuur wordt daaromtrent duidelijk gemaakt, "*dat zij hunne eigen tijd blijkbaar ras zijn vergeten*".
Maar in ieder geval, gevochten, bepleit of in de schoot geworpen, in de "Verzameling van Wetten en Besluiten" (later: "Verzameling van Voorschriften") uit de jaren 1870 tot 1917 verschijnen met regelmaat zgn. organieke wijzigingen en klasseverhogingen van ontvangkantoren en het afstoten van de kleinste kantoren naar de al eerder genoemde boerenkippen. Het zal U niet verbazen dat dit laatste de Staat geen windeieren legde.
Een voorbeeld van zo'n klassieke indeling:
Bij Resolutie van 27 januari 1875, nr. 7, werd het ontvangkantoor der in- en uitgaande rechten en accijnzen te Venlo (Station) gerangschikt in de 7e klasse, hetgeen betekende: een vast tractement van 1800 gulden 's-jaars, benevens een vergoeding voor bureaukosten van 900 gulden 's-jaars. Een niet-ingewijde zou aan de benaming bureaukosten - de helft van het tractement - enige twijfel kunnen koesteren. Welnu, dat mag dan ook, maar niet in beschuldigende zin, want de ontvanger had de verplichting om van die 900 gulden er minstens 820 te besteden aan de bezoldiging van klerken.
De eerlijkheid gebiedt er aan te herinneren dat de ontvanger dikwijls over een ambtswoning kon beschikken; het kantoorgedeelte moest hij uit eigen middelen zien te meubileren. Weliswaar vloeide uit het bewonen van een ambtswoning enig voordeel voort, maar de nadelen konden stellig niet gering worden genoemd. De gunstige omstandigheid b.v. dat de ontvangersvrouw nog wel eens een klerk van het kantoor kon charteren om voor haar op de markt voordelig vis te kopen of om hem op het nageslacht van de echtvereniging kon laten passen, woog niet op tegen het nadeel dat haar wederhelft zijn verplichtingen als huisvader meermalen moest achterstellen bij die, voortvloeiende uit zijn ambt. Het gebeurde een ontvanger der in- en uitgaande rechten dan ook niet zelden, dat hij bij nacht en ontij de warme echtelijke sponde moest verlaten om in plaats van - mogen wij veronderstellen - zich over te geven aan gedachten, gevoelens en actiën geïnspireerd door, vermoedelijk achtereenvolgens, Eros en Morpheus, zich te occuperen met meer dringende en wel ambtelijke bezigheden.

Behalve de negatieve tendens - ik heb U enkele voorbeelden genoemd uit het korte overzicht van 30 jaar Broederschap - zijn er zeker ook symptomen waarneembaar waaruit van een zekere welwillendheid blijkt. Het zou onjuist zijn te beweren dat alle maatregelen die ten gunste van de ontvangers strekten alléén maar werden getroffen omdat de Staat er voor de Schatkist voordeel in zag. Toch kwam ik bij het speurwerk een aantal resoluties tegen waarbij ik dacht: o ja, dat vroeg de Broederschap 10 of 12 jaar geleden, of: natuurlijk, dit besluit is zo notoir noodzakelijk.....

Een wezenlijk dieptepunt wat de bezoldiging betreft: waarover allerwege verontwaardiging heerste: was de in 1913 als maximale tegemoetkoming aan zeer gerechtvaardigde wensen gecreëerde diensttijdtoeslag.

Wat deze voor de ontvangers inhield blijkt uit de Resolutie van 18 juni 1913, nr. 33:
Zij konden ongeveer 400 gulden per jaar toeslag krijgen. Voor een ontvanger van een 2e klasse kantoor bv. was dan de bezoldiging 4200 gulden, per jaar natuurlijk.
Maar, dan moest hij wel 40 dienstjaren hebben, geschikt en bekwaam zijn voor het beheer van een kantoor der naast-hogere klasse, en zodra hij tot de 40 oudste in dienst zijnde ontvangers ging behoren werd die 400 gulden ingehouden en die toeslag herleefde niet als die omstandigheid later ophield te bestaan.
Op de tekst van die resolutie is nogal wat kritiek mogelijk, zo dacht ik b.v. dat er maar één oudste ontvanger kon zijn, en dan nog: die 40e ontvanger maakte het magische getal vol zodat de verhoging daardoor voor alle 40 ontvangers verviel. Wel, dat zal de bedoeling niet geweest zijn, maar gewoon een numerus fixus, hoop ik. Als U dan nog weet dat de gemiddelde leeftijd van de ontvangers toen ongeveer 52 jaar was, dan hebben er stellig niet veel die 40 dienstjaren gehaald!

Nog twee voorbeelden, toehoorders, want ik moet me beperken: 1 januari 1915, een novum: niet het aantal ontvangers maar een deel van het aantal kantoren der 1e klasse niet minder dan 50 zou zijn en het aantal kantoren der 1e en 2e klasse tezamen niet minder dan 100. Het leek zo gek nog niet. Als de belangrijkheid van een aantal kantoren zou dalen dan zou het kunnen gebeuren, zowel voor de eerste- als de tweede-klassers, dat zij hoewel eigenlijk te hoog in de boom niettemin hun bezoldiging beheilden. De keerzijde was dat een aantal tweede-klassers hun hoofd konden stoten tegen het plafond der eerste-klassers, en dat was minder mooi, want er was alleen maar groei. Nu zou het onhoffelijk zijn al aanstonds te veronderstellen dat de overheid met deze vondst een afweermiddel in praktijk bracht dat later grote toepassing zou gaan vinden: het dranghek. We zullen daarom een toenmalige ontvanger aan het woord laten: Weekblad 4 november 1916, ingezonden stuk verkort weergegeven:
"Feitelijk werden de ontvangerstractementen sinds 1869 niet verhoogd. In 1871 kostten de ontvangers aan totale bezoldiging f. 1.016.000,— en in 1913 f. 1.024.000,—. Het enige wat men deed was breken met het stelsel van percentagegewijze beloning en fixeren der tractementen. Heeft men iets zien aankomen? Want nu de middelen reusachtig stijgen is dit slechts ten bate van de schatkist - de ontvangers krijgen niets. Gevolg o.a. een stijgende uittocht van goede krachten naar andere betrekkingen, meer in het bijzonder naar de gemeente-financiën waar de salarissen belangrijk hoger zijn. Zo wordt een onhoudbare, ja onherstelbare toestand geschapen".
De vraag stellen is haar beantwoorden: de dranghekken waren wel degelijk uitgezet.

Het laatste voorbeeld:
1 april 1917: weer een nieuwe indeling: terugbrenging van het aantal klassen kantoren tot vier, waarvoor de bezoldiging was: ontvanger 4e klasse-kantoor maximum 1900, 3e klasse maximum 2900, 2e klasse maximum 3900, eerste-klasse maximum 4500 gulden 's-jaars. De maxima werden eerst bereikt na 40 dienstjaren.
En wat schrijft een collega daarover in het Weekblad?
"Dat de positie van de ontvangers slecht was en dringend voorziening eiste, het is al duizendmaal gezegd en geschreven. En, o, wonder! De Minister zei nu dat hij het er mee eens was! Vol vertrouwen klopten de harten vol blijdschap. En de Minister deed ook iets: hij behandelde de zaak. Helaas..... hij deed hem niet af. En wat was het schamele resultaat? Slechts 100 van de ruim 300 ontvangers kregen iets, de rest ging met lege handen naar huis. Waarom moest men deze zo

bitter teleurstellen? Over deze regeling is letterlijk ieder kamerlid verontwaardigd. Ieder scherpe zijn bijltje voor de komende strijd!"
Tot zover. Commentaar overbodig.

Nog even dit, Gelukkig was het tarief-inkomstenbelasting tot 700 gulden maar 1,25 per jaar, tot 1050 gulden f 6,50, tot 1450 gulden f 13,- en de man met het schandalige inkomen van 20.000 gulden betaalde 665 gulden belasting, d.i. 3,3%. Dat waren nog eens tijden! Of niet natuurlijk.

Het is ondoenlijk en ook niet boeiend U de vele, meestal halve, maatregelen tot verbetering op te noemen, overigens al rap overgaande in de met bloedend hart geëffectueerde en met gebroken hart geïncasseerde salariskortingen (een voor iedereen gelijk percentage - tussen haakjes). Ik wil U nog wel herinneren aan het vervallen van de klasse-indeling en het sollicitatierecht, de indeling in kantoren beheerd door ontvangers, hoofdontvangers-titulair (wanneer komen we eens van die absurde benaming af?) en hoofdontvangers.

Bij de beoordeling van die indeling kwam, behalve de factor van de koele en keiharde cijfers, daarbij later gelukkig de veelheid van andere factoren die de zwaarte van een beheer aanzienlijk konden beinvloeden: den Helder, Vlissingen, Groningen en Maastricht liggen nu eenmaal niet alleen geografisch ver uiteen. Met betrekking tot die rangschikking hield het Algemeen Bestuur uiteraard bij voortduring de vinger op de pols. Als er reden was voor ongerustheid vroegen wij consult. Soms was de specialistische diagnose geruststellend en werd ons verzekerd dat er niets aan de hand was - zij het dat het moeilijk was om dat aan de patient over te brengen- soms was er sprake van een langdurige periode alvorens er werd ingegrepen, en dikwijls ook knikte men begrijpend instemmend en volgden al vrij snel therapeutische maatregelen. Anderzijds, ook dat mag worden erkend, stond men bij een kennelijk hopeloos neergaande tendens niet direct klaar met de euthanasie-injectie-spuit: men greep een te hoog in rang voor zijn kantoor geworden functionaris niet abrupt in z'n nekvel om hem over te plaatsen.
Ik herinner U ook nog aan de maatregel van nog niet zo lang geleden, er op neer komende dat de meestal redelijke tegenzin tegen een bevordering tot hoofdontvanger met verplichting naar een onaantrekkelijke standplaats te vertrekken niet meer wordt afgeschaft met het verlies van promotie-mogelijkheden.

Bij dit alles past het, uiting te geven aan onze waardering voor de bereidwilligheid in een reeks van met name recente jaren vanwege het Ministerie van Financiën betoond, overwegend in de personen van de Directeur-Generaal en de hoofden van de Directies Personeel en Organisatie van de dienst, als het er om ging in informele gesprekken problemen van algemen of individuele aard aan de orde te stellen. Die besprekingen waren steeds nuttig, vaak verhelderend, in het algemeen openhartig en maar in enkele gevallen onbevredigend. Zij verliepen nagenoeg altijd in een prettige sfeer en het was bemoedigend zo nu en dan te ervaren dat ook de dienstleiding dit soort contacten op prijs stelde. Het is mij een genoegen dit hier en nu te kunnen zeggen, daarvoor onze dank te uiten en de hoop uit te spreken dat ook in de toekomst deze waardevolle communicatie tot wederzijdse tevredenheid kan worden voortgezet.

Geachte toehoorders, onze pogingen tot schaal-verbetering moet U nog vrij vers in het geheugen liggen. Sedert het Bezoldingsbesluit 1948 viel de ontvanger (vanuit zijn vroegere middelbare rang soms vrij onzacht) in schaal 135, de hoofdontvanger-titulair in schaal 149, de hoofdontvanger in schaal 150. En dan kunnen we nog het hoofd van het kantoor der directe belastingen Amsterdam - ik zou hem niet graag vergeten - die een schaal hoger zit. Begin 1962 ondernam het Algemeen Bestuur van de Broederschap een poging om die schaalindeling te

verbeteren: indeling resp. in schaal 147,150 en 151. Het bestuur van 1962 - de collega's Becker, Broers, Haagsma, Mazairac en Veldman - stelde daartoe een voortreffelijk, uitvoerig beargumenteerd geschrift samen; zij mogen daarvoor toch wel eens onze bijzondere waardering horen.
Dat er geen resultaat werd geboekt lag waarachtig niet aan hen. Het waren helaas de onberekenbare tijdsomstandigheden en de toen al aangekondigde herziening van het Bezoldigings besluit die roet in 't eten gooiden. Er kon helemaal niets. De hernieuwde poging, eveneens met als zwaarste argument de discrepantie tussen enerzijds de inmiddels 25 jaar oude schaalindeling en anderzijds de door o.a. ingrijpende wijzigingen en reorganisatie duidelijke taakverzwaring dateert van september 1972. Ik geloof dat het onnodig is U te herinneren aan het toenmalige klimaat: inflatie, werkloosheid, kabinetscrisis, enz. en het mag U eigenlijk niet verwonderen dat we in feite nog maar enkele schreden zijn gevorderd.
Het is het Bestuur van de Broederschap bekend dat het onderwerp materiële waardering van de ontvangers taak onder de leden een veel besproken brandende kwestie is. Als ik hun gevoelens in enkele vragen zou moeten samenvatten dan zouden die als volgt luiden:
Zijn wij, ontvangers van de na-oorlogse jaren, nu van die lastige aandringers? Is er reden voor de bewering: "daar zijn ze weer"? Als je een bezoldiging van 1948 in het jaar 1962 op grond van deugdelijke, weloverwogen argumenten als duidelijk aanvechtbaar gaat zien en dan bescheiden wensen kenbaar maakt - let wel, voor een groep van pakweg 100 man - en je herhaalt die wensen tien jaar later omdat ze onvervuld zijn gebleven, valt er dan te beweren dat je de deur platloopt? Is het misschien dan toch zo, dat, zodra de ontvangers aan de bel trekken, precies zoals in het verleden, de klank verloren gaat in de warempel net aan de gang zijnde repetitie van de eerste en tweede violen?
Deze vragen bepalen momenteel de situatie en het stemt ons bestuur bepaald niet tot voldoening onze leden ook in dit verband weer te moeten suggereren dat "de tijd nog niet rijp is", en we voorlopig maar moeten hopen op de uitspraak: "U hebt eigenlijk gelijk".

In verband met het, inderdaad bescheiden, aantal acties tot lotsverbetering (de term is uit 1887) moet de C.H.A. genoemd worden. De afkorting is U vertrouwd en U weet ook dat de juiste benaming inmiddels luidt: Centrale van hogere functionarissen bij de overheid en onderwijs. Als ik U de Centrale Commissie voor het Georganiseerd Overleg in ambtenarenzaken noem dan is dat voor U geen accabadabra en het is U bekend dat de C.H.A. als organisatie tot dat overleg is toegelaten. Ik zal U met de geschiedenis daaromtrent niet vermoeien. De Centrale heeft verleden jaar het 55 jarig bestaan gevierd en er is toen ruim in de historie teruggetast. Een vereniging als de onze was er natuurlijk als de (ras-) kippen bij om zich aan te sluiten bij de oprichters van deze Centrale die op het brede terrein van de rechtspositie overleg mogelijkheden kreeg. Ik weet niet of de Broederschap om die reden als vereniging nummer een bij de C.H.A. bekend staat. De ontwikkeling van het Overleg behoef ik U niet te schetsen. Wij zijn nog steeds gelukkig met de C.H.A., uitgegroeid tot een omvangrijke overkoepelende organisatie waarmede ernstige rekening wordt gehouden. Wij verheugen ons over de nuttige en plezierige met de zustersorganisaties in de H.F.O. Vooral in algemen zin heeft de Centrale ook voor ons veel kunnen doen. Steeds wordt blijk gegeven van belangstelling - U kent de spreekwoordelijk geworden aanwezigheid van een gedelegeerde op onze jaarvergaderingen- en ons beroep bemiddeling vindt welwillend gehoor. Wij zijn daarvoor dankbaar en prijzen ons gelukkig met de goede communicatie. Moge dit voortduren.

Ik zou te kort schieten als ik geen aandacht wijdde aan de recrutering, de aanvoerlijnen van ons corps. Ik heb U al herinnerd aan de lijn surnumerair-ontvanger-inspecteur, en dan soms

weer ontvanger. In die lijn nu bestond geen specifiek ontvangersexamen. Dit veranderde door het verschijnen van het Koninklijk Besluit van 30 maart 1904 nummer 19. Blijkens artikel 12 van dat Besluit waren tot ontvanger benoembaar: a: de surnumerairs en de ambtenaren die surnumerair zijn geweest, en b: de verdere ambtenaren mits zij 12 jaren bij de administratie hebben gediend en voldaan hebben aan een examen waarvan het programma door Ons wordt vastgesteld. Verder blijkt dan dat dit examen tegelijk met het examen b voor surnumerair wordt afgenomen en door dezelfde commissie, dat men niet ouder dan 40 jaar mocht zijn en voor het ambt van ontvanger geschikt moest worden geacht. Eerst in 1907 werd het examenprogramma vastgesteld en bepaalde de Minister tevens waarmede bij het beoordelen van de geschiktheid rekening moest worden gehouden. Voorzover viel na te gaan werd het examen voor het eerst afgenomen in september in 1910. Het aantal kandidaten was gering, de eerste keer twee; hun namen mogen aan de vergetelheid worden ontrukt: F.Driesens en J. van 't Westeinde. Het aantal bleef gering niet alleen omdat de eisen zwaar waren en in de loop der jaren nog verzwaard werden (je deed dan ook examen voor "zwaar-ontvanger") en er nauwelijks opleiders waren te vinden (ik noem U Karmelk, Kremer en Sweepe) maar ook doordat de combinatie met het vakexamen voor surnumerair slechts tot 1932 duurde. De "aanvoer" van surnumerairs werd namelijk ook nagenoeg stopgezet en het ontvangersexamen ging een kwijnend zelfstandig leven leiden, totdat in 1939 werd bepaald dat het examen nog driemaal (tot in 1942) zou worden afgenomen mede in verband met de start van de belastingacademie. Laatbloeiers zagen zich de pas afgesneden, terwijl de hoop dat de ontvangers via de academie konden worden gerecruteerd ijdel bleek. Intussen liep het aantal vakante kantoren op tot boven de negentig! Een gouden tijd voor waarnemers maar een beleid dat funest dreigde te worden. Omstreeks 1946-1947 was het overduidelijk dat er iets moest gebeuren en blijkens Ministriële Missive van 22 juni 1948, nummer 264 werd het zwaar-ontvangers-examen weer in ere hersteld, nu los van de belastingacademie en met een eigen opleiding vanwege het Rijk.

Wie de zware selectie, het vergelijkende onderzoek, doorstond, bij het psychologisch onderzoek tot de top behoorde en voldeed aan de niet geringe eisen op voorhand, kon de maarschalkstaf vast uit z'n ransel halen en zich met energie, volharding en opoffering prepareren op de uiteindelijke vuurproef die er waarachtig niet om loog. Ik noem U in alfabetische volgorde de leiders en docenten van de opleiding die tot nu toe, korter of langer, ieder op eigen manier hun gewaardeerde krachten hebben gegeven om de kandidaten de zware weg naar succes te doen afleggen:

de heren Almekinders, Bosse, Groenenboom, Hagens, Hof, Lobach, Oostema, van Os, Pouleyn, Rouwenhorst, Verburg, Vermeulen, van de Weide, van Willigenburg en Willigers. Deze heren hebben in totaal rond 110 ontvangers afgeleverd. Een illustratie van zowel het goede oordeel van de Rijks Psychologische Dienst, de goede inzichten van de diverse selectiecommissies, de kwaliteiten van de docenten, als het gehalte van de kandidaten, geeft het aantal van degene die de eindstreep helaas niet haalden: in 23 jaar opleiding slechts 7!

Naar algemeen gevoelen zal er ernstig rekening moeten worden gehouden met enkele wensen ten aanzien van de tijdsduur van, zowel als ten aanzien van de stof gedoceerd op, de opleiding. Maar het meest urgent lijkt het een oplossing te vinden voor de afnemende animo bij gerede kandidaten, tengevolge waarvan de selectie commissie voor steeds moeilijker beslissingen komt te staan. Van een aantal factoren die tot deze verminderde belangstelling hebben geleid zijn wel de meest belangrijke de nivellering en de consequenties met betrekking tot een benoeming elders, m.a.w. de offers, het prijsgeven van notoir-aantrekkelijke positie en situatie, staan niet meer in gezond-concurrerende verhouding tot de ideële en materiële verbetering.

Ik haal nu toch even een stokpaardje van stal.
Lieve dames, beste heren, die het kunnen weten: die studie voor ontvanger alléén maakt natuurlijk nog geen in alle opzichten goede ontvanger, er is nog zoveel méér nodig. De keuze van de kandidaten moge met veel zorg geschieden, de studie moge succesvol verlopen, er mogen bepaalde waarborgen aanwezig worden geacht: het keurstempel wordt pas verworven bij overtuigend-hoge intrinsieke waarde en die waarde zal voor een aanzienlijk deel moeten insluiten een mentale instelling zoals die van een goed hoofdambtenaar mag worden verwacht:
hoogheid zonder hooghartigheid, grandeur zonder pose, uitstijging boven vroegere verhoudingen en niveau zonder prijsgeving van verworven waarden, ego-bewustzijn zonder snobisme, kortom een groei naar het ambt welke al tijdens opleiding en stage manifest moet zijn en bij de eerste schreden op de nieuwe loopbaan aan de nieuwe beoefenaar van het mooie ambt gestalte geeft aan de waardigheid die daarbij past. Concentratie en bezinning zijn onmisbare vereisten voor de aanloop naar succes en adspiranten noch beginnelingen mogen zich verwaarlozing van deze vereisten veroorloven.

Over de interne aangelegenheden van de Broederschap, geachte toehoorders, zou ik U, behalve hetgeen ik daarvan al memoreerde, gelet op het tijdsbestek van 100 jaar, nog een veelheid van bijzonderheden kunnen geven. Maar dit is tenslotte geen geschiedschrijving, dus ik beperk me. Zo is het b.v. ondoenlijk U namen van bestuurders te geven, al was de verleiding groot om een uitzondering te maken voor een aantal onvergetelijken. Ik zal het niet doen, vermijd liever de schijn van voorkeur en oordeel.
Wel enkele saillante punten:
Er werd jarenlang op zondag vergaderd, aanvankelijk uitsluitend in Amsterdam en Rotterdam. Wat opvalt is de verborgen symboliek: men kwam bijeen in: de Eensgezindheid, het Vosje, het Wapen van Holland; het was ook dikwijls "Kras", in Amsterdam.

Vooral in de oorlogsjaren en vlak daarna werden de bestuursvergaderingen mede, uit zuinigheidsoverwegingen gehouden ten huize van één der bestuursleden. Ook was er een periode dat de bestuurderen urenlang aan een tafeltje in een café zaten, hun meegenomen boterhammen ter plaatse nuttigden en de consumptie tot nog groter misnoegen van de kastelein beperkten tot enkele koppen koffie. Merkwaardig is dat er ook in de bestuurswisseling soberheid werd betracht. Aan continuiteit werd blijkbaar de voorkeur gegeven. Zo is onze huidige secretaris pas de tiende sinds 1873 en uw voorzitter, lacht U niet, de dertiende.
Het ledental groeide gestadig, totdat - en dat stadium was kort na de oorlog 40-45 bereikt - alle ontvangers lid waren, zoals ook nu. Een enkeling bedankte wel eens, dan was er een ernstige controverse en deed het Algemeen Bestuur z'n uiterste best om de dissident tot andere gedachten te brengen en heus, ik weet haast wel zeker, de enkele figuur die volhardde in zijn weerstand koesterde eigenlijk niet de ware broederschapsgevoelens, spotte in ieder geval met solidariteitsbeginselen.
Hoe was in 't algemeen de stemming, de verhouding onderling? Bepaald goed, hartelijk van sfeer, op wat niet-onlogische uitzonderingen na: veel begrip.
We mogen natuurlijk niet blind zijn voor de feiten: het heeft nogal eens gestormd, ik heb voorbeelden gevonden van windkracht 10, waardoor eens een algemeen bestuur en bloc werd weggeblazen, en er een buitengewone algemene vergadering is gehouden.
Maar gelukkig, geen onherstelbare breuk en er moet gezegd worden - de verslagen bewijzen het - men behield zelfs in dit soort omstandigheden zijn waardigheid, men sloeg elkaar fiks om de oren, maar wel beleefd en hoogachtend.
En nu, dames en heren, hoe is het met ons? Kunnen wij elkaar als het de peiling van broederlijke eensgezindheid en altruïsme betreft zonder schaamte diep in de ogen zien? Wel, misschien niet helemaal voluit, maar toch, dacht ik, halen

we wel de kwalificatie : de broederschap voldoet duidelijk aan de gestelde eisen.
De jubilea van onze Vereniging werden trouw en min of meer luisterrijk gevierd. In de archieven vinden we daarover vrij summiere gegevens: een rijtoer door het Gooi, een groepsfoto met veel snorren en bakkebaarden, een tocht op het Brasemermeer, een feestelijk diner en een enkel avond-entertainment door ongetwijfeld zeer decente lieden die passend amusement boden.
Van de feestelijke herdenking van het 50 jarig bestaan, op zaterdag 8 september 1923, te Amsterdam in Hotel Americain moet ik iets meer vertellen. De feestmaaltijd, opgeluisterd door tafelmuziek nam drie volle uren in beslag, de daarna volgende "Vroolijke avond" nam pas om 22.00 uur een aanvang en werd verzorgd door het Pisuis-Ensemble. Het tijdstip van beëindiging van de vrolijkheid werd met stippeltjes in het programma aangegeven, maar de verslagen vermelden niets over uitspattingen. Waarom deze aandacht voor het 50-jarige feest? Omdat ik U graag de korte inhoud wil weergeven van een drietal brieven van collega's die dat feest niet bijwoonden. De inhoud spreekt voor zichzelf - ik laat de schrijvers uiteraard anoniem. U mag van hen denken wat U wilt.

De eerste:
"'t Spijt me zeer dat ik onmogelijk kan komen. We zijn pas terug van enige dagen vakantie bij onze familie en ik moet op 't kantoor direct uit volle macht aan 't werk en kan er dus bezwaarlijk uitbreken. Bovendien zit het er werkelijk niet aan. De plannen van vriend Colijn zitten ook mij dwars in de maag en al geloof ik wel dat er collega's zijn die er zwaarder voor zitten, zoo acht ik toch onnodige uitgaven niet gewenscht en eene reis van het Zuiden naar Amsterdam met logies, diner, enz. kost geld".

De tweede:
"In antwoord op uw kaart moet ik U tot mijn spijt mededelen dat ik niet naar Amsterdam kan komen, zelfs niet in de kwaliteit van fuifnummer. Zou het niet veel beter zijn op de vergadering eens een hartig woordje te spreken? Is er niet iets voor te zeggen om onder beproefde ambtenaren leiding op de Kneuterdijk een optocht te houden met rollende petroleumvaten? Veel genoegen".

De derde:
"De bedoeling is toch te laten zien welke geest er heerst? Ik hoop, als er hogere ambtenaren uit ons vak in de Commissie voor Georganiseerd Overleg zitten, deze er uit zullen gaan. De kamerleden in deze tijd van bezuiniging 2000 erbij, waarom dan de menschen met een bescheiden inkomen 20% minder? Met de bureaukosten worden we ook al afgezet. Waarom ons vak altijd als proefkonijn? Laat ze maar eens kijken bij 't Leidsche Ziekenhuis, Postkantoor Rotterdam: 13 miljoen. 'k Geloof dat alle belastingkantoren in 't hele vaderland geen 13 miljoen vertegenwoordigen. Een gekkenhuis! Ik hoop dat het Bestuur der Broederschap eens warm zal protesteren als indertijd de postcommiezen in Utrecht".

Ziet U? Schrijnende tegenstellingen: feestvreugde, terecht, maar grote verontwaardiging tevens. Wat we nu wel mogen opmerken is, dat er bij deze gelegenheid géén brieven met een dergelijke inhoud zijn binnengekomen.

Geacht auditorium.
U bent er wat de anecdotes betreft schraal afgekomen, maar ik heb al zoveel van uw geduld gevergd, ze kunnen er echt niet meer bij. U zult er trouwens uit overlevering zelf vele kennen en anders vertellen onze oud-collega's, die ik tot m'n vreugde onder m'n gehoor heb, U er op verzoek talloze. Zo nodig à la Baron van Munchhausen.
Want, dat moet gezegd: er zijn ontvangers geweest die met de betiteling bont-gepluimde vogels veel te zwak zijn gekaraktiseerd. Neemt U alleen al de namen! Zij lopen uiteen van gewoon: "Blok", tot "Hamilton of Silverton Hill", van "Jansen" tot "de Lussanet de Sablonière" er is een ontvanger geweest die "Potter" heette, maar

we hadden ook "Zondergeld" en dan nog "Lieve" en "Stout".
Hun wiegen stonden zowel in de kinderkamer van een kasteel als onder een biljart in een café, hun grote kas lag in een safeloket op de bank, maar ook onder het hoofdkussen van een schamel ledikant in een kosthuis. En hun daden? Wel, ik koester de stille hoop dat er ooit eens een collega zal zijn die daaraan een dissertatie kan wijden. Ik zou hem nu reeds een drietal stellingen kunnen aanbevelen, alternatief, zoals nu gebruikelijk.
De eerste: "Het valt te betreuren dat de evangelist, ons verhalende over de tollenaar die door het beoefenen van de kunst van het boomklimmen blijk gaf van andere dan ambtshalve belangstelling, verzuimd heeft ons in te lichten over diens materiële welstand".

De tweede: "In tegenstelling tot de dirigent van een symfonie-orkest die, evenals de ontvanger, interpreteert, inspireert, arrangeert, drirgeert en transpireert, incasseert de laatsgenoemde geen applaus".

De derde: "De bewering als zou de inkomens- c.q. vermogenspositie van de ontvangers aanmerkelijk van invloed zijn op hun invorderingactiviteiten, wordt gelogenstraft door het feit , dat de cijfers over de stand van invordering niet verslechteren als hun een verdiende salarisverbetering wordt onthouden".

En nu dan: werkelijk, het zij genoeg.

Wij vieren vandaag feest, het eeuwfeest, dat eigenlijk alle vorige jubilea van de Broederschap in de schaduw moet stellen. Ik heb geprobeerd daaraan mijn bijdrage te leveren, en wat de tijdsduur betreft is me dat geloof ik nog gelukt ook. Toch heb ik nog maar een noodzakelijkerwijs beperkt beeld gegeven van honderd jaar Broederschap. Er zal straks, in de commentaren, misschien wel worden gezegd, hij was, hoewel langademig, verre van volledig, hij vergat teveel, levenden en doden. Wel, wie slaagt er wel in het iedereen naar de zin te maken? Er zal nog wel gezegd worden: hij was te karig, of te gul, met lof uitingen hij was te subjectief, of te objectief hij was te kritisch, te zakelijk, en ga zo maar door. In ieder geval heb ik getracht bij U het gevoel te wekken van dankbaarheid, van trots om uw lidmaatschap, het gevoel dat er toch echt reden is voor feeststemming - de rest zult U zelf moeten doen.

Ik feliciteer U allen, ik wens mezelf geluk, met de honderdjarige vereniging. Ik breng eer en hulde aan mijn vele illustere voorgangers, aan al onze bestuurders van toen en nu, aan al diegenen die ooit hun krachten hebben gegeven als er een beroep werd gedaan om studies te maken, rapporten samen te stellen, op pad te gaan om ergens steun te zoeken, om iets te bereiken, te organiseren of te regelen. Heel veel dank voor het niet in cijfers te vangen waarde-aandeel van iedereen die zijn steun, advies, werkkracht, vertrouwen en sympathie aan de Broederschap heeft gegeven, aan U allen die deze hebben gemaakt tot wat het nu is: een fris en levendig verbond van collega's, met goede moed en vertrouwen beginnend aan de tweede eeuw.
Dank, dames en heren, voor het geduld dat u hebt opgebracht deze lange maar naar ik hoop niet al te langdradige redevoering tot het eind toe te beluisteren en voor uw bewonderingswaardig aandachtig gehoor.

Ik eindig met een herhaling van de doelstelling, een eeuw oud, maar actueler dan ooit:

"Humaniteit is het beginsel.
het streven is: vereniging en samenwerking
tot alles wat goed is en wel luidt".

LEVE DE BROEDER

Feestredenaar professor Verburg was vele jaren docent aan de ontvangersopleiding. Zijn lessen Burgerlijk Recht hebben er veel toe bijgedragen dat de ontvangers van die tijd behoorlijk weerwerk konden bieden aan alle juridische obstakels die op hun ambtelijke weg kwamen. Hij deed dat op een buitengewoon sympathieke manier, in spannende dagen na tentamens en voor het eindexamen had hij voor hen die dat nodig hadden immer een opbeurend en bemoedigend woord. Toen hij in 1973 tot hoogleraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid in Leiden werd benoemd, gold hij in het wereldje van de ontvangers als 'onze' professor Verburg.

Het einde van het jaar 1973 had voor de ontvangers nog een prettige verrassing in petto. Op 21 november 1973, klokke vier vond op het Provinciehuis te Haarlem de plechtigheid plaats waarbij de Broederschap het predikaat "Koninklijk" werd verleend. De Broederschap was vertegenwoordigd door het bestuur en vertegenwoordigers van de afdelingen.

Helaas was de onderscheiding niet uitgereikt op de dag van het eeuwfeest zelf, maar de ontvangers waren er vanzelfsprekend toch heel blij mee en bovendien was een extra aanleiding om een feestje te bouwen nooit weg... Na honderd jaar 'In naam van de koning..' en later 'In naam van de koningin..'gewerkt te hebben, heette de 'Broederschap van Ontvangers der directe Belastingen, Invoerrechten en Accijnzen in Nederland' voortaan 'Koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen'.

1973: 'Zo veel studie voor die paar centen'

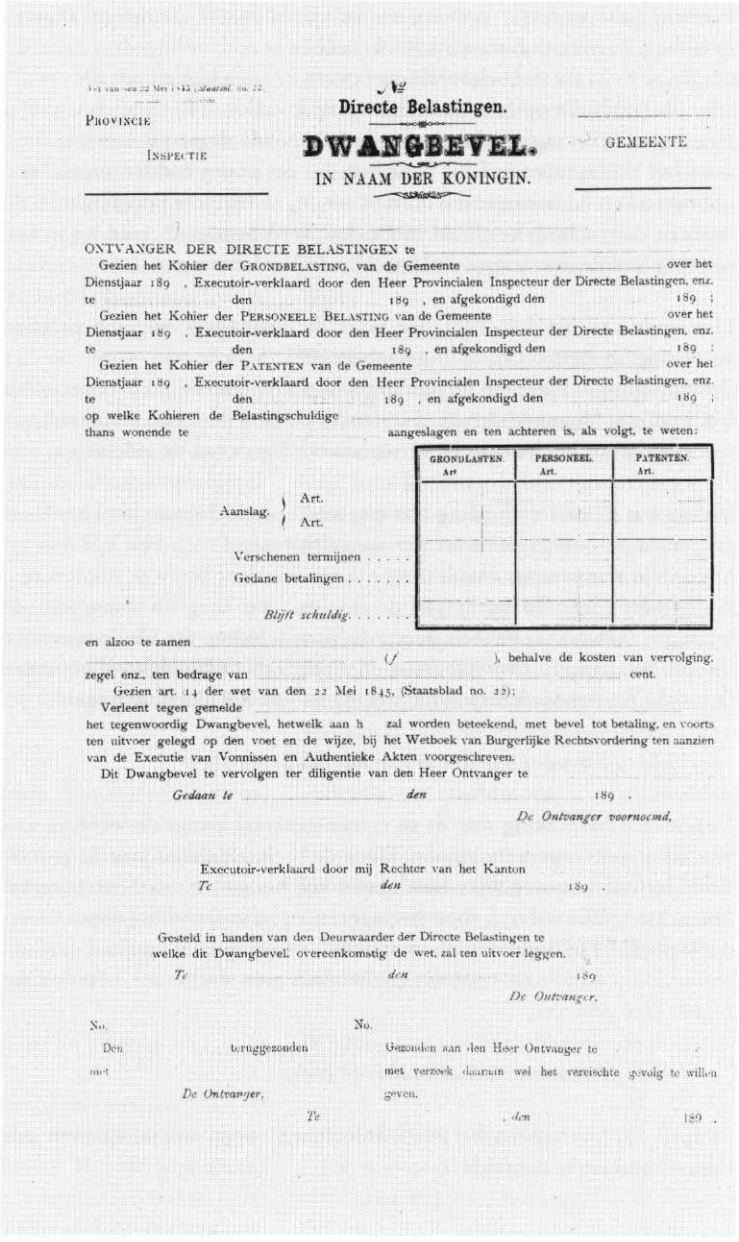
Tijdens een bespreking met de directeur-generaal kwam de werving van kandidaat-ontvangers ter sprake. Door de toelatingseisen was de gemiddelde leeftijd van mogelijke kandidaten vrij hoog. De directeur-generaal verzuchtte: "Wie wil zich voor die paar centen zo veel studie getroosten op die leeftijd?" Hij dacht aan een vierjarige opleiding voor speciaal geselecteerde, jonge kandidaat-controleurs. Dat leek geen slecht idee, het is echter bij een idee gebleven.

1974: 'Informatie' verschijnt weer

In april 1974 verscheen het blad 'Informatie' weer, nadat het even een slapend bestaan had geleid.

Het taakonderzoek in de jaren zeventig

Het beeld van de jaren zeventig werd voor een belangrijk deel bepaald door een taakonderzoek naar de functie van de ontvangers. De gevolgen van dat taakonderzoek zouden nog lang doorwerken.

Wet van den 22 Mei 1845 (Staatsbl. no. 22).

PROVINCIE

INSPECTIE

Directe Belastingen.

DWANGBEVEL.

IN NAAM DER KONINGIN.

GEMEENTE

ONTVANGER DER DIRECTE BELASTINGEN te

Gezien het Kohier der GRONDBELASTING, van de Gemeente over het Dienstjaar 189 . Executoir-verklaard door den Heer Provincialen Inspecteur der Directe Belastingen, enz. te den 189 , en afgekondigd den 189 ;

Gezien het Kohier der PERSONEELE BELASTING van de Gemeente over het Dienstjaar 189 . Executoir-verklaard door den Heer Provincialen Inspecteur der Directe Belastingen, enz. te den 189 , en afgekondigd den 189 ;

Gezien het Kohier der PATENTEN van de Gemeente over het Dienstjaar 189 . Executoir-verklaard door den Heer Provincialen Inspecteur der Directe Belastingen, enz. te den 189 , en afgekondigd den 189 ;

op welke Kohieren de Belastingschuldige thans wonende te aangeslagen en ten achteren is, als volgt, te weten:

	GRONDLASTEN. Art	PERSONEEL. Art.	PATENTEN. Art.
Aanslag. Art.			
Art.			
Verschenen termijnen			
Gedane betalingen			
Blijft schuldig			

en alzoo te zamen (*f*), behalve de kosten van vervolging, zegel enz., ten bedrage van cent.

Gezien art. 14 der wet van den 22 Mei 1845, (Staatsblad no. 22);

Verleent tegen gemelde het tegenwoordig Dwangbevel, hetwelk aan h zal worden beteekend, met bevel tot betaling, en voorts ten uitvoer gelegd op den voet en de wijze, bij het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering ten aanzien van de Executie van Vonnissen en Authentieke Akten voorgeschreven.

Dit Dwangbevel te vervolgen ter diligentie van den Heer Ontvanger te

Gedaan te *den* 189 .

De Ontvanger voornoemd,

Executoir-verklaard door mij Rechter van het Kanton
Te *den* 189 .

Gesteld in handen van den Deurwaarder der Directe Belastingen te welke dit Dwangbevel, overeenkomstig de wet, zal ten uitvoer leggen.
Te *den* 189

De Ontvanger,

No. Den teruggezonden met

De Ontvanger,
Te , *den* 189 .

No. Gezonden aan den Heer Ontvanger te met verzoek daaraan wel het vereischte gevolg te willen geven.

In naam der koningin. Dwangbevel om drie verschillende soorten belasting gelijk tijdig in te vorderen. Ca. 1890

Eind 1972 deden de eerste verhalen over een komend taakonderzoek de ronde. De ontvangers waren ongerust en boos want het zag er naar uit dat alleen de functies van de accountants, de inspecteurs, de verificateurs en de controleurs onderzocht zouden worden. De toenmalige voorzitter heeft zich zeer ingespannen om ook de ontvangers in de beschouwingen te betrekken, want men kon met zijn klompen aanvoelen dat de betreffende onderzoeken zouden leiden tot positieverbetering van de betrokken ambtenaren. Wie niet meedeed kreeg niets, zo simpel lag dat.

Het taakonderzoek voor de ontvangers is er wel gekomen maar eenvoudig ging dat niet, omdat er voor dit soort zaken nu eenmaal procedures zijn, die met steun van de CHA moesten worden afgewerkt. In september 1973 kon de directeur-generaal het bestuur van de Broederschap meedelen, dat ook de ontvangers onderwerp zouden worden van een functieonderzoek. Dat leidde tot instelling van de commissie Van Vliet. Een commissie die veel nuttig 'voorwerk' heeft verricht voor de collega's, wier kantoren het onderwerp van het onderzoek zouden zijn.

Op het overleg met de directeur-generaal in mei 1974 komt het functieonderzoek opnieuw ter sprake. De directeur-generaal wees op de belangrijke rol van Binnenlandse Zaken: "Men gaat daar voor negentig procent af op eigen inzicht en voor tien procent op aanvullende reacties van Financiën." Verder deelde hij mee dat Biza wel reëel was: "Het zijn keiharde knapen, maar niet onaangenaam." Het slechte nieuws was dat Biza pas aan de ontvangers zou gaan beginnen als ze klaar waren met de andere groepen.

Eind 1974 werd bekend, welke ontvangersfuncties zouden worden onderzocht, namelijk de hoofden van Leiden, Delft, Purmerend en Hoogezand (beheerder) en de toegevoegde functies Rotterdam-Zuid en Beverwijk (beheerder). Later werd ook het kantoor der invoerrechten en accijnzen te Rotterdam in de beschouwingen betrokken. Aan organisatie-inspecteurs Balster en Terlouw werd opgedragen namens Financiën de taakomschrijvingen vast te stellen. Er zat wel beweging in de zaak, maar echt vlot ging het niet.

Het bestuur van de Koninklijke Broederschap moet wel eens het idee gehad hebben tegen een veelkoppig monster te vechten. Telkens als er een kop was afgeslagen, groeiden er weer twee aan maar voorzitter De Bree hield de moed er in zoals blijkt uit het volgende schone vers:

"Het taakonderzoek"

Het onderzoek gaat thans hoogzwanger,
van 't klapstuk van alles : de ontvanger
Te laat voor abortus, te vroeg voor al mortus,
dan wachten we nog maar wat langer,

O zoetzure gravida tijden
van vreugde, verwachting en lijden,
snelt voort ! Haast U dan !
Dokter Biza die kan
ons of wel, of ook niet gaan verblijden.

De organisatie-inspecteurs Balster en Terlouw bezochten in 1975 de kantoren die onderwerp waren van het onderzoek, let wel, niet de persoon maar de taak werd onderzocht. Ze maakten uitgebreide en gedetailleerde omschrijvingen van de functies. De betrokken collega's zonden de beschrijvingen aan het bestuur van de KBO. Later werden de zaken nog eens plenair doorgenomen met het bestuur en alle betrokken ontvangers en beheerders. De beschrijving diende als basismateriaal voor het onderzoek van Biza. De betrokken eenheden werden bezocht door de deskundigen van Biza vergezeld van de plaatsvervangend directeur van Organisatie van de Belastingdienst (OvdB).

Op 1 juli 1976, inmiddels weer een jaartje verder, was alles wel materiëel maar nog niet formeel rond. De ontvangers die zich als gevolg van het onderzoek over een verhoging in rang mochten verheugen, kregen het betreffende Koninklijk Besluit in december 1977. Vijf jaar nadat de eerste verhalen over het taakonderzoek de ronde deden.

Het resultaat van het onderzoek gaf veel blije gezichten. Er waren ontvangers die ontvanger(A) werden, ontvangers die zomaar hoofdontvanger-titulair werden, hoofdontvangers-titulair die in het vervolg als hoofdontvanger door het leven gingen, twee hoofdontvangers die hoofdontvanger(A) werden. En ook het hoofd van het grote kantoor Amsterdam kreeg er een boel centen bij.

Men zou verwachten dat er alom vreugde bij de ontvangers was. Welnu dat was er niet, integendeel, er waren ook veel boze gezichten. Toen de consequenties van het taakonderzoek duidelijk werden, bleek dat er jonge collega's waren die niets kregen maar juist moesten inleveren. De jonge collega's zouden in de toekomst niet meer in schaal 135 maar in schaal 130 (nu schaal 11) worden ingedeeld. Bovendien kregen zij een wachttijd van acht, de zittende groep van vijf, jaar aangemeten voor zij tot ontvanger A (schaal 12) konden worden benoemd. Ook werd de driejaarstermijn voor

toegevoegde-ontvangers die op grond van een gentlemens agreement in de ijskast was gestopt, weer tot leven gewekt.

Velen zeiden geëmotioneerd dat zij geslachtofferd werden ten gunste van de oudere collega's; soms zei men het wat minder subtiel. Allerlei mooie plannetjes die veel collega's voor hun toekomst hadden gemaakt, kwamen in gevaar omdat jongeren die lager op de ranglijst stonden, hen in rang gepasseerd waren en daarom bij een toekomstige sollicitatie hogere ogen

Centraal Belastinggebouw, Wibautstraat 2-4 te Amsterdam. Ontwerp van Rijksbouwmeester Friedhoff, 1958

zouden gooien. Sommigen ambiëerden een kantoor dat beheerd werd door een hoofdontvanger-titulair, maar dat na het onderzoek een plaats voor een hoofdontvanger was geworden. Een hoofdontvanger-titulair werd tot zijn schrik benoemd tot hoofdontvanger, wat tot gevolg had dat hij in de toekomst niet naar de door hem geambiëerde hoofdontvanger-titulair-standplaats kon gaan, waar hij en zijn echtgenote te zijner tijd van hun welverdiende rust wilden gaan genieten.

Het arme bestuur van de KBO kreeg de schuld, boze brieven stroomden binnen. Nu na 15 jaar de kruitdampen zijn opgetrokken, moet geconsta-

teerd worden dat de ontvangers met de uitkomst van het taakonderzoek een geweldige slag geslagen hebben. De jongeren die toen zo boos waren, zijn bij leven en welzijn gewoon ouder geworden en hebben gaandeweg kunnen profiteren van de veel royalere formatie. Dat gold zeker na de invoering van het nieuwe BBRA, toen veel wachttijden vervielen. Veel van die boze jongeren van toen zijn inmiddels heel aardig terechtgekomen.

Niettemin had het bestuur van de KBO jaren na het taakonderzoek nog te maken met onrust en narigheid. Dat was wel eens moeilijk bij ranglijstkwesties. Het gelijk van de ene broeder, er waren nog geen zusters, was het ongelijk van de ander; Jantje lacht en Jantje huilt. Het waren soms zaken een Salomonsoordeel waardig. Daarbij werd wel eens vergeten dat niet de KBO maar het ministerie besliste.

Tijdens de jaarvergadering van 1978 werd nog eens ingegaan op de gevolgen van het taakonderzoek. De voorzitter citeert in dit verband E.M. Forster: "*The aims of the battle and the fruits of the conquest are never the same.*" Wijze woorden voor ieder die zich met belangenbehartiging bezig houdt.

De rol van de grote centrales bij het taakonderzoek

Gedurende het taakonderzoek dat zo'n drie jaar vergde, circuleerden er vele geruchten in de dienst die tot onrust bij de ontvangers leidden. Uit het archief blijkt dat de bron van de geruchten helaas gezocht moest worden bij de grote centrales. De ARKA schreef in een brief aan een collega, die voor deze centrale had bedankt, dat hij zich maar niet te veel van het onderzoek moest voorstellen. Een bestuurslid van de ABVA verkondigde in Emmen dat 'de ontvangers door de mand zouden vallen, ze zouden worden ingedeeld in schaal 130 (11)'. Het bestuur ontving nare berichten van de cursisten van de ontvangersopleiding. De cursisten hadden hun informatie van de grote bonden.

Het ministerie was desgevraagd zeer verbaasd over deze geruchten. Ook de CHA vertegenwoordiging in het Georganiseerd Overleg wist van niets. Bilateraal overleg met de betreffende bonden leidde niet echt tot goede resultaten. We zagen het al eerder in de historie van de KBO; categorale vakorganisaties kunnen weinig goed doen bij de grote jongens.

De jaarvergadering van 1975, die zoals altijd in barre tijden een grote opkomst had, luisterde naar een mooi verhaal van de voorzitter over de ontvanger die meedeed aan de Monte Fiscale:

Hij kan geen super tanken.
Zijn transmissie werkt niet feilloos.
De route vergaat van het overstekend wild.
Hij wordt in de wielen gereden.
Hij wordt onvoldoende geravitailleerd,
maar... in zijn prijzenkast prijken de bekers.

Gerelateerd werd dat veel onrust in de dienst werd veroorzaakt door 'geklets' van leden der grote bonden, die echter het noemen van bronnen achterwege lieten. De ontvangers gingen gesterkt naar huis.

1978: Veel kantoren vacant

In 1978 waren er veel kantoren vacant, omdat het ministerie bij het vervullen van vacatures de voorkeur gaf aan toegevoegde functies op de grote en grotere kantoren. De bijzondere invordering was op de kantoren een steeds grotere plaats gaan innemen. Er waren twee oorzaken voor aan te wijzen, door de automatisering verloor de comptabele taak steeds meer aan gewicht, door de teruglopende conjunctuur en de veranderende mentaliteit bij de belastingbetaler namen de invorderingswerkzaamheden in zeer snel tempo toe.

1978: De koopsompolis

Het jaar 1978 was ook het jaar van de koopsompolis. Het bestuur van de vereniging van adjunct-inspecteurs zond een brief aan kamervoorzitter Anne Vondeling dat 38 kamerleden en 8 bewindslieden op de valreep van een fiscaal profijtelijke regeling gebruik hadden gemaakt die niet door de beugel zou kunnen. Na onderzoek bleef er weinig van die beschuldigingen over.

1978: CHA doet niet mee aan demonstreren van centrales

Op 26 juni 1978 demonstreerden de gezamenlijke centrales tegen bezuinigingen op de ambtenarensalarissen. De CHA deed niet mee, omdat er nog wat te onderhandelen zou zijn.

1978: Sagitta; douane- en accijnzenwerk op kantoren verdwijnt

In 1978 is er een commissie aan het werk bestaande uit ambtenaren van het ministerie, de directies, de douane en twee ontvangers, die onder geheimhouding werkt aan het project Sagitta. Op termijn zou dat project leiden tot het verdwijnen van het douane- en accijnzenwerk op de ontvangkantoren.

Voor de ontvangers een nare zaak want er waren drie zeer grote kantoren der invoerrechten en accijnzen, Rotterdam, Amsterdam en Venlo, middelgrote kantoren als Schiphol, Den Haag en Berg-Autoweg, bovendien hadden de gemengde kantoren vaak een relatief grote afdeling invoerrechten en accijnzen.

Bij een gesprek met de directeur-generaal bracht het bestuur van de KBO de problematiek rond de invoerrechten en accijnzen ter tafel. Het bleek lastig een vinger achter de materie te krijgen. Toch zouden in 1982 de tariefwerkzaamheden (te vergelijken met aanslagregeling bij de directe belastingen) naar de douane gaan. In 1985 viel het doek definitief voor de ontvangkantoren der invoerrechten en accijnzen. Het daar verrichte werk werd verdeeld over de douane, de inspecties der invoerrechten en accijnzen en de kantoren der directe belastingen.

Tegenwoordig verricht de douane alle werkzaamheden die vroeger werden verricht op de ontvangkantoren. Men kan zelfs ontvangers bij de douane aantreffen. Er wordt verteld dat sommigen van hen zelfs een uniform aangemeten krijgen.

1978: Geruchten over opheffing zelfstandigheid kantoren

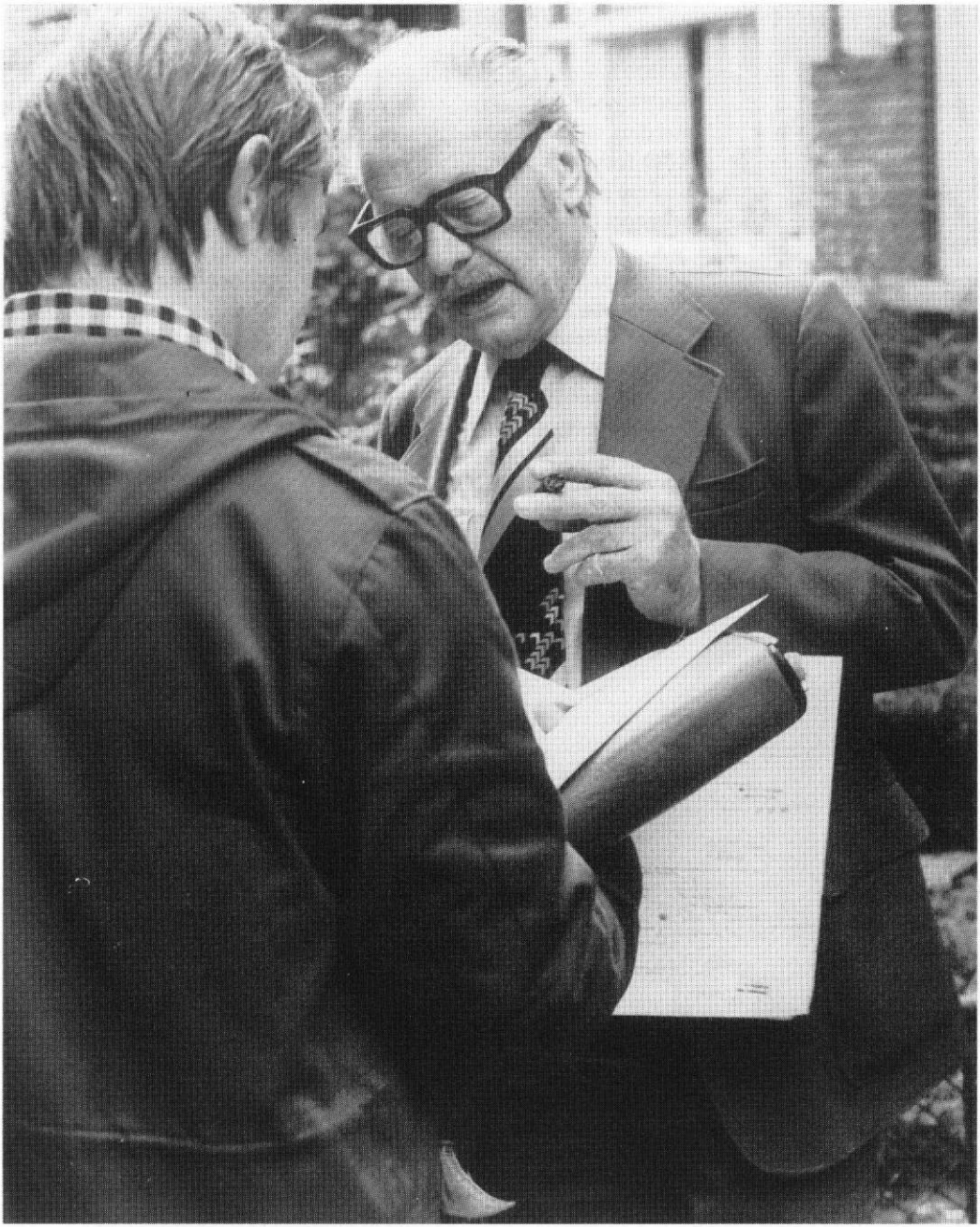
In 1978 'lekte' het ministerie; er zou gestudeerd worden op een structuur waarin de zelfstandigheid van alle kantoren zou worden opgeheven. Dat leek een sterk verhaal uit de categorie 'broodje aap'. We weten nu wel beter.

1978: Deurwaarders vragen steun aan KBO

De deurwaarders vroegen in '78 steun aan de KBO bij hun pogingen de rang van hoofdcommies binnen te halen. Dat is deze groep ambtenaren tot op heden helaas niet gelukt. Toch is een goed korps deurwaarders van levensbelang voor een goede invordering, vooral als de tijden onverhoopt slechter worden.

1978: Eerste vrouw begint aan ontvangersopleiding

In 1978 begon Annie Guyken, inmiddels mr. Annie Guyken, haar studie aan de ontvangersopleiding, die zij in 1980 met goed resultaat afsloot. Mr. Annie Guyken heeft inmiddels de Belastingdienst verlaten, zij heeft voor zover bekend geen contacten meer met de KBO. Zij was echter de eerste vrouwelijke ontvanger en het eerste vrouwelijke bestuurslid van de KBO, dat mag in de geschiedschrijving van onze vereniging niet onvermeld blijven.

In opdracht van de ontvanger betekend de deurwaarder twee dwangbevelen voor de gemeentelijke onroerend goed belasting. Belastingschuldige dhr. Hoonaard protesteert hier tegen.
Foto: "Het Vrije Volk" Niels van der Hoeven

1979: 'Informatie' tien jaar

In 1979 bestond het blad 'Informatie' tien jaar. Dit jubileum werd gevierd met de gebonden uitgave van de verschenen artikelen. De KBO timmerde met deze uitgave goed aan de weg. Namens de directeur-generaal werd de KBO dank gezegd voor dit werk en de toezending van de presentexemplaren. Bij deze gelegenheid werd waardering uitgesproken voor deze 'education permanente' in eigen kring.

1979: Weinig animo om ontvanger te worden

In 1979 onderzocht het bestuur van de 'Vereniging voor Referendarissen en Hoofdcontroleurs van 's Rijks Belastingen' naar de animo van jonge leden om ontvanger te worden. De uitslag was niet bemoedigend: 98% van de ondervraagden wilde niet naar het westen van het land. De beginschaal (11) van de ontvangers was ook de eindschaal van de controleurs, voor sommigen zelfs 12.

Hoofd van dienst zijn leek geen pretje in deze tijd, door de automatisering zou een deel van de ontvangerstaak verdwijnen. Het bestuur van de vereniging gaf het volgende commentaar:"*Het werkklimaat in onze dienst wordt er niet beter op.*" Het is daarom geen wonder, dat tot horizontale werving moest worden overgegaan. In 1984 begon de eerste groep van deze broeders en zusters aan hun opleiding. Na hun studie en een werkstage werden de eerste horizontaal geworven ontvangers in 1986 aangesteld. Nieuwe ontvangers, nieuwe structuren, de jaren tachtig zouden in dat opzicht veel te bieden hebben.

Er zullen er niet veel meer zijn die het hebben meegemaakt op de ontvangkantoren: brieven en aanslagbiljetten met de hand schrijven, betalingen inschrijven in journalen, betalingen kwiteren in letters en cijfers op het aanslagbiljet, 'uit het hoofd' alles optellen en zo meer.

Het ontvangkantoor tot 1945

De eerste kennismaking op de ontvangkantoren (en inspecties) met een 'mechanisatie-project' zal wel niet veel vreugde hebben veroorzaakt. In het midden van de twintiger jaren (± 1926) kwamen de kohierencentrales tot stand, met als gevolg dat op de kantoren de aanslagbiljetten niet meer geschreven behoefden te worden, waar voorheen een vergoeding per aanslagbiljet (1 cent!) tegenover stond. Het schrijven daarvan geschiedde in over-

Het ontvangkantoor.
Interieur van het ontvangkantoor te Zevenbergen 1918.

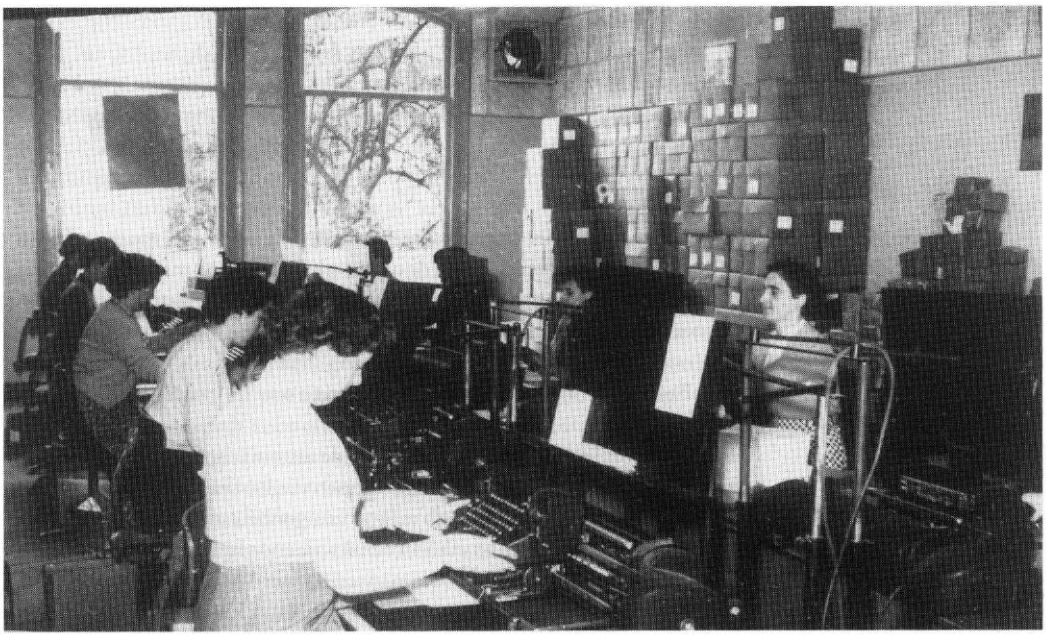
werk en de adjunct-commiezen en rijksklerken werden dus van hun welkome bijverdiensten ontroofd.
Wat was er zo tussen 1925 en 1930 aan mechanisatie op de ontvangkantoren aanwezig? Op de grootste kantoren een schrijfmachine en nog sporadischer een niet-schrijvende telmachine. Over schrijfmachines gesproken, hier valt mij een voorval in uit ± 1923/24. De surnumerair L.C. du Rieu had in zijn enthousiasme voor 'moderne' dingen voor zichzelf een portable schrijfmachine aangeschaft. Tijdens zijn waarneming in Emmen zond hij een met dat machientje vervaardigde brief aan de Directeur te Zwolle. Hij ontving die brief echter terug met de mededeling dat een dergelijke wijze van corresponderen niet werd gewenst. Het machientje van Du Rieu heeft een lang leven gehad. Toen hij in 1960 ontvanger in Eindhoven was, gebruikte hij het nog steeds, uiteraard zonder vergoeding!

In 1928 kwam in Amsterdam een centraal kantoor voor de directe belastingen tot stand. Het organisatiebureau 'Hijmans en Van Gogh' had dit geadviseerd. Het kantoor werd uitgerust met een aantal grote Burroughs machines (de 17-rijers), waarmee voor de boeking van de betalingen journaallijsten konden worden vervaardigd. Bovendien verschenen aan de kassa's kasregisters, die de dagtotalen per middel en dienst opleverden. In de jaren daarna werden ook andere grote kantoren met 17-rijers uitgerust; kasregisters bleven beperkt tot Amsterdam en Haarlem. We kunnen aannemen dat dit ongeveer de situatie was in 1940 en dat er in de oorlogsjaren weinig veranderd is.

Tussen 1945 en 1960

Na de bevrijding in 1945 kwam er een enorme hoeveelheid werk op de ontvangkantoren af. De ontvangers vroegen om schrijfmachines, telmachines en wat later om rekenmachines op de kantoren der invoerrechten en accijnzen. Maar er was gebrek aan geld en aan deviezen. Zo werd er een aantal Zwitserse telmachines gehuurd, omdat er geen Zwitserse francs beschikbaar waren om die te betalen. Enige jaren later zijn die toch nog gekocht, onder aftrek van de inmiddels betaalde huur! Maar al met al bleef de beschikbaarstelling mondjesmaat. Tot geruststelling van een collega van een middelgroot kantoor, die er in 1947 prat op ging dat op zijn kantoor geen telefoon, geen schrijfmachine en geen telmachine aanwezig was. Deze zouden door hun lawaai de aandacht voor het werk maar zouden afleiden.

De hierboven genoemde 17-rijers waren voor het vervaardigen van journaallijsten niet ideaal: lawaaiig en duur. Een goed alternatief was er niet. In samenwerking met de heer Imthorn van Burroughs ontwierp ik toen een 13-rijige tafelmachine (de 9/13/55/W), die Burroughs wel voor ons wilde bouwen. Voor de eerste tien exemplaren moest Financien ongeveer f 2800,-

Kohieren centrale Arnhem. 1953

betalen. Naarmate er meer werden besteld zakte de prijs. Bovendien bleek dat deze machine ook voor andere bedrijven aantrekkelijk was, zodat na een tiental jaren minder dan f 1600,- behoefde te worden neergeteld.

Intussen vond ook een ruime verstrekking van schrijfmachines plaats. Dat inmiddels ook alle, zelfs de kleinste, kantoren een telefoonverbinding hadden behoeft geen betoog. Stencilmachines, soms medegebruik van die ter inspectie, maakten het vermenigvuldigen van stukken gemakkelijk.
En dan nog het verzenden van de meer dan 14 miljoen aanslagbiljetten. Ook daar had de na-oorlogse industrie een oplossing voor. We kregen eerst vouwmachines om die biljetten te vouwen en vervolgens inpak- en plakmachines.
We belanden nu in de laatste fase van de mechanisering. Maar eerst moet nog worden verteld dat intussen de kantoren der invoerrechten al waren voorzien van kasregisters, boekhoudmachines en rekenmachines, waarvan vooral de niet-schrijvende SUMLOCKS een groot succes waren.

In de laatste fase voor de automatisering kregen we nog te maken met fotocopieerapparatuur, eerst alleen op het kantoor der accijnzen in Amsterdam, daarna op de inspecties der directe belastingen, om daarna te leiden tot algemeen gebruik.
Ik denk dat het grootste deel van wat de ontvangkantoren aan mechanisatieapparatuur voorhanden hadden, al weer verdwenen zal zijn.

DE AUTOMATISERING OP DE ONTVANGKANTOREN

Voordat op ruime schaal automatisering werd toegepast in de Belastingdienst waren de ontvangkantoren ook met enkele heffingswerkzaamheden belast, in het bijzonder op het terrein van de invoerrechten en accijnzen.

Functies van het ontvangkantoor

Het is niet helemaal duidelijk wanneer de automatisering op de ontvangkantoren werd geïntroduceerd. We kunnen uitgaan van zo omstreeks 1965, toen een nieuw systeem voor de motorrijtuigenbelasting werd ontworpen. Vervolgens zien we dan dat elk van de uitvoerende functies van de ontvangkantoren met het fenomeen automatisering werd geconfronteerd en radicaal werd gewijzigd. Dit omvat een periode van 25 jaar automatisering.

Ontvangkantoren hebben vanouds een aantal uitvoerende functies, namelijk:
a. een incassofunctie. Deze omvat de registratie van vorderingen en schulden en het verwerken van de ontvangsten, de teruggaven, verminderingen en verrekeningen in de debiteurenadministratie;
b. een betaal- en kassierfunctie. Deze omvat het verrichten van betalingen ten behoeve van de tot de Belastingdienst behorende diensteenheden;
c. een invorderingsfunctie. Deze omvat het geheel van maatregelen dat moet worden getroffen indien een belastingschuldige niet binnen de bepaalde termijn betaalt, alsmede het daarmee samenhangende complex van werkzaamheden;
d. een verantwoordingsfunctie. Deze omvat de registratie van de geldstromen alsmede de controle op de volledigheid, juistheid en tijdigheid van de financiële administratie (vorderingen, verplichtingen, ontvangsten en uitgaven).

De automatisering van de motorrijtuigenbelasting

In 1966 kwam een nieuwe wet op de motorrijtuigenbelasting tot stand. Gelijktijdig met de invoering van deze wet kwam een volledige vernieuwing tot stand van het gehele uitvoeringssysteem.

In het oude systeem moest de ontvanger der accijnzen periodiek een motorrijtuigenbelastingkaart verstrekken aan de belastingplichtige. De

belastingplichtige moest zich daartoe vervoegen op het ontvangkantoor en kreeg na voorafgaande betaling de kaart uitgereikt. Deze kaart moest vervolgens worden getoond bij controle op de weg. De groei van het gemotoriseerde verkeer was van een omvang van 40.000 in 1927 uitgegroeid tot 1.272.000 motorrijtuigen in 1965. De enorme groei van het aantal belastingplichtigen leidde tot een grote stagnatie bij de uitgifte van de belastingkaarten. De procedure was verder erg tijdrovend voor de belastingplichtigen, zowel bij de uitgifte van de kaarten als bij de controles op de weg.

In verband met deze ontwikkeling werd in samenhang met de nieuwe wet een geheel nieuw systeem ontwikkeld. In het nieuwe systeem kan een eerste aangifte en betaling worden gedaan door middel van een stortings-overschrijvingskaart op een ontvangkantoor, postkantoor of langs girale weg. Vervolgens wordt voor elk volgend tijdvak automatisch een vervolg-aangifte toegezonden. De controle op het al of niet betaald hebben wordt ondersteund door middel van het fotograferen van kentekens. Als bij de confrontatie met het aangifte- en betalingsbestand blijkt dat niet is betaald, wordt met behulp van gegevens uit het kentekenregister een naheffingsaanslag opgelegd.

Presentatie van de eerste controle-auto voor de motorrijtuigenbelasting.
Volkswagen Poton, 1966

Met de introductie van het nieuwe systeem nam het Centraal Bureau Motorrijtuigenbelasting (CBM) de taken op het terrein van de motorrijtuigenbelasting over van de ontvanger der accijnzen. De overgang van een handmatige administratie naar een geautomatiseerde administratie is met veel problemen gepaard gegaan. Maar dat is het verhaal van het CBM en niet van de ontvangkantoren. De ontvangkantoren bleven na de overgang naar het nieuwe systeem enkele taken verrichten ten behoeve van het CBM. Zo kon de eerste aangifte op het ontvangkantoor worden gedaan, overschrijving van belasting van het ene motorrijtuig naar het andere en enkele specifieke aangiften. Vanaf 1974 werden deze taken overigens verder beperkt toen ook de afgifte van de delen II van de kentekenbewijzen inzake motorrijtuigen werd overgedragen aan de postkantoren. In aansluiting op die afgifte zouden de postkantoren bevorderen dat ook aangifte en betaling van motorrijtuigenbelasting op de postkantoren plaatsvinden.

Op het CBM zelf werd naast een inspectiesector een ontvangkantoorsector ingesteld. Deze laatste sector is belast met de verwerking van de aangiften en de belastingen op de aangiften. De inspectiesector is belast met de heffing en de controle op de voldoening van de verplichtingen voortvloeiend uit de wet op de motorrijtuigenbelasting. Voorzover niet aan de verplichtingen is voldaan, wordt een naheffingsaanslag opgelegd. De invordering van de naheffingsaanslagen is steeds een taak van de ontvangkantoren gebleven. Elk jaar worden door het CBM ongeveer vierhonderdvijftigduizend naheffingsaanslagen opgelegd. In de invordering blijft het pakket motorrijtuigenbelasting een substantiëel deel van de werkzaamheden.

Voor deze naheffingsaanslagen wordt in de centrale betalingsadministratie met een fictief SOFI-nummer gewerkt. Bij de voorziene invoering van de houderschapsbelasting per 1 oktober 1994, zal ook voor de motorrijtuigenbelasting het SOFI-nummer worden gehanteerd.

De automatisering van de debiteurenadministratie

In het begin van deze eeuw was Nederland overdekt met een keten van vele honderden, dikwijls kleine kantoren. In nagenoeg elke plaats van enige importantie was een ontvangkantoor gevestigd. Betaling in handen van de ontvanger was regel. Aanvankelijk werden ook heffingstaken door de ontvanger uitgevoerd. Later is de functiescheiding tussen heffing en inning doorgevoerd. In het begin van de jaren vijftig bestonden er nog meer dan 300 ontvangkantoren. Tot in de tweede helft van de jaren zestig werden er ruim honderd kleinere opgeheven en gevoegd bij de grote kantoren. Dit leidde ertoe dat aan het eind van de jaren zestig nog ongeveer 200 ontvangkantoren waren overgebleven.

Mede ten gevolge van de concentratie van de motorrijtuigenbelasting in een centrale geautomatiseerde administratie te Apeldoorn en de voorziene ontwikkeling van een centrale geautomatiseerde incasso-administratie werd in 1968 een zogenaamd 'honderdkantoren-plan' opgesteld. Dit plan werd op één uitzondering na - in ongeveer 6 jaar gerealiseerd en betekende een inkrimping van circa 200 tot 100 kantoren.

Bij deze concentratie van ontvangkantoren werd als het ware geanticipeerd op de gevolgen van de automatisering van de incasso-administratie. Elk ontvangkantoor had een geheel zelfstandige boekhouding van alle binnengekomen bedragen. Deze bedragen moesten stuk voor stuk op de desbetreffende aanslagen in de kohieren worden geadministreerd, het zogenaamde emargeren. Ter controle of alles wel juist werd afgeschreven op de aanslagen vond hermargeren plaats. Uit de kohieren moesten daarna de vervolgingsstukken worden aangemaakt: de aanmaningen en de dwangbevelen.
De hiervoor genoemde werkzaamheden kunnen in het algemeen worden omschreven als 'massale' administratieve handelingen die volgens stringente voorschriften moeten worden uitgevoerd en ten aanzien waarvan geen ruimte bestaat voor persoonlijk initiatief van degenen die met de uitvoering zijn belast.

Deze massale werkstromen leenden zich uitstekend voor automatisering en daarom werd besloten een Centrale OntvangersAdministratie in te richten: de COA. Het eerste dat opvalt is de naam: een centrale ontvangersadministratie. Met deze naamgeving werd aangegeven dat de centrale ontvangersadministratie ten dienste zou komen te staan van de ontvangkantoren. Een nieuw op te richten kantoor, het Centraal Betaalkantoor Rijksbelastingen (C.B.K.), ingesteld per 7 december 1971, zou als een 'service-instituut' voor de ontvangers gaan fungeren.
Uit de naam van het C.B.K. blijkt reeds een verschuiving. Het accent kwam te liggen bij de centrale betalingsadministratie, hetgeen doorklinkt in de naam van de Instructie geautomatiseerde betalingsadministratie. Het doel van de automatisering van de incasso-administratie was het inrichten van een centrale debiteurenadministratie in Apeldoorn, waarin de betalingen en andere afboekingen geautomatiseerd zouden worden verwerkt. Deze debiteurenadministratie kreeg dan ook de volgende functies:

a. een registratiefunctie.
   Zij geeft informatie omtrent de stand van de vorderingen en de daarin plaatshebbende mutaties.
b. een controle-functie.
   Door middel van afstemming kan worden gecontroleerd of de in de administratie opgenomen invorderingsgegevens overeenstemmen met de gegevens opgenomen in de heffingsadministratie.
c. een invorderingsfunctie.
   Deze vormt de grondslag voor de in te stellen invorderingsakties.

Uit de centrale debiteurenadministratie wordt voor aanslagen met een te betalen bedrag een stortings-/acceptgiroformulier aan de belastingplichtigen gezonden. Na elke verwerkte betaling of afboeking uit hoofde van vermindering, verrekening enz. (uitgezonderd de finale betaling of finale afboeking uit anderen hoofde) wordt opnieuw een stortings-/acceptgiroformulier verzonden. Vanuit de centrale debiteurenadministratie worden aanmaningen, dwangbevelen en beslagopdrachten geselecteerd en aangemaakt. De dwangbevelen en de beslagopdrachten worden aan de ontvanger gezonden ter verdere behandeling. Indien daartoe aanleiding bestaat kunnen de ontvangers aanslagen onttrekken aan het uniforme vervolgingsschema, zoals dit in het geautomatiseerde systeem is vastgelegd, en binnen de sfeer van hun eigen invorderingsbeleid brengen.

Een belangrijke vernieuwing van de centrale debiteurenadministratie is dat gedeeltelijk werd gebroken met de zogenaamde rekeningloze debiteurenadministratie zoals die op de ontvangkantoren aanwezig was. In de rekeningloze debiteurenadministratie worden de vorderingen niet per belastingschuldige geadministreerd, maar per afzonderlijke vordering. In de centrale debiteurenadministratie worden de vorderingen gegroepeerd naar debiteur, jaar, middel en soort zodat een totaaloverzicht beschikbaar is van de lopende vorderingen op een belastingschuldige. De verschillende vorderingen worden over het algemeen post voor post betaald en de afboeking in de centrale administratie vindt lineair plaats. De invorderingsakties worden eveneens vordering voor vordering vastgesteld. Als aanvulling op de centrale debiteurenadministratie is dan ook de KAP-administratie (Kaarten Achterstallige Posten) noodzakelijk gebleven, om volledig debiteurgericht te kunnen invorderen.

Automatiseringstechnisch was de ontwikkeling van het COA-systeem een echte uitdaging voor de automatiseringsorganisatie van de Belastingdienst. Vier belangrijke innovaties moesten tot stand worden gebracht:
1. de introductie van een nieuw mainframe-systeem;
2. de introductie van de eerste 'database'-technieken;
3. de introductie van datacommunicatie tussen Apeldoorn en de ontvangkantoren;
4. de introductie van een geautomatiseerde gegevensuitwisseling met de financiële instellingen.

Met de introductie van de datacommunicatie kan een snelle uitwisseling van gegevens tussen de ontvangkantoren en het CBK plaatsvinden. Aan ontvangers gedane betalingen op CBK-aanslagen alsmede de betekeningskosten en kosten van tenuitvoerlegging van dwangbevelen moeten zo spoedig mogelijk in de centrale betalingsadministratie worden verwerkt. Anderzijds moeten de ontvangers in bepaalde gevallen, bijvoorbeeld bij verleend uitstel of indien de dwangbevelen ter betekening aan de deurwaarder zijn gezon-

den, dan wel opdrachten tot tenuitvoerlegging zijn gegeven, op de kortst mogelijke termijn worden geïnformeerd over mutaties (betalingen, verminderingen verrekeningen enz.) die zich voordoen met betrekking tot de desbetreffende aanslagen.

Daarnaast biedt datacommunicatie de mogelijkheid direct de debiteurenadministratie te raadplegen. Dit is absoluut noodzakelijk om belastingschuldigen snel te kunnen informeren of snel tot invorderingsakties te besluiten.
Gesteld kan worden dat zonder de mogelijkheid van datacommunicatie tussen de centrale debiteurenadministratie en de lokale debiteurenadministratie de invorderingswerkzaamheden aanzienlijk belemmerd zouden worden. Het COA-systeem kan zeker in het licht van de ontwikkeling in de jaren zeventig naar Europese begrippen als geavanceerd worden beschouwd.

Met de totstandkoming van de centrale debiteurenadministratie was de functie van het kohier komen te vervallen. Volgens artikel 1 van de Invorderingswet was de invordering opgedragen aan de ontvanger der directe belastingen krachtens hem, door de inspecteur, ter hand gestelde kohieren. Volgens 'Erasmus' is de woordafleiding onzeker, maar heeft het kohier in ons land steeds de betekenis gehad van verzamellijst van door de inspecteur vastgestelde aanslagen. Wie echter meent dat met de automatisering deze lijst kan komen te vervallen, had het mis. Hoewel de functie voor de administratieve werkzaamheden was komen te vervallen, bleef de juridische functie. Aanvankelijk vervaardigde de computer dan ook volledige kohieren, later werd alleen een titelvel gemaakt en nog weer later werd de overdracht van de magneetband met geleidenota van de centrale heffingsadministratie naar de centrale betalingsadministratie als het kohier aangeduid. In de Invorderingswet 1990 ontbreekt het begrip kohier.

Het COA-systeem werd in 1972 bij wijze van proef op vijf ontvangkantoren ingevoerd. De proef slaagde. In 1975 werden alle ontvangkantoren met de centrale debiteurenadministratie verbonden. In de eerste versie van het COA-systeem konden alleen de aanslagen inkomstenbelasting, premieheffing en vermogensbelasting worden verwerkt.

Vrijwel direct na de totstandkoming van de eerste versie werd besloten tot de ontwikkeling van een tweede versie. Deze versie hing samen met de noodzaak de inning van de onroerend-goedbelastingen te kunnen ondersteunen. De onroerend-goedbelastingen kwamen in de plaats van de personele belasting en de grondbelasting. De berekening en de inning van de onroerend-goedbelastingen werden opgedragen aan de Belastingdienst. De gemeenten konden kiezen in welk jaar tot 1979 zij wilden overgaan naar de onroerend-goedbelastingen. In 1973 werd gestart met twee gemeenten.

Honeywell productie systeem verwerken van informatie op magneetbanden. Apeldoorn, 1975

Daarna ging het heel snel; in 1977 hadden nagenoeg alle gemeenten de onroerend-goedbelastingen ingevoerd. Omdat het bij de onroerend-goedbelastingen ging om de inning van 5 à 6 miljoen aanslagen per jaar was geautomatiseerde ondersteuning van de inning een absolute noodzaak.

In 1977 kon versie 2 van het COA-systeem in gebruik worden genomen. Vervolgens kon met de verdere ontwikkeling worden gestart. Een belangrijke voorwaarde daarvoor was evenwel de automatisering van het voortraject van de inning: het heffingstraject. Na de totstandkoming van versie 2 kreeg de ontwikkeling van het loonbelastingsysteem en het omzetbelastingsysteem prioriteit. Maar ook de invoering van deze systemen betekenden voor de COA grote aanpassingen. Vanaf 1 januari 1980 werden de afdrachten op aangiften loonbelasting in de COA verantwoord en vanaf 1 oktober 1981 ook de afdrachten op de aangiften omzetbelasting.

Nadat in 1981 als gevolg van de automatisering van de naheffingsaanslagen motorrijtuigenbelasting de inning van deze naheffingsaanslagen in de COA was opgenomen werd vervolgens in 1983 versie 3 van het project Centrale Ontvangersadministratie in gebruik genomen. Deze versie omvatte het opnemen van de naheffingsaanslagen, verminderingen en teruggaven loon-

belasting, premieheffing en omzetbelasting in de COA. Tevens werd een aantal wensen van gebruikers tot aanpassing van de COA gerealiseerd. De invoering van versie 3 vond plaats in december 1983. Op dat moment voerden de ambtenarenbonden acties tegen de regering in verband met de korting op de ambtenarensalarissen. Eén van de actiepunten bij de Belastingdienst was, naast de douane, het computercentrum in Apeldoorn. Enige tijd bestond de vrees dat versie 3 niet op tijd zou kunnen worden ingevoerd om vanaf 1 januari 1984 alle naheffingsaanslagen in de geautomatiseerde administratie op te nemen. De vakorganisaties zagen evenwel het grote belang van de invoering in om de werkdruk op de ontvangkantoren te verminderen. Zij hebben bij hun speerpuntacties de invoering van versie 3 dan ook ongemoeid gelaten.

Met de invoering van versie 3 naderde het COA-project, dat in ontwikkeling was sedert het eind van de jaren 1960, zijn definitieve vorm. Ongeveer 90% van alle in te vorderen aanslagen was nu in de COA opgenomen. Een belangrijke uitzondering vormden nog de aanslagen vennootschapsbelasting. Dat deze nog niet in de COA waren opgenomen hield verband met het feit dat het aanslagentraject van de vennootschapsbelasting nog op geen enkele wijze geautomatiseerd werd ondersteund. Per 1 mei 1986 konden echter ook de aanslagen vennootschapsbelasting in de COA worden opgenomen.

Op dat moment werd gemeend dat de COA voltooid was. Voor de invoerrechten was een afzonderlijke debiteurenadministratie in Sagitta voorzien. Enkele kleinere belastingmiddelen, zoals de ruil- en herverkavelingsrente, het successierecht en de belastingen van rechtsverkeer werden vooralsnog bewust niet in de COA opgenomen, omdat voor deze middelen ook het voortraject nog niet geautomatiseerd werd ondersteund. Verder werden in de COA niet de invorderingsopdrachten opgenomen die de Belastingdienst voor derden verricht, waarvan de meest omvangrijke groep de dwanginvordering is ten behoeve van de bedrijfsverenigingen.

Versie 3 van de COA is nog steeds in de basisopzet operationeel. Natuurlijk zijn er sinds de invoering in 1983 vele omvangrijke wijzigingen in aangebracht. Genoemd kunnen o.a. worden wijzigingen als gevolg van de invoering van de Wet ketenaansprakelijkheid, de introductie van de heffings- en invorderingsrente, de Invorderingswet 1990 en de herstructurering van de Belastingdienst.

In verband met de vele wijzigingen is er wel de wens een versie 4 te ontwikkelen, waarbij de basisopzet opnieuw kan worden gedefinieerd. Daartoe is echter nog niet besloten, omdat het COA-systeem nog steeds functioneel goed voldoet. Thans ligt het accent op aanpassingen om het mogelijk te maken de nog niet opgenomen middelen in de COA op te nemen. Nu ook de voortrajecten bij de belastingen van het rechtsverkeer

zijn geautomatiseerd en ook het GAK als administratiekantoor van de bedrijfsverenigingen vergaand is geautomatiseerd is het nog een kwestie van 1 á 2 jaar en ook alle kleinere belastingmiddelen en vorderingen van derden zullen in de COA zijn opgenomen. Een automatiseringsproject van meer dan 25 jaar kan dan als afgerond worden beschouwd. De COA is een informatiesysteem geworden dat de ontvangkantoren heeft getransformeerd van kantoren waar de inning de hoofdtaak was, naar kantoren waar invordering de hoofdtaak is geworden.

De automatisering van de loon- en omzetbelasting

Reeds in de begroting voor het jaar 1972 werd verwezen naar een studie omtrent de mogelijkheden om een bestand op te bouwen van inhoudingsplichtigen voor de loonbelasting en de omzetbelasting. De opbouw van dit bestand was noodzakelijk voor de verdere automatisering van de aangiften loon- en omzetbelasting.

Eind jaren zeventig was het bestand van niet-natuuurlijke personen opgebouwd. Per 1 januari 1980 werd het informatiesysteem loonbelasting ingevoerd. Voor de ontvangkantoren hield deze wijziging in dat de aangiften loonbelasting niet langer op de ontvangkantoren moesten worden ingeleverd, maar bij de inspecties. De afdrachten loonbelasting konden bij het CBK worden verricht, maar de meeste afdrachten werden toch verricht op de ontvangkantoren, omdat men dan later kon betalen dan via giro- of bankoverschrijving.

De invoering van het informatiesysteem loonbelasting ging met veel problemen gepaard. De overgang en verschuiving van werkzaamheden leidden tot veel invoeringsproblemen. Om die reden werd de invoering van een soortgelijk systeem voor de omzetbelasting, dat was voorzien per 1 januari 1981, enige tijd verschoven en ingevoerd per 1 oktober 1981. Ook bij de invoering van dit systeem werd de inlevering van aangiften omzetbelasting verschoven van de ontvangkantoren naar de inspecties. Als gevolg van de verschuiving namen de administratieve werkzaamheden van de ontvangkantoren af.

De belangrijkste gevolgen voor de ontvangkantoren van de invoering van de informatiesystemen loonbelasting en omzetbelasting waren dat een eenduidig systeem werd ingevoerd voor het opleggen van naheffingsaanslagen als gevolg van het niet-tijdig indienen van aangifte en/of het niet-tijdig betalen alsmede het eenduidig hanteren van een tolerantietermijn voor de beoordeling van het al of niet tijdig betalen.

Met de invoering van de informatiesystemen loon- en omzetbelasting werd overigens ook de eerste stap gezet naar het volledig afschaffen van de

tolerantietermijn voor betalingen, die in de praktijk ingeburgerd was geraakt om het massale aantal betalingen tijdig te kunnen verwerken.

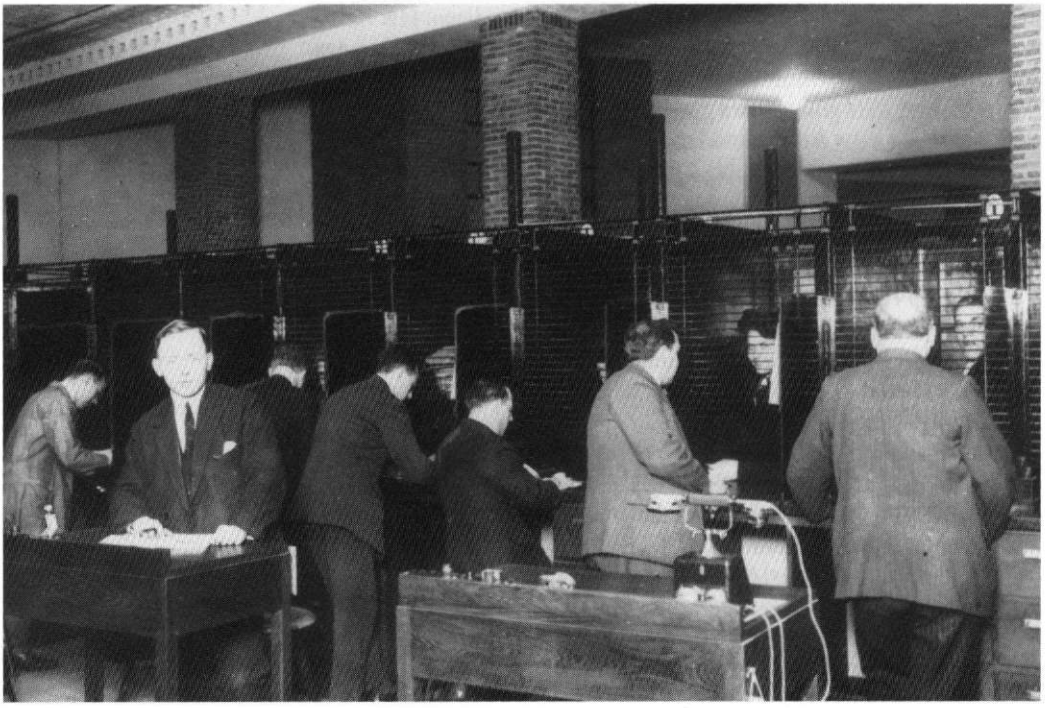
De automatisering van de KAP-administratie

In de jaren vijftig werd het kaartsysteem "Kaarten Achterstallige Posten", kortweg KAP-systeem geïntroduceerd. Met dit systeem werd beoogd een geïntegreerde aanpak in de invordering te realiseren. Een vorm van klant- en doelgroepgerichtheid 'avant la lettre' in de Belastingdienst. Vóór de introductie van het KAP-systeem werden de invorderingsakties aanslaggericht bijgehouden en was er een specialisatie naar het soort invorderingsaktie. In feite een voortzetting van het proces zoals dat was gestart met het opnemen van de aanslaggegevens in het kohier. Het moet voor de invorderaars in die tijd bijzonder lastig zijn geweest om de invorderingsakties goed af te stemmen op de betalingscapaciteit van de belastingschuldigen. Het KAP-systeem biedt de mogelijkheid per belastingschuldige overzicht te houden van de totale schuldpositie en de getroffen invorderingsakties en bevat daartoe de volgende groepen van gegevens:

- algemene gegevens met betrekking tot de belastingschuldige. Deze gegevens identificeren de belastingschuldige en omvatten de NAW- gegevens (Naam Adres Woonplaats), SOFI-nummer enz.;
- algemene gegevens inzake verhaalsmiddelen zoals informatie van derden, totale openstaande schuld enz. Deze gegevens hebben niet specifiek betrekking op een enkele aanslag, maar op alle in te vorderen aanslagen van de belastingschuldige;
- algemene gegevens inzake invorderingsactiviteiten die betrekking hebben op alle aanslagen van een belastingschuldige;
- aanslaggegevens. Deze gegevens omvatten de elementen van de in te vorderen aanslag: aanslagnummer, in te vorderen bedrag, openstaande schuld, verschuldigde kosten enz.;
- betalingsgegevens. Deze gegevens hebben betrekking op de afboekingen van betalingen, verminderingen, verrekeningen, oninbaarlijdingen en afschrijving;
- vervolgingsgegevens. Deze gegevens omschrijven de specifieke status van een post, zoals uitstel, beslag gelegd, verzoek om afschrijving in behandeling;
- specifieke ontvangkantoorgegevens met betrekking tot de aanslag. Deze omvatten onder meer de berichten die inzake een aanslag zijn ingezonden naar het CBK;
- specifieke informatie met betrekking tot de aanslag over bijvoorbeeld aansprakelijkheid, informatie van derden.

In 1981 nam het aantal achterstallige posten zo sterk toe dat het KAP-systeem, dat volledig handmatig moest worden bijgehouden, nog maar

nauwelijks beheersbaar was. Vooral op de grootste ontvangkantoren Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage was dat een probleem geworden. Slechts met de grootste moeite kon nog een totaaloverzicht in de aard en samenstelling van de achterstallige belastingschuld worden verkregen.
Besloten werd tot automatisering van het kaartenbestand achterstallige posten. Nood breekt wet is een bekend gezegde. En dat was ook hier het geval. Tot dan was de automatisering van de Belastingdienst volledig op de centrale computersystemen in Apeldoorn gerealiseerd. Veelal betekende dit tot die jaren dat het werk volledig door Apeldoorn werd overgenomen, al waren er voor raadpleging en mutaties directe datacommunicatiemogelijkheden aanwezig. Maar het bijhouden van het KAP-systeem vroeg veel meer. Invorderingsakties moeten direct kunnen worden verwerkt, anders gaat er veel te veel tijd en geld verloren. Daarom was een interactief informatiesysteem nodig dat de invorderaars onverwijld kon ondersteunen

Interieur ontvangkantoor in het centraal Belastingkantoor. Amsterdam, 1929

bij het uitvoeren van hun taken. Gelukkig bood de techniek een oplossing. Naast de mainframes als centrale computersystemen waren er zogenaamde midrange computersystemen geïntroduceerd, de 'mini'-computers. Hoewel de Belastingdienst daarmee nog geen ervaring had, werd besloten voor de automatisering van de KAP-administratie gebruik te maken van de mini's.

Een tweede bijzonderheid was dat met de automatisering van de KAP-administratie van het grootste ontvangkantoor werd gestart. Ervaring in de automatisering had geleerd dat je beter niet al te groot kunt beginnen, maar liever eerst in een pilotsituatie moet proberen de aanloopproblemen onder controle te krijgen. Maar zoals gezegd, nood breekt wet, in Amsterdam waren de problemen het grootst, dus daar werd gestart. Dit gebeurde in 1982. Het was een automatisering door en voor de gebruikers. De medewerkers van de ontvangkantoren Amsterdam en Leiden hebben de informatie-analyse en functioneel ontwerp - hoewel die begrippen toen nog niet werden gehanteerd - zelf uitgevoerd met een vrij minimale ondersteuning van automatiseringsdeskundigen. Een grote prestatie. Ook de automatiserings-deskundigen leverden een grote prestatie, omdat zij er in slaagden het technisch ontwerp en de bouw op de nieuwe computers binnen redelijk korte termijn te realiseren. Reeds in 1983 werd op een vijftal ontvang-kantoren met het automatiseringssysteem proefgedraaid.

Eind 1984 waren 15 ontvangkantoren voorzien van een geautomatiseerd KAP-systeem, het zogenaamde GOA-systeem (Geautomatiseerde Ont-vangers Administratie). Gebleken was dat deze vorm van lokale automati-sering de massale en bijzondere invordering beheersbaar maakt. Bovendien voorziet het nieuwe systeem het lokale management van statistische en bestuurlijke informatie, waardoor bijsturen van het invorderingsproces in een vroeg stadium mogelijk wordt. Op eenvoudige wijze kunnen selecties worden gemaakt van posten met fiscaal relevante achterstand. De doorloop-tijd van achterstallige posten liep op enkele kantoren waar de KAP-automa-tisering was ingevoerd met 30% terug. Dit in tegenstelling tot de ontwikke-ling bij de kantoren zonder een geautomatiseerd GOA-systeem.

Eind 1985 was het GOA-systeem inmiddels op dertig ontvangkantoren geïnstalleerd, eind 1986 op 58 ontvangkantoren en per maart 1988 waren alle 88 ontvangkantoren voorzien van het geautomatiseerde systeem. Het ontvangkantoor Leeuwarden sluit de rij. De gegevens van alle belastingplichtigen met een betalingsachterstand waren nu opgenomen in lokale computersystemen. Door deze lokale automatisering is het invorderingsproces beter te beheersen: met behulp van 2500 terminals, over alle kantoren verspreid, beschikten de ontvangers op nagenoeg iedere werkplek over alle relevante informatie. De datacommunicatie met de centrale betalingsadministratie zorgt ervoor dat de bestanden dagelijks geautomatiseerd worden bijgewerkt. Een geslaagd informatiesysteem dat in 6 á 7 jaar werd ontwikkeld en in de gehele Belastingdienst werd ingevoerd.

Stempelmolen en typemachine hebben de automatisering overleefd.
Kantoor interieur, 1990

De automatisering van de debiteurenadministratie invoerrechten

Van oudsher werden er op de ontvangkantoren bepaalde heffingswerkzaamheden verricht ten behoeve van de invoerrechten en accijnzen. Er waren tot en met 1985 acht specifieke ontvangkantoren met bevoegdheden op dit terrein. Eind jaren zeventig werd er een omvangrijke studie verricht naar de automatisering van de douaneprocedures. Naar aanleiding van deze studie werd besloten het Sagitta-project te starten. Dit project had ten doel door middel van automatisering van de werkzaamheden samenhangend met de behandeling van de invoeraangiften te ondersteunen. Toen het project vorderde werd de noodzaak gevoeld om alle heffingswerkzaamheden te concentreren op de inspecties der invoerrechten en accijnzen.

In verband daarmee werd in 1985 een groot aantal werkzaamheden op het gebied van de invoerrechten en accijnzen verlegd naar de inspecties. Het ging hierbij onder meer om het bijhouden van de accijns- en entrepotrekeningen, de archivering van documenten en het toezicht op de zuivering van de douanedocumenten. Het comptabel deel van de werk-

zaamheden bleef op de ontvangkantoren. Voorzover dit viel onder de ontvangkantoren invoerrechten en accijnzen werden deze werkzaamheden overgenomen door de overige ontvangkantoren, die vanaf 1 november 1985 alle de benaming ontvangkantoor der rijksbelastingen kregen.

De eerste fase van het Sagitta-project omvatte de automatisering van de debiteurenadministratie op het terrein van de invoerrechten en andere heffingen verschuldigd bij invoer. Deze fase werd operationeel in 1985.

De automatisering van de debiteurenadministratie in Sagitta is geheel vergelijkbaar met de automatisering van de debiteurenadministratie in COA-verband. Tot dusver is de automatisering van de debiteuren- en kasadministratie op het terrein van de invoerrechten en accijnzen nog niet geheel afgerond. Dit hangt samen met het gegeven dat na 1985 prioriteit is gegeven aan de verdere automatisering van de verwerking van invoeraangiften in Sagitta. Thans (1993) is in ontwikkeling de automatisering van de uitvoeraangiften douane. Verwacht mag worden dat het resterende inningsdeel in de sfeer van de douane binnen enkele jaren eveneens volledig door automatisering zal worden ondersteund.

De automatisering van de kas- en verantwoordingsadministratie

Ook de kas- en verantwoordingsadministratie op de ontvangkantoren is geleidelijk door middel van automatisering ondersteund. Eén van de grootste veranderingen sinds de introductie van het giroverkeer op het terrein van de kasontvangsten was de introductie van de primacheque eind jaren 1970. Reeds lang was het beleid er op gericht het aantal contante kasbetalingen terug te dringen. Toch bleef er een groot aantal kasbetalingen, omdat giro- en bankoverschrijving te veel tijd vergden en het onzeker was of op tijd (datum van de creditering schatkist) was betaald. Ook het middel van de zogenaamde spoedregeling banken, die met ingang van 1 januari 1973 was ingevoerd bood niet voldoende zekerheid, omdat het van de bankinstelling afhing of tijdig de belastingbetaling was gerealiseerd. Bij de prima-cheque was het nieuwe dat indien deze op de laatste dag voor de vervaltermijn op het ontvangkantoor werd ingeleverd de bijschrijving werd gegarandeerd. Na een aarzelende start is de primacheque het middel geworden voor het afdragen van de belasting.

De introductie van de primacheque paste in het beleid de risico's voor overvallen op de ontvangkantoren te beperken. Nadat zich enkele overvallen hadden voorgedaan is een omvangrijke beveiligingsoperatie op de ontvangkantoren van start gegaan, resulterend in beveiligde kascompartimenten.

Belasting betalen per kas. Ontvangkantoor, 1990

Ten behoeve van de verwerking van de kasbetalingen werden kassaterminals ontwikkeld, die er voor zorg dragen dat de verwerkte kasbetalingen ook automatisch worden doorgezonden naar de centrale betalingsadministratie. Deze operatie vond plaats in 1987 en 1988. Omdat het aantal kasbetalingen, ondanks de primacheque, toch vrij omvangrijk bleef en met name op de laatste betaaldag veel contanten werden aangeboden, werd naarstig gezocht naar alternatieven. In 1987 startte in Eindhoven een proef met de verlegging van betaling van belasting van de ontvangkantoren naar de postkantoren. In 1989 kon de proef worden uitgebreid, waarna uiteindelijk per 1 januari 1992

de kasfunctie van de Belastingdienst geheel aan de Postbank kon worden overgedragen. Op dit moment (1993) kan nog wel de primacheque bij de eenheden van de Belastingdienst worden aangeboden. Aan de primacheque kleeft, naast de vele voordelen, één groot bezwaar: de ondernemer moet de cheque eerst bij de bank afhalen, waarna hij of zij de cheque bij het ontvangkantoor moet inleveren. Een primacheque in electronische vorm zou een goede oplossing zijn, maar tot dusver is het bankwezen niet in staat deze betaalvorm aan te bieden.

Ten aanzien van de verantwoording van de ontvangkantoren is in 1982 de zogenaamde CAFEZ-applicatie in gebruik genomen. Deze applicatie beoogt de maandverantwoording van de ontvangkantoren te versnellen door de gegevens via datacommunicatie naar Apeldoorn te verzenden. De centrale betalingsadministratie leverde vervolgens een landelijke maandstaat op voor de Belastingdienst. Deze procedure is nog steeds van toepassing, maar heeft de langste tijd gehad. In ontwikkeling is een volledige centralisatie van het kas/giro/bankverkeer in de Belastingdienst en een volledig geautomatiseerde ondersteuning van de vorderingenadministratie. In deze situatie zal de verantwoording op de middelen geheel op de centrale betalingsadministratie plaatsvinden en zal er alleen een rekening-courantverhouding blijven tussen de centrale betalingsadministratie en de eenheden van de Belastingdienst.

Niet onvermeld mag blijven dat ook de budgetadministratie op de ontvangkantoren volledig door middel van automatisering wordt ondersteund. Aanvankelijk geschiedde dit met de stand-alone applicatie BUDPRO, inmiddels met BSB: het budgetbewakingssysteem Belastingdienst. Ook op dit punt is nog een verdergaande vorm van automatisering voorzien en wel in de vorm van een geïntegreerd budgetsysteem voor de Belastingdienst.

De automatisering van de kas- en verantwoordingsinformatie is geleidelijk in de jaren tachtig tot stand gekomen. Thans wordt gewerkt aan een integratie van de verschillende applicaties. In ontwikkeling is het Financiëel Informatiesysteem Belastingdienst (FINBEL). Dit systeem moet de verantwoording ondersteunen van de Belastingdienst. In deze opzet wordt het mogelijk de aanslagen en aangiftevorderingen te registreren vanaf het moment van het ontstaan van de vordering en tevens zicht te houden op de afloop. Degenen die de vroegere verwerking op inspecties en ontvangkantoren kennen, zullen daarin de integratie herkennen van de kohierenadministratie op de inspecties en de ontvangkantoren met de boekhouding op de ontvangkantoren. Maar FINBEL gaat nog een stapje verder en neemt ook het voortraject van de aanslagverwerking en de aangiften mee. Als het zover is, zullen ook de journalen, het kenmerk van de boekhouding op de ontvangkantoren, geheel komen te vervallen. Ze ondergaan hetzelfde lot als de kohieren.

Kantoorautomatisering

Een van de grootste vernieuwingen op het terrein van de automatisering in de jaren tachtig was de introductie van de personal computer (p.c.). Met de introductie hiervan kreeg de ondersteuning van algemene kantoorprocessen, zoals tekstverwerking, rekenfuncties, grafische afbeeldingen voor bestuurlijke informatie een stevige steun in de rug. Het spreekt vanzelf dat ook deze vorm van automatisering geleidelijk op de ontvangkantoren werd geïntroduceerd. Thans is dit een niet meer weg te denken vorm van ondersteuning.

De gevolgen van de automatisering van de inningsadministratie

De automatisering van de administraties op de ontvangkantoren heeft belangrijke gevolgen gehad voor zowel de interne structuur als voor de kwantiteit en kwaliteit van de werkgelegenheid op de ontvangkantoren.

We beginnen de kwantitatieve werkgelegenheid. In 1973, dus nog voordat de centrale debiteurenadministratie COA was ingevoerd, was de formatie van de ontvangkantoren vastgesteld op 4711. Dat was 19,5% van de totaalformatie (24174) van de Belastingdienst.

In 1989, het laatste jaar vóór de herstructurering aanving, was de formatie van de ontvangkantoren vastgesteld op 3354. In dit jaar was het aandeel in de totaalformatie van de Belastingdienst voor de ontvangkantoren gedaald tot 10,6% van 31522. Het werkpakket is tussen 1973 en 1989 meer dan verdubbeld. In 1973 bedroeg het aantal kaarten achterstallige posten driehonderdvijftigduizend en in 1989 beliep dit achthonderdduizend, met een piek van ongeveer 1 miljoen in het begin van de jaren tachtig.
Bij een gelijkblijvende produktiviteit tussen 1973 en 1989 en een verdubbeling van het werkpakket zou de formatie over 1989 voor de ontvangkantoren op ongeveer 9500 uitgekomen zijn. De automatisering van de administraties en het daarmee verband houdende wegvallen en verschuiving van werkzaamheden heeft in de sector van de inning dus globaal berekend zo'n 6000 arbeidsplaatsen bespaard. Gelukkig is een en ander niet gepaard gegaan met gedwongen ontslagen. Het werkpakket van de Belastingdienst groeide sterk en mede door het proces van geleidelijk optredende besparingen kon elke medewerker blijvend een baan binnen de Belastingdienst gegarandeerd worden.

Een tweede belangrijke constatering is dat het niet goed mogelijk zou zijn geweest om een verdubbeling van de werkzaamheden zonder automatisering op te vangen. Waarschijnlijk zouden bij een dergelijke omvangrijke handmatige administratie de doorlooptijden sterk zijn opgelopen en zou de

beheersing van de invordering in gevaar zijn gekomen. De hieruit voortvloeiende verliezen voor de schatkist zouden - hoewel moeilijk kwantificeerbaar - bijzonder groot zijn geweest.

De automatisering van de inningsadministratie heeft ook belangrijke gevolgen gehad voor de kwalitatieve formatie van de ontvangkantoren. In 1973 werkten ongeveer 650 medewerkers bij de bijzondere invordering en in 1989 waren er dat ongeveer 1500 medewerkers. Zowel het aantal ontvangers, commiezen bijzondere invordering als het aantal bakhouders en assistent-bakhouders waren sterk toegenomen. In die zin is er binnen de formatie van de ontvangkantoren een verschuiving opgetreden van lager gekwalificeerde functies naar hoger gekwalificeerde functies.

In 1985 is vooruitlopend op de Stabel-studie een case-studie uitgevoerd naar de gevolgen van de automatisering van de KAP-administratie op de ontvangkantoren. Geen verrassing was dat in het onderzoek werd ingeschat dat de meeste gevolgen zich zouden voordoen in de administratieve functies van assistent-bakhouder en administratieve medewerkers. De functie van assistent-bakhouder zou volledig evolueren tot de functie van bakhouder. Verder werd in het onderzoek voorspeld dat er een sterkere flexibilisering van het personeelsbestand zou optreden. In de zogenaamde AB-lijn zouden meer vrouwen worden aangetrokken dan mannen.

In 1986 werd een meer omvattend onderzoek gedaan naar de mogelijke personele en organisatorische consequenties van automatisering in de sector der directe belastingen: het zogenaamde Stabel-onderzoek. In deze studie kwam als belangrijkste conclusie naar voren dat de personeelsbezetting in de CD-categorie te hoog is en in de AB-categorie te laag, gelet op de kwalitatieve niveaus in het werkpakket. Deze studie is het vertrekpunt geworden voor de aanpak van de AB/CD-problematiek in de Belastingdienst. Tot dusver is het op dit punt nog niet gelukt om een evenwicht te realiseren tussen bezetting en formatie.

Het behoeft geen betoog dat de belangrijke kwantitatieve en kwalitatieve verschuivingen in de formatie ook gevolgen hebben gehad voor de organisatiestructuur van de ontvangkantoren. Lag vóór de automatisering het accent bij de grote administratieve afdelingen betalingen, massale invorderingen en comptabiliteit, na de automatisering is het accent in de structuur van de ontvangkantoren volledig komen te liggen bij de invorderingsteams. De structuur werd afgeplat, doordat deze teams rechtstreeks onder de ontvangers werden geplaatst. De functie van chef de bureau verviel. In de plaats daarvan kwam een chef invordering voor de administratieve invorderingswerkzaamheden.

De ontvangkantoren zijn onder invloed van de automatisering veranderd van inningskantoren in invorderingskantoren. Deze transformatie van de ontvangkantoren heeft het herstructureringsproces van de Belastingdienst gunstig beïnvloed; het integratieproces kan nu hoofdzakelijk beperkt blijven tot invorderingstechnische werkzaamheden. Op zich is dat reeds moeilijk, maar het zou ongetwijfeld moeilijker zijn geweest indien de invorderingswerkzaamheden niet adequaat zouden zijn ondersteund door informatiesystemen.

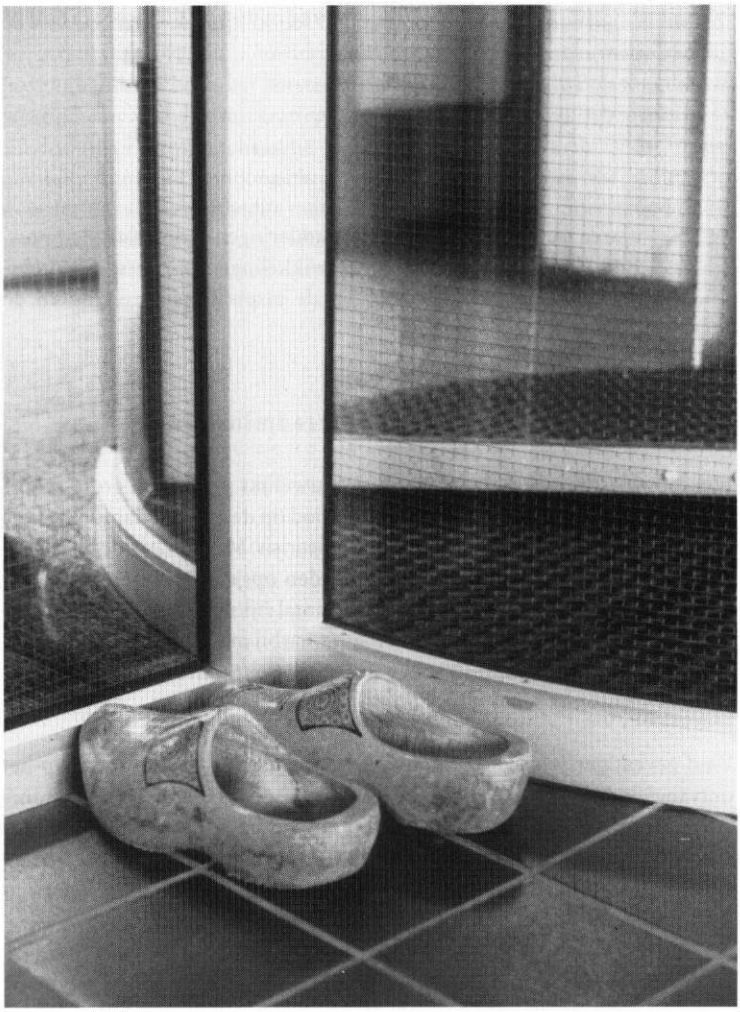
De jaren tachtig brachten grote veranderingen in de Belastingdienst. In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen geschetst die uiteindelijk leidden tot de fusie met de inspecteursvereniging en de opheffing van de Broederschap.

Geautomatiseerde Ontvangersadministratie

Het eeuwfeest van de vereniging is nog nauwelijks gevierd, of grote veranderingen kondigen zich aan. Het werkaanbod op de ontvangkantoren stijgt enorm als gevolg van de eerste en tweede oliecrisis. Met name in de Randstad kan de gestegen werkdruk niet meer worden opgevangen met aanvulling van personeel. De politieke druk om het aantal rijksambtenaren te verminderen neemt toe. Een actie in Amsterdam waarbij massaal alle aanslagen tot een (gering) bedrag administratief worden afgeschreven biedt geen soelaas: er moet geautomatiseerd worden.

Eind zeventiger jaren doet de lokale automatisering haar intrede op het ontvangkantoor Amsterdam. De Geautomatiseerde Ontvangers Administratie (GOA) is geboren. De keuze voor invoering op het grootste kantoor van Nederland bleek geen gelukkige. Enige jaren na de introductie van de GOA in Amsterdam was een nieuwe ronde nodig, nadat andere kantoren het systeem hadden ontdaan van de onvermijdelijke kinderziekten.

Overigens betekende de introductie van de GOA binnen de Belastingdienst als geheel een doorbraak. Voor het eerst werden op grote schaal lokale automatiseringssystemen geïntroduceerd. Het alleenrecht van het computercentrum van de Belastingdienst en het Centraal Bureau Motorrijtuigenbelasting in Apeldoorn op systemen met meerdere gebruikers werd hiermee doorbroken. De ambtenaren werkzaam op de ontvangkantoren werden als eerste groep op grote schaal met een terminal op het bureau geconfronteerd. Niet alleen moest er worden gewend aan het werken met een terminal, al snel bleek werken zonder die terminal onmogelijk. Waarmee de afhankelijk van computer-apparatuur, lijnverbindingen en software een druk bediscussiëerd onderwerp werd.

Tussen modernisering en automatisering blijft ook nog ruimte voor oude tradities. 1990

Waren de plannen voor installatie van de GOA in eerste instantie uitsluitend gericht op de grote kantoren, al snel moest ieder ontvangkantoor eraan geloven. Eind tachtiger jaren waren alle kantoren voorzien van een GOA-systeem.

Horizontale werving

De achterstand in de invordering, begin jaren tachtig opgelopen tot ongekende hoogten, had behalve een grootscheepse automatisering van ontvangkantoren nog andere gevolgen. De roep om ontvangers nam toe. Begin

tachtiger jaren werd daarom, alweer voor het eerst in de geschiedenis van de ontvangers-opleiding, geworven op de arbeidsmarkt. Het aloude principe dat voor de ontvangers-opleiding uitsluitend binnen de eigen organisatie werd geworven werd hiermee opzij gezet. Enerzijds als gevolg van onvoldoende potentiëel (of belangstelling) binnen de Belastingdienst, anderzijds omdat op de arbeidsmarkt geworven civiel-juristen konden volstaan met een verkorte opleiding waardoor zij sneller in het arbeidsproces konden worden ingezet. Duurde de ontvangersopleiding normaal bijna drie jaren, de civiel-juristen werden geacht in negen maanden hun (aanvullende) opleiding te kunnen afronden.

Deze werving -in drie jaren ongeveer vijfenveertig cursisten- heeft binnen de Broederschap tot lichte stormen geleid. Immers de collega's civiel-jurist hadden een zo korte opleiding, dat hun benoeming tot ontvanger op een eerder tijdstip zou vallen dan die van de regulier geworvenen. In die jaren was er nog zo iets als een 'ranglijst'. Alle afgestudeerde ontvangers kwamen op die lijst op volgorde van benoemingsdatum. Bij gelijke benoemingsdatum was de gemiddelde eindscore van de ontvangers-opleiding bepalend voor de plaats op de ranglijst. Natuurlijk was dat niet genoeg. Zoals alles destijds tot in de puntjes was geregeld, gold tenslotte dat bij gelijke benoemingsdatum en gelijke gemiddelde eindscore het alfabet de doorslag gaf.

De ranglijst was zeer belangrijk. Bij benoemingen gold, dat de sollicitant, die het hoogst op de ranglijst stond in beginsel werd benoemd. Met name in de fase van de carrière, waarin men voor aantrekkelijke benoemingen in aanmerking zou gaan komen, was het daarom van belang zo weinig mogelijk collega's op de ranglijst voor je te hebben. Daarmee werd het rumoer, uiteraard onder de regulier geworvenen, verklaard. Civiel-juristen met een verkorte opleiding zouden op de ranglijst een plaats gaan innemen boven op een eerder tijdstip tot de opleiding toegelaten regulier geworvene.

Goede raad was duur. De ontevredenheid van de regulier geworvenen werd weggenomen door een besluit van de dienstleiding, overigens genomen op voordracht van de Broederschap, om de opleiding van de civiel-juristen formeel drie jaren te laten duren, waardoor het onderscheid met de regulier geworvenen verdween. De opleiding van de civiel-juristen bestond vervolgens formeel uit een theorie-opleiding van negen maanden en een praktijk-opleiding op de eenheid van plaatsing van twee jaren en drie maanden.

Deze oplossing leek voor de hand te liggen, maar veroorzaakte grote onvrede bij de collega's civiel-juristen. Op papier klopte het verhaal, maar in de praktijk bleek de 'opleidingstijd' op de eigen eenheid in feite een volwaardig functioneren als ontvanger te betekenen. Alle werk kwam op

hen af, doch de beloning -in de vorm van een aanstelling tot ontvanger- bleef daarbij achter.
Het bestuur van de Broederschap zat in een lastig parket. Immers iedere oplossing van dit probleem zou leiden tot onvrede bij een van beide groepen. De keuze voor behoud van rechten voor zittende ontvangers was een duidelijke en voor de hand liggende. Immers het uitgangspunt bij belangenbehartiging was (en is) steeds tenminste behoud van rechten geweest. Niettemin hadden de civiel-juristen gelijk met hun stelling dat feitelijk functioneren als ontvanger ook dient te leiden tot een daarbij passende arbeidsbeloning. Het gevolg was dan ook dat de aanwas van leden onder de groep civiel-juristen jarenlang stagneerde.

Het mag dan ook duidelijk zijn dat de ontvangersopleiding aanzienlijk meer cursisten in opleiding kreeg dan zij ooit gewend was geweest. Tot aan de zeventiger jaren was sprake van jaargroepen bestaande uit drie tot maximaal vijf cursisten. Gedurende de zeventiger jaren steeg dat aantal gestaag naar tien en in de tachtiger jaren waren groepen van ruim vijftien cursisten geen uitzondering. De opleiding verhuisde daarnaast van Utrecht (Maliebaan) naar Den Haag (Opleidingsinstituut Financiën).

De invoering van BBRA '84

Als altijd was ook in de tachtiger jaren de bezoldiging van de ontvanger onderwerp van continue aandacht. Immers de achterstand ten opzichte van vergelijkbare groepen ambtenaren bleef knagen. Algemeen vonden de ontvangers dat het verschil in arbeidsbeloning niet terecht was.

Aanleiding om dit onderwerp opnieuw ter discussie te stellen was de invoering van het BezoldigingsBesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1984 (BBRA '84). Met de introductie van het BBRA '84 veranderde de bezoldigingsstructuur voor alle rijksambtenaren. Met ingang van 1 januari 1984 gold het besluit voor de rijksoverheid; de Belastingdienst echter vroeg en kreeg uitstel van invoering tot 1 januari 1988. Feitelijke invoering en daarmee inschaling volgens het BBRA '84 vond plaats per 1 juli 1987.

Om het besluit te kunnen uitvoeren was nodig, dat alle functies binnen de Belastingdienst werden beschreven en vervolgens op grond van die beschrijving gewaardeerd volgens de regels van het BBRA '84. Met die beschrijving deed het Functie Informatie Formulier (FIF) haar intrede. De discussie over de inhoud van het FIF loopt nog. Immers de functiebeschrijving, die de organisatie wenselijk achtte, sloot lang niet altijd aan bij de Feitelijk Opgedragen werkzaamheden (leidend tot een FOF) en die behoefden niet noodzakelijk aan te sluiten bij de Feitelijk Uitgevoerde werkzaamheden (leidend tot een FUF). Uiteraard koos ieder voor de afkorting, die zou

moeten leiden tot de hoogste waardering volgens het BBRA '84. De discussie werd in feite beëindigd met de vaststelling dat FIF, FOF en FUF dezelfde inhoud zouden moeten hebben.

Bijzondere commissie

De Broederschap nam als steeds deel aan de vergaderingen van de sectieraad CMHA (Centrale voor Middelbare en Hogere Ambtenaren) Belastingdienst. In die bijeenkomsten werden en worden standpunten voorbereid, die de gezamenlijke verenigingen hebben ten aanzien van voorstellen van de dienstleiding op rechtspositioneel gebied.

Het voorzitterschap van de sectieraad - een belangrijke functie in het overleg over rechtspositionele zaken - was altijd in handen geweest van de grootste aangesloten vereniging : de vereniging van inspecteurs. Medio tachtiger jaren kwam daar verandering in. De voorzitter van de Broederschap, C.M. van der Westen werd voorzitter van de sectieraad. De verhouding met de verenigingen van inspecteurs en overheidsaccountants werd zodanig dat zich een aantal veranderingen voltrok. Gold het adagium stemverhouding naar rato van het aantal leden, Van der Westen wist te bereiken dat er in een aantal gevallen werd gestemd met één stem per aangesloten vereniging ongeacht het aantal leden. Voor een kleine vereniging als de Broederschap betekende dat een enorme toename van de invloed.

Toen in 1986 de post van CMHA-vertegenwoordiger in de bijzondere commissie vacant kwam, werd Van der Westen als eerste ontvanger, als op natuurlijke wijze, benoemd tot nieuwe vertegenwoordiger. Voor het eerst in de geschiedenis onderhandelde een ontvanger namens alle bij de CMHA aangesloten verenigingen rechtstreeks met de dienstleiding. Treurige keerzijde van de medaille was, dat Van der Westen zijn functie van voorzitter van de vereniging moest neerleggen omdat een vertegenwoordiging van alle verenigingen tezamen niet strookte met het voorzitterschap van een van die verenigingen. De vereniging verloor een actieve voorzitter, die echter vanuit zijn nieuwe functie veel voor de ontvangers zou gaan betekenen.

Het Ontvangersoproer

Mede door de inzet van de vertegenwoordigers in de Bijzondere Commissie bleek invoering van het BBRA '84 voor de Belastingdienst mogelijk per 1 juli 1987; een half jaar voor de overeengekomen invoeringsdatum. Onze BC-vertegenwoordiger kan verantwoordelijk worden gesteld voor de -destijds goede- keuze van individuele waardering van alle ontvangers. Met die wijze van functiewaardering werd recht gedaan aan het leidinggevende

element, dat onderdeel uitmaakte van iedere ontvangersfunctie op dat moment. Van geen enkele andere beroepsgroep binnen de Belastingdienst kon dat worden gezegd.
De door de Belastingdienst vervaardigde standaard-functiebeschrijvingen verschenen in augustus 1987 en leidden voor wat de ontvangers betreft tot een storm van protest. De Broederschap rekende haar leden voor, dat ongewijzigde invoering van de gepresenteerde normatiek zou leiden tot een grootscheepse afwaardering van ontvangers. Op een protest-bijeenkomst, in der haast georganiseerd door het bestuur van de Broederschap, in oktober 1987 in Utrecht, gaven nagenoeg alle ontvangers blijk van hun gramschap. Plannen voor acties werden gesmeed en de gemoederen raakten zeer verhit. Niettemin tekende zich ook een scheiding in de gelederen af. De hoofden van de ontvangkantoren, niet benadeeld door de nieuwe functiewaardering, waren in de gelegenheid om tot reële door de Belastingdienst gevoelde actie over te gaan maar aarzelden. De solidariteit kreeg een gevoelige tik; op de betreffende bijeenkomst vond geen besluitvorming plaats.

Tussen de protestvergadering van oktober 1987 en de reguliere najaars-ledenvergadering van 27 november 1987 deden zich een aantal ontwikkelingen voor. De normatiek werd, alweer mede door toedoen van onze BC-vertegenwoordiger, bijgesteld, waardoor de gevolgen van de operatie werden verzacht. Niettemin was de roep om actie op de algemene ledenvergadering groot. Er werd niet tot actie besloten; het bestuur weifelde en de groep hoofden van kantoren toonde zich onwillig tot drastische maatregelen. De spreekwoordelijke loyaliteit van (belastingdienst-) ambtenaren won het van de -terecht- geuite verontwaardiging van vooral de jongere collega's over de verslechtering van hun rechtspositie.

De gebeurtenissen die in de wandelgangen de geschiedenis in zijn gegaan als het 'Ontvangersoproer' namen met de vergadering van 27 november 1987 een einde. Nooit eerder in de historie heeft de Broederschap dichter bij protest-acties gestaan dan op dat moment. De onvrede over de besluitvorming, vooral onder de jongere leden, heeft nog lang bestaan. Het aantal opzeggingen was in 1987 groot; ook dat was voor de Broederschap een nieuw fenomeen.

De Invorderingswet 1990

Al geruime tijd was de discussie op gang gekomen over de tot dan toe gehanteerde wetgeving : de wet van 22 mei 1845 (Stbl 22), in de praktijk aangeduid als de Invorderingswet 1845. Enerzijds had de jurisprudentie soms moeite met het onderbrengen van nieuwe fenomenen in een dergelijke oude wet, anderzijds bleek steeds weer dat de ontvanger rechten miste die de reguliere crediteur wel had; dit terwijl de algemene overtuiging was, dat

de ontvanger als exponent van het algemeen belang tenminste dezelfde, maar liefst meer rechten zou moeten hebben. Bovendien was de leeftijd van de oude wet op zich aanleiding genoeg haar te vervangen.

In 1988 zag het wetsontwerp 'Invorderingswet 1989' het licht. Volgens mededeling van het ministerie van financiën tot stand gekomen na moeizame onderhandelingen met de vertegenwoordigers van het ministerie van justitie, die kennelijk vonden, dat aan de ontvanger teveel rechten werden toegekend. In een aantal artikelen, met name over voorrang en bodemrecht, was de discussie terug te vinden; de definitieve beslissing over die onderwerpen werd vooruit geschoven.

Het bestuur van de Broederschap werd in een haar redelijk onbekende positie geplaatst: die van beoordelaar van wetgeving. De zo statische Invorderingswet 1845 had haar eigenlijk nooit aanleiding gegeven zich op dit onderwerp te storten. Met volle energie werd dit nieuwe terrein bestormd. Nadat het bestuur het ontwerp had bestudeerd sprak de toenmalige voorzitter op de ledenvergadering in het voorjaar van 1989 de profetische woorden, dat het laatste artikel van de wet, de citeertitel, als eerste zou moeten worden gewijzigd en wel in Invorderingswet 1990. Aan het wetsontwerp was uiteraard, als te doen gebruikelijk, een geschatte meer-opbrengst aan belastingen meegegeven. Verschuiving van de invoeringsdatum betekende derhalve verschuiving van meer-inkomsten naar een volgend jaar, hetgeen de Broederschap niet in dank werd afgenomen.

Met behulp van grote groepen leden werd vervolgens een degelijk commentaar op de inhoud van het wetsontwerp geformuleerd. De behandeling in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebeurde grotendeels aan de hand van het commentaar van de Broederschap en leidde tot een aantal -zowel technische als inhoudelijke- wijzigingen. De meest opvallende wijziging was het laten vervallen van het onzalige idee om betekeningen uitsluitend per post te gaan doen en daarmee het eerste contact met de belastingschuldige te leggen op een tijdstip dat vaak aanzienlijke kosten zouden zijn gemaakt. De opname van deze bepaling in het oorspronkelijke ontwerp kan niet anders worden verklaard dan uit een misplaatste bezuinigingsdrang (immers een groot deel van het deurwaarders-apparaat zou met de nieuwe regeling overbodig worden).

De inwerkingtreding van de Invorderingswet 1990 leidde tot herscholing van alle ontvangers (en alle overige invorderingspersoneel).

Image-building

De Broederschap sloeg medio jaren tachtig, mede onder invloed van de invoering van de invorderingswet 1990 een andere weg in. Had men zich tot die tijd gepresenteerd als een vereniging, die op tamelijk sobere wijze aan de weg timmerde en zich bij voortduring afzette tegen de toch zo slechte rechtspositie ten opzichte van vergelijkbare groepen ambtenaren, het bestuur besloot op eigen kracht te gaan varen en op de eigen waarde van de beroepsgroep de nadruk te gaan leggen.

Het verenigingsblad 'Informatief' werd in een geheel nieuw jasje gestoken, de omslag vervaardigd in full-color en de uitvoering verzorgd in drukwerk-kwaliteit. Een (beperkte) huisstijl deed zijn intrede. De inhoud van het verenigingsblad werd onderwerp van consequente aandacht, waarmee het blad ook inhoudelijk naar een hoger niveau steeg. De belangstelling voor de publikaties steeg ook buiten de kring van de eigen leden.

Maar dat kon niet het enige zijn. Jaarlijks organiseerde de Broederschap een symposium over een onderwerp rakend aan het vakgebied van de ontvanger. Deze symposia trokken veel belangstellenden uit de eigen achterban, maar vooral daarbuiten. Lof werd geoogst. Het wetsontwerp Invorderingswet 1990 gaf stof voor een aantal symposia, die vooral ook de interesse wekten van gemeenten en waterschappen. Deelnemers-aantallen van zeshonderd of meer waren geen uitzondering. De Broederschap oogstte veel lof met deze initiatieven. Behalve het op peil brengen van kennis werd de doelstelling zich te presenteren aan de buitenwereld ruimschoots gerealiseerd.

Conclusie mag zijn, dat al deze -uiterlijke en inhoudelijke- veranderingen binnen de vereniging belangrijk hebben bijgedragen aan de beeldvorming rond de ontvanger, die tot dan buiten de Belastingdienst en zijn harde kern van belastingschuldigen een nauwelijks bekende functionaris was.

Herstructurering van de Belastingdienst

Eind zeventiger jaren startten een aantal onderzoeken op de ontvangkantorenkantoren. Een formatie- en een werkbelevingsonderzoek hoorden daar in ieder geval bij. De rapporten, die begin tachtiger jaren beschikbaar kwamen hebben veel stof tot discussie gegeven. In feite werd met de uitkomsten van deze onderzoeken de basis gelegd voor de latere herstructurering van de Belastingdienst. Maar voor de korte termijn ontstond een formatie-normatiek voor ontvangkantoren, gebaseerd op de jaarlijks aangemaakte aantallen dwangbevelen en beslag-opdrachten. De grootste bezwaren tegen deze normatiek kwamen voort uit de mening, dat uitsluitend deze

twee basis-gegevens op zich onvoldoende waren om een gehele kantoor-formatie op te baseren. Niettemin heeft de normatiek gegolden tot aan de herstructurering.

Samenwerking tussen de eenheden van de Belastingdienst

Het besef, dat de diverse eenheden van de Belastingdienst, ontvangkantoren, inspecties en bureaus van de rijksaccountantsdienst niet onafhankelijk van elkaar konden opereren won veld. Er ontstonden in de tachtiger jaren dan ook steeds meer overlegvormen om de werkwijzen op elkaar af te stemmen en vooral om acties gericht op individuele belastingplichtigen en -schuldigen te coördineren. Belangrijkste initiator van die overlegvormen waren de ontvangkantoren. Immers zij functioneerden aan het einde van de produktielijn en zagen vanuit hun positie alle gebeurtenissen in het voortraject op de verschillende inspecties. Bovendien hadden zij belang bij een actuele stand van zaken voor alle belastingen, zodat na het afronden van onderhandelingen voor de ene belasting niet kort daarna weer nieuwe maatregelen voor een andere belasting zouden moeten worden getroffen.

Vastgesteld mag worden, dat dit invorderingsbelang lang niet altijd door de heffende eenheden werd onderkend. De toenemende vraag van de ontvangkantoren naar coördinatie tussen de heffende instanties in eerste instantie ten behoeve van de invordering, werd als lastig en een inbreuk op de eigen verantwoordelijkheid gezien. In de loop van de tachtiger jaren werd het overleg en daarmee de verstandhouding, mede onder druk van de dienstleiding, echter steeds beter. En daarmee ging het gehele invorderingsapparaat efficiënter werken.

In 1985 installeerde de Directeur-Generaal der belastingen de Projektgroep Strategie en Structuur (PSS), die tot taak kreeg een lange termijn visie voor de Belastingdienst te ontwikkelen. Een strategie moest ontwikkeld worden met een organisatorisch kader waarmee de Belastingdienst in de toekomst aan de aan haar gestelde eisen kon voldoen. De projektgroep was samengesteld uit medewerkers van de Belastingdienst en medewerkers van een aantal externe adviesbureaus. Het feit, dat slechts één ontvanger zitting had in de projektgroep zou zich later doen voelen.

Het bestuur van de Broederschap reageerde bliksemsnel. Een werkgroep, bestaande uit een achttal leden stelde zelf een toekomstvisie voor de ontvangkantoren op en in 1986 werd haar rapport aangeboden aan de Directeur-Generaal. Het rapport verkende twee alternatieven. Een ervan was het voorstel de ontvangkantoren niet te betrekken bij de herstructureringsoperatie. De Broederschap was van mening, dat de kantoren zouden moeten groeien naar een centraal overheids-kaskantoor waar-

langs alle geldstromen van en naar enige overheidsinstantie zouden moeten worden geleid. De invoering van het (sub-)sofinummer sloot fantastisch aan bij deze visie; centrale bewaking van geldstromen van de overheid van en naar individuele burgers beperkt misbruik en oneigenlijk gebruik.

De visie van de dienstleiding was een andere. Geheel anders dan de Broederschap zag zij veel meer in het afstoten van werkzaamheden die niet direct met heffing en inning van rijksbelastingen te maken hadden. De gedachte daarachter was, dat het beheersen van kerntaken op zich al moeilijk genoeg was, terwijl in diezelfde periode de efficiency-operaties zich begonnen af te spelen: de kans bestond dat de personele formatie die voor de taakuitbreiding nodig was niet of niet geheel zou worden 'meegeleverd'.

De andere optie was de introductie van belasting-eenheden. Wilde de Projektgroep Strategie en Structuur een verdeling van nieuwe eenheden naar (grote) ondernemingen en particulieren, de Broederschap zag vanuit haar achtergrond van vakvereniging veel meer in (gecombineerde) belastingeenheden. Binnen die eenheden zouden de doelgroepen ondernemingen en particulieren separaat gestructureerd moeten worden. Deze optie werd met name ingegeven door de angst van velen, dat de drempels tussen de onderscheiden eenheden hoog zouden worden, waardoor verandering van functie moeilijker werd. Bovendien vergrootte, aldus het rapport, de belastingeenheid de flexibiliteit bij wisselende piekbelasting in de werkzaamheden.

Deze laatste optie is door de bijzondere commissie ingebracht en heeft geleid tot de oprichting van een achttal belastingeenheden, naast (grote) ondernemingen- en particulieren-eenheden.

'Dienst in beweging...Ontvanger in beweging'

Toen het voorstel van de Broederschap om de ontvangkantoren als zodanig te laten bestaan en zelfs een taakuitbreiding te geven niet haalbaar bleek, kwam de pragmatische geest van de broeders en van de inmiddels in een respectabel aantal aanwezige zusters, bovendrijven. Onder het motto 'if you can't beat them, join them', werd in 1987 een nieuwe werkgroep ingesteld onder voorzitterschap van het lid L. Lodder, destijds hoofd van de ontvangersopleiding. Taakopdracht van de werkgroep was: "Het opstellen van een nota, waarin een visie is neergelegd op de ontvangersfunctie en de taken van de ontvangkantoren binnen de geherstructureerde Belastingdienst."

In november 1988 verscheen het rapport van de werkgroep, getiteld 'Dienst in beweging...Ontvanger in beweging'. De Broederschap was niet alleen de enige vereniging die in dit stadium anticipeerde op de gebeurtenissen van de reorganisatie van de Belastingdienst, dit rapport bleek een belangrijke

richting aan het verenigingsbeleid in de daarop volgende jaren te geven. De aanbevelingen zijn in belangrijke mate nu nog (we schrijven 1993) actueel.

De aanbevelingen in de richting van de dienstleiding werden goed ontvangen behoudens de aanbeveling die pleitte voor één opleiding tot hoofdambtenaar. De dienstleiding zag daar bij de bespreking van het rapport eind 1988 absoluut geen heil in. Nochtans gaf deze aanbeveling blijk van een vooruitziende blik; in 1993 werd in feite een hoofdambtenaren-opleiding geïntroduceerd, zij het, dat de specialismen (uiteraard) in stand bleven.

Maar daar liet de werkgroep het niet bij. Zij formuleerde een aanbeveling aan het algemeen bestuur van de Broederschap, die door de ledenvergadering werd overgenomen: "*Het algemeen bestuur dient te werken aan integratie op termijn van de verschillende belangenverenigingen voor hoofdambtenaren.*" Al in 1988 voorzag de Broederschap haar eigen einde als gevolg van de ontwikkelingen binnen de organisatie van haar werkgever. Voorwaar een vooruitziende blik in een tijd dat de eerste proef-eenheden, 'loods-eenheden', nog maar nauwelijks van de grond waren gekomen.

Fusie in beeld

Al in 1989 polste het bestuur van de Broederschap de vereniging van inspecteurs van 's rijksbelastingen en de vereniging van overheidsaccountants over de mogelijkheden van nauwere samenwerking. Dat de tijd nog niet rijp was bleek uit het feit, dat die beide verenigingen geen heil zagen in nauwere samenwerking. De melding van deze boodschap aan de algemene ledenvergadering leidde vreemd genoeg tot een mandaat aan het bestuur om een fusie te bewerkstelligen zonder nader overleg met de achterban; uiteraard zou het definitieve fusie-voorstel in stemming moeten worden gebracht.

In 1990 deed het bestuur een nieuwe poging. Een derde van de Belastingdienst was inmiddels gereorganiseerd en met name bij de inspecteursvereniging herkende men de noodzaak tot nauwere samenwerking, zij het dat fusie nog wat ver leek te gaan. De accountants bleken meer tijd nodig te hebben om aan het idee van een fusie te wennen. Er werden onderhandelingen gestart en in januari 1991 zag de 'Federatie van verenigingen van hoofdambtenaren' het licht. In dit federatieve verband waren de broederschap, de inspecteurs-vereniging en de accountantsvereniging verenigd.
De toen nog bestaande reserve van met name de accountants werd in de statuten verwoord: besluitvorming was slechts bij unanimiteit mogelijk. De federatie richtte zich in eerste instantie op gezamenlijke besluitvorming over zaken die in de bijzondere commissie werden besproken. Al gauw bleek, dat de drie verenigingen elkaar nagenoeg steeds vonden in een gezamenlijk standpunt. Niet alleen de voortschrijdende herstructurering

van de belastingdienst, maar ook dit fenomeen droeg bij tot een snel groeiend besef, dat fusie van de drie verenigingen nog slechts een kwestie van tijd was.

In 1992 werd een fusie-werkgroep geïnstalleerd, die tot taak kreeg de statuten van de gefuseerde vereniging te ontwerpen. De vereniging van overheidsaccountants zag in datzelfde jaar af van deelname aan de fusie, maar sprak uitdrukkelijk uit in de federatie te willen blijven functioneren en over de fusie te willen meedenken. Men speculeerde op instappen op een later tijdstip en wilde aldus alle opties openhouden.

In de algemene ledenvergaderingen van de Broederschap en de inspecteursvereniging, beiden gehouden op 13 mei 1993 in hotel Krasnapolski te Amsterdam zou tot fusie op 25 september 1993 worden besloten. Bij afwezigheid van het quorum in beide vergaderingen kon het formele besluit eerst in een extra algemene ledenvergadering op 7 juni 1993 genomen worden.

Groepsfunctie I

De rechtspositie van de ontvanger bleef in beweging. Het 'Ontvangersoproer' van 1987 werd hiervoor beschreven. De herstructurering van de Belastingdienst veroorzaakte opnieuw beweging op rechtspositioneel gebied.

Allereerst was daar de golf van benoemingen van ambtenaren op zogenaamde strategische functies. Het betrof voornamelijk de hoofden en plaatsvervangende hoofden van de geherstructureerde eenheden. De Broederschap had gepleit voor evenredige vertegenwoordiging van 'bloedgroepen' bij die benoemingen om zo het draagvlak voor de herstructurering zo groot mogelijk te maken. Bij de bekendmaking van de eerste en tweede serie benoemingen leek dit pleidooi tevergeefs; er waren nauwelijks ontvangers bij. Het bestuur liet protesten horen langs alle kanalen, die haar ten dienste stonden en bij de derde en laatste benoemingsronde werd het evenwicht hersteld.

Een tweede ontwikkeling deed zich binnen de eenheden voor.
De ontvanger werd als individueel gewaardeerde functionaris binnen een team geplaatst. De basis voor de individuele waardering -het leidinggevende aspect van het ontvangerswerk- verdween voor die ontvangers, die een uitsluitend technische functie moesten gaan vervullen. In de (wettelijke) systematiek van het BBRA'84 vervulden zij thans een groepsfunctie.

Medio 1990 -de herstructurering startte 1 januari 1990- bracht het bestuur van de Broederschap dit vraagstuk onder de aandacht van de dienstleiding. De respons was lauw, maar in 1991 verscheen dan toch een beleidsstandpunt: 'de structurering van de inningsfunctie in de nieuwe dienst'. Behalve de introductie van de invorderingscontroleur -een al jaren gekoesterde wens van de Broederschap- werd een groepsfunctie voor ontvangers op technische functies aangekondigd.

Zoals wel vaker in de geschiedenis is te zien, besloot de dienstleiding meer dan een vlieg in een klap te slaan. De groepsfunctie die voor de ontvanger werd aangekondigd was aanleiding voor de discussie die moest leiden tot één groepsfunctie voor alle in de techniek werkzame hoofdambtenaren.
Een droom werd werkelijkheid. Eén groepsfunctie voor inspecteurs, accountants en ontvangers. Het sedert mensenheugenis bestaande verschil in rechtspositie en beloning zou in een klap verdwijnen. Het bestuur wist nauwelijks wat haar overkwam. Hoewel dit resultaat door de vereniging sedert haar oprichting werd nagestreefd, had niemand voorzien, dat het in de periferie van de herstructurering ook zou worden bereikt. De vlag kon uit.

De blijdschap van de leden op de algemene ledenvergadering van 1991 kende geen grenzen. Niettemin werd zij getemperd door de ontwikkelingen die volgden. De verbreding van de groepsfunctie leidde tot grote weerstanden bij inspecteurs en accountants.
Discussies, bijstellingen, opnieuw discussies en opnieuw bijstellingen volgden. Veel te langzaam naar de zin van de leden van de Broederschap, doch veel te snel en onvoorzichtig naar de zin van inspecteurs en accountants. Uiteindelijk werd dan toch per 1 januari 1993 de nieuwe groepsfunctie, de groepsfunctie I, werkelijkheid.

Met de introductie van een gelijke rechtspositie voor alle hoofdambtenaren was in feite het bestaansrecht van de Broederschap als zelfstandige vereniging ook materiëel verloren gegaan.

De laatste dag, dat de koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen als zelfstandige vereniging bestond, was 24 september 1993.

Op die dag werd met een officiële receptie te Amersfoort het einde van de Broederschap en de fusie met de Vereniging van Inspecteurs van 's Rijks Belastingen bezegeld.

REDE 120 JAAR KBO

Rede, ter gelegenheid van het 120-jarig bestaan van de Koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen, tevens de slotbijeenkomst van de Broederschap te Amersfoort op 24 september 1993.

Door : Jacques Th.M. Snel, voorzitter

Ereleden, mijnheer van Lunteren, dames en heren,

Bij een gelegenheid als deze kent de Broederschap een aantal goede gewoontes, die ik juist vandaag in stand wil laten. De Broederschap is wat zij is door de inspanningen van de leden, al of niet nog onder ons, door de jaren heen. Recent overleden de leden Almekinders en Mazairac. Ik verzoek u hen en met hen alle andere ons ontvallen broeders enkele ogenblikken staande en in stilte te gedenken.

Vandaag is sprake van een feestelijke gebeurtenis met een nostalgisch-treurig tintje. Immers, een vereniging, die het presteert om 120 jaar oud te worden verdient het daar trots op te zijn, zeker als dat bestaan wordt gekenmerkt door een voortdurende hoge organisatiegraad binnen de beroepsgroep en een sterke saamhorigheid tussen de leden. De vanuit historisch perspectief beschouwde minder vrolijke kant wordt gevonden in het feit, dat de besturen van de vereniging van inspecteurs van 's rijks belastingen en onze vereniging deze ochtend het fusiecontract hebben getekend, zodat vanaf 24.00 uur vanavond de Broederschap niet meer zal bestaan. Alle gevoelens tegen elkaar afwegend overheerst de tevredenheid. Immers, de Broederschap heeft een van haar belangrijkste doelstellingen bereikt, te weten erkenning van het door haar achterban bestreken vakgebied als een volwaardig vakgebied van hoog niveau met de daarbij behorende rechtspositionele emolumenten.

Het onderwerp "rechtspositie" heeft door de jaren heen steeds weer gesprekstof opgeleverd. Ik mag u verwijzen naar het jubileumboek, maar wil u enkele passages uit eerdere voorzittersredes niet onthouden. De toenmalige voorzitter memoreerde in zijn feestrede ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de Broederschap in 1913 (citaat:) "*In 1899 vond men het*

nodig een buitengewone algemene ledenvergadering te houden, waar niet minder dan 116 broeders plus 23 gemachtigden en 70 adhesiebetuigers van hun grote belangstelling en grote zorg voor onze toenmalige reeds (let op de toevoeging) treurige promotie blijk gaven, een toestand die toen vooral voortsproot uit het met voorkeur benoemen van inspecteurs en andere hoofdambtenaren tot ontvanger" (einde citaat). Uit de rede die de toenmalig voorzitter, thans erelid De Bree hield ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan in 1973 (hij moet tenminste twee uren gesproken hebben!) citeer ik de navolgende passages : (citaat:) " *in mei 1938 werd (..) op uitnodiging van het algemeen bestuur (...) door een commissie (...) gerapporteerd over de studie van deze onderwerpen (het ging enerzijds over 'de betekenis van het ontvangersambt' en anderzijds over 'de verantwoordelijkheid van de ontvanger'). (.....) Het rapport gaat uit van de gedachte dat het werk van de ontvangers door anderen niet altijd hoog genoeg wordt aangeslagen en dat het gewicht van hun verant-woordelijkheid buiten hun eigen kring niet algemeen voldoende wordt gevoeld." (einde citaat).* Ik herken de strekking van deze opvatting van nog niet zo lang geleden. Tenslotte verzucht De Bree op de dag van het eeuwfeest : (citaat:) " *Een aantal overwegingen van destijds heeft ook nu nog actuele betekenis. Het gaat er de ontvangers nog steeds niet om de kwalificatie van andere groepen te beoordelen of te verkleinen, maar om het bepalen van de absolute waarde, de zwaarte van de taak op zich, de betekenis van de aan de Staatshuishouding geleverde bijdrage." (einde citaat).*

Werd de ontvanger in 1973 nog kort en kernachtig gedefiniëerd als *"een noodzakelijk kwaad"* (citaat uit rede de Bree) , vandaag hangt de vlag er anders bij. In de jaren tachtig heeft de broederschap hard gewerkt aan een nieuw elan. Exponenten daarvan waren niet alleen het organiseren van symposia, die steeds grote belangstelling trokken ook buiten de kring van eigen leden en het professionaliseren van het verenigingsperiodiek maar eerst en vooral een zelfbewuste houding van bestuur en leden mede geïnspireerd door de veranderende tijdgeest als gevolg van de instroom van grote aantallen jonge juristen in de rijen der ontvangers. Voeg daarbij de ontwikkelingen als gevolg van de beide oliecrises, die het ontvangerswerk binnen tien jaar in het brandpunt van de politieke belangstelling plaatsten en alle ingrediënten zijn aanwezig voor een opwaardering van het ontvangersambt. Hoewel opwaardering in dit verband niet het juiste woord is omdat, gelet op de historie, eindelijk de waardering daar is, die de ontvangers al 120 jaar nastreven en verdienen.

Dames en heren, ik ga u niet vermoeien met een uitgebreide historische verhandeling. U kunt alles over de historie van onze vereniging lezen in het jubileumboek dat ter gelegenheid van het 120-jarig bestaan van onze vereniging verschijnt. Ook de traditie om bij dit soort gelegenheden een

feestrede van vaak meer dan een of zelfs enkele uren te houden zet ik niet voort. Dat is niet meer van deze tijd.

Niettemin enkele sentimenten. Ik denk dat ik namens velen spreek als ik zeg, dat vanaf nu het saamhorigheidsgevoel het meest zal worden gemist. Zelden zag ik in beroepskringen, dat collega's vrienden voor het leven werden, ook al verhuisden ze door het hele land van standplaats naar standplaats. Zelden zag ik jaargroepen zo trouw ieder jaar bij elkaar komen en de draad van toen weer oppakken. In onze vereniging gebeurde en gebeurt dat, hoewel de eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat met het groter worden van de jaargroepen vanaf het begin van de tachtiger jaren de banden onderling zijn afgenomen. De Broederschap heeft bij de instandhouding van de onderlinge banden steeds een belangrijke rol vervuld, in den beginne door tijdens haar ledenvergadering ruime tijd in te ruimen voor het informele contacten en door actief en alert jonge cursisten te werven en de laatste jaren door enkele malen drukbezochte bijeenkomsten te organiseren voor post-actieven, een terrein overigens -ik kan het toch niet laten- dat de belastingdienst schromelijk braak laat liggen.

Een tweede element dat vandaag onder het hoofdstuk "sentimenten" niet mag ontbreken is de verhouding tussen ontvangers en inspecteurs. In de loop van de historie van de Broederschap is dat wellicht het meest besproken onderwerp in die zin dat ontvangers zich lange tijd achtergesteld hebben gevoeld bij de inspecteur. Velen onder mijn gehoor vandaag hebben de tijd nog meegemaakt, dat de ontvanger organiek onder de inspecteur ressorteerde, een situatie waaraan begin zeventiger jaren een einde kwam. De meesten kennen uitsluitend de situatie van zelfstandige ontvangkantoren, die in de beginfase slechts groeiden, maar waar later als gevolg van de verregaande kantoor-automatisering formatiekortingen aan de orde van de dag waren. Waren er destijds collega's, die met enige schrik die ontwikkelingen volgden, vandaag blijkt, dat de affiniteit met automatisering, opgebouwd vanaf de introductie van de geautomatiseerde ontvangersadministratie velen tot voordeel strekt.

De verhouding met de inspecteurs en de inspecteursvereniging bloeide op, toen Kees van der Westen voorzitter van de Broederschap was en Theo Somsen voorzitter van de VI. In biologische termen ligt de conceptie van de gezamenlijke nieuwe vereniging dan ook in het begin van de tachtiger jaren. Het gemeenschappelijk belang van de beide beroepsgroepen kwam meer en meer op de voorgrond te staan en de tegenstellingen bleken minder voor de hand liggend dan jaren was aangenomen. De schaduwen die de naderende herstructurering van de belastingdienst vooruit wierp waren duidelijk zichtbaar en naarmate de contouren van de nieuwe belastingdienst helderder werden werd eenieder duidelijk dat het voortbestaan van onderscheiden verenigingen op basis van onderscheiden beroepsgroepen binnen de orga-

nisatie geen toegevoegde waarde meer zou hebben. Op dat punt haakte ook de accountantsvereniging aan, die echter als bijkomend probleem kende, dat de achterban mede bestond uit leden werkzaam bij andere ministeries als dat van financiën. Tot mijn grote blijdschap stel ik vast, dat recente besluitvorming binnen de VOA ertoe heeft geleid, dat ook de accountants zich nog dit jaar zullen aansluiten bij de nieuwe vereniging. Ik feliciteer hen en de nieuwe vereniging met die belangrijke stap.

De bevalling van de nieuwe vereniging begon op 1 januari 1991 met het tot stand komen van de federatie van verenigingen van hoofdambtenaren bij de belastingdienst. De Broederschap speelde een belangrijke rol bij die gebeurtenis; met enige trots kan worden gesteld dat zij, als kleinste van de drie verenigingen, de noodzaak van een samengaan als eerste inzag. Toen uw voorzitter in 1991 publiceerde, dat de fusie in 1993 een feit zou zijn veroorzaakte dat nogal wat commotie bij met name de VOA-achterban.

Samenvattend kom ik tot de conclusie dat de gebeurtenissen van vandaag een logisch gevolg zijn van de reorganisatie van de belastingdienst en dat de fusie van KBO, VI en VOA voor de aangesloten leden een stap vooruit is. De weemoed over het overlijden van een 120-jarige oude dame wordt luide overstemd door de geboorte van een drieling met grote toekomstmogelijkheden. Als de lengte van de draagtijd van deze jonge telg een indicatie zou mogen zijn voor de levensduur en levensvatbaarheid ervan, dan is de vereniging van hoofdambtenaren bij het ministerie van financiën nog een lang en bloeiend leven beschoren. Bovendien zal haar levensvatbaarheid alleen maar toenemen als gevolg van het feit, dat ook andere categoriën hoofdambtenaren de geledingen zullen komen versterken.

Ik wens de nieuwe vereniging en de belastingdienst toe, dat zij beiden de komende jaren zullen samenwerken met het oogmerk de doelen van beide organisaties zo goed mogelijk te bereiken.

Ik wens het bestuur van de nieuwe vereniging en haar voorzitter Jelle van de Berg succes toe met het tot leven brengen van een zo grote en complexe organisatie.

Ik wens de belastingdienst toe dat zij ruimte zal blijven creëeren voor de nieuwe vereniging om op basis van argumenten de degens te kruisen over ieders' visie.

Uiteraard kan op een dag als deze een dankwoord niet ontbreken. Dat dankwoord zou een uur kunnen duren. Ik volsta echter met een verkorte versie :

Ik dank allen, die in de loop van het bestaan van de Broederschap hun bijdrage hebben geleverd aan het functioneren ervan.

Ik dank de leiding van de belastingdienst en in haar al haar voorgangers, die constructief overleg mogelijk maakten.

Ten aanzien van mijzelf dank ik de leden voor het in mij en de rest van het bestuur gestelde vertrouwen. Voor een aantal bestuursleden, waaronder ikzelf is vandaag de laatste dag dat wij in functie zijn. In mijn geval betekent dat afsluiting van een periode van ruim acht jaar broederschapsbestuur. Het waren boeiende en veelbewogen jaren en hetgeen werd bereikt stemt tot voldoening. Niet allen de herstructurering van de belastingdienst, maar ook de laatste jaren in de aanloop naar de fusie vroegen veel energie. Niettemin heb ik, en met mij naar ik meen alle bestuursleden deze functie met veel vreugde vervuld. De macrovisie op vele beleidsterreinen van de belastingdienst die binnen dit soort functies voor je open ligt, is verrijkend en verreikend. Daarom ben ik dankbaar dat ik dit heb mogen doen. Acht jaar is echter genoeg. Aan een nieuwe generatie bestuurders, uiteraard begeleid door nog enkele oude rotten in het vak de taak om de nieuwe vereniging verder vorm te geven en tot leven te brengen.

Ik had het al over goede gewoontes aan het begin van mijn rede. Aan het slot volgt er nog een. De voorzitter van de Broederschap beheert de voorzittershamer, die in 1913 door de afdeling Zuid-Holland bij gelegenheid van het 40-jarig bestaan aan het algemeen bestuur werd geschonken. Sedertdien hebben de opeenvolgende voorzitters dit inmiddels dus tachtig jaar oude kleinood zorgvuldig beheerd. Vandaag leg ik mijn functie van voorzitter van de Koninklijke Broederschap van Ontvangers van 's Rijks Belastingen neer. Ik beschouw het een eer de voorzittershamer over te dragen aan mijn opvolger Jelle van de Berg en verzoek hem dan ook de hamer hier te komen overnemen en met zorg te beheren.

Ik dank u voor uw aandacht.

A.N.C. Swart

De oudheid tot en met 1872

Ton Swart geboren in 1929, is vanaf 1946 tot en met 1986 werkzaam geweest bij de belastingdienst. Hij begon zijn loopbaan als schrij ver op arbeidscontract op het ontvangkantoor Utrecht 1e kantoor. Hij werkte als ontvanger te Breda, 's Hertogenbosch, Den Helder, 's Gravenhage en Rijswijk. In 1986 eindigde hij zijn loopbaan als Hoofd van het ontvangkantoor Rijswijk. Hij was lid van selectiecommissies voor deurwaarder, commies, controleur en lid van de adviescommissie personeelsbeoordeling. In 1986 heeft hij vanwege zijn vele verdiensten voor de belastingdienst een Koninklijke onderscheiding ontvangen als Officier in de orde van Oranje Nassau.

H.C.K. Kippersluis

De oprichting van de Broederschap in 1873

1960-1980 Groeiende welvaart

Henk Kippersluis geboren in 1933, begon zijn ambtelijke loopbaan bij de belastingdienst in 1950 op de Inspectie der directe belastin gen te Utrecht 1e afdeling. Als ontvanger werkte hij te Zeist, Gouda, Purmerend, Zaandam, Amsterdam en Haarlem. Hij eindigde zijn lo opbaan in 1989 als Hoofd van het ontvangkantoor Haarlem. Hij was lid van commissies die de gevolgen van reorganisaties bestudeerden.
Op 29 april 1989 werd hij benoemd tot Officier in de orde van Oranje Nassau vanwege zijn vele verdiensten voor de belastingdienst.

A.G. Smit

De Beheerders

Ab Smit geboren in 1926 begon in 1943 als tijdelijk schrijver bij de belastingdienst te Enkhuizen. Na een langdurige waarneming van dit kantoor werd hij in 1963 beheerder van het kantoor Alkmaar en werkte daarna nog te Enkhuizen, Den Helder, Beverwijk en Schagen. In 1985 werd hij benoemd tot ontvanger en hij beëindigde zijn loopbaan in 1988. Na een dienstverband van bijna 45 jaren volgde per 1 mei 1988 zijn eervol ontslag.

J.Th.M. Snel

1980 - 1993 Het einde van de Broederschap

Jacques Snel geboren in 1954, begon zijn loopbaan bij de belastingdienst in 1977 op de controleurscursus. In 1984 werd hij benoemd tot ontvanger en werkte te Venlo, Weert, Gennep, Kerkrade en Maastricht. Hij is thans teamleider bij de Belastingdienst Particulieren en Ondernemingen te Venlo. Van 1986 tot 1993 was hij bestuurslid van de KBO waarvan de laatste vijf jaar

tevens voorzitter. Hij heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de totstandkoming van de vereniging waarin ontvangers, inspecteurs en accountants als hoofdambtenaren gelijk zijn. In 1993 werd hij benoemd tot erelid van de KBO.

J.A. Bosse

Tussen handmatig werken en automatisering

Jack Bosse werd geboren in 1912 en begon zijn loopbaan bij de belastingdienst in 1929 op het ontvangkantoor te Haarlem. In 1941 werd hij benoemd tot ontvanger en werkte achtereenvolgens op kantoren te Oosterwolde, Boskoop, Maassluis, Sliedrecht, Middelharnis. In 1 948 werd hij naar het Ministerie van Financiën (directie organisatie) gehaald vanwege zijn gebleken organisatietalenten. Jack is de man van de invoering van de wel bekende 'blauwe enveloppe' en de 'KAP-kaart'. In 1968 werd hij benoemd tot Hoofd van het kantoor Wageningen. In 1969 werd hij benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau. Hij verliet de belastingdienst in 1977.

P.W. de Kam

De automatisering op de ontvangkantoren

Piet de Kam geboren in 1942, begon zijn loopbaan bij de belastingdienst in 1959 als adspirant-schrijver op de inspectie Registratie en Successie te Middelburg. Na de studies voor adjunct-commies titulair en commies startte hij als programmeur bij de Dienst Automatisering in Apeldoorn en werd vervolgens systeemanalist bij het Bureau ontwikkeling Automatiseringsprojecten van de directie Organisatie van de Belastingdienst. Hij volgde van 1974 tot 1976 de ontvangersopleiding en studeerde van 1976 tot 1980 Nederlands Recht in Leiden. In 1976 werd hij beleidsmedewerker op het Ministerie van Financiën, afdeling organisatie ontvangkantoren. Via de functies hoofd van de afdeling en plaatsvervangend hoofd van de directie Organisatie van de Belastingdienst werd hij per 1 januari 1989 benoemd tot directeur Organisatie van de Belastingdienst. Deze directie werd per 1 januari 1990 geherstructureerd tot de directie Planning, Financiën en Control (PFC).

Met dank aan allen die hebben geholpen bij de tot standkoming van dit boek, in het bijzonder MONIQUE voor de secretariële ondersteuning.

LITERATUURLIJST

1) Bassecour Caan Jhr. Mr. J.J. De regeringsvorm van Nederland van 1515 tot heden
Gebr. Belinfante
's-Gravenhage, 3e druk 1889

2) Crow C. Confucius, wijsgeer van het oude China
H. Meulenhoff
Amsterdam

3) Engels Mr. P.H. De geschiedenis der belastingen in Nederland
H.A. Kramers
Rotterdam, 1848

4) Engels Mr. P.H. De belastingen en de geldmiddelen
Kemink en Zoon
Utrecht, 1862

5) Fruin, R. Geschiedenis der staatsinstellingen tot den val der republiek
M. Nijhoff
1901

6) Groeneveld Dr. S. De kogel door de kerk, de 80-jarige oorlog
De Walbrug Pers
Zutphen, 3e druk 1991

7) Grapperhaus, F.H.M. Belastingen, vrijheid en eigendom
De Walbrug Pers/Kluwer
1989

8) Heringa, J.W. Van zelfstandig collecteur tot ambtenaar
Regionaal Historisch Tijdschrift
15e jaargang no.2, april 1983

9) Hertzveld S.H. — Wet op de invordering, bijgewerkt tot 1877
Gebr. Belinfante
's-Gravenhage

10) Jansen, Dr. H.P.H. — De geschiedenis der Middeleeuwen
Aulaboek/Het spectrum
3e druk 1981

11) Lamens, Mr. J. — Fiscaal-historische documentatie
Grafaria
Leiden, 1987

12) Mulder, J. — Inleiding tot de leer der openbare financiën
N. Samson N.V.
1964

13) Muizelaar, J.F. — De belastingheffing van het volk Israël ten tijde van het oude testament
doctoraal scriptie

14) Poel, Prof. Dr. J van der — Sijmen betaal! Belastingen toen en nu
Samson N.V., Nauta reeks
no.6, 1966

15) Rek. J. de — Van Bourgondië tot Barok
Bosch en Keuning
5e druk 1974

16) Romein, J en A. — De lage landen bij de zee, een geschiedenis van het Nederlandse Volk
Quirido 6e druk

17) Roovers, J.J. — De plaatselijke belastingen en financiën in de loop der tijden
N.Samson
1932

18) Sickenga F.N. — Geschiedenis der belastingen in Nedeland
Academische Boekhandel P.Engels
Leiden, 1864

19) Theissen Dr. J.S. — De regering van Karel V in de noorderlijke Nederlanden
Meulenhoff
1912

20) Vaughan Prof. dr. R. — Cult. hist. beschrijving bloeiperiode van het hertogdom Bourgondië
Fibula-van Dishoeck, Pallas reeks
1976

21) Verwey G. — De geschiedenis van Nederland
Elsevier
Amsterdam, 2e druk 1983

22) Vranktijker Dr.A.C.J. de — Geschiedenis van de belastingen
Fibula-van Dishoeck
1969

VERZAMELDE WERKEN & RAPPORTEN

23) — Erfgoed van Nederland (het)The readers Digest N.V.
Amsterdam, 1979

24) — Focus op Fiscus Kluwer
1990

25) — Gedenkboek 50 jarig bestaan vereniging van inspecteurs DB/IA
N.V. H. van der Marck's
Amsterdam, 1935

26) — Groot Nieuws Bijbel Katholieke Bijbel Stichting / Nederlands Bijbel Genootschap
1983

27) — Kroniek van Nederland Agon Elsevier
1987

28) — Prisma v.d. geschiedenis Prisma opzoek boek

29) — Rapport betekenis ontvangersambt Broederschap van ontvangers
1938

30) — Sesam Encyclopedie Bosch en Keuning
1973

31) 10.000 jaar geschiedenis der Nederlanden
Rebo, productions
Lisse, 1991

32) Tributen aan het recht, Bundel ten gevolge van het 100-jarig bestaan van .....
W.F.R. Kluwer
1971

33) Wereldgeschiedenis W. de Haan N.V.
Utrecht, 3e druk

DE AUTOMATISERING OP DE ONTVANG-KANTOREN

Memories van Toelichting op begrotings hoofdstuk IX-B
1968 - 1993

Jaarverslagen Belastingdienst Belastingdienst
1981 - 1992

Focus op Fiscus
Het reilen en zeilen van de belastingdienst in de jaren 1940 - 1985
Kluwer
Deventer, SBN 90 220 1323 8, 1990

Erasmus
Het invorderingsrecht van de fiscus

Rapporten van de Beleidsgroep Invordering
1983

Rapport inzake de inrichting van de financiële administratie van de ontvangkantoren
oktober 1981

Investeringsplan Belastingdienst 1983 - 1987
maart 1983

Voortgangsrapportage investerings- en personeelsplan 1983 - 1987

Een gedenkboek de ontvanger waardig. Geschreven en samengesteld voor en door ontvangers. Vakmensen die trots zijn en waren op hun beroep.

Beginnend bij de landopzichter en inner der tienden Confucius, de tollenaar Mattheus en eindigend in 1872 bij Jelle Troelstra ontvanger te Hijum in Friesland, geeft Ton Swart een beeld van de geschiedenis van de ontvanger door de eeuwen heen.
Bij de oprichting van de Broederschap in 1873 neemt Henk Kippersluis de pen over. Hij beschrijft aan de hand van het verenigingsarchief de geschiedenis van de Koninklijke Broederschap van Ontvangers tot 1980.
De finale is geschreven door Jacques Snel en mondt uit in 1993. Het jaar waarin de Koninklijke Broederschap ophoudt te bestaan.
Enkele kleinere opstellen over specifieke onderwerpen maken het boek tot een afgerond geheel.

ISBN 90-9006620-9